This is a digital copy of a book that was preserved for generations on library shelves before it was carefully scanned by Google as part of a project to make the world's books discoverable online.

It has survived long enough for the copyright to expire and the book to enter the public domain. A public domain book is one that was never subject to copyright or whose legal copyright term has expired. Whether a book is in the public domain may vary country to country. Public domain books are our gateways to the past, representing a wealth of history, culture and knowledge that's often difficult to discover.

Marks, notations and other marginalia present in the original volume will appear in this file - a reminder of this book's long journey from the publisher to a library and finally to you.

Usage guidelines

Google is proud to partner with libraries to digitize public domain materials and make them widely accessible. Public domain books belong to the public and we are merely their custodians. Nevertheless, this work is expensive, so in order to keep providing this resource, we have taken steps to prevent abuse by commercial parties, including placing technical restrictions on automated querying.

We also ask that you:

+ *Make non-commercial use of the files* We designed Google Book Search for use by individuals, and we request that you use these files for personal, non-commercial purposes.
+ *Refrain from automated querying* Do not send automated queries of any sort to Google's system: If you are conducting research on machine translation, optical character recognition or other areas where access to a large amount of text is helpful, please contact us. We encourage the use of public domain materials for these purposes and may be able to help.
+ *Maintain attribution* The Google "watermark" you see on each file is essential for informing people about this project and helping them find additional materials through Google Book Search. Please do not remove it.
+ *Keep it legal* Whatever your use, remember that you are responsible for ensuring that what you are doing is legal. Do not assume that just because we believe a book is in the public domain for users in the United States, that the work is also in the public domain for users in other countries. Whether a book is still in copyright varies from country to country, and we can't offer guidance on whether any specific use of any specific book is allowed. Please do not assume that a book's appearance in Google Book Search means it can be used in any manner anywhere in the world. Copyright infringement liability can be quite severe.

About Google Book Search

Google's mission is to organize the world's information and to make it universally accessible and useful. Google Book Search helps readers discover the world's books while helping authors and publishers reach new audiences. You can search through the full text of this book on the web at http://books.google.com/

THE UNIVERSITY OF MICHIGAN · LIBRARIES
1817

— 49 —

ՄԱՍՆ ԱՌԱՋԻՆ

ԿՐՕՆԱԳԻՏՈՒԹԻՒՆ

ԳԻՆ ԿԷՍ ՄԷՃԻՏ

Տպագրութեան իրաւունքը հեղինակին կը պատկանի։

معارف نظارت جليلهسنك عدد ٩٥٤ رخصتيله طبع اولنمشدر

491

ԿՐՕՆԱԳԻՏՈՒԹԻՒՆ

ԿԱՄ

ՈՒՍՈՒՄՆ ՔՐԻՍՏՈՆԷԱԿԱՆ ՀԱՒԱՏՈՑ

Ի ՊԷՏՍ

ՉԱՓԱՀԱՍ ԱՇԱԿԵՐՏԱՑ, ԸՆԾԱՅԱՑՈՒԱՑ
ԵՒ ԵԿԵՂԵՑԱՍԻՐԱՑ

376 pr.

Երկասիրեաց
Տ. ԽՈՐԷՆ ՔԱՀԱՆԱՅ ԳԻՋԻՐԵԱՆ
ԿԻՒՐԻՒՆՑԻ

Կ. ՊՕԼԻՍ
Ի ՏՊԱՐԱՆԻ ՄԱՐԳԱՐԵԱՆ
— 1885 —

GRAD
EREN
487
02.20.98

ՊԱՇՏԱՊԱՆ

(Նախ քան պաշտպանութիւն)

Ազգային Վարչութեան Կրօնական Ժողովն՝ Ակիւրինցի Քիզիրեան Բարեջնորհ Տ. Խորէն Քահանայի յօրինած «Քրիստոնէական Կրօնագիտութիւնն» յետ քննութեան համաձայն գտնելով Հայաստանեայց Ս. Եկեղեցւոյ վարդապետութեանց ու աւանդութեանց, վաւերացոյց զսոյն երկասիրութիւն ։

(Կնիք)

Ազգ. Կրօն. Ժողով Կեդր. Վարչութեան

4. Դեկտեմբեր 1884

Ի Պատրիարքարանի Հայոց

Կ. Պոլիս

THE UNIVERSITY OF MICHIGAN · LIBRARIES
THE UNIVERSITY OF MICHIGAN 1817

— 41 —

ՄԱՍՆ ԱՌԱՋԻՆ

ԿՐՕՆԱԳԻՏՈՒԹԻՒՆ

ԳԻՆ ՎԷՑ ՄԷՃԻՏ

Տպագրութեան իրաւունքը հեղինակին կը պատկանի։

معارف نظارت جليلهسنك نمرو ۹۵٤ رخصتيله طبع اولنمشدر

491

ԿՐՕՆԱԳԻՏՈՒԹԻՒՆ

ԿԱՄ

ՈՒՍՈՒՄՆ ՔՐԻՍՏՈՆԷԱԿԱՆ ՀԱՒԱՏՈՑ

Ի ՊԷՏՍ

ՉԱՓԱՀԱՍ ԱՇԱԿԵՐՏԱՑ, ԸՆԾԱՑԱՑՈՒԱՑ
ԵՒ ԵԿԵՂԵՑԱՍԻՐԱՑ

376 բ.

Երկասիրեաց
Տ. ԽՈՐԷՆ ՔԱՀԱՆԱՅ ԳԻՔՃԻՐԵԱՆ
ԿԻՒՐԻՒՆՑԻ

Կ. ՊՈԼԻՍ
Ի ՏՊԱՐԱՆԻ ՄԱՐԳԱՐԵԱՆ
— 1885 —

GRAD
EREN
487
02.20.93

ՎՃԱՌԱԿԱՆ

(Նախ քան պաշտպանութիւն)

Ազգային Վարչութեան Կրօնական Ժողովն՝ Ախւրինցի Քիղիրեան Բարեշնորհ Տ. Խորէն Քահանայի յօրինած «Քրիստոնէական Կրօնագիտութիւնն» յետ քննութեան համաձայն գտնելով Հայաստանեայց Ս. Եկեղեցւոյ վարդապետութեանց ու աւանդութեանց, վաւերացոյց զայն երկասիրութիւն :

(Կնիք)

Ազգ. Կրօն. Ժողով Կեդր. Վարչութեան

4. Դեկտեմբեր 1884

Ի Պատրիարքարանի Հայոց

Կ. Պոլիս

ՊԱՏՐԻԱՐՔԱՐԱՆ ՀԱՑՈՑ
ԿՐՕՆԱԿԱՆ ԺՈՂՈՎ
ԱԶԳ. ԿԵԴՐՈՆԱԿԱՆ ՎԱՐՉՈՒԹԵԱՆ

Թ. 288.

Արժանապատիւ սիրելի 'ի Քրիստոս,

Զերկասիրեալն առ 'ի Ձէնջ՝ զՈւսումն Քրիստոնէական հաւատոյ, կրօնական ժողով Ազգային կեդրոնական Վարչութեան՝ հրաման տայ հանել 'ի լոյս, 'ի քաջալերութիւն աշխատասիրողիդ՝ եւ յօրինակ նմանութեան երիցակից եղբարցդ, որոց տուեալ է պաշտօն 'ի Տեառնէ՝ առնել եւ ուսուցանել 'ի շինութիւն մանկանց Եկեղեցւոյ։

Ակն ունիմք՝ զի առ յապայն մարզեսցի Ձերն գրիչ՝ առաւելագոյն խնամով յերիւրումն երկասիրութեանց ըստ անստերիւր վարդապետութեան Հայաստանեայց Սուրբ եւ Ուղղափառ Եկեղեցւոյ։

Ի դիւանաց Կրօն. ժողովոյ Ազգ. Կեդր. Վարչութեան

Ատենադպիր	*Ատենապետ*
Վ. Վ. ՏԷՐ ՄԻՆԱՍԵԱՆ	ԽՈՐԷՆ ԱՐՔԵՊԻՍԿՈՊՈՍ

Կ. ՊՕԼԻՍ
Ի Պատրիարքարան Հայոց 1885 Մարտ 15

Արժանապատիւ
Տ. Խորէն Քահանայ Քիզիրեան

ՅԻՇԱՏԱԿ

Ուսայ զբազմածանօթ ազնուութիւն սերընդեան քո, և եղէ ականատես՝ եկեղեցասէր բարեպաշտութեան հայրազատ որդւոցդ՝ Մեծապատիւ Յովհաննէս և Միրան տեարց, որք բերելով զնմանութիւն հօրդ՝ յինքեանս, ըստ նոյն վարժութեան իւրեանց՝ օժանդակըս եղեն և ինձ, առաքինասէր առատօրէն իմն նուիրատուութեամբ, որով քաջալերեցին զիս ՚ի կրօնական յերկասիրութիւնս։

Հանգի՛ր, հանգի՛ր, ո՛վ հոգիդ երկնաչու՝ Ազնուամեծար ոսկերիչ Մահ. Խաչատուր տեառ Գալփագճեանի, որ այլեւս ո՛չ ես յաշխարհի աստ, այլ արժան համարեցաւ երկինք յայսմ յամի՝ յաւուր Ծաղկազարդի՝ հաղորդս լինել քեզ՝ կենարար մարմնոյ արեան Քրիստոսի. և յաւուր Մեծի Ուր-
աթու Զատկին՝ խառնիլ թաղման հանգի-

սի մարմնոյ քո, 'ի յիշատակս թաղման Գառինն Աստուծոյ։

Թողեր զաշխարհս փաղանցիկ, յերթալ յերկինս 'ի յաւիտենականութիւն. այլ ոչ մեռար. զի յիշատակ մնայուն և անուն բարի՝ ոչ կարէ մոռանել ընդ հողանիւթ մարմնոյ 'ի սեաւ գերեզման ընդ շիրմաւ, այլ յետ մահուանն եւս լուսապայծառ և՛ անմահօրէն շրջի 'ի վերայ երկրի։

Մխիթարեա՛ց ուրեմն՝ յառաքինագործ դասս փարթամացն անմահից, որ ըստ Դաւթեան օրհնութեան՝ տեսեր զորդիս որդւոց քոց 'ի վայելս. և գտի զքեզ և զդերդաստանս քո ըստ առաքելական բանին, որ 'ի ձեռն Տիմէթէոսի՝ պատուիրէ մեծատանց առատաձեռնս լինիլ։ Թէեւ Վարդապետն մեր երկնաւոր՝ դիւրին դասէ անցանել մալխոյ ընդ ծակ ասղան, քան մեծատանց (ագահից և զանձանց իւրեանց և եթ հոգացողաց) մտանել յարքայութիւնն յերկնից. իսկ ողորմածաց՝ «տո՛ւք և տացի ձեզ». և կամ յաւուր վերջին դատաստանի 'ի հրաւէր Աստուածային թէ, «որ միում 'ի փոքրկանցս յայսցանէ արարէք ինձ արարէք, եկա՛յք օրհնեալք հօր իմոյ»։

Ապա ուրեմն՝ մեծատանց բարեպաշտից և առաքինեաց՝ անհնար է լինիլ կարօտ կա-

թիւ մի ջրոյ, ծագիւ մատին աղքատ Ղազարու-առ 'ի զովացումն 'ի պապակմանէ, այլ 'ի դասս Նահապետին Աբրահամու կան 'ի սփոփանս, որ երբեմն զհեշտակս կերակրէր, և զՔահանայն Մելքիսեդեկ պատուէր տասանորդօք:

Արդ՝ ուրախացի՛ր, ընդ աննիւթեղէն էակս 'ի յերկինս, զի և յերկրի աստ՝ կան քեզ կոթողք առաքինականք, առաւելագոյն քան զարձանս կճեայս:

Ուստի որպէս և այլոց բազմաց, նոյնպէս և Աղօթողիս՝ պարտ անձին վարկաւ յեշել զքեզ միշտ 'ի ջերմագին յաղօթս, և 'ի մատակարարութեան իմում անդ Սրբոյ խորհրդոյն, մաղթելով Ազնուամեծար Միացորդացդ կեանս երջանիկս:

Մնամ աղօթարար

Խ. Քհնյ. Քիզիրեան

ՅԱՌԱՋԱԲԱՆ

Ասկէ յառաջ՝ Կրօնագիտական կամ Աստուածաբանական գրեանք՝ բաւականէն աւելի 'ի լոյս ընծայուելով՝ քրիստոնէից մէջ շատերէն ընդունելութիւն գտնելնին յայտնի է։

Աւելի շատ են Հռովմէականաց վերաբերեալ՝ բարոյական, գործնական և տեսական Աստուածաբանութիւններ, որոց մի քանիներուն ականատես եղած ենք. իսկ իրենց զանազան և խըրթին իմաստներովը՝ անթիւ Կրօնագէտներու անգամ վիճաբանութեան առիթ տուած են, և կուտան մինչեւ ցարդ։

Գալով նոյն իսկ մերայնոց. Ս. Գրիգոր Լուսաւորչի Յաճախապատում, Ագաթանգեղոս, Ներսիսի Շնորհալոյն Ընդհանրականը. Սարգսի, Լամբրոնացւոյ, նաեւ Շահնազարեանի Կրօնագիտութիւն, Լուսաշաւիղ, և այլ եւ այլ երկասիրութիւնք՝ Աստուածաբանական ճիւղերու վերաբերեալ, կրօնագիտական վարդապետութեամբ կան ճոխացեալ, սակայն, Ա. գրաբառ, Բ. հազուագիւտ, Գ. դասախօսութենէ կամ դադարեալ և կամ աշակերտաց ըմբռնման անյարմար. ուր վասն՝ մեր հասարակութեան մեծամասնութիւնը՝ ասոնց անուններն անգամ լսած չ'լինելը փորձով նկատուած է։

Զայս նշանակելով, մենք անոնց վարդապետութեանց վերայ բան մը 'պիտի աւելցնենք ըսել չենք ուզեր, այնպիսի յանդուգն մտածութիւն մը

մտքի մէջ յղանալն անգամ աւելորդ է, բայց ինչպէս որ նոքա Աւետարանական ճշմարտութեան հետեւած են, մենք եւս նոյն ճշմարիտ վարդապետութեան և նոցա պարզ նպատակին հետեւելով՝ կարեւոր համարեցինք դոյզն ծառայութիւն մը մատուցանել՝ Հայաստանեայց Առաքելական Ս. Եկեղեցւոյ. վասն զի ամեն մարդկային անձինք միեւնոյն անդամներէ կը բաղկանան, բայց ո՛չ միեւնոյն կերպարանքէ և դէմքէ. նոյնպէս սեռօրէն առնելով՝ շատ տեսակ համադամներ կան, թէեւ միեւնոյն անունը կը կրեն, բայց ոչ միեւնոյն համը. և դարձեալ բոլորն ալ պիտանի են ըստ իւրեանց տեսակին. այսպէս են միեւնոյն գաղափարի և միեւնոյն նպատակի ծառայող երկասիրութիւններն ալ։

Նա մանաւանդ՝ ամեն դար զինքը վայելող երկասէր հեղինակներ ունեցած է. վասն զի անցեալ դարուց գաղափարներն՝ լսել և ուսանիլ էր, իսկ ներկայիս նպատակը՝ տեսնել, ուսանիլ և գիտնալ է. ըստ այնմ այժմուս գաղափարին համեմատ Ս. գրոց վկայութեամբ, աշխարհիկ լեզուաւ և պարզ ոճով մը ձեռնարկելով, ջանացինք՝ հասարակութեան ալ նպատակ մը հասցնել՝ քան թէ մենք զմեզ իբր բանգէտ ձեւացնել, վասն որոյ՝ եղած են թերեւս երբեմն կրկնութիւններ և լեզուի կամ բառերու տձեւութիւններ։

Թէեւ դժուարին է լեզու մը և կամ ոճ մը բոլոր աստիճանի մարդոց հաճելի երեւցնել միեւնոյն կերպով, իսկ ո՛ և է դասագիրք ուսուցչի և ւաջնորդի պէտքութիւն ունի, և ո՛ և է ուսուցիչ րրողամիտ պէտք է լինի երբեմն առ հեղինակս։

Ուստի լիայոյսն եմք թէ, յետ մանր ուսման

քրիստոնէական վարդապետութեան և սրբազան պատմութեանց, կարեւոր պիտի համարուի զայրգացեալ աշակերտաց և եկեղեցասիրաց, որք անտեղեակ գոլով ճշմարիտ վարդապետութեան Առաքելական Ս. Եկեղեցւոյս. երկմտութեան և կրքնափոխութեան զոհ կերթան, որով մի գուցէ զրկուին Աստուածային պարգեւներէ (Յակովբ Ա. 6. Բ. Պետր. Գ. 16.):

Չի մոռնանք ըսել թէ, Հայաստանեաց Առաքելական Ս. Եկեղեցին՝ չունենալով մասնաւոր Աստուածաբանական դպրոցներ, Հին և Նոր կտակարանն եղած է իւր Աստուածաբանութիւնը. որովհետեւ՝ զայն հաւատալն և ճշմարիտ հաւատոյ ուսումն է Աստուածաբանել, իսկ Ս. գրոց ճըշմարիտ իմաստը զանազան գիտութեանց ենթարկելով Աստուածաբանելը՝ հաստատուն հաւատոյ թուլութիւն, քրիստոնէական միութեան բաժանում, և ճշմարիտ սիրոյ գայթակղութիւն տալ է, զի այնպիսի Աստուածաբանութիւններով անհաշտ թշնամիներ են ձեւացած քրիստոնեայք իրարու. որ ըստ այսմ, քրիստոնէական կրօնագիտութիւնն է Աստուածաբանութիւն:

Արդ՝ ցաւալի է տեսնել, զի կան երբեմն եկեղեցականներ 'ի գաւառս և 'ի գիւղօրէս, որք դէթ եկեղեցւոյ եօթը խորհուրդները կարգաւ մը թուելու չեն կարող, թող թէ բացատրելու. ուստի այն է ինձ սփոփանք և վարձատրութիւն տաժանելի աշխատանացս, եթէ ընդունելութիւն գըտնելով գործոյս ոչ թէ բառ առ բառ գոց ընելն մտքեր չափազանց յոգնեցնելով, հապա բաւական է որ ամեն մէկ հարցմանց պատասխաններու բովանդակութիւնն ըմբռնեն.

Սուրբ գրոց վկայութիւններն ուսանիլ և կատարեալ հարցմանց պատասխանել, միթէ ուրիշներուն միա՞յն կը վայելէ, չէ՞ որ ներկայս կը պահանջէ՝ ճշմարիտը գիտնալ առ 'ի հերքումն զանազան գայթակղեցուցիչ վարդապետութեանց. չէ՞ որ առանց կրօնագիտական ուսման անկարելի է լինել բարի մարդ և ճշմարիտ քրիստոնեայ. չէ՞ որ այսպիսի դասագրքի մը կարևորութիւնը յոյժ զ՞գալի է, մանաւանդ 'ի գաւառս . . . ուստի կը համարձակիմ ձօնել սիրելի Ազգիս՝ սոյն դասաւորեալ Կրօնագիտութիւնը՝ որպէս զի չափահաս աշակերտաց և ընծայացուաց համար առօրեայ դասագիրք մը լինի. և համառօտ երիտասարդաց ալ՝ գէթ կիւրակէօրեայ. նաև եկեղեցասէր հասարակութիւնք ալ բաւական է որ ուշադրութեամբ ընթերցանիրեն ։

Վերջապէս բարեմիտ ընթերցողք՝ պիտի գտնեն՝ Ս. գրոց վկայութեամբ հաստատեալ թէ, Թող գրարոյական եկեղեցին, որ ոչ թէ իբր անպատուաստ վայրենի ձիթենի, այլ Պատուաստէ 'ի Պատուաստ անծայրահատ կերպով կը շարունակէ մինչև աշխարհիս վերջը մնալու խոստմամբ, հապա՝ նոյն իսկ նիւթական եկեղեցւոյն որմերու քարերն անգամ առանց Աստուածային հրահանգի չեն դրուած. յորում կատարի միշտ Աստուածահաճոյ սուրբ պաշտամունք՝ 'ի փառս մարդասէր Հօրն բոլորեցունց ։

ԵՐԿԱՍԻՐՈՂՆ

ԻՄԱՍՏՈՒԹԻՒՆ ՇԻՆԵԱՑ ՏՈՒՆ ԵՒ ԿԱՆԳՆԵԱՑ ՍԻՒՆՍ ԵՕԹՆ

(Առակ. Թ. 1.)

ՄԱՍՆ ԱՌԱՋԻՆ

ԳԼՈՒԽ Ա.

ՍԱՀՄԱՆ ՀԱՒԱՏՈՑ

ԴԱՍ Ա.

1. — Հաւատքը ի՞նչ է ։ 2. — Հաւատոյ արդիւնքը ի՞նչ կրնայ ըլլալ, եւ կամ կրօնական գաղափարը զարգացողը ի՞նչպէս կը վարուի ։

1. — *Հաւատքը մարդկային ազգին կենսական ապահովութեան համար Երկնային տուրք մ'է ։ Կամ Երկնային զօրութիւն մ'է որ մարդուս հոգեկան տեսութեններն կախեալ ըլլալով Աստուծոյ կողմէն տրուած յայտնութիւնները աներկբայապէս կ'ընդունի սրտին վրայ տպաւորեալ, ըստ առաքելական սահմանի,* (Եբր. ԺԱ. 1)։

2. — *Հաւատոյ սահմանը՝ Կրօնը յառաջ կը բերէ, որուն հիմք Աստուած է ։*

Կրօնն ալ Աստուածահաճոյ, բարոյական և սահմանաւոր կերպէ մը կը ծագի։

Կրօնքին զգացումը գիշերը քունի մէջ անգամ արթուն է, կը շարժէ զմեզ խորհիլ այն բաներուն վրայ, որք կը կապեն զմեզ Աստուածային սիրոյ հետ, զԱստուած սիրել կը սորվեցնէ քան թէ փնտռել. զի գտնելը դժուար է և անկարելի, իսկ գաղափարելով սիրելը դիւրին է, ուրկէ կուգայ Կրօնի հաստատուն՝ գաղափարը։

Կրօնական գաղափարի վրայ զգացողական կերպ չունեցողները լոկ զԱստուած սիրելու ձևով կ'ապրին, այն է կրօնամոլական նախապաշարմամբ որ կը նմանի Կրօնական շըռայլութեան մը, անոր չափը անցնողներն ալ կը կարծեն թէ կրնան հոգիանալ. այնչափ կ'ագահեն որ հոգեւոր երկրպագութիւնը փնտռած և հետագրգրած միջոցնին անմիջապէս կը կորուսանեն այն փնտռածնին։

Ուստի այս ըսածնուս հետեւցնել կուզենք թէ ճշմարիտ հաւատքը մարդուս մէջ երբոր զարգանայ, միշտ կ'ստիպէ որ զԱստուած սիրենք, հաւատանք, և գործքով ալ պաշտենք, զի հաւատք առանց գործոց մեռեալ են։ (Յակոբ. Բ. 20)

ԴԱՍ Բ.

ԲԱԺԱՆՈՒՄՆ ՍԱՀՄԱՆԻ ՀԱՒԱՏՈՑ

1. — Հաւատքը քանի՞ կը բաժնուի. արտաքին հաւատքը ո՞րն է. ի՞նչ օրինակով կրնայ բացատրուիլ ։ 2. — Ներքին հաւատքը ո՞րն է. ի՞նչպէս կրնայ բացատրուիլ ։

1. — Հաւատքը նախապէս երկուքի կը բաժնուի, այն է **ԱՐՏԱՔԻՆ ԵՒ ՆԵՐՔԻՆ**։

ԱՐՏԱՔԻՆԸ *այն է՝ որ ապացուցական պատճառներով և բնութեան օրէնքով կ'ապացուցուի և կը տեսնուի, և հասարակաց կարծիք կը միանայ և օրինակի յաղագս, զանազան նիւթերէ կազմուած բաղադրեալ նիւթ մը ձեռքերնիս որ առնենք, չենք կրնար գիտնալ թէ, անոր մէջ ի՞նչ, և քանի՞ տեսակ, և ո՞ր տեսակէն որչափ նիւթ ներփակեալ և բաղադրեալ է, իսկ զայն զտող և տարրալուծողըն կը նայի կը տեսնայ, որ այսչափ ոսկի, այսչափն ալ արծաթ, և այնչափն ալ կապար է. այն հալեցնողը իր տեսածին չափ կը հաւատայ, ուրիշ անկէ աւելի բնագէտ մ'ալ այն նիւթը իր կազմիչ մասերուն վերածելուատեն, միւսէն աւելի կրնայ հաւատալ։ Ու-*

ընչ խօսքով. «այս գոց սնտուկին մէջի փոշին կամ սպիտակ է, կամ սեաւ է և կամ կարմրագոյն, վէճի տակ է, քանի որ սնտուկը գոց է, իսկ բացուածին պէս, իսկոյն տեսնողները կը վկայեն թէ, այսինչ գոյնն է, զի գոյնի մասին՝ հասարակաց կարծիքը միացած է, ու ըսելէ գոյնի մը ինչ ըլլալը գիտնալու համար, աչքի տեսութեամբ կը հաւատացուի, իսկ կարգը երբ անոր համը նայելու որ դայ և խնդիր ըլլայ թէ, արդեօք դա՞ռն է թէ, քաղցր, գործը կը մնայ ճաշակելու, երբոր ճաշակենք՝ ըստ վերոյիշեալին հասարակ գաղափարայ համեմատ կը հաւատացուի թէ « այսինչ փոշին այսինչ գոյնը և այսինչ համը ունի, ուրեմն մաղձադեղ է» այսպիսի հաւատոց կ'ըսուի ԱՐՏԱՔԻՆ ՀԱՒԱՏՔ։

2. —ՆԵՐՔԻՆ ՀԱՒԱՏՔը այն է՝ որ բանի մը կամ իրի մը կայ ըլլալը գաղափարով միայն կրնանք ըմբռնել. օրինակի համար. այսինչ փոշիին գոյնը գիտենք, համն ալ գիտենք. որ սպիտակ և դառն մաղձադեղ է, իսկ երբ ուզենք գոյնը տեսածնուս պէս համն ալ տեսնալ, այն ատեն անկարելի կ'ըլլայ, համ ըսուած բանը կայ, որ ամեն մարդ գիտէ, բայց ո՛չ ոք կրնայ տեսնալ, նոյնպէս մէկը ըսէ որ փորս կամ գլուխս կը ցաւի. գիտէ որ ցաւը կայ, անոր կայութենէն շատ

անգամ կը հառաչէ կը ճչէ, բայց չի կրնար տեսնալ զայն։ Բժիշկն ալ գիտէ որ կայ, բայց չի կրնար տեսնալ։ (1)

Այն բանը կամ իրը, կամ էութիւնը և անձը անգամ, գիտենք որ կայ, և չենք կըրնար տեսնալ, հոգինուս իմացական և զգացողական կարողութիւնը կը վկայէ որ կայ, այն կարողութիւնը մէկ ակնթարթ վայրկենի մէջ շատ հեռաւոր տեղեր կրնայ պտըտիլ, ու իւր գերդաստանէն մէկուն և կամ բարեկամին հետ անմիջապէս տեսնուիլ հոգւոյն աչօքը, և կամ իւր տեսած իրը միտքով ալ տեսնալ և գաղափարել։

Այս գաղափարով ինչ որ կ՚զգանք և կը հաւատանք որ կայ. անոր ալ կ՚ըսուի «ՆԵՐՔԻՆ ՀԱՒԱՏ» որ գարձեալ կը բաժնուի «ՀԱՒԱՏ առ զգալի էակս և ՀԱՒԱՏ առ իմանալի էակս։»

(1) Կը պատմուի որ օր մը անկրօն բժիշկ մը աստուածաբանի մը կը հարցնէ թէ «հոգի կա՞յ եւ տեսած ունի՞ս. ինչէ՞ն գիտես թէ կայ» կը պատասխանէ աստուածաբանը «ցաւ կա՞յ. ցաւ տեսած ունի՞ս, եւ ինչէ՞ն ցաւը կայ. ինչո՞ւ կըսես թէ այս ինչ մարդը ցաւ ունի» այնատեն բժիշկը կ՚սկսի աչք ՚ի գետին ճակատը շփել, եւ խորհելով երթալ, թէ այո՛ կայութիւն մը կամ էութիւն մը կայ որ չի տեսնուիր. այն բանն որ կայ աստիճանաւոր է անշուշտ, այն է թերի, գեր քան զթերի, գերագոյն եւս։)

ԴԱՍ Գ.

ՀԱՒԱՏ ԱՌ ԶԳԱԼԻ ԵՒ ԻՄԱՆԱԼԻ ԷԱԿՍ

1. — Զգալի եակաց գոյութիւնը ի՞նչպէս կ'ըմբռնենք : 2. — Իմանալի եակները ի՞նչպէս կր հաւատանք · հաւատալէն վերջ ի՞նչ ընելու պարտաւոր ենք։ 3. — Սուրբ գիրքը ի՞նչ է. ո՞րոց ձեռքով գրուեցաւ, մարգարէութիւնը քանիի՞ կը բաժնուի ։

1. — Զգալի էակաց գոյութիւնը կայ ըլլալը գիտնալով կըմբռնենք բարոյապէս, ինչպէս՝ ցաւ, համ, կայլն :

Այս ըմբռնումը մեզի կ'օգնէ, բարոյապէս ըմբռնել, և հաւատալ չի տեսած բանի մը, զի հաւատալը բան մը տեսնալ ըսել չէ, այլ զայն չի տեսած՝ կայ ըլլալը գիտնալով հաւատալ, որովհետև աչքով տեսնուած և ձեռքով բռնուած բանը՝ քանի որ հաստատակութիւնը գիտէ, և կը ճանչէ, համոզման պէտքութիւն չունի. հապա անոր ներքինը սորվելու շատ կարեւորութիւն ունի :

Մաղձը բուժող դառն համը, օշնգրական փոշիին սպիտակութիւնը չէ, հապա ա-

նոնց մէջ գտնուած ու չի տեսնուած հանճն է, ատոր կ՚ըսուի զգալ և հաւատալ :

Այս հաւատոյ տեսակին վրայ կը հիմնուի քրիստոնէական հաւատքը, Ջուրը՝ հացը՝ գինին՝ միւռոնը՝ խաչը՝ և այլն նիւթեր են, աչքով այնպէս նիւթ կը տեսնուին : Իսկ հոգւոյ աչօք ալ զանազան պաշտօններու տէրեր կը գիտցուին ու կը հաւատացուին :

Համը էութիւն մ՚է, իսկ գոյութեան մը միջոցաւ մեզի զգալի կ՚ըլլայ, զի մենք մարմնաւորներ ենք, հոգիէ ու մարմնէ բաղկացեալ, ոչ լոկ հոգի ենք որ բոլորովին հոգեպէս զիտել կրնանք. ոչ ալ լոկ մարմին ենք, որ հաւատքնիս միայն աչքի երեւցածներու վըրայ կայացած ըլլայ, անոր համար մեզի ընտեղծողը մեզի սորվեցուցած է որ մարմնաւոր աչօք տեսածնուս վրայ, հոգեւոր ալ ըմբռնում մը ընենք. օրինակի համար. մարմնաւոր աչօք հաց. հոգեւոր աչօք մարմին Քրիստոսի. Նոյնպէս քառակուսի խաչ մը, անոր վրայ կախեալ Քրիստոսի մարմինը և այլն, որ գրեթէ բոլոր արարողութիւնք Եկեղեցւոյ, այս կէտերէն կախուած են, որոց վրայ իրենց տեղերը պիտի տեսնուին վկայութեամբ :

2. — Իմանալի էակաց ալ էութիւնը և գոյութիւնը հոս ըսածը գիտնալով կը հաւատանք, ինչպէս, մենք մեր վրայ կը նայինք,

որ մէջերնիս հոգւոյ կարողութիւն մը կայ, անով կ'զգանք որ հոգիներուն գերագոյնը կայ։ Արարածները, կը կենան աչքի առաջ, իսկ անոր վրայ կը զարմանայ մեր անտեսանելի հոգին ո՛չ թէ մարմինը, որ հողակոյտ մ'է, ուրեմն այն արարածներուն արարիչն ալ առնչական կերպով անտեսանելի է, ուստի այս հաւատքը երբոր սորվինք, ո՛չ կը դայթակղինք, և ո՛չ կը տարակուսինք, հապա կրնանք գիտնալ թէ արարիչը հոգի է, մեր մէջ հոգի կայ, այն արարիչը մեր հոգիներուն ալ արարիչն է, մեր հոգիները զգալի կերպով անոր չեն կրնար մօտենալ, քանի որ թանձր մարմնոյ մէջ են, իսկ իմանալի կերպով ալ անկէ կրնան չը հեռանալ, քանի որ բանական են։

Այսպէս ալ կը հաւատանք իմանալին, և այն հաւատքէն վերջ այլ ևս կ'ըստիպուինք Աստուածաշունչ գիրքը կարդալ և չի տեսածնուս աւանդական կերպով հաւատալ, այն ալ ոչ թէ կոյր զկուրան կը հաւատանք, այլ արեւի պէս յայտնի երեւնալուն համար։

3. — Սուրբ գիրք բսելով կը հասկնանք հին և Նոր կտակարանները, հին կտակարանը մարգարէից ձեռքով գրուեցաւ, իսկ Նորը առաքելոց։ Աստուած հովիւներէն մարգարէներ ընտրեց իսկ որսորդներէն առաքեալ-

ներ (1)։ Մարգարէութիւնք երկուքի կը բաժանուի, այն է, «անցելոյ և ապագայի»։ Նախախնամութիւնը ապագային այնչափ անթերի կատարեց մարդոց հաւատքին հաստատութիւն տալու համար, որ անցելոյն վրայօք բնաւ կասկածելու իրաւունք չունենան։

Ապագային գուշակելու մասին մարդիկ տեսանելու հաւատացին որ բոլոր մարգարէութիւնք բառ առ բառ կատարուած են, օրինակի համար, Եսային եօթը դարէն աւելի առաջ բնութեան դէմ կոյսի մը յղութիւն կը գուշակէ, իսկ այն գրուածքը մագաղաթներու վրայ ձեռքէ ձեռք երբոր կուգայ աւանդական կերպով, երօք կը կատարուի Բեթղեհեմի քարայրին մէջ, այն ատեն մեծաւ մասամբ կը հաւատան թէ, քանի որ Աստուած այնչափ տարի վերջը ըլլալիքները գուշակել տուած է անոնց անուամբ Էմմանուէլը Մեսիայ եկն, Նոյնպէս եւ ըլլալիքներուն համեմատ յա-

(1) Սուրբ գրոց մէջ փիլիսոփայական, իմաստասիրական, միով բանիւ գիտութեանց վերաբերեալ գրուածք շատ են, սակայն մարգարէներէն շատեր հովիւ եւ անուսումն էին եւ առաքեալք փիլիսոփայութեան վարժարաններէ ելած մարդիկ չէին. Մովսէս անգամ ծանրախօս էր լեզուաւ. ուստի այս կէտն ալ առաջին կարգի ապացոյց մ՚է սուրբ գրոց աներկբայ հաւատ ընծայելու։

ռաջուց եղածներին ալ կրնար գիտցնել անուն առ անուն։

Ըստ այսմ նախամարգարէն Մովսէս իրաւամբ սկսած է «Իսկզբանէ արար Աստուած զերկինս և զերկիր» և Աստուածաշնորհ գուշակութեամբ կարողացած է թուել «Ադամ, Եւայ, Կայէն, Աբէլ, Սեթ, Մաթուսաղայ և այլն»։

Նոր կտակարանք նոյնպէս չորս աւետարանիչներու ձեռօք զանազան լեզուօք զանազան երկիրներ և այլ և այլ ժամանակներու մէջ գտնուելով, հաւաստացելոց ձեռօք մէկտեղ գալու ատեն տեսան և վաւերացուցին, որ միեւնոյն իմաստով գրուած և ճշմարիտ վկայութիւններ են կէտ առ կէտ, որուն համար առ հասարակ «Աստուածաշունչ» կամ «Կտակարան» ըսուեցաւ Աստուծոյ ազդեցութեամբը գրուելուն համար։ Կամ թէ՝ հնոյն Աստուածաշունչ և նորին Աւետարան. Օգոստինոսին ըսածին համեմատ. նորը հնոյն մէջ ծածկուած, հինը նորին մէջ բացուած։ «Կտակարան» ըսուելուն պատճառը, Աստուածային տնօրինական կարգադրութիւնները և մարդոց փրկութեան պայմանները իւր մէջ պարունակելուն համար է։ Հին և Նոր Կտակարանին կը հաւատանք նախնեաց պատճառաց համար, որ ընել է աչքով տեսնուածին

ամեն մարդ կը հաւատայ, ուրեմն կատարեալ հաւատքը տեսնուածին մէջէն չի տեսնուած մը ըմբռնելէն կախեալ է՝ որ հաւատքը կրկին բաժնուեցաւ. Մարդկայինի, և Աստուածայինի։

ԴԱՍ Դ.

ՑԱՂԱԳՍ ՄԱՐԴԿԱՅԻՆ ԵՒ ԱՍՏՈՒԱԾԱՅԻՆ ՀԱՒԱՏՈՑ

1. — Մարդկային հաւատքը ի՛նչ է. ի՛նչպէս կը բացատրուի. 2. — Աստուածային հաւատքը ո՞րն է։ 3. — Հաւատքը ե՞րբ կը կենդանանայ, ասոնք ի՞նչպէս կը բացատրուին. փիլիսոփայօրէն ի՛նչպէս, աստուածաբանօրէն ի՛նչպէս, եւ քաղաքականօրէն ի՛նչպէս։ 4. — Նախապաշարեալ հաւատքը ո՞րն է։

1. — Մարդկային հաւատքը մարդկաց խօսքէն կախեալ է, որ աչօք տեսնալով ականջօք լսելով կը հաւատացուի, բայց շատ անգամ կրնայ սխալիլ մարդկային հաւատքը, աչքով կը տեսնես որ այսինչ խոտը այնինչ տեսակ վէրքը կը բուժէ, այն խոտով

սիրելը մարդուս մտքին մէջ կը մնայ . իսկ մեռեալ հաւատք է, մինչեւ որ դրսէն ալ ընկերդ չի սիրես (Ա. Յովհ. Դ. Գլ. 20 համր)

Կրօնի կերպով ալ այնպէս անօրինուած է, որ մարդ մը մեղանչէ ու զղջայ մտքէն, մեռեալ հաւատք և անընդունելի զղջում է, մինչեւ որ չը խոստովանի. խոստովանութիւնը կըլլայ գործ և կենդանի հաւատք «խոստովան եղերուք միմեաց զմեղս ձեր (Յկբ. Ե. 16)»

3. — Տասներկու տարուան հիւանդ կին մը մտքէն կըսէր որ Քրիստոսի քղանցքին մօտենամ կը փրկուիմ. Քրիստոս ալ անշուշտ այն կնոջ միտքն գիտցաւ, բայց մեռեալ հաւատք սեպեց. կինը երբ գործքով մտքինը երեւան բերաւ և խօսքով արտասանեց, Քրիստոս այն ատենը կենդանի սեպեց հաւատքը. իւր բերնէն մէջ կենդանացնելով թէ «հաւատք քո կեցուցին»:

Քաղաքական օրէնքով ալ դարձեալ բնութիւնը մեզի այսպէս կը սորվեցնէ: Մտքերնուս կ'անցնի որ մարդ մը պատուենք, այն պատիւը դեռ մեռեալ է մեր մէջ. կենդանացնելու համար գործքերու կը կարօտի, եօթը խորհուրդ Եկեղեցւոյ, և արարողութիւնք գործքեր են ըսել է: Նոյնպէս տուրք, ողորմութիւն և սէր ընկերի:

4. — Հաւատք մը փուլար կամ նախապաշարեալ է, երբ ազատամիտ գաղափար մը չունի, ինչպէս էին Արիոս, Մակեդոն եւայլն ուրացողք՝ որոնք սուրբ գրքէն իրենց արտածէն աւելին ճառելու նպատակաւ մոլորեցան հաւատոյ մէջ. հաւատքը ձեռքէ կորսուսին հաւատք փնտռած տեղերնին. նոյնպէս կը նախապաշարուին շատերը հոգիանալ ձեւացընելով, կամ թէ հոգեւոր երկրպագութիւնը մինակ մտքէ կըլլայ կարծելով՝ կը վախնան թէ, չըլլայ որ Աստուած բարկացնեն խաչ ու պատկեր կեցած տեղը աղօթելով որ նախապաշարում մ'է, միով բանիւ կեղծ և անօգուտ է անգործ եղած հաւատքը. զի հաւատք ու գործք առնչական են. ինչպէս որ կայ արարած, կա՛յ արարիչ ալ, կայ որդի, կայ հայր ալ, կայ ծառայ, կայ տէր ալ, մտքէդ չես գաղափարներ ու կ'երկրպագես անհիմ տան պէս է, մտքէդ կ'անցնի ու չես գործեր դրսէն. մեռեալ ես հաւատով, զի Աստուած մարդկային ազգին հետ այս կերպով վարուած է, մէկ թեւօք թռչուն չը թռիր:

Ճշմարիտ հաւատոյ վրայ խելահաս չըլլալով շատ մարդիկ լոկ մարմին հանդիսացան նախապաշարուելով, ոմանք ալ մարմնի մէջ անմարմին հոգի մ'ըլլալ մտաբերեցին:

Սակայն այս երկու կերպ նախապաշա-

րումէն ալ հաւատոյ թերութիւն և զանազան բաժանումներ տեղի գտան քրիստոնէից մէջ ։

Իսկ այսպիսի չփոթութիւնները Հայաստանեայց առաքելական եկեղեցին չի մտնելով. պարզապէս կը հաւատայ ըստ « Հանգանակին Նիկիոյ » որ պարունակած է խորհուրդ ամենասուրբ երրորդութեան և անկեղծ վարդապետութիւնք, քրիստոնէական եկեղեցւոյ, նաեւ յարութիւն մեռելոց և վերջին դատաստան ։

ԳԼՈՒԽ Բ.

ԱՄԵՆԱՍՈՒՐԲ ԵՐՐՈՐԴՈՒԹԻՒՆ

ԴԱՍ Ե.

1. — Աստուած ի՛նչ է, ի՛նչպէս կը ճանչուի: 2. — Ո՞ր աստիճան կրնանք բացատրել։ 3. — Քանի՞ կերպ գոյական կայ, ի՛նչ է էութիւնը. քանի՞ տեսակ մարմին կայ։ 4. — Բանական հոգին ի՞նչ է. ի՛նչէն գիտենք թէ հոգի կայ, 5. — Անասունք ալ երբեմն մարդոց պէս ի՞նչու կ'զգան։ 6. — Արարածոց բացատրութենէն Աստուծոյ գոյութիւնը ինչպէս կրնանք հետեւցնել։

1. — Նիկիական հանգանակը՝ «ՀԱՒԱՏԱՄՔ Ի ՄԻ ԱՍՏՈՒԱԾ» *ըսելով կը սկսի, որ ամեն քրիստոնէի պարտք է հաւատալ նախ թէ՝ Աստուած կայ, հոգի է և մէկ է. ասկէ անդին անճառելի է։*

«Աստուած կայ» ըսելով նախապէս անոր գոյութիւնը կ'իմացուի որ կայ ըսել է։

Կայ, ըսելով մենք Աստուծոյ վրայօք պէտք է իմանանք միշտ գոյ ըլլալ, ; եթէ ալ անճառելի է անոր գոյութիւնը։

Մարդ մը մինչեւ աչքին զօրութիւնը հասած տեղը կրնայ նայիլ, բերանը չի սղմուած պատառը կիսելով կը ծամէ, նաւակ մը կամ կառք մը ալ չկրցած կրած անձը կամ բեռը կտոր կտոր կը տանի, նոյնպէս երրորդութեան վրայ գրողներն ալ երբոր ըլլայ բաժանումներով, կամ երբեմն փիլիսոփայօրէն առնելով մարդոց մտքին ըմբռնելիքին չափ բան, հազիւ կը համարձակին գրելու, անոր համար « գոյութիւն. էութիւն. բնութիւն » ըսելով, և երբեմն թանձրացեալ և երբեմն վերացեալ գործածելով, Աստուծոյ տուածին չափ կրնայ ճառուիլ աստուածաբանօրէն ։

2. — Շատ բաներու գոյ, կայ կըսուի, բայց, և ո՛չ մի բան Աստուծոյ պէս գոյ է ։

Արարածներուն մէջ ամենէն գերազանցը մարդն է, բայց անոր ալ աչքի տեսնուած մասը օր մը անշուշտ չ'կայ ըլլալուն համար գոյութեամբ ստոր կը մնայ, զի չ'կայութիւն մը կը հանէ վրան, նոյն իսկ միշտ կայ եղած մասը, այն է հոգին, իւր սկիզբը Աստուծմէն առնելուն պատճառաւ Աստուծոյ գոյութենէն ստոր կը մնայ ։ (1)

---

(1) Շատ բաներու բարի կըսենք, բայց բնաւ բան մը Աստուծոյ պէս չէ, մարդը կը մեռնի, արեւ եւ լուսին կը խաւարին, բոլոր արարածք փո-

3. — Ըստ իմաստասիրաց երեք կերպ գոյական կրնանք մտածել, Անձ. Իր. Էութիւն ։

Անձնական մարմին են ամեն գոյականներ՝ որ կը շարժին կը տեսնուին, և կ'ըմբռնուին, ինչպէս մարդ. ձի. ճճի. հաւ եայլն ։

Իր են՝ որ կան և կը շօշափուին. բայց իրենք իրեցմէ չեն կրնար շարժիլ ուրիշ գոյականէ մը առանց մղողական զօրութեան ։

Էութիւնը այն 'է՝ որ կայ և չ'տեսնուիր, ինչպէս Աստուած, հոգի, հրեշտակ և սատանայ ։

Կան տեսակ մը էակներ ալ, որոնց ըզգալի կ'ըսենք. որք կ'զգացուին հոգւոյն միջոցաւ մարմնոյն մէջ, ինչպէս ցաւը գիտենք որ կայ, բայց չենք կրնար տեսնել ։

Էութիւն մը գոյութեան մէջ կայ է, բայց առանց էութեան լոկ գոյակ մը էութիւն չէ, ինչպէս մարմինը գոյակ մ'է, հոգին անոր մէջ անտեսանելի կերպով կայ է. իսկ քար, ծառ, փայտ լոկ գոյակ են ։

Ծառերու մէջ ալ տեսակ մը կայութիւն կը՛ նշմարուի, բայց էութիւն չէ, այլ ոգի ա-

---

փոխական են, անայլայլելին մի միայն Աստուած է, անոր համար « չիք ոք բարի, բայց միայն Աստուած » կըսէ Քրիստոս.

ճեցական, որ ջուրէն կախեալ է, զի գոյութեան շարժում տուողները երեք կերպ են, այսինքն բնական հոգի, շնչաւոր ոգի, աճեցական ոգի։

Բնական հոգին էութիւն է, զի միշտ կայ սկզբնաւոր իսկ անվախճան, որ իւր ընկերը Աստուծմէն կ'առնէ, իսկ շնչաւոր, աճեցական ոգիները չկային պէս են, վասն զի տունկերու մէջ գտնուած ոյժը խոնաւթիւն և ջերմութիւն են, ասոնք ալ թէեւ կան ու չեն տեսնուիր բայց դարձեալ թափանցիկ մարմիններ են և ոչ թէ էակներ, զի ջուրը գիտենք թէ մարմին է նուրբ և վայրահեղուկ, և տարածական, շունչը թէեւ անձերու մէջ է, իսկ անբան ըլլալնուն համար, ոչ թէ կատարեալ, իսկ և անկատար. ոչ թէ հոգեւոր այլ շնչաւոր են, որ ըսել է, գոյակ ըսելով էակ ալ չէ. իսկ էակ ըսելով գոյութիւնը հետն է։

— Ամեն էակներ մարմին չեն, իսկ լոկ գոյակներ մարմին են։

Մարմինը երկու տեսակ է, թանձր և նուրբ, ինչպէս ծառ, քար, փայտ, հող, թանձր են. օդ, ջուր, լոյս նուրբ են. նոյնպէս վերացեալ բառեր կան, որ իբր էութիւն կ'առնուին. ինչպէս, ջերմութիւն, ցրտութիւն։ (1)

(1) Ասոնք ալ դարձեալ ծաւալական են, զի.

Բանական Հոգւոյն գիտենք որ կայ, բայց չէ տեսնուիր և ձեւի տակ ալ չմտներ, զի պարզ է, ոչ թթու և ոչ կծու համ, ոչ ապականելի յատկութիւն ունի ոչ ջուր, ոչ խոնաւութիւն ոչ ալ ջերմութիւն կամ օդ է՝ որ ձեւի տակ մտնէ, ոչ ալ շունչ է լոկ, որ դարշահոտութիւն մը զարնէ, անոր համար պարզ էակ ըսելով պէտք է հոգի իմանանք ։

Հոգւոյն կարողութիւնները անոր գոյ ըլլալը կ'ապացուցանեն, անոր այնչափ կարողութեամբը կայ ըլլալը երեւան կուգայ, որով կը խորհինք, կերեւակայենք, գլխաւորաբար կը խօսինք, որով բանականութեամբ սեռօրէն առնուած կենդանի բառէն, որ ա-

---

ջերմութիւն եւ ցրտութիւն իրարու դէմ գալով ձայն կուտան, իրենց գտնուած տեղոյն համեմատ ձեւ կառնեն, օրինակի համար ըստ բնագիտաց խաչաձեւ երկաթի մը մէկ ծայրը կրակին մէջ որ խոթես, չորս կողմն ալ տարածելով ամեն մէկ կողմը կը ծաւալի, ըսել է ջերմութիւնը խաչի ձեւ առաւ, ջուրը ինչ ձեւ ամանի մէջ որ սառեցնես, այն ձեւը կ'առնու. նոյնպէս օդն ալ մարմին է եւ կ'ընդդիմահարէ. գաւաթ մը դէպ 'ի վար ջուրը որ խոթես, տակը փակած թուղթը չի թրջիր, զի օդը դէմ կը կենայ, մէկ կողմը որ ծրես օդը կը պարպի եւ կը թրջէ թուղթը, նոյնպէս լոյսն ալ իւր անցած տեղին համեմատ ձեւ կ'առնէ, որ աս ալ մարմին ըսել եղաւ, ըստ այսմ զգալական է ։

մեն կենդանեաց հասարակ է, տեսակի կը վերածուի, «ԲԱՆԱԿԱՆ ԿԵՆԴԱՆԻ» անունը առնելով, որ յատուկ է մարդկային ազգին, և անդրադարձ սահման, որով դրէթէ կը հրաշագործէ մարդը ։

Օրինակի համար, մի քանի լեզուէ գիտցող մարդումը իր մէջ ամփոփած բառերը փորձի համար թէ որ հաշուի առնել հարկ լինի երեք չորս հազարէն աւելի կըլլայ, և Աստուածաշունչի մեծութեամբ գիրք մը կրնայ կազմուիլ, արդեօք այդ մարդը, այս բառերը մի առ մի լսելով ըղեղին ո՞ր տեղը ամփոփեց, որ բանական հոգւոյն գործն է, ոչ թէ հողակոյտին. Նաև մարդս հոգւոյ կարողութեամբ անցեալը կը յիշէ, ապագային վրայ կը մտածէ, հոգին մէկ քանի րոպէին մէջ շատ տեղեր կրնայ պտըտիլ, և շատ մարդ տեսնալ, նոյն իսկ քունի մէջ եղող մարդումը քով արթուն մարդ մը կը տեսնայ որ այն քնացողը ինքն իրեն կը խօսի, նաև կը խընդայ, շարժումներ կընէ, երբեմն ալ կը վազէ, բայց չգիտեր թէ քովը մարդ կայ, զի այն գործերը հոգւով կընէ, իսկ հոգին մարմնոյ մէջ ըլլալով քովը եղողը չտեսնար, որ ըսել է հոգին արթուն է, քնացողը մարմինըն է ։

Նաև հոգւոյ կարողութեամբ մարդիկ

բնութեան գաղտնիքը գտան, երկինք և երկիր գրեթէ կերպով մը չափեցին, ամէն խոտերու և տունկերու մէջ եղած բնութիւն ճանչցան, ակնթարթ վայրկենի մէջ հեռաւոր տեղեր հեռագրեցին, թռչունի պէս օդին մէջ սլացան, որք հոգւոյ կարողութեան գործեր են, ոչ թէ մարմնոյն, որուն մէջէն հոգին հեռացածին պէս կրնայիս աչք, ականջ բերան, ամէն զգայարանք կան, չ'կայի պէս, զի մէջերնուն կայութիւն մը պակսած է, ալ այն ատեն վըրան նայելու ալ կը խաժուինք :

2. — Անասուններն ալ ցաւ կ'զգան, հաճութեան տհաճութեան նշաններ ցոյց կուտան, իրենք հասուտելիքներով ուտելիքնին կը ճանչնան, չ'հաճածնին չեն ուտեր, կամ թէ լսելու տեսնելու և ուժի մասին և կամ հատատելու մասին, մարդէն շատ առաւել են, իսկ երբոր կարգը խօսելու և խորհելու գայ, այն ատեն յայտնապէս մարդէն շատ ստոր կը մնան, ուրկէ կ'իմացուի թէ շնչաւոր ոգի ունին, ոչ թէ հոգի, և այն յատկութիւններըն ալ մարդոց համար տրուած է անոնց մէջ, վասն զի եթէ ուղտը բեռնաւորելու հընազանդութեամբ մարդոց առջեւ նստելու յատկութիւն որ չունենար, ո՞վ կրնար զայն բռնաբարել, ձին եթէ սանձի չ'հնազանդէր

ո՞վ կը համարձակէր անոր վրայ նստել․ չանը եթէ հաւատարիմ չըլլար, ո՞վ կրնար այն դրանը քով կամ հօտին մօտ պառկեցը-նել, կամ եթէ պառկելէն վերջը գալիք գողը անկէ աւելի հոտ առնէր կամ տեսնար, ու չունը գողէն առաջ չտեսնար կամ հոտը չառնէր ինչ օգուտ էր պառկելէն ։

Անասնոց յատկութիւնները թուելու պէտ-քութիւն մը չունինք, այլ բաւական է որ գիտ-նանք թէ անասունները բնականներու ծառա-յելու յարմարութիւն ունենալու համար այն յատկութեամբ ստեղծուեր են արարչապետէն ։

Շատ փիլիսոփաներ արարածներուն վե-րայ միայն նայելով զԱստուած ճանչցան, այն-պէս որ արեգական ջերմութիւնը այս ինչ բա-նը կը գործէ, կամ այս ինչ տարրը այն ինչ յատկութիւնները ունի, բայց այն յատկու-թիւնը ինքնիրեն չըլլար, այն տարերց մէջ ուժը դնողը Աստուածն և արարիչն է ։ Երբ որդի մը կը տեսնանք, կը նայինք և գիտենք որ հայր մը ունի, նոյնպէս երբ արարածոց վրայ կը նայինք գիտենք որ արարիչ մ՚ալ ու-նի ։ Արեգակը իւր լուսովը և ջերմութեամբը և մեծութեամբը ինչպէս որ բոլոր թանձր ու-նօսր մարմինները կը գերազանցէ, նոյնպէս մարդն ալ իւր բանականութեամբը բոլոր ա-րարածները կը գերազանցէ ։

6. — Մարդը՝ որ անասուններէն և անբաններէն գերազանց է, չի տեսնուած մասին, այսինքն՝ հոգւոյն ուժովը է, քանի որ մարդուս հոգին արարած է, և գերազանց քան զամենայն արարածս, ուրեմն անոր ընողն և արարիչը հոգի է, վասն զի չտեսնըւիր, ինչպէս որ մարդուս հոգին կայ և չտեսնըւիր, էութիւն ալ է ուրեմն հանդերձ գոյականութեամբ, քանի որ արարեալ էակ մը կայ ուրեմն արարիչն է գերագոյն էակ. Նաև քան զյաւիտեանս անսկիզբն և անվախճան, ուրկէ կ'իմանամք թէ՝ Աստուած կայ, հոգի՛ է և մէկ է, գերագոյն էակ, և ինքն է էակն էից՝ միակ գոյութեամբ, ինքնագոյ յանէից, անտեսանելի, անիմանալի, անճառելի, մի բնութիւն մի Աստուածութիւն, զի ամենաչնչին արհեստի մը մէջ անգամ երկու կերպ բնութիւն իրարու կը ներհակին, ուրեմն ահագին և սքանչելի արարչագործի մը մի բընութիւն և մի Աստուածութիւն կը վայելէ անայլայլելի գոյութեամբ։

ԴԱՍ Զ.

ԷՈՒԹԻՒՆ, ԲՆՈՒԹԻՒՆ ԵՒ ԳՈՅՈՒԹԻՒՆ ԱՍՏՈՒԾՈՅ

1. — Էութիւն ի՞նչ ըսել է։ 2. — Բնութիւնը ի՞նչ է. անփոփոխ կրնա՞յ ըլլալ բնութիւնը. գոյութեան համար ի՞նչ պէտք է։ 3. — Գոյութեան ի՞նչ կըսուի։ 4. — Էութենէն ի՞նչպէս գոյութիւն կը հետեւի։

1. — Աստուծոյ էութիւնը արարածներուն վրայ անգամ նայելով սորվեցանք։ Էութիւն, որ գոյութեան արմատ ըսել է, ամեն բան անով է կ'ըլլայ, անոր համար Աստուծոյ գերագոյն էակ կ'ըսենք, ուրիշէ մը անոր բան մը չ'անցներ, իսկ անկէ ուրիշին բան մը անցնելուն համար միւսները երեւէ էակ են։

Կարելի էակէն յեղելութիւն, արարածոց կը վերաբերի, բայց Աստուծոյ վրայ յեղականութիւն ուրիշէ մը չանցնիր զի ըսկզբնապատճառ է։

2. — Բնութիւնն ալ գոյութիւն մ'է, որ մտքի մէջ կը կայանայ, գործողութիւն մը իւր սկիզբը բնութենէն կ'առնու, որով կը մղուի

'ի գործ գալու գործողէն գործողութիւն մը, որ կ'ըլլայ, բնութիւն, բուն 'ի բնէ ։

Բնութեան անփոփոխութիւն և անայլ-այլութիւն միայն Աստուծոյ համար յատուկ է, որ արմատէն բունին, և բունէն արմատին կը յաճախէ անդրադարձութեամբ և գոյա-ւոր կերպով, որ ինքն իրեն կը կենայ ։

Գոյութիւն՝ չկայէն կայ եղածին կ'ըսուի, իսկ Աստուծոյ գոյութեան պատճառը ինք-նագոյութիւնն է, որուն համար չ'ճառուիր միայն « անսկիզբն և անվախճան գոյութիւն » կ'ըսենք Աստուծոյ, որ ուրիշի գոյութեան մը պէտք չունի ։

Մարդ մը գոյ ըլլալու համար, մարմին հոգի, միտք, կամք պէտք է հետզհետէ, ասկէ զատ երկրորդական գոյութիւն, կամ եկամուտ և կամ եկաւորական մը կը գտնուի իբր ածական անոր գոյութեան վրայ, այն է, ուրախութիւն, տրտմութիւն, փառք և այլն, որ ըսել է մարմին մը կայ կըլլայ գոյաւորու-թենէ մը յառաջ գալով գոյացութեան են-թակայ ։

Մարդս՝ գլուխ, ձեռք, ոտք և այլն ան-դամներ կունենայ պատճառաց պատճառին տուած զօրութեամբը, մերձաւոր պատճա-ռի մը միջոցաւ, յաջորդական սերմնապա-հութեամբ, իսկ գոյութիւնը առանց էու-

թեան անբան մնալուն համար. Աստուծմէն զատ ուրիշին պէտք չունի, թէ որ ունենալ կարելի ըլլար, բնութեան գաղտնիքէն շատ մը բան գիտցող գիտուններ, մարդը չէին մեռցներ, նոյն իսկ իրենք չէին մեռնիր դեռափթիթ հասակի մէջ շատ անգամ:

3. — Գոյութիւն մը ինքը շատ անգամ միակ մնալուն համար լոկ գոյական կ'ըսենք, ինչպէս՝ քար, փայտ, տախտակ եայլն: Որոնք անձի մը հետ չեն կրնար վարուիլ. իսկ Աստուած նախապէս էակն յանէից ըլլալուն համար, գոյ ըլլալը գիտենք, անոր համար գոյութիւն կ'ըսենք, եթէ ոչ անոր գոյութիւնը անճառելի է, անոր գոյութիւնը բանէ մը չառնուր իւր սկիզբը, այլ բնութեամբ գոյ է, յէութեան իւրում, և անկէ գոյ եղան ամէն և բոլոր էակներ ու գոյակներ, երեւելիք և աներեւոյթք:

Ասոր համար Նիկիական հանգանակը նախապէս մէկ Աստուած կը հաւատայ «արարիչ երկնի և երկրի երեւելեաց և աներեւութից»:

4. — «Աստուծոյ էութիւնը» որ չ'ըմբռնէինք գոյութիւնը չէինք կրնար ըսել. գոյութիւն որ չըսէինք բնութիւնը չէինք կրնար ըսել, զի երեք յատկութիւնը մէկ Աստուածութիւն են, նոյնպէս այս երեքը Աստուծոյ վրայ մեր

խելքին հասածէն աւելին անճառելի է, այն է՝ էութենէն գոյութիւնը գոյութենէն բնութիւնը ինքնագոյութիւն կը հասկնանք, Աստուծոյ գոյութեան պատճառը՝ ինքնագոյութիւնը հաւատալով, այս երեք յատկութեամբ միութիւն կը սորվինք, այսինքն ինքնագոյ, ինքնակամ, ինքնիշխան, ինքնազօր բնութիւն, որուն համար « Աստուածային անձինք ըսելու » վախցած չենք աստուածաբանք, եթէ ոչ ուրիշ պատճառաւ գոյութեան մը մէջ անայլայլելի բնութիւն չկրնար ըլլալ, անձերու մէջ եղած թէ բնութիւն, թէ գոյութիւն այլայլելի կըլլան՝ ինքնագոյ չըլլալնուն համար, բայց Աստուածային Անձ՝ որ ըսենք, նորէն մեր խելքէն վեր է, ապա Անձինք որ ըսենք վեր 'ի վերոյ վեր, բայց Աստուածաբանօրէն Աստուածային գիտութիւն սորվելու պարապ ունենալնուս համար չի կրցած հասած քաղաքնուս քիչ մը այս կողմը օթեւան բռնելու կը ջանանք, այն պատճառաւ նախ կը սորվինք էութիւն Աստուծոյ, Բ. էութիւն որ ըսենք գոյութիւնը կրնանք ըսել, Գ. անոր էութենէն ու գոյութենէն վերջ, որ ուրիշէ մը չառնելով անսկզբնական կերպով իրարու պատճառ իրենք են, նոյնպէս Աստուածային գոյութեան համեմատ էութիւն, էութեան համեմատ բնութիւն, բնութեան համեմատ անձ-

նաւորութիւն կընանք նկատել, ու ըմբռնել, անհամեմատական միութեամբ ։

Ուստի կարգը կուգայ անձնաւորութեան վրայ ալ խօսելու ։

ԴԱՍ Է.

ԵՐՐՈՐԴՈՒԹԻՒՆ ԱՍՏՈՒԱԾԱՅԻՆ ԱՆՁԱՆՑ

1. — Աստուածային անձնաւորութիւնը ի՛նչպէս կըմբռնենք . քանի՛ են ։ 2. — Ե՛րբ յայտնըւեցաւ, ի՛նչ նմանութեամբ կը բացատրուի ։ 3. — Աստուծոյ՝ հայր, ըսելով ի՛նչ կիմանամք, ի՞նչ է . եւ ի՛նչ անուն կուտանք . զատ զատ ի՛նչպէս յայտնուեցաւ ։

1. — Որչափ դժուար է, Երրորդութիւն բառին ըմբռնումը, անոր. էութեան և գոյութեան մէջ անայլայլելի բնութեամբ միութիւը չըմբռնողին. իսկ երբոր այդ յատկութեամբ անայլայլելի է, նոյնպէս անձնաւորութեամբ անփոփոխելի կրնայ ըլլալ, որով միութեանը ձախորդութիւն չկար, ինչպէս որ բնութեանը էութեան, և էութեամբը գոյութեան թերութիւն մը չկայ ։

Աստուածային անձինք երեք են, Հայր, Որդի, Հոգի սուրբ: Աստուածային անձանց մէջ զանազանութիւն կենալը Աստուածաշունչէն ալ կը սորվինք. «արասցուք մարդ ըստ պատկերի մերում» (Ծննդ. Ա. 26) «Ադամ մեզմէ մէկուն պէս եղաւ «Ծննդ. Գ. 22». «իջնենք ու անոնց լեզուները խառնակենք» (ԺԱ. 7.) [illegible], [illegible], [illegible], [illegible] յոգնակի բառեր են: Ամեն քերականութիւն սկսողներ գիտեն, բայց մարգարէները անգամ չի գիտցան թէ այս յոգնակի նշանակութեամբ առնուած բառերը քանի անձանց կը վերաբերէին. երրորդութի՞ւն էր թէ չորրորդութիւն, մի միայն Աստուածային ազդեցութեամբ անցեալին և ապագային վրայ գուշակութիւններ կ'ընէին, և իրենց գուշակութեան մէջ այս խորհուրդը գիտնալու կը ցանկային, բայց չգիտցան, զի ժամանակը հասած չէր, ինչպէս որ Քրիստոս կ'ըսէ «բազում մարգարէք ցանկացան . . . և ոչ տեսին:»

Այս խորհուրդը գրեթէ ամէն ԺԹ. դար առաջ Յորդանանու գետին մէջ, Քրիստոս Յովհաննէս Մկրտչէն մկրտուած ատեն յայտնուեցաւ, աներկբայապէս թէ երրորդութիւն է. զի հայրը վերէն վկայեց, Որդին ջուրին մէջ, Հոգին սուրբ աղաւնակերպ իջաւ, ալ անկէ վերջ Աստուածաբանք համարձակապէս

«Աստուածային անձինք» ըսել սկսան, և հաստատեցաւ հաւատոյ հիմը թէ, Հայրն է ծնող Որդւոյ, և բղխող Հոգւոյն Սրբոյ, ինքն յինքեան անճառապէս։

Աստուած կայ, հոգի է և մէկ է, մէկ Աստուած մը երեք անձով հաւատալու մէջ շատեր գայթակղեցան, պատճառը իրենց տրուածէն աւելի ճառելու նպատակն էր։ Ճշմարիտ հաւատացեալ Աստուածաբանք երրորդութեանը վրայօք սուրբ գրոց պարզ իմաստէն անդին չանցան, օրինակի համար, էութիւն, բնութիւն և գոյութիւն մէկ ըլլալ անկարելի է փիլիսոփայօրէն, իսկ արարիչ Աստուծոյ համար ալ իր սկիզբը ուրիշէն առնել անկարելի է, զի չկայ ուրիշ որ առնէ, Աստուծոյ բնութիւնը էութեանը, և էութիւնը բնութեան և գոյութեան դէմ որ ներհակ ըլլար, սկզբնապատճառ կամ պատճառաց պատճառ չէր լինիր, նոյնպէս ալ Հայր Որդի, Հոգի, ըսելով թէ որ զատ զատ անձանց հետ զատ զատ ալ բնութիւն ըլլար միաստուածութիւն չէր ըլլար. Աստուածային միութիւնը այնչափ սքանչելի և անճառելի չէր ըլլար, մի միայն ամենիմանալի կ՚ըլլար իր սկիզբը ուրիշէն չառնելով ինքնագոյ ըլլալուն համար, զի մէկը արդէն ինքնիրեն մէկ է, բայց ատոր անճառելի կէտը երեք ըլլալով

մէկ միութիւն ըլլայն է ։ Առանց զաւակի մը-նալով առանձին մեայ մարդու մը համար ալ միութիւն մ'է, բայց զաւակ ունենալով, հօր մը եւ զաւկի մը համար, համաբուն, համագոյ ըլլալ անկարելի է, համազօրութիւն բնաւ չըլլար, մշտատեւ համակամութիւն բնաւ չկրնար պատահիլ. Իսկ Աստուծոյ վրայ անճառելի քաքանչելիք է, երեք անձինք միով բնութեամբ, այն է՝ համաբուն, համագոյ, համակամ եւ համազօր, զոր օրինակ արեւին լոյսը, արեւը եւ տաքութիւնը. կամ թէ խնձորին խնձորութիւնը, համը ; դոյնը, մի եւ նոյն արեւին կամ խնձորին միութիւնը չբաժաներ. խնձոր մը մէկ խնձոր մ'է, համը իւր պաշտօնը ունի, գոյնը իւր, խնձորը կրկին մէկ խնձոր է, խնձորին բնութենէն կ'առնէ համ եւ գոյն ։

«Հայր» ըսելով՝ իւրմէ որդի ծնելուն նըկատմամբ չենք իմանար հայր, այլ բոլոր արարածներ անկէ գոյ ըլլալնուն համար, հայր կըսենք Աստուծոյ, թէ որ մեր մարմնաւոր հօրը արուած անուան համեմատ հասկըցուէր, կըլլար որ օր մ'ալ կամ կը մեռնէր, կամ ծերաքը եւ կամ խնամքը մեզմէ կը բառնար, անհնայլ կը մնայինք, իսկ արարածը արարչին հետ առնչութիւն ունի, քանի որ մէկը միւսկայ՝ միւսն ալ պէտք է կենայ, միշտ կենալու

համար ալ Աստուած արարածոց մէջէն մաս-մը ընտրած է, որ յարմարութիւն ունի միշտ կենալու, այն է հոգիներ, որ ըսել է գիտաւոր առնչութիւնը հոգիէն հոգին է, ուրկէ կրկին կը հետեւցնենք թէ Աստուած հոգի է, հոգին պարզ և միակ կը մնայ, անկէ զուգաւորական օրէնքով որդի մը ըլլալ չըլլար; այլ բոլոր հոգիներ անկէ սկիզբ առնելնուն համար, միւս հոգիներու նկատմամբ հոգիներու արարչին Հայր ըսել խելքերնիս հազիւ հազ կրնայ հասնիլ, անոր համար Քրիստոս իւր մարդեղութեան նկատմամբ ինքն ալ Հայր ըսաւ, մեղի ալ « Հայր մեր » ըսել սորվեցուց։

Ամենակալ Հայր է Աստուած. Տիեզերակալ, Աշխարհակալ մինչեւ անգամ Ինքնակալ անուն կուտանք աշխարհիս վրայ միապետութիւն վարող թագաւորաց, իսկ անոնք ամենակալ չեն, զի օր մը կամ կը մեռնին, կամ կենդանի եղած ատեննին անգամ տեղւոյ մը կը տիրեն տեղի մը չեն կրնար տիրել, կամ երկնից բնաւ չեն կրնար տիրել, այլ Աստուծոյ տիրապետութեան տակ են. ոչ մարդ, ոչ հրեշտակ և ոչ արարած կրնայ չեղել, որ ըսել է, Աստուած ոչ մարդ է, և ոչ հրեշտակ է, և անոր հոգի ըլլալը գիտնալէն անդին ինչ կերպ ըլլալը ոչ ոք կրնայ իմանալ; անոր համար Ամենակալ է, արարիչ երկնի և

երկրի երեւելեաց եւ աներեւութից։

Ամենակալութենէն առնելով երբայեցիք Էհովահ կըսէին, որ զօրութեամբ ամեն տեղ ըլլալ կը նշանակէ, Մովսէս մարգարէին «ես եմ Աստուած որ էն» ըսաւ (Ելից. Գ: 14) որ էութեամբ անպարագրելի ըլլալ կը նշանակէ, անբաւելի եւ անքանակապէս։

Էութեամբ անպարագրելի եւ զօրութեամբ ամեն տեղ եղող արարչի մը փոփոխութիւն չըլլար, այն է՝ ուրախանալ, տրտմիլ, ննջել, արթուն մնալ, լուսանալ, մթանալ, կամ ծերանալ, որ կարող ըլլայ ամենակարողութեամբ երեւելի եւ աներեւոյթ արարածները կառավարել, որք ամեն ակնթարթ վայրկեանի մէջ կառավարութեան պէտք ունին։ Այս յատկութեանց նկատմամբ հայր կըսենք, ինչպէս որ խնձորին, գոյնին եւ համին միապէս խնձոր կըսենք, ան ալ խելքերնիս հասնելու համար, եթէ ոչ Աստուած անանման է։

Այս երեք անձինք՝ ինչպէս որ գոյութեամբ, էութեամբ եւ բնութեամբ համազօր են, անձնաւորութեամբ ալ այն համեմատութեամբ զանազան են, անձնաւորութեամբ որչափ որ զանազան ըմբռնէ մեր միտքը եւ գաղափարը, միաւորութեամբ ալ պէտք է նոյնպէս լծորդել թէ Աստուած մէկ է երկուք չը կրնար ըլլալ։

Ամենասուրբ երրորդութիւն ըստ էութեան հոգի է և մի է, բայց նախընթացին համեմատ, Հայր, կըսենք. ինչպէս որ արեւին արեւ կ'ըսենք, անկէ լոյս մը գալով մեզի խաւարէն կ'ազատէ, անկէ եկածին ալ եկած տեղւոյն նկատմամբ լոյս կ'ըսենք. այն լոյսը արեւ է արեւն ալ լոյս է, անոր համար Աստուծոյ բանը մեր մէջ եկաւ, երկինքը գետինը չի պարագրուողը մարմնոյ մէջ պարագրեցաւ, անպարագրութիւնը պարագրականին հետ բաղդատելով, հօր մը և որդւոյ մը բաղդատութեան պէս կրնայ ըմբռնել մեր միտքը, անոր համար Քրիստոս ըսաւ «Հայրս ինձմէ մեծէ» եթէ ոչ Հայր և Որդի նոյն և նման են ինչպէս որ արեւ և լոյս։

Արեւը լոյսէն՝ լոյսը արեւէն չը բաժնըւիր, նոյնպէս ջերմութիւնն ալ անոնց երկուքէն չի բաժնուիր. այնպէս է սուրբ Հոգին ալ, ինչպէս որ արեւը մէկ է, լոյսը զատ է, ջերմութիւնը զատ է, նոյնպէս Աստուած մէկ է, որդին զատ է, հոգին զատ է, մեր խելքին համեմատ, զի նախ ստեղծուեցանք մեր Ամենայն հայրը ճանչցանք զԱստուած, մեղանչելով խաւարի մէջ մնացինք; անոր Բանը կամ լոյսը եկաւ, մեզ խաւարէն ազատեց; որդի Աստուծոյ անունը առաւ. Հոգւոյն մէջ պայծ մնացինք, անոր ջերմութիւնն ալ Տպաւու ։

այսինքն Սուրբ Հոգւին Աստուած և անոր շընորհաց կրակը, որ հաւատացինք Հայր ; և Որդի և Սուրբ Հոգի, երեք անձինք և մի բընութիւն :

Հայրը ինչ որ հրամայէ, մի և նոյն ակընթարթի մէջ Որդւին և Հոգւին ալ, նոյնը հրամայած են. համագոյութիւն և համակամութիւն է : Ինչպէս որ արեւը ծագած վայրկեանէն լոյսը և ջերմութիւնը նոյն րոպէին կը հանէ, թէ որ սառուցիչ ամպը դէմ չելնէ, թէ որ ամպը դէմ ելնէ ալ, արեւը արեւ, լոյսը լոյս, ջերմութիւնը ջերմութիւն է դարձեալ, բայց մենք անոր ջերմութենէն կը զրկուինք, ինչպէս որ մեղօք շնորհքէն կը զրկուինք :

Քրիստոս լոյս եկաւ աշխարհի մէջ, Հոգին սրբիչ և մաքրիչ, Հայրը վաղուց արարիչ. զանազան ժամանակներու մէջ զանազան պաշտօններով յայտնուեցան ; այլ վասն զանազանութիւն անձանց հաւատալ կը սորվինք սուրբ գրքէն, և Յորդանանու մէջէն առինք հաւատոյ բացատրութիւնը (Մատթ. Գ. 16. : Ա. Յովհ. Ե. 6—7) :

ԴԱՍ Ը.

ՄԱՐՄՆԱՌՈՒԹԻՒՆ ԱՍՏՈՒԱԾՈՐԴՒՈՅՆ

1. — Քրիստոս ի՛նչու համար աշխարհ եկաւ. ի՛նչու պատկերի ներքակայ եղաւ: 2. — Մարմին առնելէն յառաջ Քրիստոսի ի՛նչ կըսուէր. եւ վերջը ի՛նչ ըսուեցաւ: — 3. Յիսուս ի՛նչ ըսել է ի՞նչու համար Մեսիա, Օծեալ, Էմմանուէլ, անուն կուտանք: 4. — Մարգարէք ի՛նչ աստիճանի մէջ գուշակեցին. ի՛նչ է հրաշքը: 5. — Քրիստոս ըստ մարդկութեան արարա՞ծ է թէ ո՛չ. մարմին որ չ'առնէր չէ՞ր կրնար փրկել:

1. — *Հաւատքով՝ թերի մարդու մը համար «Աստուած երեւեցաւ» «Աստուած խօսեցաւ» որ ըսես, միշտ կանխածի մէջ է, երբոր Աստուած մարդու չ'տեսնուեցաւ, մարգարէ մը անգամ զանի չ'տեսաւ, (Յովհ. Ա. 18., Ա. Տիմ. Զ. 16., Ա. Յովհ. Դ. 12.) Նաեւ սուրբ գրոց մէջ «Աստուած զղջացաւ» «Աստուծոյ ձեռքը» Աստուծոյ աչքը կ'ըսէ, իսկ Աստուած ո՛չ կը զղջայ, ո՛չ ձեռքը մարդ գիտէ, ոչ ոտքը, ոչ ալ ձեւ կ'առնէ. զի հոգի է. թէ որ ձեռք ըսենք բոլո-*

րովին ձեռք է, թէ որ ոտք ըսենք բոլորովին ամենապղնաց է անճառապէս, թէ որ աչք ըսենք բոլորովին ամենահայեաց է, իսկ մարդիկ մարմնաւոր ըլլալնուն համար սուրբ գիրքը շատ անգամ բնութեան և խելքի մօտ կը խօսի, զի Աստուծոյ գլխաւոր գործը մարդոց հետ է, մարդասէր է քան հրեշտակասէր, զի մեղանչող հրեշտակաց փրկութիւն չխոստացաւ, իսկ մարդոց համար այցելութիւն և փրկութիւն։

Աստուածաշունչ գիրքը առաջէն մինչեւ վերջ դարձնելու որ ըլլանք, Աստուած մարդոց փրկութիւնը կարծես իրեն զբաղմունք ըրած է, զի հրեշտակները մարդերէն առաջ անյայտ ժամանակի մէջ ստեղծած ըլլալը սուրբ գիրքէն կը սորվինք, որոնք հրանիւթեայ էին, բոլորովին հոգի։

Աստուած պատկերի ենթակայ չէ, բայց Քրիստոսի մարդեղութեան նկատմամբ, մարդուս պատկեր Աստուծոյ կըսուի, ինչպէս որ Աստուած ստեղծած ատենը ըսաւ, «Արասցուք մարդ ըստ պատկերի մերում։»

Մարդն առաջին ինչ պատկերով որ ելաւ դրախտէն, Քրիստոս ալ իբր երկրորդ ադամ նոյն պատկերով զայն փնտռելու եկաւ, առաջին Ադամ 'ի շունչ կենդանի, երկրորդն 'ի հոգի կենդանարար (Ա. Կորնթ. ԺԵ. 45)

որպէս զի իւր կորստեան մի նմանութիւնը հետը չունի որ դիւրին ըլլայ գտնելու, կամ այս կորուստը քուկդ չէ ըսող չկրնայ ըլլալ։

2. — Մարմին առնելէն առաջ Քրիստոսի ԲԱՆ կ'ըսուէր (Յովհ. Ա. 1.) զի Հօր Աստուծոյ ծոցն էր, մարմին առնելէն վերջ, ՄԻԱԾԻՆ ՈՐԴԻ ըսուեցաւ, զի անկէ առաջ կամ վերջը անկէ զատ Որդի մը չ'կար Հօր Աստուծոյ հետ արարչակից. ԲԱՆ, ՄԻԱԾԻՆ ՈՐԴԻ, ԱՆԴՐԱՆԻԿ, անոր մէկ հատիկ ըլլալուն համար կ'ըսուի։ ՅԻՍՈՒՍ, ՔՐԻՍՏՈՍ, ՄԵՍԻԱ, ԷՄՄԱՆՈՒԷԼ, Աստուծոյ Որդւոյն Փրկիչ, և փրկութիւն ըլլալու վերաբերեալ խօսքեր են, որ կանուխէն մարգարէները գուշակեցին։

3. — ՅԻՍՈՒՍ, Եբրայեցրէն Փրկիչ ըսել է, Քրիստոսի յատուկ, զի շատ մարդիկ շատերուն փրկութեանը պատճառ կ'ըլլան շատ անգամ, բայց բոլորովին չեն կրնար ըլլալ. կամ մարմնաւոր վտանգներէ զերծ պահելով փրկել է կերպով մը, իսկ առժամանակեայ է, յաւիտենական փրկիչը միայն Քրիստոսն է, որ Քրիստոս կամ Մեսիա Եբրայեցւոց բառ է ՕԾԵԱԼ նշանակութեամբ։ Այս օծեալ անունը շատ մարգարէներու, թագաւորներու, քահանայնե-

րու տրուեցաւ, բայց Քրիստոսի յատկապէս. զի անոնք իրենց օծումը ուրիշի ձեռքով կառնէին, իսկ Քրիստոս Հոգին Սուրբէն ինքնիրեն օծեալ (Ղուկ. Դ. 18.), Էմմանուէլ դարձեալ Եբրայեցւոց բառէ, Աստուած մեզի հետ ըսել է։

4. — Մարգարէք Երրորդութեան խորհուրդին մեզի չափ խելահաս չէին. բայց Աստուծոյ մարդոց հետ ըլլալը մեզմէ շատ լաւ գիտէին գուշակութեամբ և Աստուածային անուներովը, ուստի յայտնի է թէ Էմմանուէլ անունը յատկապէս Քրիստոսի մարմին առնելովը մարդոց մէջ երեւնալուն բանեցաւ։

Քրիստոսի ծնունդը Աստուածային հրաշալիք է, որ բնութեան դէմ է; զի Աստուածային հրաշքը բնութեան դէմ է, իսկ խելքի դէմ չէ, մարդ մը հաստատուն և կենդանի հաւատք ունենալու համար Աստուածային հաւատոյ և հրաշալեաց խելք բանեցնելու է նախապէս, զի բանական հոգին մարդուս մէջ հրաշք մ'է, մարդուս հոգւոյն կարողութեամբ գործածները հրաշքներ են. աշխարհիս տարերց միջոցաւ կատարուիլը, երկնային մարմիններու ընթացքները, բնութեան մէջ գտնուած ոյժը զոր Աստուած դրած է, մարդոց՝ բնութեան վրայ խելք բա-

նեցներնին բոլորն ալ հրաշքներ են ; Թող թէ սուրբ գրոց մէջ տեսածներդ, որ ըսել է առանց գիրքեր կարդալու անգամ մենք աչքերնիս մեր հոգւոյն կարողութեան և արարածոց վրայ որ դարձնենք, ալ բնութեան դէմ եղած Աստուածային հրաշքները մեզի համար խելքի դէմ չեն ըլլար, Աստուծոյ քով անկարելի բան չ'կայ :

5. — Բնականապէս ամեն ծնունդ արարած է, իսկ Աստուածային հրաշալեօք Քրիստոսի ծնունդ արարած չէ, այլ « Աստուած յԱստուծոյ, լոյս 'ի լուսոյ ; Աստուած ճշմարիտ յԱստուծոյ ճշմարտէ ծնունդ և ոչ արարած, նոյն ինքն 'ի բնութենէ Հօր » . Ներհակ բնութեան անհայր 'ի մօրէ ; « ծնաւ կատարելապէս 'ի Մարիամայ սրբոյ կուսէն :

Ադամ նախ հողակոյտ ապա շնչաւոր և հոգեւոր, ազատ կամօք, չարն ու բարին ճանչելու հոգին Աստուած փչեց անոր : Իւր պատկերը կորայս դրախտէն, այն պատկերով դրխտի դար, այն ազատ կամօք կորուսեալը փնտռելու :

Մարդը իւր սկիզբը Աստուծմէն առնելուն համար, Աստուծմէն շատ ստոր է, անոր համար Աստուծոյ մարդեղութիւնն ալ մեզի ազատ պէտք էր որ մեզի մէջ եղողները կարող ըլլար ազատելու :

Ապստամբ ժողովուրդի մը վրայ բնականապէս այն ժողովուրդէն գիտցող զօրագըլուխ մը որ ըլլայ, դիւրին է յաղթութիւնը. Քրիստոս ալ այն ժողովուրդին ցեղէն մարմին առաւ այն ժողովուրդին յարմարեցաւ բաց 'ի ապստամբութենէ; այն է՝ բաց 'ի մեղաց, որով դիւրին յաղթեց:

Քրիստոսի մարմին առնելը ժողովուրդին կորուստը չնչելուն էր, որպէս զի խըրատէ, յանդիմանէ, վախցնէ, յորդորէ, իւր արիւնը թափէ՝ որ անոնք հնազանդին առանց ջարդուելու, եթէ ոչ մէկ հրեշտակով մը կրնար ջարդել և կամ ազատել, ինչպէս որ Սոդոմ Գոմորը ջնջեց, Ղովտը ազատեց:

Աստուած ինքը մարդոց ինչ որ պիտի ընէր, հրաշքով ըրաւ, բնութեան դէմ ու խելքի մօտ, մարդիկ ալ իրեն հետ ինչպէս որ պիտի վարուէին բնութեան ու խելքի մօտ կերպով շարժիլ սորվեցուց: Ադամին ապըստամբութեան ու չափազանց փառասիրութեան յանդիմանութիւն ըլլալու համար, քարայրին մէջ ծնաւ, ՆԱԶՕՎՐԵՑԻ կանչուեցաւ:

Աստուած զԱդամը վեցերորդ օրը ստեղծեց, դրախտը ժառանգելու, «ըստ պատկերի մերում» ըսելով. որ ըսել է հոս յատկապէս մարդը Աստուծոյ համար յաւի-

տենական փառաց մէջ ստեղծուեր է, ազատ կամօք ։

Երբոր մեղանչեց, ըսաւ Աստուած, «Ադամ չարն ու բարին գիտնալու համար մեզ-մէ մէկուն պէս եղաւ», այն կէտին ալ իր կանխագիտութեան մէջ խոստացած կերեւէր ՄԵՍԻԱՆ ղրկել յաշխարհ. բայց զարմանալիք մ'ալ այս է որ շատ 'ւ շատ ժամանակներու մէջ զանազան կերպերով զմարդիկ հրահանգելէն վերջը ղրկեց. ուստի համառօտ կերպով հոս տեղ հարկ եղաւ աչքերնիս քիչ մը սուրբ գրոց պատմական մասին վրայ դարձնել ։

ԴԱՍ Թ.

ՔՐԻՍՏՈՍԻ ՄԱՐՄԻՆ ԱՌՆԵԼՈՒ ԺԱՄԱՆԱԿԸ

1. — Քրիստոս ե՞րբ մարմին առաւ. մարմին առնելէն յառաջ ինչ Աստուածային ընթացք կար։

1. —. Արարչութենէն Աստուած Ադամէն մինչեւ Նոյ, Նոյէն մինչեւ Մովսէս, Մովսէսէն մինչեւ Քրիստոս ինչ ընթացք որ ու-

նորինած է, ուղի ուղով կարդալու է ։ Ադամը դրախտէն աքսորուելէն վերջը երբոր մարդիկ շատցան աշխարհը մեղօք ապականեցաւ, ուզէր այն ատեն կը ղրկէր խոստացեալ Փըրկիչը, առանց Ջըհեղեղի ։

Նոյէն առաջ բնականն ալ չէին յարգեր, անասնաբար կը վարուէին « ուտէին, ըմպէին կանայս առնէին » այս վայրենութենէն բընական օրէնքի անցան, բնականէն Մովսէսին գրաւոր օրէնքին, գրաւոր օրէնքին մէջ ալ, մինչեւ Ջըհեղեղի վիճակէն գէշ փարիսեցական, սադուկեցական մոլութիւնները՝ որ տիրեցին, Քրիստոս հասաւ շնորհական օրէնքը տալու ։

Ասոնք լաւ նկատողութեան արժանի կէտեր են թէ Աստուած մարդոց հետ ի՞նչ կերպով վարուած է. Հաշւոյն եկած տեղը սըխալ վարդապետելով, չեկած տեղը շուտ մը կարդալ անցնելով սուրբ գիրք կարդալ չ'ըլլար ։ Ջըհեղեղէն յառաջ շատ մարդիկ կային, երբ ապականեցաւ, Փրկիչը չը հասաւ, անկէ վերջ, Աբրահամու միջոցաւ համառօտ փրկութիւն մը տալով, Սոդոմ Գոմորի չը խնայեց, իսկ Ջրհեղեղը անգամ մ'ալ չ'ընել, ու Մեսիան ղրկել խոստացաւ անոնց յայտնապէս « Ծնն. ԺԲ. Գ. 3. » Մովսէսի ձեռօք ըրած փրկութիւնը Աբրահամէն աղբիւր էր ։

Ադամը դրախտէն ելածին պէս «իբրեւ զմի 'ի մէնջ» ըսելով Մեսիան խոստացաւ, Աբրահամին կրկնեց, Մովսէսին յայտնեց, Ահարոնին քահանայական կարգը տուաւ. սրբութեան խորանին հրահանգովը, Սողոմոնի շինել տուած տաճարովը և այլովք շնորհական օրինաց ստուերը ձգեց (Եբր. Թ. 1—10) որոնք Աստուածային սքանչելի տնօրէնութիւններ են. և մենք ալ հասկնալու ենք թէ Աստուած ինչպէս վարուած է մեզի հետ. վայրենականէն բնական, բնականէն գրաւոր, գրաւորէն շնորհական, ասոնց կարգը պահելով ղրկած է իւր Որդին յաշխարհ, Որդին ալ գալով հնոյն մէջ ծածկուածը նորոյս մէջ մեր առջեւ բանալով գնաց։

Ասոնք գրելով նպատակնիս պատմութիւն մը ընել չէր, նաեւ՝ Քրիստոս այս ինչ դարուն կամ այն ինչ օրին եկաւ որ մենք անոր համար փրկուեցանք ըսել ալ չէր. (1)

---

(1) Կաղանդ կամ Նոր տարի՝ նոր աշխարհ կը նշանակէ, առաջին մարդն Ադամ արարչագործութեան վեցերորդ օրը ստեղծուեցաւ, երկրորդ Ադամը՝ Քրիստոս ալ վեցերորդի մը հաշուով ծնաւ, անոր համար Նոր տարույն վեցին կը տօնենք Քրիստոսի ծնունդը։ Երբոր մկրտուեցաւ 30 տարեկան էր, (սուրբ գիրքը յաւելուած չ'ըսեր) որ ըսել է ծնունդ եւ յայտնութիւն մի եւ նոյն օրուան կը պատկանի, յետ ութօրեայ անդամահատութիւն։

Ջրհեղեղը չեկած որ դար մարդոց համար աւելի աղէկ էր․, երբ ալ որ դար փրկիչ էր մարմին չառած ալ կրնար փրկել, իսկ ինչպէս որ ըսած ենք, Աստուած մարդը իրեն համար ստեղծեց, ինք հրաշքով գործեց, մեղի հետ ալ խելքի և բնութեան մօտ վարուեցաւ, այդ հրաշքները ըրաւ, հրահանգներ տուաւ, Նախ ստուերապէս և ապա իրապէս ։

Ասոնց վրայ հաստատուն հաւատք և պարզ գաղափար ունեցող մը չի տարակուսիր, վէճ չըներ․ իրաւ շատ է որ Աստուած մը մարդանայ, բայց ինքը շատ չի սեպեց, քանի որ ինն ամիս կուսի մը յարգանդ-սպասեց, անկէ մարմին առաւ, մեր մէջ երեւեցաւ մարմնով, ալ վէճի բան չի մնաց, մի մի այն մենք այս կէտին վրայ հաստատուն հաւատք ունենալու ենք թէ, կատարեալ մարդ գոլով Աստուածութիւնը չի փոքրկացաւ, կատարեալ Աստուած ըլլալով մարդկութեանը թերութիւն չեղաւ ։

ԴԱՍ Ժ.

ՔՐԻՍՏՈՍ ՄԱՐՄԻՆ ԱՌՆԵԼՈՎ ՄԱՐԻԱՄ ՄԻՇՏ ԿՈՅՍ ՄՆԱՑ

1. — Քրիստոս ի՛նչ ընթացքով ընտրեց իւր մարմին առնելիք ցեղը. երկիր ըսելը ի՞նչ կը նշանակէ աստուածաբանօրէն։ 2. — Գլխաւորաբար ո՛վ «բանաւոր երկիր» կոչուեցաւ։ 3. — Քրիստոսի մարդեղութեան վրայօք ի՞նչ վկաներ եղած են։ 4. — Մարիամ միշտ կոյս ի՞նչու կը դաւանինք քրիստոնեայք։ 5. — Քրիստոս եղբայր ունէ՞ր թէ ո՛չ. Մարիամին միշտ կոյս մնալիք ըլլալը ինչ օրինաց մէջ ի՞նչպէս նշանակուած է։ 6. — Թէ որ միշտ կոյս է ի՞նչու ծնաւ կատարելապէս կըսէնք։ 7. — Աստուածածին պէտք դաւանի՞նք թէ մարդածին։ 8. — Քրիստոսի կատարելութեան վրայօք ի՞նչ ապացոյց կայ. մարմինը փոխե՞ց թէ ոչ։ 9. — Քրիստոս մայրը յանդիմանե՞ց։

1. — Աստուած մարդկային ազգի փրկութիւնը առաջէն մինչև վերջ՝ միջոցաւ, ժամանակաւ և տնօրէնութեամբ կարգադրած է, անոր համար իւր Որդւոյն մարմին առնելըն ալ կերպով մը միջոց եղաւ. քանի որ

մարմինը մարդկային ազգը փրկելու համար պիտի առնէր, և քանի որ Աստուած մի մարդկէն մարմին պիտի առնէր, անշուշտ անօրէնութեան տակ առնել հարկ էր մարմին առնելիք մօրը ու ցեղն ալ:

Աստուած մարդը իրեն համար ստեղծելուն պատճառաւ՝ անշուշտ Աստուածաշունչին գլուխն ալ մարդոց փրկութեան վերաբերեալ բանը պիտի գրուէր:

Աստուածաշունչին առաջին գլուխը «Երկիր էր աներեւոյթ և անպատրաստ . . . և Հոգի Աստուծոյ շրջէր 'ի վերայ ջուրց» գրուած է:

Այս խօսքերը իւր պարզ իմաստովը առնելով; իրօք երկիրը անպատրաստ էր և Աստուած պատրաստեց. իսկ «Հոգի Աստուծոյ շրջէր 'ի վերայ ջուրց» ըսուած խօսքն ալ աստուածաբանօրէն առնելով՝ ըսելու հարկ չկայ, թէ որ հոգին իրեն բնակարան պատրաստութեան խնամ մը կը կենար:

Հոգին՝ երկրին անպատրաստութեանը նայելով ջուրերուն վրայ՝ պարզած կենայ, իւր պատրաստութեանը վերջ՝ թէ որ «երկիրը նոյն, Իրեն բնակարան» ըլլալը, ցանկալը Աստուծոյ բնակարանի համար առաջնած կենայ, այլ ետ մարդուն պէտքութեան չէր կենար. անկայն երկիրը մարդուն

համար, մարդն ալ իրեն համար բնակարան ստեղծեց։

Գալով մարդուն, հոգի և մարմին, հա-րստութիւն և աղքատութիւն, առողջութիւն և հիւանդութիւն, ևայլն երկուական բան կրող երկիր մ'է. իսկ Աստուած սա վերջինը ընտ-րեց, և պատրաստեց բնակելու. ինչպէս որ նախապէս երկիրը և իր վրայինները «եղիցի» բառով ստեղծեց, բայց երկրորդ երկիրն ալ, առաջնոյն պէս հողէն կը բաղկանար, հոգի փչեց. որ ըսել է նախապէս Ադամին մէջ հան-դեաւ. ասոր համեմատ Եզեկիէլ ըսած է, «իմ հոգիս անոնց վրայ պիտի թափեմ» (Ե-զեկիէլ ԼԶ. 27.) ասոր պէս շատեր կան թէ Աստուծոյ բնակարանը՝ մարդոց սիրտն է (Բ. Կորնթ. Զ. 16.)։

2. — Այս բանաւոր երկիրներու մէջ ամենէն արդասաւորը Մարիամ կոյսը եղաւ. զի Աստուծոյ հոգին մարգարէից ազդեց, որ յազգէ յազգ ասկէ ծնանելիքը գուշա-կեն. առաքելոց մէջ եղաւ, որ ասորմէ ծը-նածը քարոզեն. ահա ասոր համար Աստուա-ծաշունչին գլուխը գրուած բանաւոր երկիրը այս Մարիամը կը ճանչնայ Եկեղեցին, որուն ցեղը պահեց Աստուած մարդոց սկիզբէն մին-չեւ Քրիստոսի ծնունդը. յորմէ քաղուեցաւ անպատմելի պտուղը՝ Քրիստոս. և անմահու-

թիւն, Եւայի կերած մահկանացու պտղոյն տեղը։ Ծնաւ 'ի կնոջէ և եմուտ ընդ օրինօք» (Գաղատ. Դ. 4.) ըստ այսմ Եկեղեցին կը դաւանի « ծնաւ կատարելապէս »։

3. — Քրիստոսի կատարեալ մարդկութեան վրայօք շատ հերետիկոսներ երեւան ելան, (1) դեռ կան մինչև այսօր աշխարհիս վրայ, զի շատ և անկարելի համարեցան մարդէն Աստուած ծնանիլ, որ նախ Աստուածային հրաշալիքը չի կրնալ ըմբռնել է, Բ. Հաւատոյ թերութիւն։

---

(1) Հիմակուան Նոր հերետիկոսութիւնք անկէ պակաս չ'են, զի ճշմարիտ հաւատ կը քարոզեն, բայց գործքով անկէ հեռու են։ Ա. Քրիստոսը ադամանդի մը կը նմանեցնեն, Մարիամն ալ սնտուկի մը «ադամանդը անկէ ելլալէն վերջ սնտուկը հինն է» կըսեն։ Բ. Մարիամին միշտ կուսութիւնը կ'ուրանան « Քրիստոս եղբայր ունեցաւ » ըսելով։ Գ. Աստուածածին չ'են ըսեր. « Աստուածութիւնը չի ծնիր » ըսելով, որպէս զի Աստուածածին որ ըսեն բարեխօսութիւն ընդունած կըլլան. թէ որ քիչ մը աւելի նեղես « դիցուք թէ կոյս է, կամ Աստուածածին ալ ըսենք, փրկութեան ինչ օգուտ ունի » կ'ըսեն։ Մարդ մը պէտք է որ նախ ինքնիրեն արժէքը գիտնայ՝ թէ առանց մեղքի որ մնայ ինչ է և ո՞րչափ արժէք ունի Աստուծոյ քով, որ իրեն բնական պատրաստած է։

Նեստորիոս կ'ըսէր թէ «Աստուածը մարմին առնել անկարելի է, մեր աչքին այնպէս երեւեցաւ» Արիոս ալ կ'ըսէր թէ «մարմին էր առածը, բայց արարած գոլով կատարեալ Աստուած չէր» այսպիսիներ շատ. որոնք դատապարտուեցան Եկեղեցիէն, ոմանք ալ յայտնապէս պատժուեցան։

4. — Մարիամին միշտ կոյս մնալուն վրայօք կասկած ըսելն ալ Քրիստոսի կատարեալ Աստուածութեանը դէմ մեղանչել է. Աստուածածին Մարիամ միշտ կոյս մնալու ուխտած էր, ինչպէս որ երբայեցւոց մէջ ուխտը մեծ տեղ բռնած էր, և Աստուածային պատուէր կար մէկը ուխտէն չանցնելու. «աղջիկ մը իւր հօրը տունը ըրած ուխտը հաստատուն պիտի պահէ» (Թուոց Լ. 3.) թէ որ Մարիամ այս ուխտը ըրած չըլլար, և թէ որ ամուսնանալու միտք նշանուած ըլլար, գոնէ.

Նեստորիոս չի կրցաւ ըմբռնել Քրիստոսի մարդեղութիւնը, նոյնպէս հետեւողութիւնը «աստուածային մը անձի մը մէջ գտնուիլ» ըսածները նոր գաղափարին մօտ է, որովհետեւ [illegible] մը անձնաւորութեան մը մէջ ինչ ձեւով դնես, [illegible] ւով կ'առնես, իսկ Քրիստոսի [illegible] ձեւի [illegible] ձեւի ենթակայ եղաւ, անոր համար [illegible] մեզի այդ պիտի [illegible] [illegible] չացնէ (Ա. Յովհ. Դ. 1.)։

քիչ մը կը մտածէր թէ « ես նշանուած եմ կարելի է հարմանալէս ետքը պիտի կատարուի հրեշտակին խօսքը » և քիչ մը կը խորհէր. անմիջապէս չէր պատասխաներ թէ « զի՞ արդ լինիցի ինձ այդ, զի այր ո՛չ գիտեմ ». ապա անմիջապէս պատասխանէն յայտնի է որ կոյս մնալու ուխտած էր : Հրեշտակին « կին քո » ըսելը ուրիշ միտք էր անշուշտ : Որովհետեւ « կին » ըսելով մարդկանց իգական սեռը կը նշանակէ, մէկ տարեկան աղջիկն ալ կին է. կին՝ իգական, այր՝ երիկ մարդ. Պօղոս ընդհանուր և անորոշ առնելով կըսէ, « ծնեալ 'ի կնոջէ » մի թէ զՔրիստոս ծնելէն յառաջ ալ կին էր Մարիամ :

5. — Քրիստոսի եղբայր չունենալը վաւերացած է. այն է՝ հրէից « որդի Մարեմայ » ըսածը Մարիամ Կղէովպային որդւոցը համար ըսուած ըլլալը կասկածոտներէն շատերն ալ գիտեն. Աւետարանն ալ յայտնած է. ինչպէս որ նախ հրէայք եղբայր կ՚ըսէին Յակոբոսին համար, նոյնպէս Թադէոս ըսուած Յուդային ալ, անոնց մայրը կ՚որոշուի որ կոյս Մարիամը չէ, այլ Մարիամ Կղէովպայ, « որ կայր առ խաչին Յիսուսի, որ էր քոյր մօր նորա » (Յովհ. ԺԹ. 25.) :

Նոյնպէս « Յակոբին ու Յովսէփին մայրը Մարիամ » կըսէ « Մատթ. ԻԷ. 56. » Թա-

դէոս ըսուած Յուդան ալ տեառնեղբայր ըսուած Յակոբին եղբայրն է ։ Որ ըսել եղաւ, Պետրոս ու Անդրէաս եղբայր են, Յակոբոս ու Յովհաննէս Զեբեթեոսին որդիքն են . տեառնեղբայր ըսուած Յակոբոսն ու Յուդայ ըսուած Թադէոսն ալ Ալփեային տղայքն են. (Յուդ. Ա. 1.). Նաեւ, Եբրայեցւոց մէջ եղբայր բառը ազգականաց համար ալ կը գործածուէր (Ծննդ. ԺԲ. 5. և ԻԲ. 20.), Ասոնք յայտնի ճշմարտութիւններ են . մանաւանդ զասոնք չը գիտցողը անգամ կրնայ հասկնալ թէ . քանի մը զաւակ ունեցող մայր մը Զեբեթեոսին տղին Յովհաննէսին չէր յանձնուէր խաչին քով (Յովհ. ԺԹ. 26.)։

Քրիստոսի եղբայր չունենալը և Մարիամին միշտ կոյս ըլլալը յայտնի ճշմարտութիւն է, կասկածիլը Քրիստոսի մարդեղութեան դէմ մեղանչել և հերետիկոսութիւն է։

Աչքերնիս սուրբ գրոց վրայ դարձնենք, պիտի տեսնենք թէ Աստուած աշխարհիս ըստեղծմանէն սկսելով մինչև Քրիստոսի ծնունդը զանազան ընթացքներ բռնած է . ամեն մէկ ընթացք անշուշտ մէկ մէկ ստուերներ էին . օրինակի համար Մելքիսեդեկ քահանայ Քրիստոսի ստուերն էր, (Եբր. Թ. Ժ.) Իսահակին համար Սաբեկայ ծառէն կախուած խոյն Քրիստոսի խաչէն կախուելուն ստուերն

էր, և պատուքի գաւառն ալ անոր զոհ ըլլալուն, Հապա Քորեբ լերան մօրենին, որ կը վառէր և չէր այրիր ինչո՞ւն ստուերն էր. որ վառիլ և չայրիլ բնութեան դէմ է. եթէ ոչ Մարիամին գերբնական յղութեան ստուերն էր. այն տեղին «սուրբ երկիր» ըսուեցաւ. Մովսէս վախուն չէր կրնար նայիլ, (Ելից Գ. 2—6.) ասիկայ Մարիամին միշտ կոյս մնալէն զատ ուրիշ յարմար օրինակի մը չենք կրնար նմանցնել. որովհետեւ Ստեփանոսէն աւելի չընորհօք լեցուն մարդիկ չենք. զի Ստեփանոսին հրէից առաջ պատմելուն նպատակը Քըրիստոսի ծննդեան ստուերը ըլլալը իմացնել էր (Գործ. Է. 30). որ ըսել է այդ բնութեան դէմ եղած հուրը նոյն իսկ Մարիամին վրայ տեսնուեցաւ, զի Քրիստոս «հուր եկի» ըսաւ. Հոգին Սուրբ հրով մաքրեց. նոյնպէս Պօղոս կը վաւերացնէ այն ծուխին հուրը որ մօրենին չայրեց (Եբր. ԺԲ. 29.) «Սուրբ երկիր է ոտքդ հանէ» այն է «մեղօք մի մօտենար». Քրիստոսէն զատ ուրիշ անմեղք մարդ մ՚ալ չկար որ անկէ ծնէր ([1]); զի անի

([1]) Ոմանք «Մարիամին վրայօք սուրբ գրոց մէջ բան մը չկայ» կ՚ըսեն. այն է՝ Քրիստոս և կամ առաքեալք բան մը չըսին (տես այնուհետէւ թ. երես 31.) բայց անոնք թող ըսեն, մենք գիտենք որ Աստուածաշունչին սկիզբէն մինչև վերջ յար-

կայ Քրիստոսի համար պատրաստուած սուրբ երկիր էր. « Հոգին Սուրբ եկեսցէ 'ի քեզ » (Ղուկ. Ա: 35.)։ Թէ որ այս կէտերը չ'ըլլային, նորը Հինին մէջ ծածկուած չ'ըլլար, ի՞նչ պէտք էր Աստուածաշունչ կարդալ։ Աւետարանը բաւական էր. իսկ անոր ամէն մէկ նշանախեցներուն մէջ, մենք փնտռելիք ունինք. անոր համար կը կարդանք։

6. — « Ծնաւ կատարելապէս » « Թէ որ կատարեալ մարդ կատարեալ Աստուած պիտի դաւանինք, հապա ի՞նչպէս Մարիամին միշտ կոյս պիտի ըսենք » ըսողները Եւտիքա-

---

գուած է, անոր համար Եսայի, Երեմիա, Եզեկիէլ, Դաւիթ, Սողոմոն, հազարաւոր տարիներ առաջ « լուր, դուռը », « կուսացի կոյս » կանչելէն զատ Եզեկիէլ ալ գոց դրան օրինակով տեսաւ զայն. « Իսրայէլի Տէր Աստուածը անցաւ ուրիշը պիտի չ'անցնի » իշխանը հաց պիտի պատրաստէ հոն (Եզեկիէլ ԽԴ. 1—8.)։ Այո՛, անցաւ, հացը հոն պատրաստեց. և անկէ առած մարմնով փրկեց զմեզ, անկէ առած մարմնոյն համար ըսաւ « ԱՌԷՔ ԿԵՐԷՔ» Թէ ուրուերպապէս զրինակներով, Թէ իրական գուշակութեամբ գրուելուն համար եկեղեցին միշտ կոյս կը դաւանի, երեք առոկայի խորհրդով, Ա. անարատ յղութիւն, Բ. անապական Ծնունդ, Գ. յետ ծննդեան կուսութիւն, զի մարմնին չի մոխրեցաւ և Իսրայէլին Տէր Աստուածը անցնելուն համար, ուրիշը պիտի չ'անցնէր։

կան, Մակեդոնական խմոր մը կը կազմեն ի-
րենց մէջ, զի Աստուածային հրաշալիքը նո-
ցէն մնացան. որովհետեւ Քրիստոսի մարդ-
կութիւնը՝ Աստուածութեանը, և Աստ-
ուածութիւնը՝ մարդկութեանը թերութիւն
չբերաւ. թէ որ այսպէս չըլլար, անճառելի
ծնունդ ըսելու հարկ չէր մնար, զի Քրիստո-
սի ծնունդը յայտնի է, անման սկզբնական
և ներգործական մեղաց, ինչպէս որ հրեշտա-
կը աւետիս տուած ատեն «Հոգին Սուրբ ե-
կեսցէ 'ի քեզ» ըսաւ, որ նախապէս մաքրը-
ուեցաւ Մարիամ գերբնական շնորհօք. «չէ
գտեր զշնորս յԱստուծոյ» (Ղուկ. Ա. 30.)
որով յղացաւ և անմիջապէս «ծնունդ» ըսուե-
ցաւ. «որ 'ի նմայն ծնեալ է» (Մատթ. Ա. 20.)
մինչդեռ հասարակ ծնունդներ սերմէն և ար-
իւնէն կը բաղկանան առաջին անգամ, որ
նախ յղութիւն կ'ըսուին, և ինը ամիսէն վերջ
ծնունդ. իսկ Քրիստոսի համար յղութիւն և
ծնունդ անմիջապէս և յայտնի. զի յէութե-
նէ Հօր, նախ քան զյաւիտեանս ծնունդ.
պայս զարմանալի ծնունդ ըստ Աստուածու-
թեան; և ըստ մարդկութեան ալ յետ ինն ամ-
սեայ զարմանալի ծնունդ հրաշալի և անճառե-
լի. ասոր համար մինչ Մարիամին յղացեալ
էր, Եղիսաբեթ հոգւով սրբով լցեալ,
«Մայր Տեառն իմոյ» ըսաւ (Ղուկ. Ա. 42.)։

7. — Մարիամի միշտ կուսութիւն, Քրիստոսի կատարեալ մարդկութեան թերութիւն չէ, զի մեզի պէտքը չէ մեր գիտցածէն աւելին ճառել. մենք սուրբ գրոց մէջ Մարիամը սուրբ գտանք, Քրիստոս ալ ծնելէն վերջը մարդու պէս ննջեց, Աստուածապէս հովին ու ծովին սաստեց. Ղազարոսի գերեզմանին քով մարդու պէս լացաւ, մեռելը դուրս կանչեց Աստուածապէս. թէ կատարեալ մարդկութիւն և թէ կատարեալ Աստուածութիւն տեսնուեցաւ անոր վրայ. Մարիամէն այնպէս ծնելով, մարմինը երկինքէն չի բերաւ, այլ կոյսէն առաւ, իւր Աստուածութեանը հետ խառնեց, անոր համար նորա մօրը Աստուածածին ըսելու կասկած բերելն ալ մեծ մեղք է. վասն զի «ծնաւ կատարելապէս» կը դաւանինք, Քրիստոսի վրայ կատարեալ մարդկութիւն տեսնալու համար. ուստի անոր մօրը Աստուածածին որ ըսենք, մարդկութիւնը հետն է, իսկ «Աստուածութիւնը չի ծնիր, չի մեռնիր, չի թաղուիր, հապա այն գործերը մարմնով էր, ուրեմն Մարիամ մարդածին է ոչ թէ Աստուածածին» որ ըսենք, կատարեալ մարդ կատարեալ Աստուած խոստովանած չենք ըլլար; կամ Աստուածային հրաշալիքը իրական եղած չըլլար, սա ալ հերետիկոսութիւն է։

Ուրիշ խօսքով. Աստուածածին ըսելով մարդածին ըսած ես, զի «ծին» ծնունդ բառին արմատն է, իսկ մարդածին որ ըսես, կատարեալ Աստուածութիւնը խոստովանած չես ըլլար, ասոր համար առաքելական եկեղեցին «Աստուածածին կը խոստովանի: Ինչպէս որ Եղիսաբեթին հոգւով սրբով լեցուած «մայր տեառն իմոյ» ըսելը, պարզապէս Աստուածածին ըսել է:

Մինչեւ հիմա ըսուածներէն հասկցանք թէ Մարիամ միշտ կոյս է, «անոր համար սուրբ գրոց մէջ բան մը չկայ» ըսողները, կը զրպարտեն. մինչի անգամ այնչափ գրուածներ, ու մարգարէութիւններ ալ չըլլային, Քրիստոսին անկէ ծնիլը բաւական էր, անգամ մ'ալ ինչ հարկ կար որ առաքեալները և կամ Քրիստոս, սուրբ կուսին վրայօք մեզի պատուէր տային. մենք գիտենք որ Քրիստոսի յարութենէն վերջ Մարիամ միշտ առաքելոց հետն էր (Գործ. առաք. Ա. 14.):

9. — Քրիստոսի կատարեալ մարդկութեան թերութիւն չի գար, Աստուածածնի միշտ կուսութեան: զի անկէ առած մարմինը, անմասն 'ի մեղաց խառնեց իւր Աստուածութեան հետ. այն մարմնով իւր Աստուածութիւնը ցոյց տուաւ Թափօր լեռը, այն մարմնովը խաչուեցաւ, գերեզման դրուեցաւ,

յարեաւ, գերեզմանին մէջ վարշամակները միայն մնացին, այն մարմինը առանց փոխելու դուռ դռնէն ներս մտաւ, մարմինը փոխած չըլլալը ցուցնելու համար Թովմային մանաւորապէս կանչեց, «Հոգին ոսկոր չունենար, ինչպէս որ ես ունիմ» զամերուն տեղը ցոյց տուաւ, այն մարմնով, քառասուն օրուան մէջ աշակերտաց երեւեցաւ յարութենէն վերջ, անոնց առջեւ հաց կերաւ, այն մարմնով համբարձաւ, Հօր Աստուծոյ աջ կողմը նստաւ, այն մարմնով պիտի գայ կենդանիները ու մեռելները դատելու համար. այն մարմնով այդչափ հրաշք գործողը, այն մարմնով իւր մօրը կուսութիւնն ալ չապականած կրնար ծննանիլ. Աստուածային հրաշքը բընութեան վերածելը հաւատոյ թերութիւն է։

Ոմանք այս մասին երբեմն սխալ գաղափարի մ՚ալ կը դիմեն «մարմին ու արիւնը Աստուծոյ արքայութիւնը չեն կրնար ժառանգել» կամ թէ «ակնթարթ վայրկենի մէջ պիտի փոխուինք, կարելի է Քրիստոս ալ փոխեց». այս խօսքը կատարեալ հերետիկոսութիւն է, և դէմ Նիկիական հանգանակին, որ կը դաւանի «գալոց է նովին մարմընովին» որ խառնակ ընդ Աստուածութեան իւրում յաւիտենականապէս։

Այն մարմնով այնչափ հրաշագործեց.

նոր գերեզմանի մէջ դրուեցաւ, որպէս զի կատարուած ըլլայ թէ «մարգարէներէն մէկուն գերեզմանին պատահեցաւ, որ յարեաւ» ըսողներ ըլլան. զի Եղիսէ մարգարէին գերեզմանին պատահած մեռել մը ողջացած ըլլալը գիտէին։

Այն մարմինը որ խառն էր Աստուածութեանը հետ, յաւիտեան պահելու ուխտով առաւ և անով պիտի գայ. ասոր համար նոյն իսկ հրեշտակներ վկայեցին Քրիստոսի համբարձման ատեն թէ «ինչպէս որ երթալը կը տեսնէք. այնպէս ալ պիտի գայ» (Գործ. Ա. 11.) առաքելոյն ըսած փոփոխելի մարմինը մեղաց համար է։

Թէ որ Քրիստոս մարմինը փոխէր՝ գերեզմանին մէջ պէտք էր թողէր, բայց վարշամակէն զատ բան մը չը մնաց. նոյն իսկ պահապանք «աշակերտքն գողցան» ըսին, որոց դէմ երկու սա գեղեցիկ երկմայրաբանութիւնը թէ. «ո՛վ պահապաններ, կամ քուն էիք կամ արթուն, թէ որ քուն էիք, ինչպէ՞ս գիտցաք աշակերտաց գողանալը, թէ որ արթուն էիք. ինչո՞ւ գողնալ տուիք. ուրեմն սուտ էք». ուրիշ խօսքով՝ ասոնց ըսածին հարկ չի կայ. Քրիստոս մարմինը պիտի չի փոխէր, զի մարդոց փրկութեան համար առած էր այս մարմինը. իւր մարդեղութենէն առաջ

մեռնողներուն ալ պիտի ներկայացնէր անշուշտ, ինչու որ, առաքեալն ալ վկայած է, «բանտին մէջ եղող հոգիներուն ալ քարոզեց» (Ա. Պետր. Գ. 19.)։

Ոմանք՝ «Քրիստոս իւր մայրը յանդիմանեց» եւ կամ թէ «զինքը ծնողաց երանութիւն 'տուող կնիկներուն խօսքը հերքեց» կ'ըսեն, բայց բոլորովին դէմ է Աւետարանական ճշմարտութեան. որովհետեւ Մարիամ Հոգւով Սրբով լեցուն «այսուհետեւ երանիեցեն» ըսաւ, ուրեմն ալ Քրիստոս այս երանութիւնը հերքելու չէր. ուստի է ատանկներուն ըսածին պէս չէ, հապա «ով կնիկներ՝ թէ ես, թէ ինծի ծնողը արդէն երանելի է. հապա անոնք երանելի ըլլալու կարօտ են ինծի հաւատալով». կամ թէ՝ Գալիլեա ջուրը գինիի փոխելու առեն» զի կայ իմ և քո» (Յովհ. Բ. 4.) ըսուած խօսքը իւր մայրը յանդիմանել չէր, այլ եւս գովել. այսինքն «ես և դու ի՞նչ ունինք» այնպէս որ «ո՛չ ես ո՛չ դու այս աշխարհիս կը վերաբերինք». կամ թէ «ինծի և քեզի ի՞նչ պէտք» որովհետեւ ԻՄ ինչ պաշտօն որ ունի ՔՈ ալ նոյնն է։

Եկեղեցին ինչպէս որ կը հաւատայ, նոյնպէս ալ կը գաղափարէ Մարիամի միշտ կուսութիւն։ Քրիստոսի կատարեալ Աստուա-

ծութիւն, և կատարեալ մարդկութիւն ան-փոփոխելի հաւատալով, կը դաւանինք ան-երկբայապէսթէ « գալոց է նովին մարմնովն և փառօք Հօր, 'ի դատել զկենդանիս և զմեռ-եալս, որոյ թագաւորութեանն ո՛չ գոյ վախ-ճան »։

ԴԱՍ Ժ Ա.

ՀՈԳԻՆ ՍՈՒՐԲ ՑՈՐԴԱՆԱՆ ԻՋԱԻ ԲՂԽԵԱԼ Ի ՀՕՐԷ

1. — Սուրբ հոգին ի՞նչ է ։ 2. — Քրիստոսէն յառաջ ի՞նչպէս կը ներգործէր ։ 3. — Սուրբ հոգին ե՞րբ յայտնուեցաւ ։ ընդհանուր քրիստոնեայք ի՞նչպէս դառնանեցան ։ գիտունք ի՞նչպէս իմաստնանիրեցին ։ 4. — Ինչու համար « ի Հօրէ եւ յՈրդւոյ » չենք ըսեր ։ 5. — Ցայտ մը սուրբ հայրք ի՞նչու « ՔՐԻՍՏՈՍԻ ՀՈԳԻՆ » ըսին ։ 6. — Անշըփոփ բաւանութիւնը ո՞րն է ։

1. — *Ամենասուրբ երրորդութիւնը ըստ էութեան Հոգի է (Յօհ. Դ. 24.) բայց մարդը իրեն համար ստեղծեց 'ի տես [illegible]-*

Ըլն Աստուծոյ ». անոր մէջ հոգի փչեց.՝ անոր համար Երրորդութեան խորհուրդը մարդոց յայտնեց ՚ի ձեռն Հօր, խնամեց ՚ի ձեռն Որդւոյ և մաքրեց ՚ի ձեռն Հոգւոյ, որպէս զի մարդիկ կարողանան Աստուծոյ վրայ գաղափար մը ունենալ որչափ որ կարելի է. մեր այս գաղափարին ըմբռնում մը ըլլալու համար, Քրիստոս մինչեւ անգամ ըսաւ «Հայրս ինձմէ մեծ է» եթէ ո՛չ անոնց մէջ մեծութիւն և փոքրութիւն չկայ, այդ խօսքերը սխալ չի հասկնալու համար անգամ մը ալ ըսաւ «ինծի որ տեսաք, Հայրս տեսած էք» «Ես եւ Հայր իմ մի եմք»։

2. — Սուրբ Հոգին՝ յորդանան իջնալէն յառաջ մարգարէից, թագաւորաց և քահանայից վրայ ալէկ ձեւով կը ներգործէր, փառաւորելով զօրով Հօր և Որդւոյ, վասն զի երրորդութեան խորհուրդը յայտնելու ժամանակը հասած չէր, բայց Աստուածային անըմբռնական կատարելութեան. մի միայն նոյն առաքեալներէն սկսեալ իւղ մը պատրաստած էր Սուրբ Հոգին առնելու միջոց, որ օծեալները կ՚առնէին. ինչպէս որ Աստուած Սամուէլին ըսաւ, «Ել Դաւիթը օծէ» և Սամուէլ իւղին եղջիւրը առաւ Դաւիթը օծեց, անկէ ետքը Տէր Հոգին անոր վրայ իջաւ (Ա. Թագաւ

ւորաց ԺԶ. 13. » այսպիսի շատեր կան հին կըտակարանին մէջ։

Սուրբ գրոց մէջ, չկայ բառ մը որ առանց խորհրդի գրուած ըլլայ, չկայ խորհուրդ մը որ հաւատոյ մտօք ընթերցողէն ծածկուած ըլլայ. ըստ այսմ այն առաքելոց, մարգարէից օծումն Նոյին տապանէն կըսկսի, միջոց՝ Սուրբ Հոգին առնելու. որովհետեւ Նոյէն մինչեւ Մովսէս ստուեր մը կար բնական օրինօք, այն ստուերը Մովսէսի միջոցաւ լոյսի փոխուեցաւ Աստուածային գրաւոր կամ դրական օրինօք։ Մովսէսին յայտնուածը բնականին նկատմամբ լոյս էր, իսկ Քրիստոսի շնորհական օրինաց նըկատմամբ ստուեր-- ինչպէս որ Նոյին տապանէն ձիթենւոյ տերեւ, Մովսէսի ձեռօք եփած իւղ. « զանազան ծաղիկներով խառնըւած, իւղ սրբութեան » (Ելից, Լ. 22. Զաք. Դ. 12—14.) ուստի ըսել է որ Քրիստոսէն առաջ Աստուծոյ հոգին այս կերպ միջոցաւ կը ներգործէր, և ընտրեալները կ'օծուէին Աստուծոյ հոգին առնելու համար, զորս Աստուած առանց միջոցի ալ կրնար ընել, բայց այնպէս ըրած է (տես [illegible])։

Քրիստոսի՝ յառաջակէս Օծեալ ըսուած էր, ամեն քրիստոնեայ և ճշմարիտ հաւատա-

ցեալոց՝ առաքեալք օծեալ ըսին, (Ա. Յովհ. Բ. 20) Քրիստոս ինքնիրեն օծեալ ըլլալուն համար, իրեն փառակից Սուրբ Հոգւոյն ներկայացած յորդանան, վկայեց նաև Քրիստոսի Աստուածութիւնը, և ապա յայտնեց խորհուրդ ամենասուրբ երրորդութեան: Հայրը՝ վերէն, Հոգին բղխեալ անկէ. Որդին ջրոյ մէջ. հոն յայտնուեցաւ անձնաւորութիւն և միութիւն երրորդութեան. Նախ Հայրը յայտնուեցաւ արարչագործութեամբ, ետքը Որդին՝ ծննդեամբ. և ապա Սուրբ Հոգին առանձնակերպ իջմամբ: Որդին երկրորդ անձ և Հոգին երրորդ անձ: Ամենասուրբ երրորդութիւն համակիրա Սուրբ Հոգի գոլով, անքաժանելի Աստուածութեամբ, ՚ի յորդանան յայտնուեցաւ երեք անձնաւորութեամբ:

3. —Ընդհանուր քրիստոնէութիւնը յորդանանու եղերքը առաւ հաւատոյ դասը, որ յայտնուեցաւ Քրիստոսի մկրտուած ատեն. ՀԱՅՐ, ԲԱՆ և ՀՈԳԻ (Ա. Յովհ. Ե. 7.) Աստուածային անձնաւորութիւն ճառելու ատեն, այս կէտէն յառաջ և ետքը ճառողը թերի կը մնայ: վասն զի անճառելի է. այս կէտիս վրայ քրիստոնէից տրուած է, հաւատալ երեք անձամբ մի բնութիւն համագօր, համանման և համագոյ, առնէ աւելին մեա-

ծագք , իրեն տրուածէն աւելին ճառել ու-
զած կ'ըլլայ :

Վերջերը ասիկայ խնդիր ըրին թէ , քա-
նի որ Աստուածային անձինք համազօր են ,
ուրեմն « Հոգին բղխեալ ՚ի Հօրէ և յՈրդւոյ
պէտք է դաւանինք» , իրենց վկայութիւն առ-
նելով Քրիստոսի աշակերտացը փչելը թէ « ա-
ռէք Հոգի Սուրբ » (Յովհ. Ի. 22.) կամ թէ
« յինմէ անտի առնուցու » (Յովհ. ԺԶ. 15.)
և այնպիսի քանի մը վկայութիւններով , ո-
րոնք երրորդութեան համազօրութեան կը վե-
րաբերին , ո՛չ թէ ուրիշ վիճաբանութեան .

Ծառերն ալ ասիկայ այդպէս չհասկնա-
լով խոստովանեցան միութիւն երրորդութեան,
և զանազանութիւն անձնաւորութեան, զի աս-
սան որ անճառելի է. թէ որ յոլովանան յայտնը-
ւած խորհրդէն չեղլին պէտի մոլորին; կամ պէտի
պաշարուին, ուստի հաստատեցին թէ. Հայրը
վերէն վկայեց, Որդին ջրոյ մէջ , Հոգին Սուրբ
Հօրմէն բղխելով եկաւ , այդ անճառելի խոր-
հուրդը մեզի հոս յայտնուեցաւ , մենք առ-
կէ չենք կրնար չելլել , « Հոգին ճշմարտու-
թեան որ ՚ի Հօրէ ելանէ » (Յովհ. ԺԵ. 26.)

Հայեր և յոյներ այս վերջի դաւանու-
թեան վրայ են մինչև ցայսօր . այն է « յինմէ
անտի առնուցու » խմ. այն Հօրմէս պէտի
առնէ . կամ թէ բղխեալ ՚ի Հօրէ և առեալ

'ի Հօրէ և յՈրդւոյ, որ ելանէ և առնու աստուածաբանական տարբեր իմաստներ ունին ։

Լատինք այս կէտին վրայ այնչափ ծանրացան որ «Հայերն ու Յոյներն երրորդութեան խորհուրդը կ'ուրանան» ըսելու համարձակեցան ։ (1)

---

(1) Բայց 'ի շատ մը գրուածներէ, նոր հեղինակութիւն մ'ալ այսօր անոնց պարսաւանքը կը գերազանցէ, այն է՝ Պ. Վ. Էմանուէլեան առաջն. Կեսարիոյ հայ կաթոլիկաց հետեւեալ կերպով ։
«Յունաց եկեղեցին անիրաւաբար օրթօտօքս-
«սօս, այնպէս ալ Հայոց Էջմիածնական եկեղեցին
«սուրբ հոգւոյն 'ի հօրէ և յորդւոյ բղխումը կ'ու-
«րանան, բնաւ պատճառ մը ալ չունին, օրինաւոր
«փիլիսոփայութեան մը և կամ աստուածաբանու-
«թեան մը չի դիմելնուն համար, ամեն գլխէ
«ձայն մը կուգայ, աս ալ կաթոլիկաց եկեղեցի-
«էն դուրս միացողներուն յայտնի կացութիւնն է»
(իւմի իլահի պատ Ե. ճԴԳ.) ։

Այդ հեղինակին ըսածը նոր բան մը չէ. ուղղափառաց ականջները այդպիսի պարսաւանքներէն բան մը չ'են իմանար, չոր զերեւն է որ ամեն հողմէ կը շարժի, ոչ թէ հաստատուն ապառաժը ։

«Կուրանան» կ'ըսէ, ոչ Հայք կուրանան և ոչ ալ Յոյնք. Նիկիոյ հանգանակը ինքնին ալ կը խոստովանի, և մինչեւ ցայսօր թէ հայոց և թէ յունաց դաւանութիւն է հաւատալ 'ի մի Աստուած

Բնական փիլիսոփայութիւնը՝ գիտութիւնն է, բարոյականը՝ մտքերու լոյս տուող, իմացականը՝ խորհիլ սորվեցնող, իսկ Աստուածային գիտութիւնը մտքէ և խորհրդէ վեր ըլլալուն համար, Աստուած իրեն վրայօք չափազանց ճառելու միտք ունեցողները և անոնց իմաստութիւնը կուրացուց, զի աշխարհը՝ իմաստութիւնով չի ճանչցաւ զԱստ-

---

և միշտ կ'երգէ «երեք անձինք և մի բնութիւն և մի Աստուածութիւն, խոստովանելով յաւէտ զսուրբ Երրորդութիւն» ասիկայ ճիշդ սկզբունքը ըլլալը ամէն մարդ նա մանաւանդ Աստուած ալ գիտնալուն համար զրպարտութիւն կ'ընէ հայոց և յունաց։

Գալով որ «փիլիսոփայութիւն չեն գիտեր կըսէ» աս ալ նկատողութեան առնելու կէտ մ'է, զի փիլիսոփայութիւնը՝ Ֆիզիգականի, բնականի, իմացականի և այլնի կը բաժնուի, արդեօք ասոնց մէջէն ո՞րն է աստուածաբանութեան մօտ եղածը, որ անոր դիմենք. այս մասին գոհ են հայեր և յոյներ որ աստուածաբանութիւնը՝ փիլիսոփայութեան հետ չեն չփոթեր, մի միայն կը սորվին բնութեան գաղտնիքը, անոր արարիչը փառաւորելու համար. բարոյապէս կ'իմաստասիրեն մարդ ըլլալ սորվելու համար քան թէ նախապաշարեալ աստուածաբան. մանաւանդ Աթէնք գիտութեան աղբիւր եղած էր ժամանակ մը, բայց Աստուծոյ գոյութեան վրայ կասկածոտ ատենը անգամ այնպէս չիմաստասիրեց փիլիսոփայօրէն, ինչպէս որ այդպիսի աստուածաբանք։

ուած, այլ զինքը ճանչելու մասին յիմարութիւնը կը սիրէ (Ա. Կորնթ. Գ. 18—20.) զինքը սորվելու մասին ալ գիտուն. լոկ մէկին գիտութիւնը խորամանկութիւն է, առանց աղանդական միաբանութեան; և լոկ միամտութիւն ալ յիմարութիւն (Մատթ. Ժ. 10.) «ըզգուշացէք որ մէկը ձեզ փիլիսոփայութեան փուճ խօսքերով չի խաբէ» (Կող. Բ. 8.)։

4. — Իրական ճշմարտութենէն կը սորվինք որ; Ամենասուրբ Երրորդութիւնը ըստ էութեան Հոգի է, երեք անձինք և մի բնութիւն, մի Աստուածութիւն, համակամ, համագոյ, համազօր, համապատուն և համափառ. արեւի և կամ խնձորի նմանութեամբ գաղափար մը տալէն անդին չենք կրնար անցնիլ. անձնաւորութեան մասին ալ յորդանանու եղերքէն բնաւ անդին չենք կրնար դիմել, անոր համար է որ կ'ըսենք «'ի Հօրէ», թէ որ այսպէս չըսենք անձնաւորութիւն չենք կրնար ըմբռնել. կամ զատ զատ անձնաւորութիւն ընդելու չենք, կամ միութիւնն ալ անձնաւորութեան հետ ըմբռնելու համար նախապէս; Հայր; Բ. Որդի ծնունդ 'ի Հօրէ, Գ. Սուրբ Հոգի բղխումն 'ի Հօրէ, ասկէ աւելին անճառելի է. մենք չենք ըսեր որ Քրիստոսի մէջ ալ այն հոգին չկայր զի համբարձ կը խոստովանինք, բայց Քրիստոս առաքելութիւնն

մէջ փչեց ու ըսաւ «առէք Հոգի Սուրբ» ինչու չ՚առին, հապա և Քրիստոս երթալէն վերջ ղրկեց. չ՚կա՞ր որ չ՚առին, քաւ լիցի, իսկ Աստուածային անօրէնութիւնը այնպէս կը պահանջէր, մարդոց խելքին մօտ վարուելու համար. այս պատճառաւ էր որ Քրիստոս ըսաւ թէ «ես պիտի երթամ ու ղրկեմ, կամ Հօրմէս պիտի ելլայ ու պիտի գայ (Յովհ. ԺԵ. 26.) 'ի Հօրէ ելանէ և 'ի յՈրդւոյ առնու «յիմէ անտի առնուցու (Յովհ. ԺԶ. 15.)։ Ի Հօրէ ելանէ» կ՚ըսէ, յորդանանու եզերքը յայտնուածին համեմատ. «յիմէ անտի առնուցու» ըսածն ալ՝ ինձմէն ու Հօրմէս ըսել չ՚է, որովհետեւ հայերէն լեզուի մէջ, անոր տեղ, մեկնաբանները, այս, այն ցուցական ածականաց տեղ կը բանեն, որ ըսել է «այն խմինէս պիտի առնէ» թէ որ այսպէս չ՚ըլլար մէջտեղը և շաղկապն ալ պէտք էր բաղհիւսելու համար, այն է «յիմէ և անտի, առնուցու» քանի որ այսպէս ըսած չէ; մենք չենք կրնար ըսել թէ Քրիստոս երկդիմի խօսք մը գրուցեց բոլոր աշխարհը վէճի տակ ձգելու համար, զի Երրորդութիւնը մեզի ծանօթացած տեղը յորդանան է, մեր աչքը մինչեւ իսկ տեսած տեղը կրնայ դիտել. մանաւանդ Քրիստոս պարզած է մեր գաւառներքը. «'ի Հօրէ ելանէ» ինքն ալ համաձայնութիւնը գիտ-

ցընելու համար, «Հայրս ինչ որ ունի իմն է», «այն ինչինչ պիտի առնէ»։ (1)

5. — Ի՞նչ պէտք են Բարսեղ, Կիւրեղ, Աղեքսանդր, Տաթեւացի եւայլն «այսպէս կ՚ըսեն» ըսելով թուղթերու կաղմ շատցընել, նոյն իսկ առաքելոց մէջ շատ է թէ որ Արիոսին դէմ պիտի ըսես. «Յիսուսի Հոգին

(1) Ասոր նկատմամբ շատ մը շարականներ կ՚երգուին առ սուրբ հոգի թէ «բղխեալ 'ի Հօրէ և առեալ յՈրդւոյ» նոյնպէս Տաթեւացին ունի այս իմաստով գրուածներ, մանաւանդ Նարեկացին կ՚ըսէ «Որդին Հօրը մէջ, և Հոգին 'ի Նոսին և 'ի Նոցունց»․ ոմանք այս խօսքերէն իրենց համախոհութեան ոյժ կ՚առնեն թէ «հայոց վարդապետներն ալ այսպէս կը խոստովանին», մինչդեռ իրենց սկզբունքը Տաթեւացւոյն և Նարեկացւոյն ըսածին բնաւ չի յարմարիր։ Հոգեգալստեան շարականի ճաշուն, բծ․ որ 'ի յարաշարժ աղբերէն . . . անհատաբար բղխեալ 'ի յՈրդւոյ» ասոնք ամենն ալ մի միայն համագոյութիւն խոստովանելու իմաստովեն Արիոսի դէմ, ոչ պապականաց և հայոց մէջ կռուոյ դէմ. մենք ալ արդէն Քրիստոսի համագոյութիւն կը խոստովանինք, բայց անձնաւորութիւն չի շփոթելու և չորրորդութիւն դաւանելու պէս 'չի դաւանելու համար, «բղխեալ 'ի Հօրէ» կ՚ըսենք. ո՛չ թէ Քրիստոսի համափառութիւն անոր ձգելով, այլ անճառելի հաւատալով յորդանանքէն անդին չենք անցնիր.

զանոնք չի թողուց» (Գործք. ԺԶ. 7.) մարդու մը վրայ եթէ Քրիստոսի հոգին չգայ անոր չէ (Հռովմ. Ը. 9.) Աստուած իր Որդւոյն Հոգին ղրկեց, սուրբ գրոց մէջ դեռ այսպիսի շատեր կան, որ Հայրը բնաւ չի յիշուիր, Հոգին ալ Քրիստոսի ծննդենէն վերջ յայտնուեցաւ ուրեմն մինակ ՚ի յՈրդւո՞յ ըսենք, բայց սխալ է։

6. — Հայաստանեայց Կաթողիկէ և առաքելական Եկեղեցին կը խոստովանի գոյութիւն և միութիւն Աստուծոյ. և ըստ սմին երրորդութիւն Աստուածային անձանց. սուրբ Հոգին ալ բղխումն Հօր անքննաբար, առող յՈրդւոյ անճառաբար. առող ըսածն ալ Քրիստոսի խօսքին նկատմամբ է «յիմմէ անտի առնուցու» ալ քանի որ «այն իմ Հօրմէս պիտի առնէ» ըսած է, արդէն որդին հօրը ժառանգն է «հայրը ինչ որ ունի իմս է». հայրը իմ մէջս է, ես ալ անոր մէջ» ուրեմն «բղխեալ ՚ի Հօրէ» խոստովանելով համագոյութիւնը հեռու է, զի Որդին Հօրը մէջ է, ալ անգամ մ'ալ հարկ չկայ Որդին Հօրմէն բաժնել միութեան կարգին մէջ։ Գալով անձնաւորութեան, զատ զատ յայտնուելուն համար զանազանութիւն անձանց կը դաւանինք, ալ հարկ չկայ չփոթել. «Ի Հօրէ ելանէ (Յովհ. ԺԵ. 26.) միայն ըսելու, քանի

որ Քրիստոս Հօրը մէջն է և հաւասարուն են, միութեան մասին «բղխեալ 'ի Հօրէ և յՈրդւոյ» չենք դաւանիր Որդին Հօրմէն բաժնելով, զի թէև երրորդութեան միութիւն դաւանած բողոքնուս, չիտակ ըլլայ մինչեւ անդամ «'ի Հօրէ և յՈրդւոյ բանծնիս», մէկ բողէ եռքը դարձեալ զիրար սխալինք անձնաւորութիւն խոստովանած բողքենուս. որովհետեւ Որդին Հօրմէ չի բաժնուիր, երկու անձէն ալ երկու հոգի ըսել կ'ըլլայ, այն ատեն չորրորդութեան կը հասնինք. ուստի «բղխեալ 'ի Հօրէ» դաւանելով Որդին արդէն հեռան է և անոր մէջն է. անոր անձնաւորութեան և Աստուածութեան տարբերութիւն չ'գար. բայց «բղխեալ 'ի Հօրէ և յՈրդւոյ» բանծնուս ալէս, անձնաւորութեան չփոթութիւն. արդեմին «'ի Հօրէ» բառն առեննիս Որդին ցիշելու հարկ չ'կայ «'ի յՈրդւոյ» բառն առնենիս ալ Հայրը յիշելու, զի անճառապէս իրարու մէջ են. «Քրիստոսի հոգին» բառն առեն առաքեալք ալ հայրը չէին յիշեր (Գործք. ԺԶ. 7.) երրորդութիւն բառն անեննիս կարգաւ Հայր, Որդի, Հոգի Սուրբ. զանազանութիւն անձանց դաւանելու առնենիս ալ, Հայրը՝ անսկզբնաբար ակզբը առնելով, Որդին՝ ծնունդով, ծնող ու անճառապէս նախ քան զյաւիտեանս. Հոգին ալ՝ բա

միութեան, 'ի նոսին և 'ի նոցունց, իսկ՝ ըստ անձնաւորութեան և աղաւնակերպ իջման «բղխեալ 'ի Հօրէ», ո՛չ թէ 'ի Հօրէ և յՈրդւոյ ընելով՝ խառնաշփոթ դաւանութիւն մը։

Աշխարհի ստեղծմանէն առաջ ջրոց վրայ պտըտելով Աստուծոյ հոգւին քննել, կամ մարգարէից չի յայտնուած գաղտնիքը յորդանան որ յայտնուեցաւ, այն կարգը ձեռքէ ձգելով իրեն կամաց չի հետեւողին ուրացող ըսելը աւելորդ և յանդգնութիւն է։

ԳԼՈՒԽ Գ.

ԴԱՍ ԺԲ.

ԱՐԱՐՉԱԳՈՐԾՈՒԹԻՒՆ, ՆԱԽԱԽՆԱՄՈՒԹԻՒՆ ԱԶԱՏ ԿԱՄՔ, ԵՒ ՇՆՈՐՀՔ ԱՍՏՈՒԱԾԱՅԻՆ

1. — Արարչագործ ի՞նչ ըսել է: 2. — Աշխարհ ի՞նչպէս կը կառավարուի. տարերք որո՞նք են. բնութեան վրայ խօսելէն ի՞նչ կիմացուի: 3. — Հրեշտակներ կա՞ն. ի՛նչ են: 4. — Բնութիւնը ի՞նչ օրէնքով կարգադրած է Աստուած: 5. — ի՞նչ են այդ կարգադրութիւնք. ամէնն ալ իրենց վիճակէն գո՞հ են:

1. — Արարչագործ անունը այնպէս կը տրուի Աստուծոյ աստուածաբանօրէն, որ երկինքը ու երկիրը և անոնց մէջ բոլոր գըտնուածները, թէ էակ ըլլայ թէ գոյակ, թէ անձ ըլլայ և թէ իր, բոլորն ալ Աստուած ստեղծեց, ոչ թէ յընչէ՝ այլ յոչնչէ. մի միայն բանական հոգին իւր սկիզբը Աստուծմէ կ'առնէ, իսկ միւս արարածներ «եղեցի» բառին հրամայողական ազդեցութենէն:

Արարչագործ բառը իւր բուն նշանակութեամբ, բան մը ընել կամ գործ մը երեւան բերել կը նշանակէ, զոր օրինակ. նակերչութիւն, քանդակագործութիւն, ժամանագործութիւն եւայլն արհեստներ ալ բան մը յառաջ կը բերեն: իսկ անձեր եւ էակներ արհեստով չեն ըլլար. նոյն իսկ իրերն ալ արդէն եղած եւ պատրաստուած իրերէն արհեստաւորաց ձեռքով նոր իրականութեան մը կը վերածուին. եթէ ոսկին, արծաթը, մեդիկը, պղինձը եւ երկաթը եւայլն նիւթեր արարչապետէն պատրաստուած որ չըլլային՝ արհեստաւորներ ի՞նչ պիտի չինէին. ուրեմն պատճառ պատճառաց Աստուած է միայն. եւ Արարիչ, Արարչագործ եւ Արարչապետ ստորոգելիները Աստուծոյ յատուկ են:

2. — Բնութեան հեղինակը անոնց մէջ զանազան ուժեր դրաւ աշխարհը կառավարելու համար. գլխաւորաբար ելեքտրական զօրութիւն եւ տարր, որոնց գաղտնիքը սորվողները առաջին անգամ կարծեցին թէ աշխարհը բոլորովին անոնցմով կը կառավարուի, բայց գիտութեան մէջ յառաջ երթալով նայեցան որ իրենց չգիտցած գաղտնիք շատ կան. նա մանաւանդ գլխաւոր տարրներ առաջին անգամ չորս գիտէին, այն է, օդ, ջուր, հող եւ ջերմութիւն. ասոնք կազմել մեծներ;

ունէին կը կարծուէր, ուրիշ շատ մարմիններու համար նոյնպէս, բայց իրենց չը գիտցածներէն շատերը յօդուածոյ մարմիններուն տակը դացին, նոյնպէս առաջի չորսերն ալ իրենց կազմիչ մասեր անուանալը հաստատուեցաւ և շատ բնագէտներէ վաւերացաւ, այնպէս որ բնութեան գաղտնիքին մինչև դրանը քով հասան, բայց և ոչ բնագէտ մը ներս մտնել կարողացաւ, այնպէս որ ելեքտրիկը կը գործէ, իսկ անիկայ իւր ուժը ուսկի՞ց առնու: (1)

Օդ, Ջուր, Հող և Ջերմութիւն են դարձեալ գլխաւոր տարրները, որոց կայութիւնը ամէն թանձր անճացական մարմիններու պէտք է, իսկ չորսն ալ զատ զատ իրարու հակառակողներ են, այնպէս որ օդը առանձին կը սառեցնէ թէ որ ջերմութիւնը չխառնուի,

---

(1) Չորս տարերք, վերջը յիսուն և չորս ճիւղերու բաժնեցին, թթուածին, քլոր, ծծումբ և այլն· մինչև անգամ ածուխի, երկաթի, ոսկիի և արծաթի տարր ըսուեցաւ և անոնց մէջ քիչ մարմին կայ որ մէջը թթուածին չըլլայ ըսին, և ամէն մարմինները իրենց կազմիչ մասերուն վերածեցին, բայց ամէն զատ զատ մասերու մէջ դարձեալ զատ զատ ուժեր գտնելով այն ուժը դնողին վրայ զարմացան ո՛չ թէ ուժին, անոնց արարիչն է գովելի ոչ թէ արարածը, որ գաղտնիքի մէջ գաղտնիք դրած է:

ջերմութիւնը առանց օդի կ'այրէ, խոնաւութիւնը առանց որոց կ'ապականէ, հողը միայնակ օգուտ չի կրնար գործել. միով բանիւ, կը բաւէր ջուր տեսածին պէս կը կուռէ ձայն կը հանէ և անկէ կը մարի, իսկ Աստուած զանոնք այնպէս միացուցած և հաւասարակըշռութեան մէջ դրած է և այնպէս սիրով կը վարուին որ, մէկը առանց միւսին իր բնութիւնը փոխած կը կարծես.

Ասոնք ըսելով Նպատակնիս բնութիւնը պարզել չէ, այլ բնութեան հեղինակը գովել և «բնութիւնը գործոց մ'է իսկ բնութեան մէջ գործողութեան ուժը դնողը անոր հեղինակն է» ըսել. ինչպէս այսօր հօր մը և մօր մը պատճառական մերձաւորութեանը զաւակներ յառաջ կու գան, և այն ծնողաց ծնողքը և դարձեալ անոնց ծնողքը յետ յետ երթալով կերթանք մինչեւ առաջին մարդուն կը հասնինք, և այն առաջին մարդը ստեղծողին առ արարիչ կ'ըսենք, որ ըսել եղաւ բոլոր մարդիկ անկէ ելան. Նոյնպէս բնութեան մէջ ալ, ամեն բան իրենց կազմիչ մասերուն կը վերածենք, այն մասերը բնող ու միացնողին արարիչ, որ ըսել եղաւ մէկ սկզբնաւորիչ բոլոր արարածոց.

Նոյնպէս երկինքը և երկիրը պարզման և ձգման, ճնշման և մզման ուժով, առանց

ախունի կեցնողը մի և նոյն արարիչն է, որոց-մով երեն փառքը կը պատմուի (Սաղմ. ԺԸ. 1.):

3. — Արարիչը անտեսանելի ըլլալուն համար, անտեսանելի պաշտօնեայներ ալ ունի, նախ երկինքը ու երկիրը ստեղծեց (Ծննդ. Ա. 1.)՝ իսկ այն պաշտօնեայները երբ ըրաւ չենք գիտեր, միայն Աստուածային հաւատով սուրբ գրքէն կը սորվինք թէ՝ կան հրեշտակներ և հրեղէն արարածներ, ինչպէս որ Պօղոս Դաւիթէն առնելով կ'ըսէ « արար զպաշտօնեայս իւր 'ի հուր կիզելոյ, (Եբր. Ա. 7. Նոյնպէս այլ եւ այլ վկայութիւններ շատ և սուրբ գրոց մէջ, հրեշտակներու և անոնց մէջէն մեղանչող սատանաներու վրայօք, (Յովհ. Ը. 44. և Յուդ. Ա. 6. Յոբ. Գ. 18.):

4. Բնութեան հեղինակը անանկ աքանչելի կերպով կարգադրած է, որ ամ հասարակ չորս եղանակաց մէջ երկիրը զանազան փոփոխութիւններ կը կրէ. գարուն և աշուն միջակ օդ. ամառ և ձմեռ, տաք և պաղ; իսկ բընութիւնը դարձեալ նոյն է. ծառ մը այս տարի խնձոր՝ և միւս տարին՝ տանձ չկրնար բերել. ինչ տեսակի վրայ որ բուսած և կամ պատուաստուած է, նոյնը կը բերէ. մշտանորոգ յաջորդութեամբ. և երկիրը ամէն ուժով պտուղ կուտայ. ծառեր և տունկեր:

կ՚ամենցնէ, տարերքը կը կատարելագործեն ամէն մէկը իրենց բնութեան կերպարանքն դերերով, օրինակի համար, ջերմութեան կեդրոնը արեգակն է, անոր համար ջերմութիւնք դէպ 'ի արեւ կը վազեն, վարատուած մաքի թէ որ զետին ծուես, անոր բոցը դէպի եռած նիւթերն հետ կռուելով դէպ 'ի արեւ ելլալու կը ջանայ. Նոյնպէս շոգին եւ ծուխը դէպ 'ի օդ կը վազեն եւ ամպերու կը խառնուին. Բուսցուած եւ փտուած բանին ջուրը առանց մեղի երթեւնալու կը շողիանայ, կը նայիս որ չորցեր է. Նոյնպէս դետին թափուած ջուրը մէջտ անդէն աղբին վազելով դէպ ծովեն անոր ընծեալ կը ջանայ, արեգական ջերմութիւնը ձմեռ առանց պակասելն ալէս բնութեան համեմատ ծառերուն մէջ եղած խոնաւութիւն վեր 'ի վար արմատին կը վազեն, զի պատեհութիւն գտած ամենէն բուսն բարձրանալեն. Երբ եղանակը կը փոխուի դարձեալ ամէն բան ըստ բընութեան ձեռք կ՚առնէ, արմատներէն ջուրը վեր վեր բարձրանալով մինչեւ ծառոց ծիւղերուն ծայրերը կը բերէ, կոկոնք, ծաղիկք, եւ պտուղը կը հասցնէ. Նաեւ կեանք ունեցողներու մէջ քաջանալը քո որ ծնեալները բնութեան ծնողը կը սիրեն, ամէն մէկը իրենց անկեն կը յարմարին եւ իրենց բնութեան հետեւեան ամենայնքը ...

կ'վազէ, ընդհակառակն՝ ամենամեծ գերան մը ջրոյ վրայէն կ'երթայ:

3. Արարչապետը՝ բնութիւնը ստեղծեց տիեզերքը կառավարելու համար, տիեզերքը և բնութիւնը ստեղծեց մարդուն համար, մարդը ստեղծեց իրեն համար. զոր օրինակ բնութիւնը իրեն կայութենէն գոհ է, նոյնպէս երկիրը միշտանորոգ է, ծառեր, տունկեր, բոյսեր, կը մեռնին, դարձեալ կը կենդանանան նոյն գոյութեամբ. անասունք և անքանք, չորքոտանիք և սողունք ամենքն ալ իրենք իրենց վիճակին մէջ գոհ են. գայլը՝ իւր վայրենութեան մէջ անօթի սատկիլ կը սիրէ, քան թէ ընտանեկան կերակուրն և խմելիքը, չկայ թռչուն մը որ լեռնային ծառի ոստ մը թագաւորական պալատի հետ փոխէ. ոսկի վանդակի մէջ դրուած թռչուն մը հաց կերակրուելը երջանկութիւն չհամարիր, քան թէ լեռնային խոտոյ ունդ մը. կը թռչի ալ չուզեր յետ դառնալ. թէ որ դառնալու վարժուած ալ ըլլայ, դարձեալ թըռչելը երջանկութիւն կը սեպէ. վերջապէս մարդոց համար ստեղծուած բոլոր արարածք իրենց վիճակին վրայ գոհ և երջանիկ են: Մարդս իւր բանականութեամբ ամենէն գեղեցիկ և երջանիկ ըլլալու տեղ ամենէն աւելի ապերջանիկ է. չկայ մարդ մը որ իւր վիճա-

կէն գոհ ըլլայ, կամ թէ այլոց վիճակաց չի ցանկայ. ամեն մարդ կուզէ որ ազնուական մը ըլլայ, եղողներն ալ իրենց վիճակէն կամ աւելին և պակասին կը ցանկան դարձ-եալ. բայց ընդհակառակն, չկայ չորքոտանի մը՝ որ սողունին վիճակին ցանկայ, չկայ սողուն մը որ թռչնոց ցանկայ. թէ որ սողուն մը թռչնոց նման ծառի մը ոստին վրայ դնես՝ հոն կենալ չուզեր, այլ դէպ 'ի վար գալով ցեխ մը կը փնտռէ որ հոն մտնէ. չկայ անասուն մը որ մարդուն վիճակին ցանկայ. ամեն մէկը իրենց վիճակին մէջ երջանիկ են։ Քանի որ մարդուս համար ստեղծուածները երջանիկ են, մարդը աւելի երջանիկ ըլլալ պէտք էր անշուշտ, քանի որ այս աշխարհը մարդուն երջանկութիւն չկայ, պէտք է որ ուրիշ տեղ մը փնտռէ իւր երջանկութիւնը։

Միւս արարածք՝ այս աշխարհիս համար ստեղծուած են, և հոս երջանիկ են. դիւրք չը կարդացող մարդ մ'անգամ կրնայ գտնել թէ ինքը այս աշխարհիս համար ստեղծած չէ. անբաններու, ճճիներու և բոլոր անաս-նոց վրայ ինչ յատկութիւններ որ կան մար-դուս համար են, մարդն ալ՝ Աստուծոյ հա-մար. մարդուն ալ ոչ թէ հողակոյտ մասը, հապա բանական հոգին, որ այն հողա-կոյտին մէջ հիւր մ'է, ինչպէս որ կաթին մէջ

իւղը. աման մը կաթէն գետինը թափուած մէկ կաթիլին մէջ ալ կայ իւղ, ամբողջ ամանին մէջ ալ կայ և չտեսնուիր. իսկ երբ կաթը շատ մը երերի ամեն կողմէն իւղը կը միանայ դուրս կ'ելլէ, այնպէս ալ հոգին մարմնոյն մէջ երբ ծաւալական էութիւն մը չը տեսնուիր և կայ ամեն տեղ, գլուխէն մինչեւ մատանց ծայրը։

Ուրիշ խօսքով. հոգին մարդուս մէջ հիւր մ'է ինչպէս որ թռչուն մը վանդակի մէջ։

Թռչունը՝ վանդակին մէկ տեղը կոտրելուն կը նայի որ թռչի, նոյնպէս հոգին ալ մարմնոյն հիւանդանալը իրեն պատեհութիւն սեպելով միշտ կ'աճապարէ որ երթայ իր տեղը։

ԴԱՍ ԺԳ.

ՆԱԽԱԽՆԱՄՈՒԹԻՒՆ ԱՍՏՈՒԾՈՅ.

1. — Նախախնամութիւնը ի՛նչ է, ի՞նչու համար է։ 2. — Աստուածային եւ մարդկային խնամոց մէջ ի՞նչ տարբերութիւններ կան։ 3. — Արարած 'ի բնէ չա՞ր են թէ բարի։ 4. — Մարդը 'ի բնէ ի՞նչ է։ 5. — Խիղճը ի՞նչ է, եւ մարդոց մէջ ե՞րբ կայ. մարդը 'ի բնէ բարի ստեղծըւելուն ի՛նչ ապացոյց ունինք։

1. — Աստուածային Նախախնամութիւնը Նախասահման ըսել չէ, զի Աստուած թէ որ մէկ անգամ սահմանէ ալ իւր սահմանէն չը անցնիր, օրինակի համար, մարդուն համար սահման մը դրաւ որ չի կրնար չեղել «հող էիր և 'ի հող դարձիս» այս վճռական սահմանը Թագաւորէն սկսեալ մինչ յետին աստիճան մուրացկանին մի և նոյն կերպով կը տիրէ, Դիպփիթէն ըսածին համեմատ, «մէկը այն սահմանէն չի կրնար չեղել»։

Հող դառնալու վճիռը՝ Նախասահման է, իսկ՝ հող դառնալէն յառաջ աշխարհիս վրայ ապրելու միջոց տալը Նախախնամու-

թիւն է. Իւր որդին աշխարհ ղրկելու խոստումը մասնաւորապէս նախասահման, ընդհանրապէս՝ նախախնամութիւն է, նախ մարդոց պիտոյքը, տարերց և տիեզերաց կարգադրութիւնը, և ապա մարդը ստեղծելը նախախնամութիւն է. վերջապէս Աստուծոյ նախախնամութիւնը մարդոց համար է։

2. — Մարդիկ ալ իրարու խնամք կը տանին, բայց շատ անգամ խնամքնին կամ թերի կը մնայ. կամ անձնական շահը և կամ փառամոլութիւնը՝ այն խնամքը իրենց կը սեպհականեն, իսկ Աստուածային խնամքը՝ ոչ թերութիւն մը ունի և ոչ ուրիշին փառքին կարօտ է. ուզեն փառաւորեն ուզեն չփառաւորեն, ինքն իրեն փառաւորեալ է։ Եւ կամ թէ Աստուած մարդուս պիտոյքը թէ նիւթապէս և թէ բարոյապէս կանուխէն խնամած է, որ ամեն մարդ կրնայ զգալ իրեն փնտռածը՝ գտած ատեն. Աստուած այնչափ խնամած է զմարդիկ, որ երկնաւոր Հօր պէս կատարելութիւն և անոր որդիներ ըլլալու կարողութիւն տուած է. «Եղերուք կատարեալ» նաև (Մատթ. Ե. 9—45. Յովհ. Ա. 12.) մանաւանդ կանուխէն ստեղծած ատեն «ըստ պատկերի մերում», «Իբրև զմի 'ի մէնջ» մարդուն համար ըսաւ։

3. — Արարածոց մէջ չար բան մը չկե-

նային ալ Աստուծոյ նախախնամութեան գործն է։ Նոյնպէս չ'կայ չարիք մը որ գայ մարդուս Աստուծմէ, «եւ ես Աստուած զի բարի եմ» կամ «Աստուած անփորձ է չարեաց» (Յակբ. Ա. 13.) ուստի Աստուծոյ կամացը վրայ տեղեկութիւն չունենալնուս է որ երբեմն տրտունջ կ'ընենք թէ «Աստուած այս ինչ բանը ինչո՞ւ ստեղծեր է» կամ «բընութիւնը այն անպիտան արարածներն ալ ինչու կը պաշտպանէ», արարածներուն մէջ ամենէն անպիտանը մժղուկն է, ան ալ դարձեալ պէտք է տղմուտ տեղերու ապականեալ օդը ծծելու համար, նոյն իսկ գաղանները թէ որ 'ի բնէ չար ըլլային մարդկան չէին վախնար. անոնց ըրած վնասին նպատակը ո՛չ թէ ուրիշը վնասել է, այլ իրենց օգտին և կերակուրին համար է; մենք շատ անգամ մեզի օգուտ ալ չ'կենայ, թող զայլս, նոյն իսկ մեր պատկերակիցը կը վնասենք, ուրիշ խօսքով. Եզնիկ Կողբացւոյն ըսածին պէս, թէ որ գաղանները անհնազանդ ու չար ըլլային Ադամին առջեւ չէին խոնարհեր անուննին կանչել տալու (Ծննդ. Բ. 20.)

4. — Գարշելի մարդուն, 'ի բնէ չար չէր, զի Աստուածային շունչ փչուած էր անոր մէջ. [illegible]

ըր. անմնացորդ հոգւոյ ընկերոջն համար. անոնց չներուեցաւ, նոյն մարդուն մէջ հոգին հաղեցին. սխալական բնութեան հետ ընկերոջն համար ներուեցաւ. մարդը չարն ու բարին գիտնալով. մեղքին Աստուծոյ մօտ է (Ծննդ. Գ. 20.) թէեւ անմեղ ամենայն հեղինակէն կ'առնէին, բայց մարդուս մէջի խիղճը, հոգւոյն կարողութիւնը, բանական կամ կարողական շնորհքը, որ կ'առաքինութեան մէջ անդամ կայ, կը վկայեն թէ մարդս Աստուծոյ մօտ ընկած արարչագործ իւր նախախնամութեան մէջ առած է, ասոր համեմատ է՝ որ մարդոց մէջէն աղուոր կամաց բարի երդմներուն « Աստուծոյ որդիներ » ըսուեցաւ ։

Յ. — Իշխանութիւնը մարդուս մէջ Աստուծոյ ձայնն է զօրութիւնն է, որ բնաւ դէպի աղէկ չըներ եւ աղուոր կամքերն ալ թող չի տար անտանելի տանջողական պատճառ մեղր երբոր մեղանչէ, որ ըսել է գաղտնի մեղանչող մը առանց դատաստանի կրնայ մնալ անձն մը, իսկ առանց պատժոյ եւ ոչ փախչելու մը ։

Իշխանութիւնը մարդուս մէջ ծնած օրէն կ'սկսի եւ բոլոր մարդոց մէջ կայ ։

Մարդուս կ'ընէ բարի ընկերոջն սա գըրխաւոր առաքինութիւն ալ. ամենքը. թէ որ գործքին, դէմ, պատժերին, չնորհքը, մարդուս պատիժն՝ աղքատներու բուժել, հիւանդ կեղեքումին

չուզեր որ ինքը եղած ըլլայ. կամ թէ ատանջնելու քով ուզէր գողացողի կամ չնացողի վրայօք խօսք որ ընէս Աստուծոյ ձայնէն, այն է խղճէն դրդուելով, անոնց վըրէժխնդիր ըլլալ կուզէ, իսկ երբ կարգը իրեն գայ, դարձեալ կը մեղանչէ և կը գողանայ ազատ կամօք, որ ըսել է 'ի բնէ բարի ըլլալուն համար էր որ յանցաւորները պատժել ուզեց, վերջէն ազատ կամօք չարանալն էց՝ որ իրեն բամբասած չարիքը ինքն ալ գործեց։ Մարդուս մանկութիւնն ու ծերութիւնը մեզի դասեր կընան ըլլալ թէ, 'ի բնէ բարի էր, վերջը չարացաւ. զի. մի քանի ամսեայ մանկան մը վրայ սիրուն ըլլալէն զատ բան մը չտեսնուիր, իսկ երբ զգայարանքներն ուժովնան կ'սկսի ձեռքը համածք կոտրել թափել, այն ատենը վրայ կուգայ թէ «'ի խընամս չարին է արձանացեալ» և այս չարութեան նշանները ծագելէն և ըկզուն բացուելէն վերջ իւր նախահօրմէն մեղքի հետ ժառանգ մնացած բնութիւնը յառաջ կը բերէ, այնպէս որ իւր յանցանացը տէր չըլլար, մինչ կը ջանայ ուրիշին վրայ ձգել թէ, «ես չէի, այն ինչը պատճառ էր». սոր հետ մէկ տեղ դարձեալ չկայ մարդ մը որ կըրթութիւն չկրնայ ընդունիլ. Օրինակ փիլիսոփայից բազմութիւնն [illegible] յանկարծ [illegible] [illegible]»

Տղայական, պատանեկական և երիտասարդական կրթութեան մէջ ոմանք քիչ և ոմանք շատ, ոմանք յոռի և ոմանք լաւ վարժութիւն ձեռք կը բերեն, ազատ կամօք ինչ որ սովորութիւն ընեն այնպէս կը վարժուին. «բազմաժամանակեայ սովորութիւն զբնութեան զօրութիւն առնու» կըսէ իմաստասէրին մէկը, օրինակի համար, բնութիւնը տըղայութեան մէջ գինիէն, օղիէն, ծխախոտէն կը զզուի, իսկ վերջը սովորութիւնով անկէ չ՚կրնար հեռանալ, զի սովորութիւնը՝ որ ազատ կամքէն կախեալ է, բնութեան ուժը առաւ ։

Տղայական հասակին մէջ այս յանցանքները սովորութեան նշաններ են ոչ թէ մեղքեր, զի 'ի բնէ նախախնամութիւնը բարի ստեղծելուն համար, կը տեսնենք որ մանր տղայոց վրայ անմեղութիւն կը փայլի, աչք գլուխ բաց, մինչեւ անգամ անոնց մերկութիւնն ալ սիրուն է. իսկ երբոր պատանեկութեան հասնին և բնութեան ու անոր հեղինակին դէմ մեղանչել որ սկսին վրայնին մազեր կը բուսնի, տարիքնին քանի որ շատնայ մերկութիւննին այլանդակի մը կը փոխուի, մէկուն մը երեւնալ չեն ուզեր. իսկ սա ալ կայ որ այս տարբերութիւնը հագուստի վրայ չէր այլ մարմնոյն, որովհետեւ հոգին ինչ որ

է տղայութեան մէջ, նոյնն է ծերութեան մէջ, բայց մարմինը հոգւոյն գործարանը ըլլալով անոր աճելովը ազատ կամաց թէ բարի և թէ չար գործերն ալ կ'աճին ։

Աստուածային տրամադրութենէն և նախախնամութենէն սորվեցանք որ չար բան մը ըրած չէ . Նախ երկինք և երկիր և անոնց մէջ եղածները ստեղծեր է ; բնութեան ձեռքը յանձնելով մարդուս համար, մարդս ստեղծեր է որ զանոնք վայելէ իրեն համար. այնչափ խնամած է որ մարդիկ բնութեան գաղտնիքը գիտնալով տունկերուն և բոյսերուն բնութիւնները սորվին որոց մէջ մարմնոյ առողջացուցիչ յատկութիւններ կան . գաղտնեաց մէջ եղած գաղտնեաց գիտութիւնը միայն իրեն թողլով. Նոյնպէս ըստ բարոյականին ալ խնամեր է , Նախ իւր որդին աշխարհ ղրկելով և չարն ու բարին ճանչնալու յատկութիւնը անոնց մէջ դնելով բաւական շնորհօք։ Բ. Նոյն շնորհօք բարւոյն հետեւողին խոստացած է իւր նախախնամութեան մէջ գերբնական շնորհքն ալ։

ԴԱՍ ԺԴ.

ԱԶԱՏ ԿԱՄՔ

1. — Նախասահմանը ի՞նչ է ։ 2. — Աստուծոյ կանխագիտութենէն նախասահման կը հետեւի՞։ 3. — Սուրբ գրոց վկայութիւնք ի՞նչ են ։ 4. — Հարստութիւնը ու աղքատութիւնը տուողը Աստուած չէ՞ ։ 5. — Օրհնեալ հարուստը ո՞րն է։ 6. — Սողոմոնի ընտրութիւնը, Պօղոսի կոչումը սահման չէ՞ն. չ'ընդունիլը մեղք չէ՞. արդարութիւն եւ ողորմութիւն ի՞նչ է ։ 7. — Աշխարհիս պրկածները ու փորձանքները ուրկէ են ։

1. — Աստուծոյ անհուն գիտութենէն առնելով ոմանք ըսել ուզեցին թէ, մարդու մը թէ արդարութիւն և թէ մեղաւորութիւն, թէ հարստութիւն և թէ աղքատութիւն, թէ հիւանդութիւն և թէ առողջութիւն Աստուած կանուխէն սահմանած է, և ամէն մէկուն ինչ ըլլալիք ըլլալը գիտէ իր հեռատեսութեան և կանխագիտութեան մէջ, որուն կ'ըսուի Նախասահման ։

Շատ աստուածաբաններ և փիլիսոփայ-

նէր այս վէճը ըրին, բայց նախասահմանն հաւատացողներն ալ՝ որչափ որ աստուծոյ կանխագիտութենէն չափելով կոյ ըսին, այնչափ ալ մարդուն անձնիշխանութեանը նայելով կասկած բերին. մինչեւ անգամ շատ մը վկայութիւններ գտան սուրբ գրքէն նախասահման հաստատելու համար. ինչպէս Դաւիթ կ'ըսէ «սահման դրեր որ չանցնին» նոյնպէս աշխարհի սկիզբէն ձեզի պատրաստուած արքայութիւնը ժառանգեցէք (Մատթ. ԻԵ. 34.) «Աստուած իւր սիրելիներուն պատրաստեց որ աչք տեսած չէ» (Ա. Կորնթ. Բ. 9.) դեռ ասոնց պէս շատեր կը գտնուին հին և նոր կտակարանի մէջ։

2. — Աստուածային կանխատեսութեան վրայ կասկած չունինք, զի նախասահմանն ու ազատ կամքը երբ իրարու դէմ գան, թէ կատարեալ էականութեան մէջ ներգործական չնայհաց նկատմամբ ըլլայ և թէ փիլիսոփայօրէն ըլլայ, սկզբնական պատճառը երկրորդականնէն առաջ է. առաջինը ետքինէն անկախութիւն կունենայ, իսկ ետքինը առաջինէն չունենար։ Աստուած մեզի ստեղծեց. գիտնալուն հետ մեր ընելիքը և ըլլալիքն ալ գիտէ, բայց հայր մը իւր որդւոյն պատճէն վնասակարը ըլլալը կանխատեսելով և պատրին նոյն ըլլալը տեսնելով որդւոյն այն պատուին վրայէն

էյնալը հօրը տեսութեանը թերութիւն մը չէ, մանաւանդ որ բանական հոգին չարն ու բարին գիտէ։

Աստուած 'ի սկզբանէ աշխարհի իւր սիրելիներուն տեղ պատրաստեց, կասկած չկայ, իսկ ով որ սիրուի այն է սիրելին, որ Նախախնամութեան կը վերաբերի ոչ թէ Նախասահմանի. մասնաւորապէս չի խոստացաւ, այլ ընդհանրապէս, ասոր համար Քրիստոս ըսած է, «խնդրեցէք և տացի ձեզ (Մատթ. Է. 7.) թէ որ Աստուած՝ ծնելէն առաջ դըժոխքի համար սահմանած ըլլար խնդրելէն ի՞նչ օգուտ պիտի ըլլար.. նոյնպէս Պօղոս կ'ըսէ «արժանապէս չ'պատերազմողը չ'պսակուիր» (Բ. Տիմոթ. Բ. 5.). այն Աստուծոյ իսկզբանէ պատրաստած տեղը ամենն ալ կանչուած են, երթալն ու չերթալն ալ ազատ կամաց ձեռքն է.. (Բ. Պետր. Ա. 11.)։

Բնութիւն, իմաստութիւն և կամք Աստուծոյ. թէ որ մտածուի, բնութիւնք անըսկիզբն է; արդար և ողորմած. իմաստութիւնք և գիտութիւնք անհուն ըլլալուն համար չ'չափուիր. գիտութիւնը գործողութենէն առաջ է, ընելէն առաջ իւր գիտութեան մէջ հարկաւ տեսած է. բայց բանական հոգին ու ազատ կամքն ալ չեն կրնար անոր գիտութեան առջեւէն հեռանալ, կը գործեն մինչեւ գերեզմանին դուռը։

Այո՛, Աստուծոյ գիտութիւնը չսխալիր. մարդոց գիտութիւնը բնութեանը ներհակ կ'ըլլայ շատ անգամ, բնութիւնը կ'ուզէ որ այնինչ գործը գործէ, գիտութիւնը չ'ժամաներ. շատ անգամ ալ բնութիւնը թող չ'տար, իսկ Աստուածային անձինք ինչպէս որ անբաժանելի են, նոյնպէս ալ անոր գիտութիւնը, բնութիւնը, և կամքը չեն բաժնուիր իրարմէ. անոր համար մենք անոր սահմանելը և չ'սահմանելը չենք կրնար գիտնալ, մի միայն ըլլալէն վերջը կը գիտնանք որ սահմանուած է եղեր անյայտ ժամանակի մէջ, ան ալ մասնաւորապէս ոչ թէ ընդհանրապէս։

3. — Սուրբ գրոց մէջ տեսնուած սահմանի վերաբերեալ խօսքերը Աստուածային ընդհանուր կողման կը վերաբերին, Աստուած երբեք չուզեր որ բնաւ մէկը կորսուի. թէ որ անանկ սահման մը կենար, Քրիստոսի գալ խաչուելուն պէտքութիւն չէր կենար, մասնաւոր սահմաններէն ալ աւելի ազատ կամքը մեզի ծանօթ է. անոր համար մենք չենք կրնար սպասել թէ մեզի մասնաւորապէս պիտի ընտրէ, կամ պիտի կանչէ, ինչպէս որ զանազան ընտրեց ու կանչեց. հապա մենք մեզի պէտք է ընդհանուր կոչման մէջ ճանչնանք, երթալ ու չերթալը մեր ազատ կամքին ձեռքն է։

4. — Հարստութիւն ու աղքատութիւն դարձեալ այսպէս է, և երբեմն ալ դիպուած. Թէ որ հարստութիւնը յաճախապէս Աստուածային պարգեւ է մարմնաւոր անձերու, ըսել է որ հարուստները սիրելի են, վա՜յ աղքատներուն :

Հարստութիւն ու աղքատութիւն շատ անգամ աշխատութեան ու ծուլութեան արդիւնքն են, որուն համար Սողոմոն առակաց գրքին մէջ քանի տեղ ըսած է, և երբեմն ալ դիպուածով կ'ըլլայ . քանզի աշխարհիս վրայ շատ հարուստներ կան, որք հարստանալու արժանիք չունին դիպուածով եղած են . Նոյնպէս շատ ալ հարստութեան արժանիք ունեցող աղքատներ կան, որոց ձախողական դիպուածը և պարագայն արգելք եղած են, նէ թէ ոչ աղքատութիւնը թշուառութիւն է, Աստուած չուզեր որ մարդը թշուառ ըլլայ, Աստուած բարի է, բարիէն չար չ'գար :

Առ հասարակ և ընդհանրապէս այսպէս է, որ ազատ կամաց կը վերաբերի, իսկ Աստուածային կանխագիտութեան մէջ երբեմն մասնաւորներ կ'ըլլան որ ուրիշ են, օրինակի համար, Դաւիթ կ'ըսէ. «ահա մեղաւորք եւս յաջողեալ է նոցա» : ուրիշ մարգար մ'ալ կը նայիս, «կին քո որպէս այգի վայելուչ [illegible]

ինքն տեղ մը կ'ըսէ «գէշ մարդիկն ալ հարուստ կ'ըլլան» որ՝ վերը ըսուած դիպուածին կը վերաբերի, քանի մը տեղ ալ աշխարհիս վայելքը բարի մարդոց կուտայ, աս ալ ուրիշ խնդիր է. այնպէս որ ուզէ դիպուածով ըլլայ ուզէ աշխատութեամբ ըլլայ, ուզէ գէշ մարդոց ձեռքը գտնուի, ուզէ բարի մարդոց, աշխարհիս վրայ հարստութիւն դնողը Աստուած է, անոր համար մենք առհասարակ «Աստուած տուերէ որ հարուստ եղեր է» կ'ըսենք, որ ըսել է հարստութիւնը ըստ մասնաւորին Աստուծոյ տուրք չէ, ընդհանրականին համեմատ ալ առանց Աստուծոյ բան մը եղած չէ. գալով մասնաւորին Աստուած Յոբին հարստութիւն տուաւ, անկէ ետ առաւ. դարձեալ տուաւ. ասանկներուն Աստուածային մասնաւոր գաղտնիք կ'ըսուին, որ մեր խելքէն վեր է, Նոյնպէս Պօղոսին և միւս առաքելոց մասնաւոր կոչումը:

Ե. — Դաւիթին ըսած օրհնեալ հարուստը «առաջուց օրհնեալ էր որ հարուստ եղաւ» չենք կրնար ըսել, հապա հարստութիւնը արդէն Աստուած աշխարհիս վրայ դրած էր առհասարակ, թէ դիպուածով թէ խելքով և թէ աշխատութեամբ հարուստ ըլլալէն վերջը կուգայ անոր անեծքն ու օրհնութիւնը, այն է Դաւիթ հարուստներու վրայ առաքի-

նակա՛ն պարտք մը կը դնէ . նոյնպէս Պօղոս հարուստներուն առաքինի ըլլալ կը պատուիրէ . նախ կ՚ըսէ որ արծաթասիրութիւնը կռ-ապաշտութիւն է , (Ա. Տիմոթ. Զ. 10) վերջը կը դառնայ թէ հարուստները առատ թող ըլլան , ագահ հարուստին համար Յակոբ ալ վայ կը կարդայ , Քրիստոս շատ և շատ դժուար կը դատէ անոնց արքայութիւն մտնալը , որոնցմէ կը բովանդակուին թէ հարստութիւնը Աստուած ընդհանրապէս տըւած է , ամէն մարդու ձեռք կրնայ անցնիլ , հարուստ ըլլալու չի փափաքիլը եկեղեցականի համար պարտք է , աշխարհականի համար ալ ծուլութիւն է , գոհ չըլլալը ագահութիւն է , հարստութեան արժէքը չգիտնալը որկրամոլութիւն , շռայլութիւն և տգիտութիւն է , հարստութեանը համեմատ առաքինութիւն չգործելը անիծեալ և վայուց արժանի պիղծ հարստութիւն է . որոնք ընդհանրապէս ազատ կամաց գործեր են ոչ թէ նախասահմանի :

Մենք նախասահմանութեան վկայութիւն փնտռած ատեննիս , Աստուածային մատեաններ գաղտնիքներուն դիմելու իրաւունք չունինք . Հիւանդութիւնը՝ մարդուս վրայ շատ անգամ բնութեան դէմ մեղանչելէն կուգայ , որով մեղօք՝ մարդոց կեանքը , անգամ կար-

ճրցաւ. երբեմն ալ բնութեան հեղինակին դէմ մեղանչելով, որ դարձեալ մեղք ըսել է, այն է՝ հիւանդութիւնը մեծաւ մասամբ և առ հասարակ մեղքէն յառաջ կուգայ, որովհետեւ Աստուած մարդուս բնական կարողութիւն տուած է չարին ու բարին ճանաչելու, անոր համար Քրիստոս հիւանդաց կ'ըսէր « ահա ողջացար մի՛ եւս մեղանչեր » ըսել է մեղքէն յառաջ եկած է եղեր, ուրեմն ազատ կամաց գործ է։

6. — Աստուած իր կանխագիտութեան մէջ կը սահմանէ մասնաւորապէս մէկու մը համար որ բարի ըլլայ. այն սահմանուածը անգամ ազատ կամօք սահմանին դէմ կրնայ կենալ, զոր օրինակ, ուրիշ մասնաւոր սահմաններ մեզմէ պահուած են, Սողոմոնի մասնաւորապէս և յայտնի սահմանը գիտենք թէ « քեզի պէս եկած չէ և չի պիտի գայ » ահա քեզի սահման, ասկէ վերջ գործը ազատ կամաց կը թողու, « թէ որ հայրդ Դաւիթին պէս քալես, (Գ. Թագ. Գ. 12—15.) նոյնպէս Պօղոս անօթ ընտրութեան կոչուեցաւ. իսկ Սողոմոն ազատ կամօք մեղանչեց, Պօղոս յաղթեց մարմնոյն վրայ եկած ցանկական կրից (Հռովմ. Է. 23.)։

Նախասահմանի դէմ խօսիլը, Աստուծոյ գիտութեան դէմ մեղանչել չէ, հապա

Աստուածային գաղտնեաց անճառելութիւնը խոստովանիլ , մանաւանդ մարդկային ազգին մէջ դրած բանական հոգւոյն ուժը և կարողութիւնը պարզել , ուստի ըստ մասնաւորին թէ որ մէկը Աստուծոյ կողմէն պատժուի , դժգոհալու չէ , այլ պէտք է հաւատալ թէ Աստուծմէ եկածը բարի է , նա մանաւանդ Աստուած բարի է և արդար, արդարութիւնը վարձք և պատիժ կը պահանջէ . այսօր կը մեղանչենք կը զղջանք վաղը դարձեալ , ըստ արդարութեան հարկ կ'ըլլայ որ անմիջապէս պատժուինք , զի բանական հոգին՝ մեղանչելուն դէմ ըլլալը գիտէր , պէտք էր չի մեղանչել . իսկ այս աշխարհիս վրայ Աստուծոյ ողորմածութիւնը կը տիրէ իւր արդարութեան հետ , եթէ ոչ անոր արդարութեանը յառաջ ապրելու իրաւունք ալ չունինք . տես որ մեղանչող հրեշտակաց՝ չը ներեց անոր արդարութիւնը , զի անոնք հողեղէն չէին , իսկ՝ մենք հողեղէնքս անոր ողորմութեան և շնորհացը կարօտ ենք ։

7. — Նոյն իսկ աշխարհիս վրայ ապրելու մէջ մեծ վտանգներ կան, նաւու մէջ նըստիլ , ձի հեծնալ , տան մէջ նստիլ , պատերազմիլ , վերջապէս աշխարհս վտանգ է , փայտի մը ծայրը՝ մարդ մը կը մեռցնէ թէ որ Աստուած չի խնամէ , ասոր համար է որ

Դաւիթ կ'ըսէ «եթէ ո՛չ տէր շինէ զտուն ունայն վաստակին շինողք նորա» այս վտանգներէն Աստուած զմեզ կը պահէ պահապան հրեշտակաց միջոցաւ «հրեշտակք նոցա հանապազ տեսանեն զերեսս հօր իմոյ որ յերկինս է» ասոր համեմատ թէ որ Աստուած մէկը չխնայել կամ պատժել ուզէ, ոչ թէ մէկը ծով ձգելու կը մղէ, հապա ըստ արդարութեան չողորմելով՝ պահպանութիւնը ետ կը քաշէ, վասն զի մարդը ինքն իրեն միշտ իյնալու հակամիտ է, Աստուած անփորձ է չարեաց, այս պատճառաւ Քրիստոս «և մի տանիր զմեզ 'ի փորձութիւն» աղօթել սորվեցուց:

Աստուծոյ ողորմութիւնը, արդարութիւնը և սահմանը չի չափուիր, կայ ըլլալը մեզ ծանօթ է, իսկ չափը գաղտնի, սակայն անոր նախախնամութիւնը և մեր՝ ազատ կամքը յայտնի և ընդհանուր, ուստի մենք ընդհանուրի կը վերաբերինք ոչ թէ մասնաւորի, ուրեմն պէտք է չի մեղանչենք երկինքի համար, հոգւով և մարմնով չի պատժուելու համար. զի բնութեան հեղինակը՝ մարդուս մէջ բանական հոգի ալ դրած է, մասնաւոր վարձքըն ու պատիժն ալ Աստուծոյ կամքէն կախեալ է զորս մենք չենք գիտեր:

ԴԱՍ ԺԵ.

ՇՆՈՐՀՔ ԱՍՏՈՒԱԾԱՅԻՆ

1. — Աստուածային շնորհքը որո՞ց վրայ կայ. ամեն մարդ ունի՞ թէ ոչ. Դաւիթ ինչո՞ւ երբեմն անասունի կը նմանեցնէ։ 2. — Շնորհքը քանի՞ տեսակ է։ 3. — Ադամ նախապէս զայն ստացա՞ւ թէ ոչ։

1. — Աստուածային շնորհաց վրայ տեղեկութիւն չունեցողները կը կարծեն թէ, մարդ՝ այն շնորհքը կամ ունի կամ չունի, «թէ որ ունի Աստուածային շնորհք՝ չի մեղանչեր» և վկայութիւն ունին Դաւթին «մարդ 'ի պատուի էր . . . հաւասարեցաւ անասնոց» ըսած խօսքը, և կամ Յովհաննու Կաթողիկեայց գրուածոց մէջէն թէ. «Աստուծոյ Հոգին ունեցողը չը մեղանչեր» թէ որ այս խօսքերը ոմանց պէս խորթ ու ծուռ մեկնենք, նոյն առաքեալը կ'ըսէ թէ «մեղք չունիմ ըսողը սուտ է»։ ուստի եզրակացնենք թէ «մեղք չունեցող մարդ չկայ, Աստուծոյ շնորհաց եղած տեղը մեղք չըլլար, ուրեմն

Աստուծոյ շնորհքը բնաւ մարդու մը վրայ չ'կայ », որ ըսել է պարապի կ'աշխատինք ։

Այդպիսի գաղափարներ Աստուծոյ շնորհաց բաժանման վրայ գաղափար և կամ հմտութիւն չունենալէն յառաջ կուգան, զի Աստուած իւր հոգին չափով չի տար ։ Առաքելոյն բածին պէս « շնորհաց համեմատ տեսակ տեսակ շնորհք (Հռովմ. ԺԲ. 3—6.) դարձեալ թէ « շնորհքը կը բաժնուի, յաջողութիւնը կը բաժնուի, բայց հոգին մէկ է » . (Ա. Կորնթ. ԺԲ. 4.) այս հոգւով ոմանք բժշկութիւն կ'ընեն, ոմանք իմաստութիւն կ'ունենան ոմանք ալ հաւատք (Նոյն 8.) որ ըսել է, չ'կայ մարդ մը որ շնորհք չունենայ, զի ամեն մարդ մէկ մարդէ մը յառաջ եկած է ; այն մէկ մարդն ալ Աստուծոյ փչելովը հոգի առած է . բայց ազատ կամօք կը մեղանչէ որով Աստուծոյ հոգին կը տրտմի (Եփես. Դ. 30.) ոչ թէ շնորհաց բաժինը անկէ կառնէ բոլորովին մինչեւ գերեզմանին դուռը . բայց այնմ մարդուս բանականութիւնն ալ շնորհաց բաժին մ'է ։

Դաւիթին բածը ուրիշ խնդիր է, ինչպէս որ Սողոմոն ալ իւր հօրը խօսքը կը վկայեցնէ . . ո՞վ « գիտէ թէ մարդոց հոգիները երկինք կ'ելլեն (Ժող. Գ. 21.) այսինքն « մարդ 'ի պապակէ եք . . . . հաւատարեցուցանել մտաց »

ուրեմն ոչ թէ մարդն է չար եղողը, այլ աղաւակամաց գործը չար է. որով կը տրամի Հոգւոյն Աստուծոյ. անանկները բաւական շնորհք ունին, բայց գործերնին անբանի գործ է. այն է փնասել, վիրաւորել, իրեն չեղածին հետ միանալ, զայն յափշտակել և այլն: Ասոր համեմատ առանց գերբնական շնորհաց արժանանալու մեռնողները՝ տանջանաց համար կը մեռնին, հոս ալ անասնաբար տանջանքի մէջ են՝ անոնցը նորոգութիւն ըսել չէ, ինչպէս որ Պօղոս կ'ըսէ « ամենքս ալ պիտի մեռնինք բայց ամենքս ալ պիտի չը նորոգուինք. (Ա. Կորնթ. ԺԵ. 51.) ոչ թէ մարդը անիմաստն է այլ գործը չար է:

2. — Շնորհքը կը բաժնուի քառասնի, ընդհանրուհանէ, հարեւէէ, հարողահանէ, քնահանէ, ֆերքնահանէ, ուքառարէ, ընդ-հանրապէս եօթնաւքեան կ'ըսուին, որոնք Աստուծմէն կը տրուին մարդոց, այնպէս որ բաւական շնորհօք առ հասարակ կը գործեն, կարելով իրարմէ կը տարբերին քիչ շատ կատարելութեամբ, բարոյականով և բնականով ոմանք շատ ուժեղ են ոմանք քիչ, ոմանք շատ գեղեցիկ են ոմանք քիչ, ասոնց ամենքըն ալ շնորհաց բաժիններ են, որոց վրայ կուգայ գերբնականը և գերբնականի վրայ օրքարարը. ուրիշ խօսքով. գերբնականը կամ օրքարարը մի եւ նոյն իմաստով առնելով մար

դը բոլորովին Աստուծոյ համար մատաղ մը կը հանդիսանայ, ասոր համեմատ Պօղոս շընորհաց բաժինը համրած ատեն «յաջողութիւն գիտութիւն, հաւատք եւայլն» կըսէ, որով կը հասկցնէ թէ յաջողութիւնն ու գիտութիւնը միւս շնորհօք կըլլան. իսկ գերբնականը հաւատքին վրայ կուգայ. ինչպէս որ մարգարէից տրուեցաւ գերբնական շնորհք, առաքելոց տրուեցաւ գերբնական և սրբարար շնորք։

3. — Ոմանք վէճ ըրին թէ, Ադամ ի՞նչպէս որ ըլլար կրնար չի մեղանչել, կամ ի՞նչպէս շնորհօք ծնաւ. իսկ ասիկայ մեզի համար վէճի բան մը չէ. «Ադամ նախապէս ոչ մեղօք և ոչ գերբնական շնորհօք ստեղծուեցաւ» ալ որ ըսենք, Ադամին նախապէս գերբնական շնորհքը տրուեցաւ, ուզէ այն վայրկենին ըլլայ ուզէ ետքը ըլլայ. զի նախամարգարէն Ադամ եղաւ, որ կինը տեսածին պէս իւր ոսկորէն ըլլալը գիտցաւ, աւելին այն է անմահօրէն ստեղծուած էր. ուրեմն՝ գերբնականը բաւականէն ետքը գալով ազատ կամաց ձեռօք կրնայ մնալ մարդուս մէջ և կրնայ ալ դառնալ. ուրիշ խօսքով. մարդս ազատ կամօք միայն մեղանչելու կարող է Աստուծոյ դէմ։

ԳԼՈՒԽ Դ.

ԴԱՍ ԺԶ.

ՔՐԻՍՏՈՍԻ ԵԿԵՂԵՑԻՆ ԵՒ ԱՆՈՐ ՅԱՏԿՈՒԹԻՒՆՆԵՐԸ.

1. — Եկեղեցին ի՞նչ կը նշանակէ. ի՞նչէն կը բաղկանայ։ 2. — Գլուխ եկեղեցւոյ ո՞վ է։ 3. — Քանի՛ նշան կամ յատկութիւն ունի։

1. — *Եկեղեցին ժողով կամ ընկերութիւն կը նշանակէ, որ Քրիստոսի անդամն է։* (1)

---

(1) *Քրիստոսի եկեղեցին մէկ է, առաջին երկրորդ և մինչեւ երրորդ ժողովներ տիեզերական և ընդհանուր ըլլալով առ հասարակ քրիստոնեայներէն ընդունուած են, սակայն վերջին յոյներ* կա-քօղիկէ *բառը իրենց սեպհականել ուզեցին, Նոյնպէս ալ Լատինք. առաջինները* օրթօտօքսօղ *վերջինները* կաթոլիկ *անուանը, և այնչափ պաշարուեցան որ իրենց դաւանութեան չը հետեւողները բնաւ քրիստոնեայ չի ճանչնալ քարոզեցին, բայց ճշմարտութիւնը հաւատոյ վրայ է ոչ թէ անուանի։ Հայաստանեայց եկեղեցին բաց կը թողու երկինքին դուռը բոլոր ճշմարիտ հաւատացելոց համար։*

Բարոյական եկեղեցին մարդոցմէ կը բաղկանայ, և կրօնքի վրայ կը հաստատուի, ինչպէս որ կ'ըսուի զինուորեալ կամ յաղթական եկեղեցի. ասոր համար է որ Քրիստոս՝ եկեղեցին հասարակ ժողովուրդէն կը տարբերէ «թէ որ ժողովուրդին չը լսէ եկեղեցւոյն ըսէ» կամ թէ «որ զձեզ ընդունի, զիս ընդունի» և այլն, այսպիսի շատեր ըսելէն զատ, յարութիւն առնելէն վերջը կրկին և կրկին վաւերացուց անկասկած Միայն համար «ես ընդ ձեզ եմ զամենայն աւուրս մինչեւ 'ի կատարած աշխարհի (Մատթ. ԻԸ. 20.) «առէ՛ք հոգի սուրբ, որ արձակիցէք յերկրի՝ եղիցի արձակեալ յերկինս (Յովհ. Ի. 23.) ուսկից կրնանք հետեւցնել թէ Քրիստոսի եկեղեցին նախապէս ձեռնադրեալներէ կը բաղկանայ. երկրորդ ձեռնադրեալներէն վերջ մէկտեղ ընդհանուր հաւատացեալներէ:

2. — Եկեղեցւոյն գլուխը Քրիստոս է (Եփես. Ե. 23.) Քրիստոս մէկ է, նոյնպէս թէ հաւատքը և թէ մկրտութիւնը մէկ է, որ ըսել է ճշմարտութիւնը մէկ է և իրարու հակառակ տեղեր չի կրնար բնակիլ:

3. — Եկեղեցի մը Քրիստոնեայ եկեղեցի ըլլալու համար երեք յատկութիւնները ունենալու պէտքութիւն ունի, զի նախ՝ Քրիստոս մէկ է, կը պահանջէ միութիւն. երկրորդ

սրբութիւն, զի սուրբ է․ երրորդ ընդհանրականութիւն, քանզի բոլոր աշխարհին մի և նոյն հաւատքը պիտի քարոզուի․ չորրորդ առաքելականութիւն, որովհետեւ առաքելոց ձեռքով քարոզուեցաւ։

ԴԱՍ ԺԷ․

ՄԻՈՒԹԻՒՆ ԵԿԵՂԵՑԻՈՅ

1․ — Քրիստոսի եկեղեցւոյ միութեան վրայօք ի՞նչ կարծիքներ եղան։ 2․ — Պետրոս վէմ հաւատոյ չ՞է․ Քրիստոս իւր խօսքը անոր ի՞նչու ուղղեց․ Հռոմ ի՞նչու նստաւ․ «մի հօտ եւ մի հովիւ» բառը ի՛նչ է։ 3․ — Լոկ «Պետրոսական յաջորդութիւն» դաւանելէն ի՛նչ կը հետեւի։ 4․ — Գլուխ եկեղեցւոյ ի՛նչպէս ճանչնալու ենք։ 5․ — Հայաստանեայց եկեղեցին ի՛նչպէս կը դաւանի։

1․ — Պապականաց գաղափարն է Տ․ Քրիստոսի Պետրոսին ըսած այն խօսքը թէ «դու ես վէմ» և կամ «սատանան զքեզ ցորենի պէս խարբալել ուզեց, բայց ես քեզի համար աղաչեցի որ դարձի գաս և քու եղբայրներդ հաստատես (Ղուկ․ ԻԲ․ 31․)

և կամ արածե՛ա զոչխարս իմ» : Բ. Պետրոս Հռովմ նստաւ, Պօղոս հոն գլխատուեցաւ, որք՝ գլուխ առաքելոց էին, մանաւանդ Պետրոս ամեն առաքեալներէ սրտոտ էր, որ միւսներէն առաջ ինք զինք թող տուաւ Քրիստոսի ըսելու թէ «դու ես որդի Աստուծոյ (Մատթ. ԺԶ. 16.) : Գ. Պօղոս մասնաւորապէս Հռովմայեցւոց հաւատքը կը գովէ (Հռովմ. Ա. 8.) և կամ հոն շատ նահատակներ եղան եւայլն, համրելով նախագահական յաջորդութիւնը միայն Պետրոսին և աթոռատեղին միայն Հռովմին կ'ուտան. Դ. «մի հօտ և մի հովիւ» խօսքին համեմատ այն հովուութիւնը պապին կ'ընծայեն : Ե. բնութենէն փոխ առնելով «եկեղեցւոյն գլուխը Քրիստոս է, եկեղեցին ալ Քրիստոսի անդամն է. ամեն անդամի մէկ գլուխ պէտք է, երկու գլուխ անկարելի է, եղածին պէս կը բաժնուի. անձին վրայ բաժնուած թագաւորութիւնն ալ չի կրնար կենալ» եւայլն ըսելով ասոնք հաստատելու համար հազարաւոր մատեաններ հրատարակած և միլիոնաւոր թղթեր սեւցուցած են : (1)

---

(1) Մասնաւորապէս ներկայ դարուս հեղինակներէն Պ. Վ. Իմանուէլեանը՝ այս բոլոր գաղափարները ամփոփելով, անկէ չեղողները հերետիկոս հրատարակել կը ձեւացնէ սա խօսքերով,

2. — Ա. Պետրոս՝ վէմ հաւատոյ, և կամ գլուխ եկեղեցւոյ, հայաստանեանց եկեղեցին ալ կ'երգէ, իսկ ճիշդ Քրիստոսի ըսածին իմաստով, քանզի Քրիստոս՝ Պետրոսի անուան ստուգաբանութենէն առնելով. Եբրայերէն ՔԷՓԷ կամ Կեփաս, Յունարէն ՓԷՏՐՕ ապառաժի նշանակութեամբ առնելով Կեփաս ըսաւ, այսինքն՝ իւր եկեղեցւոյն ընդհանրապէս հաստատուն հիման վրայ շինուելիք ըլլալը նշանակելու համար, ոչ թէ Պետրոսին անձը ուրիշներէն մասնաւորելու (Մատթ. ԺԲ. 18. և Յովհ. Ա. 42.)։

Բ. Թէ որ այդ խօսքը՝ Պետրոսի անձին մասնաւոր լինէր, Քրիստոս իւր սահմանը և խոստումը ետ առնելով «ե՛րթ յետս իմ սատանայ» չէր ըսեր, (Մատթ. ԺԶ. 23.) կամ թէ արձակելու իշխանութիւնը միայն Պետրոսին տուած ըլլար, վերջէն ալ այս կասկա-

«այս չորս յատկութիւնները միայն հռովմէական եկեղեցւոյն կը վայելէ, միւսներուն մէջ ոչ կայ և ոչ կը վայելէ (իլմի իլահի ժէ.)։ Դարձեալ ուրիշ տեղ մ'ալ «Հայոց, Ռուսաց և Յունաց դաւանութիւնները կրօնական մոլութիւններ ունին, բայց տակաւին պաշտօնապէս ՀԵՐԵՏԻԿՈՍ հրատարակուած չըլլալնուն համար եթէ չքսենք ալ, իսկ իրօք այնպէս են։ Եկեղեցին ասոնց պաշտօնապէս ՀԵՐՁԵԱԼ կ'ըսէ, ասոնք եթէ այսպէս մնան Քրիստոսին եկեղեցիէն դուրս են» (պապը խամիս Ե.)

ծը փարատելու համար ամենուն մէջէն չէր ըսեր «զոր արձակիցէք յերկրի . . . » (Մատթ. ԺԸ. 18.) Նաեւ Պետրոս երեք անգամ չէր ուրանար. կամ թէ Պետրոս առաքեալներուն ամենէն սրտոտն էր, Յովհաննէսի ակնարկելու չէր (Յովհ. ԺԳ. 24.) և կամ թէ Յիսուս Պետրոսին համար մասնաւոր աղօթեց որ բոլոր եղբայրները դարձնողը Պետրոս պիտի ըլլար, և կամ թէ հաստատուն էր, Սուրբ Հոգին առնելէն վերջ սխալ գաղափարէն դառնալու համար Պօղոսէն չէր յանդիմանուիր (Գաղ. Բ. 13—14.) կամ թէ Քրիստոս իւր մայրը Պետրոսին չյանձնեց հապա Յովհաննէսին, և կամ բանալին որ Պետրոսին տուաւ դուռը Յովհաննէսին յայտնեց Կիպրոսին մէջ: Դեռ սուրբ գրոց մէջ շատ վկայութիւններ կան որ Յովհաննէսը՝ սիրելի էր Յիսուսի, քան զՊետրոս: Ուստի թէ որ այսօր յոյներ ալ մասնաւոր յաջորդութիւն մը ուզեն կարգել, Պօղոսը Պետրոսէն շատ վեր կրնան դասել, ճարտարաբանելով թէ «Պօղոսը անօթ ընտրութեան» եւայլն, կամ թէ Յովհաննէսին յաջորդութիւնը եւս առաւել կրնայ ըլլալ թէ Քրիստոս իւր գաղտնիքը անոր յայտնեց (Յայտ. Ա. 1.) մայրը՝ անոր յանձնեց. Քրիստոսի լանջը՝ եղողը ան էր եւայլն. որչափ կուզես ըսէ, բայց Քրիստոսի ճշմարտութիւնը՝ դէմ եկա-

ծին պէս, ամեն լեզու կը կենայ, ամեն դրիչ կանգ կ՚առնու, զի ըսած է «աշխարհիս իշխանները անոնց կը տիրեն բայց ձեր մէջ այնպէս չէ» (Ղուկ. ԻԲ. 25.)։

Գ. Պետրոս Հռովմ նստաւ ըսելով պաշտրուխն ալ սխալ գաղափար է, Յակոբոս ալ Երուսաղէմ նստաւ, Թադէոս Բարդուղիմէոս ալ Հայաստան գնացին, թէ որ քաղաքին դիրքին վրայ է, վա՜յ մանր քաղաքներուն, որ Պետրոսին ոտքը բնաւ կոխած չէ. այլ Հռովմ միայն թող պարծենայ, որովհետեւ Պօղոս Հռովմայ հաւատքը գովեց. հապա անոր ի՞նչ ըսենք որ Գաղատացւոց ալ «ո՞վ անմիտ Գաղատացիք» գրեց։

Դ. «Մի հօտ և մի հովիւ» ըսուածը հոգեւորի մասին առանձ կարծիքներէ շատ տարբեր է, որչափ որ հոգին մարմինէն տարբեր է նոյնչափ ալ հոգեւոր միութիւնը մարմնաւոր միութենէն. բոլոր քրիստոնէութիւնը արդէն մի հօտ և մի հովիւ է. Քրիստոս տասներկու առաքելոց համար մի և նոյն աղաչանքը ըրաւ «Հա՜յր միացուր զասոնք ինչպէս որ մենք մի ենք» (Յովհ. ԺԷ. 11.) այսպէս է բնութենէն փոխ առածնին թէ «մէկ անդամին մէկ գլուխ պէտք է» խօսք ալ այնպէս է։

Աստուած մէկ է բայց իւր միութեան զքանչելիքը երրորդութեան մէջ է. եթէ ոչ

մէկը արդէն ինքն իրեն մէկ է, առն. և կնոջ համար «եղիցին երկոքեան 'ի մարմին մի» կ'ըսէ, բայց զատ զատ են։

3. — Նախընթացներէն կրնանք հետեւցընել թէ Աստուած մէկ է, ունի. իր էակից Որդին և փառակից Սուրբ Հոգին. իր միութիւնը անձնաւորութեան մէջ. համազօր, համակամ և համափառ է. իսկ որոնք որ չեն ուզեր ունենալ իւրեանց փառակիցը, և Հոգւոյն մասին լոկ միութեան մէջ գլուխ կը հրատարակեն իրենց զիրենք, ըսել է որ իւրեանց աթոռը Աստուծոյ աթոռէն վեր դասել է, ուստի Եսային՝ թող խօսի իւր գըրուածքով «Իսրայէլը նորէն պիտի ընտրէ... օտարազգիները պիտի միանան» (Եսայի ԺԴ. 1.). այս օտարազգիներ միանալով նոր Իսրայէլ կանչուելուն մէջ անհաւատք գլուխ ըլլալ ուզողներուն կ'ըսէ «իմ աթոռս Աստուծոյ աթոռէն վեր բարձրացնեմ ըսեր մտքիդ մէջ» (Նոյն 13.). չիտակ խօսելով այս միապետական իշխանութիւնը՝ աշխարհիս թագաւորութեան և քաղաքական պետութեան կը վերաբերի, ո՛չ թէ հոգեւորի, ինչպէս որ թագաւորաց թագաւորը՝ իւր միութիւնք հոգեւորապէս անձնաւորութեամբ ցոյց տուաւ, բայց երբ հոգեւորի գալու ըլլանք, մէկ գլուխ ըլլալու համար մի քանի մարմիններու մէջ

հոգի մը կենալով կըլլայ, որով միութեամբ կը ճանչցուին թէ Քրիստոսի աշակերտներն են (Յովհ. ԺԳ. 34—35.)։

Եկեղեցական մը ինք զինք իւր գտնուած եկեղեցւոյն գլուխ ճանչնալու համար միւս եկեղեցեաց մէջ իրեն հաւասարապատիւ գըլուխ ճանչնալու է. որ աւետարանական ճշմարտութեան մօտիկնայ, եթէ ոչ անկէ հեռու է. այո՛; մենք զանոնք քահանայապետ ճանչնանք տարիճանակից Պօղոսի, Պետրոսի և Յովհաննու, իսկ իրենք զիրենք ալ պաշտօնակից թող ճանչնան իրարու, որ այն ատենը՝ զատ զատ մարմիններու մէջ մէկ հոգի լինելով, մէկ եկեղեցւոյ գլխաւոր ըսեւըլլան «Հա՛յր միացուր զատոնք ինչպէս որ մենք մի ենք» (Յովհ. ԺԷ. 11.) կամ թէ «ես քու մէջ, դուն ալ իմ մէջ, ատոնք ալ մեր մէջ, (Նոյն 21.) (ոչ թէ Պետրոսին մէջ), դարձեալ Պօղոսին այս խօսքը «մեր ուրախութիւնը լեցուցէք, ձեր մէջ մէկ սէր ունեցէք, միամեղ խորհեցէք. հոգին և միտքը մէկ է» (Փիլիպ. Բ. 2.) Պետրոս, Յակոբոս, Յովհաննէս հաւասար սիւն (Գաղ. Բ. 9.)։

4. —Եթէ գլուխ եկեղեցւոյ և վէմ անկեան փնտռելու որ ըլլանք, Քրիստոսէն զատ չենք կրնար գտնել. եթէ այն հիման քարեր ալ փնտռենք, Պետրոսը մինակ չէ,

հապա առաքեալներէն և մարգարէներէն իրեն հաւասարը ունի. ինչպէս որ Պօղոս կ'ըսէ «դուք առաքեալներու և մարգարէներու հիման վրայ շինուած էք, որուն անկեան գլուխը՝ Քրիստոս է (Եփես. Բ.) չ'ըսեր թէ «Պետրոսի հիման վրայ միայն». Յովհաննէս ալ նոյնպէս երկոտասան առաքելոց հիման վերայ շինուած կը տեսնէ, ոչ թէ միայն Պետրոսին (Յայտ. ԻԱ. 14.). ասանկ միապետական կարծիք մը Պետրոսին մաքէն անգամ անցած չ'ըլլալը, արեւու լոյսին պէս յայտնի կեցած է, որովհետեւ Պետրոս ինք զինքը առաքեալներէն չէր բաժներ. մինչդեռ սակաւաթիւ էին, ասոնց նկատմամբ՝ երբեմն Պետրոս կը նախագահէր երբեմն Յակոբոս (Գործք. ԺԵ. 6—13.). երբ հաւատացելոց թիւը կը բազմանար, այն բազմութեան նըկատմամբ տասներկուքը մէկէն միախոհ և միախորհուրդ, տասներկու զատ զատ մարմիններու մէջ մէկ հոգի ընդունած զիրար համապատիւ կը ճանչնային (Գործ. Զ. 1.) անոնց սրտեր ու հոգիներ մէկ էին (Գործք. Դ. 32.). Պետրոսէն աւելի Պօղոս շատ անգամ նախագահած է, մինչեւ անգամ Պօղոս կը յանդիմանէ երբեմն զՊետրոս, բայց մենք յանդիմանեց ըսելով ոչ Պօղոսը բարձր քան զՊետրոս և ոչ ալ Պետրոսի անձը միայնակ

վէմ կը ճանչնաք. Նաեւ ոչ ալ Քրիստոսի «արքայութեան բանալին՝ քեզի պիտի տամ» բանին համեմատ, Պետրոսին մասնաւոր կամ Նիւթական բանալի մը տուած կը հաւատանք, ո՛չ ալ «երթ յետս իմ սատանայ» ըսած ըլլալուն համար Պետրոսը սատանայ կը ճանչնանք. այլ ինչպէս որ Աստուած մէկ է երեք որոշ անձամբ համապատիւ, նոյնպէս ալ առաքեալները։ Եւ ո՛չ ալ «արածե՛ա զոչխարս իմ» ըսած ըլլալուն համար, բոլոր ոչխարները՝ մասնաւորապէս Պետրոսին յանձնուած կը ճանչնանք, քանզի յայտնի կեցած է որ Քրիստոսի առ Պետրոս ուղղած մասնաւոր խօսքերուն բոլորն ալ առ ժամանակեայ էին, վասն զի երբեմն «վէմ» երբեմն «սատանայ» իսկ յաւիտենականին համար անունին ստուգաբանութենէն «դրունք դժոխոց զնա մի յաղթահարեսցեն, ո՛չ է այնպիսի 'ի միջի ձերում» (Ղուկ. ԻԲ. 25.) «դուք մի էք»։ Մանաւանդ ինքն Պետրոս ալ կ՚ըսէ թէ «ձեզի յանձնուած հօտը արածեցէք» չ՚ըսեր «Քրիստոսէն մասնաւորապէս ինծի յանձնըւած ինձմէն ալ ձեզի յանձնուած» (Ա. Պետ. Ե. 2.). ընդհանուր հովութիւն է, միապետութիւնը բաժանում ձգել է (Գործք. Ի. 28. Նաեւ Պետրոս ինքը հօտին վրայ բռնութիւն չի բանեցնել կը հրամայ է։

5. — Քրիստոսի եկեղեցւոյն պահանջած միութիւնը՝ պահած է հայաստանեայց առաքելական եկեղեցին, գլուխ եկեղեցւոյ Քրիստոս է. Քրիստոսի եկեղեցին՝ ձեռնադրեալներն են առ հասարակ (Մատթ. ԺԸ. 17, 18.) այս եկեղեցին ալ կը պահանջէ իւր գլուխը, «զոմանս առաքեալս, զոմանս մարգարէս (Եփես. Գ.)։

Քրիստոսի եկեղեցին՝ հասարակ ժողովուրդէն տարբեր իշխանութիւն մը ունի «ես ընդ ձեզ եմ . . . մինչեւ 'ի կատարած աշխարհի (Մատթ. ԻԸ. 20.) «առէ՛ք հոգի սուրբ, զոր արձակիցէք յերկրի՝ արձակեալ եղիցի յերկինս» (Յովհ. Ի. 23.) այս իշխանութիւնը՝ իւր աստիճանը ունի, թէեւ Քրիստոս առ հասարակ փչեց, սակայն անկէ վերջ երբ քրիստոնեայք շատցան, անոնց նըկատմամբ առաքեալները եպիսկոպոսապետներ էին, որոնք կը ձեռնադրէին զեպիսկոպոսներ, սարկաւագներ եւ այլն. ըստ այսմ Տիմէթէոսի նկատմամբ՝ Պօղոս եպիսկոպոսապետ է. վասն զի Պօղոս էր Տիմէթէոսը եպիսկոպոս ձեռնադրողը, եւ Պօղոս Տիմէթէոսին կը հրամայէ եւ կը խրատէ զայն, այսպէս տասներկուքն ալ եպիսկոպոսապետներ կրնան սեպուիլ հանուր բազմութեանց նկատմամբ. ինչպէս որ շատ ձեռնադրութիւններ ըրին, զատ

զատ ալ իշխանութիւններ ունին, ժողովքներ կազմեցին (գործք. ԺԳ. ԺԴ.) ձեռնադրու-թեան աստիճաններ զատեցին, զատ զատ պաշտօններ տուին. ինչպէս որ Փիլիպպոսն ալ ձեռնադրեալ մ'էր. բայց ինքը ձեռնա-դրելու կամ կատարեալ մկրտելու իշխանու-թիւն չունէր (Գործք. Ը. 14.) տե՛ս Նոյն Ցու-ցողութեան և Պետրոսեան խորհուրդներուն վը-րայօք:)

Ահաւասիկ ասոնց նայելով չիտակ է որ, եկեղեցին Քրիստոսի անդամն է, կը պա-հանջէ գլուխ, ձեռք, ոտք, այսինքն եպիս-կոպոսապետ, եպիսկոպոս, վարդապետ, քա-հանայ, սարկաւագ և այլն, սակայն հոգևո-րապէս, այն է քաղաքական դրից նկատմամբ ուզէ երեք ըլլայ ուզէ տասներկու եպիսկո-պոսապետ, պէտք է որ համապատասխան ըլլան, զատ զատ մարմիններու մէջ մէկ հոգի և մէկ գլուխ եկեղեցւոյ ըստ աւետարանական ճըշ-մարտութեան: (1)

---

(1) Քրիստոսի վէմը սէրն է, ընկեր չունե-ցողը չենք գիտեր թէ պէտք սիրէ՞ իւր ընկերը թէ ոչ, զի չունի որ իմացուի: Մանաւանդ Աստուա-ծային անձինք երեք են, հրեշտակներ բազմաթիւ են: Գալով աշխարհիս վրայ, տէրութիւն մը կամ իշխանութիւն մը գիտէ որ աշխարհիս վրայ մի-նակ ինքը չէ տէր և իշխան, իրմէ զատ ուրիշներ ալ կան: Այնպէս որ արարիչը ոչ երկրի վերայ ոչ

Ահա այս սկզբան վրայ է Հայաստանեայց եկեղեցին. ունի այսօր Էջմիածին, Ցաղթամար և Կիլիկեա. կրօնականի մասին ինչ իշխանութիւն որ ունի առաջինը՝ նոյնը ունին միւսներն ալ, իսկ յարաբերութեան մասին վէճ մը պատահիլ ուրիշ խնդիր է, ինչպէս որ առաքելոց մէջ ալ կը պատահէր, (Գործք. ԺԵ. 36—39. Գաղ. Բ. 11). կամ թէ Պօղոս առաքեալին ըսածին պէս մարմնով տարբեր ալ որ գործեն, հոգւով Աստուծոյ կը ծառայեն (Հռովմ. Է. 25.) զի սկզբունքը զատ զատ մարմիններու մէջ մէկ հոգի բնակելու վրայ կայացած է ։

երկինքի մէջ լոկ, առանձին, աննման բան մը ըստեղծած է, մինչեւ անգամ ինքն իսկ իւր աննմանութիւնը համաղօր անձնաւորութեան մէջ յայտնեց ։

ԴԱՍ ԺԸ.

ՍՐԲՈՒԹԻՒՆ ԵԿԵՂԵՑՒՈՅ

— 1. Սրբութիւնը՝ եկեղեցւոյն ի՞նչպէս կը ներգործէ, ինչ է սրբութիւնը ։ 2. — Մանկամկըրտութիւնը ինչ՞ու համար անհրաժեշտ է քրիստոնէից ։

1. — Սրբութիւն եկեղեցւոյ ըսածնիս արտաքինէն ներքին մակաբերելով մարդուս հոգւոյն, սրտին և մտաց խղճին կ'ազդէ հաւատով և Աստուածային վճռով ։

Ուստի ամեն եկեղեցւոյ հպատակ գըտնուող ժողովուրդին պարտք է հաղորդակից ըլլալ այս սրբութեան աւազանի լուացման միջոցաւ, ինչպէս որ Քրիստոս պատուիրեց «մկրտեցէք զնոսա յանուն Հօր և Որդւոյ և Հոգւոյն Սրբոյ» և Հօր Աստուծոյ աղօթեց «սրբէ զանոնք քու ճշմարտութիւնովդ» (Յովհ. ժէ. 17.) նաեւ Պօղոս կ'ըսէ «Քրիստոս իւր եկեղեցին սիրեց . . . աւազանին ջուրը խօս-

քովը մաքրեց » (Եփես. Ե. 26.—27.) որ ըսել է, եկեղեցւոյ սրբութեան սկզբունքը մկրտութիւնն է (Յովհ. Գ. 5.) ։ ([1])

([1]) Եկեղեցւոյ սրբութեան յարգանքը ոմանք կը չափազանցեն . այնպէս թէ « քանի որ եկեղեցին սուրբ է, եկեղեցւոյն գլուխը անսխալ է . սուրբը չի սխալիր » ։ Ոմանք ալ այնպէս կնեն որ եկեղեցւոյ սրբութիւնը՝ անգամ մը երկինքը կը բարձրացնեն որ մարդոց մոքեր անգամ չեն հասնիր, այնպէս թէ « հայրը՝ մայրը, անգամ որ չ'ըլլան զաւակը չ'մկրտուիր », և կամ « Քրիստոս երեսուն տարեկան մկրտուեցաւ » վերջէն զայս կը թողուն, երկինքէն կիջեցնեն գետնին յատակը 'անցնել կը ձեւացնեն . այնպէս թէ « Նահապետք, մարգարէք և Քրիստոսէն առաջ գտնուող բոլոր սուրբեր չի մկրտուեցան » կամ « աւազակն ալ չի մկրտուած Քրիստոս դրախտը տանիլ խոստացաւ խաչելութեան ժամանակ » որ ըսել կ'ըլլայ թէ « չի մկրտուիլն ալ քրիստոնէութիւն է, » բայց հայաստանեայց եկեղեցին ոչ կը չափէ և ոչ կադահէ, այլ Աստուածային սահմանին համեմատ 'ի գործ կը դնէ . այնպէս որ եկեղեցւոյն սրբութիւնը կը քարոզէ . « որոց մէջ որ Աստուծոյ հոգին կայ չեն մեղանչեր » կ'ըսէ Յովհաննէսին հետ (Կաթ . Գ . 9 .) իբր թէ եկեղեցւոյն անմեղութեան սրբութիւնն կը վայելէ, բայց նոյն կէտն ալ կը պահէ թէ « չեմ մեղանչեր ըսողը իւր անձը սուտ կ'անէ » դարձեալ նոյն Յովհաննէսն է . (Կաթ . Ա . 8 . 10 .) անկէ սորվելով առաջին անգամ իւր եկեղեց-

2. — Քանի որ հայրը մայրը Քրիստոսի կը հաւատան երախան պիտի մկրտուի Աստուծոյ բաժին ըլլալու համար Քրիստոսի վճիռին համեմատ, ինչպէս որ առաքեալներն ալ հաւատացող ընտանիք մը անմիջապէս կը մկրտէին (Գործք ԺԶ. 14—33.) վասն զի ամեն մարդ Ադամային մեղքի մէջ ծնած է, «մէկ մարդով մեղքը աշխարհ մտաւ» (Հռովմայեցւոց Ե. 12.) դարձեալ «իրաւ որ ուրիշներու պէս մեղաց որդիներ էինք» (Եփես. Բ. 2.) ուստի Քրիստոսէն զատ չ՚կայ ծնունդ մը որ առանց մեղքի ըլլայ և Ադամային մեղքի մէջ ծնած չ՚ըլլայ, որովհետեւ «Ադամին սերունդէն չեմ» չի կրնար ըսել, ուստի

ւոյն պաշտօնեայները՝ հոգեւոր պաշտօններու մէջ անմեղք կը ճանչնայ, այնպէս որ եկեղեցականի մը ըրած մկրտութիւն սուրբ է. նոյնպէս պատարագ պսակ, խոստովանանք և այլն սրբազան պաշտօնք Աստուածային են, որն է հոգւով Աստուծոյ կը ծառայեն (Հռովմ. Է. 25.) սակայն այսու ամենայնիւ մարդ են. անսխալ ենք ըսելն ալ սուտ են. մատուցած պաշտօնին ժողովրդեան համար սուրբ է. իրենք մարմնաւոր ըլլալնուն համար անմեղք չեն և ոչ ալ անսխալ., ասոր համար, գլխաւորին մասնաւոր աւելորդ անսխալութիւն մ՚ալ աւելցնելով ժողովուրդը՝ տարակուսութեան մէջ չի ձգեր. զի սրբութիւնը եկեղեցւոյն հասարակ է, ոչ թէ եպիսկոպոսապետներուն յատուկ:

եկեղեցւոյ ժողովուրդ ըլլալու ուխտած վայրկենին պէտք է աւազանին միջոցաւ սրբուի։ ասոր համեմատ առաքելոց ըրածէն զատ փորձն ալ սորվեցուցած է, որ մկրտուող երախայներէն հարիւրին իննսուն և ինը Քրիստոսի հաւատալով մեծցած են, բայց մեծնալէն վերջ ազատ կամօք կը մեղանչէ եղեր, ինքը պիտի դատապարտուի։

Մեր ընկերքը, աշխատելու ենք որ քրիստոնէի մը զաւակը՝ Ադամային մեղքէն չի սրբած գերեզման չ'դնենք, բայց վերջը ինչ կ'ըլլայ մեր գիտնալիքը չէ, վասն զի նահապետք մարգարէք թէ որ մկրտուած ըլլային Քրիստոս գալու հարկ չէր ըլլար, մենք ի՞նչ գիտենք թէ անոնք ինչպէս մկրտուեցան, քանի որ յարութենէն վերջ բանտին մէջ եղող հոգիներուն ալ քարոզեց (Ա. Պետ. Գ. 19.) կամ թէ աւազակը ճիշդ Քրիստոսի կողքէն մկրտուեցաւ. ուստի քանի որ առանց մկրտութեան գերեզման դրուելու չեն, նոյնպէս ալ առանց անոր քրիստոնեայ անունով և լոկ աղօթելու նպատակաւ եկեղեցւոյ ժողովուրդ կոչուելու իրաւունք չունին. ըստ այսմ հայաստանեայց առաքելական եկեղեցին քրիստոնեայ ծնողքէ մը ծնածին պէս իւր հոգեւոր պատմուճանը կը հագցնէ, մատանին մատը կը դնէ, ինքն ալ ուզէ զայն կը

վայելէ ուզէ կը մերկանայ անապականութեամբ, ուզէ նորէն « Հա՛յր, մեղայ յերկինս և առաջի քո » գոչելով այն զգեստին ու մատանւոյն կ'արժանանայ, իրեն համար պահուածի մէջ. ինչպէս որ առաքելոց մկրտածներէն և իրենց հետ պտըտողներէն շատերը չեղեցան, ոմանք սատանային մատնուեցան ոմանք ետ դարձան (Տիմ. Ա. 20.) ուստի հայաստանեայց եկեղեցին չունի ժողովուրդ մը որ Ադամայէն մեղքէ սրբուած չըլլայ, « յանուն Հօր և Որդւոյ և Հոգւոյն Սրբոյ մկրտուած չըլլայ» ուրեմն սուրբ է սրբութիւնը վայելած է իրէն։

ԴԱՍ ԺԹ.

ԸՆԴՀԱՆՐԱԿԱՆՈՒԹԻՒՆ ԵԿԵՂԵՑՒՈՅ

1. — Ո՞րն է ընդհանրականութիւնը : 2. — Հայաստանեայց եկեղեցին ունի՞ : 3. — Քանի՛ ժողովք կ'ընդունի . ի՞նչէն յայտնի է թէ ընդհանուր է :

1. — Քրիստոսի եկեղեցւոյն ընդհանրականութիւն կը վայելէ, որովհետեւ ինքը մէկ է. իրեն հպատակողները՝ ինչ ազգէ և ինչ լեզուէ կ'ըլլան թող ըլլան բաւական է որ հաւատան և իւր կամացը համեմատ գործեն, ինչպէս որ խոստացաւ թէ «քաջ հովիւը՝ ես եմ, այս գաւթէն չեղողն ալ ներս պիտի բերեմ» (Յովհ. Ժ. 14.) . Նոյնպէս Պօղոս կը հերքէ պօղոսեան և ապողօսեան վէճերը (Ա. Կորնթ. Ա. 12.) դարձեալ թէ «չիք խտիր ոչ հրէի և ոչ հեթանոսի» (Գաղ. Գ. 27.) :

2. — Հայաստանեայց առաքելական եկեղեցին ունի այս ընդհանրականութիւնը ճիշդ Քրիստոսի կամացը համեմատ :

Նախ եկեղեցի կ'ճանչնայ հանուր պաշ-

տօնեայները ըստ վճռելոյն Քրիստոսի (Մատթ. ԺԸ. 18.) Բ. անոնց մէջէն կ'ընտրէ գլուխ այն եկեղեցւոյն, եպիսկոպոսապետներ, քաղաքական դրից համեմատ քանի հատ որ պէտք ըլլայ, քանի մը մարմիններու մէջ մէկ հոգի գաղափարելով, որուն գաղը Քրիստոսէն առած է, որ զատել պէտք ըլլալու ատեն Պետրոսը, Յակոբոսը, ու Յովհաննէսը առաւ, ինչպէս որ Թափօր լեռը տանելու ժամանակ (Ղուկ. Թ. 28.) կամ Յայրոսի աղջիկը յարուցանելու ատեն (Մարկ. Ե. 35—43.) որ ըսել կ'ըլլայ «ինչ որ է Պետրոսը՝ նոյնն է Յակոբոսն և Յովհաննէսն ալ». ինչ որ է Էջմիածնի Կաթողիկոսին պաշտօնը նոյնն է Կիլիկեայինն ալ, ինչ որ կը կը ճանչնայ Կիլիկիոյ ժողովուրդը իւր Կաթողիկոսը, նոյն գաղափարը ունի Էջմիածնայ Կաթողիկոսին վրայ ալ, որ ըսել է հոգեւորապէս ընդհանուր է, բաժանումը մարմնաւորի և քաղաքականի մասին է, թէ որ մէկ Կաթողիկոս նստիլ պէտք ըլլայ, դարձեալ սկզբունքը՝ առաքելական յաջորդութիւն է։

3. —Երեք տիեզերական ժողովք կ'ընդունի (1) որովհետեւ ընդհանուր են. և ոչ ոք

---

(1) Այս տիեզերականներէն զատ շատ մը ժողովքներ ալ նոյն անունը կրեցին, բայց զահերէցութիւն ու միառամոլութիւն գտնուելուն համար

անոնց դէմ կրնայ խօսիլ, վասն զի առաքելական միութիւն մ'էր ։

տիեզերական ըսել չէր վայլեր, վասն զի՛ ոչ թէ հերետիկոսութեանց դէմ էր նզովքնին, հապա իրենց կամացը դէմ կեցողներուն ալ ամեն կանոնի տակ նզովք կը կարդային ։

Ամեն սկիզբ իւր վախճանէն կը չափուի, առաջին տիեզերական երեք ժողովքները Քրիստոսի առաքելոց մօտ և անոնց ժամանակակից, սուրբ աւանդութեան ձեռնհասու ըլլալով հաստատութիւն հաւատոյ, մարմնաւորութիւն Աստուծոյ Որդւոյն, յարութիւն մեռելոց և վերջին դատաստան սորվեցուցին ։

Այս տիեզերական առաջին ժողովը 'ի Նիկիա 325 թուականին Քրիստոսի 318 հայրապետաց գումարմամբ, ուր խմբագրուեցաւ հաւատոյ հանգանակը, և սահմանուեցաւ եկեղեցական կանոններ, Բ. Կ. Պոլիս 381 ին 150 հայրապետաց գումարմամբ ի հերքումն Մակեդոնական հոգեմարտութեան, Գ. Եփեսացւոց ժողովքը 431 ին 200 հայրապետաց գումարմամբ 'ի մերժումն Նեստորեան մոլութեան ինչպէս որ Արիոս, Մակեդոն, Նեստոր ուրացողներ էին և արժանի նզովից և մատնութեան սատանայի, ինչպէս որ առաքեալք ալ կը նզովէին այսպիսիները (Ա. Կորնթ. ԺԶ. 22.) և սատանային կը մատնէին (Ա. Տիմ. Ա. 19.) անոնցմէ զատ գտնուած միւս ժողովքներու մէջ՝՝ անիրաւի նզովք, փառամոլական գահերէցութիւն պակաս չըլլալը պատմագէտներէն գաղտնի չէ. գլխաւորը Քաղկեդոնականոնն էր, որ Եփեսոսէն ետքը 451 ին

Այսօր Հայոց եկեղեցին, Դամիանոս, Կոզմայ անարծաթ բժիշկները, Վասելաւի Եւղիա եայլն ազգաւ յոյն մարտիրոսները կը տօնէ. որ ըսել է ոչ դաւանակցութիւն և ոչ փոխադարձութիւն կը նշմարուի Հայաստանեայց եկեղեցւոյն մէջ այլ ընդհանուր քրիստո-

դաւանութեան, որոց մասնաւոր պատմութիւնները մեր նիւթին չպատկանիր։ Այս ժողովները տարբեր միջոցներով գումարուեցան հետզհետէ մինչեւ ԺԹ. երրորդ ժողովքի հասնելով, որոց մեծամասնութիւնը պապականութեան կը վերաբերի։ Այս միջոցները Տրիտենթեան և ամենէն վերջ 1869ին Վատիկանի ժողովը գումարեցաւ Պիոս Թ. Պապին նախագահութեան տակ, որուն գլխաւոր որոշումն էր «Քրիստոսի փոխանորդը երկրի վրայ և գլուխ եկեղեցւոյ, Աստուծմէ իրեն տրուած իշխանութիւնը կրօնի մասին և բնաւորական, մինչ խօսի յաթոռոյ յորոշման անսխալ է» Նոյնպէս Տրիտենթեան ժողովը ամէն որոշման տակ նզովք մը, ուղէ հաւատոյ մաս ըլլայ ուղէ չըլլայ․ օրինակի համար. «ով որ պատարագի ատեն բաժակի գինիին մէջ ջուր չխառնէ նզովեալ է» (Նիստ ԻԲ.) այսպիսի որոշմանց տակ միշտ նզովքներ Քրիստոսի օրհնութեան դէմ և հակառակ։ Այս որոշումներն առաջիններուն հետ բաղդատող հասուն խորհրդածութիւն մը կրնայ գտնել անեղերական ըլլալն ու չըլլալը։

Այսպիսի ժողովոց արդիւնքներն իրենք իրենց մէջ բաժնուիլ եղաւ. հասունեան հակահասունեան վէճը մեծաւ մասամբ կրօնական է ոչ թէ քաղա-

նէութիւն, ոչ պօղոսեանը գիտէ և ոչ ապօղօսեանը այլ Քրիստոսեանը, ոչ հասունեանը և ոչ հակահասունեանը, ոչ երէցականը և

քական (Արքայեանք գոնէ «սուրբ իրաւունք հայրենեաց» կը կոչեն): Ասոնցմէ զատ նոր նոր անթիւ բաժանմունք միայն քրիստոնէութեան մէջ, այն է. երեցական, մեթոտիստ, քուէյքր, մկրտիչեան. պրեսպերեաց, երաստոսական և այլն և այլն, որոնք բոլորն ալ բողոքական անունը կրելով ամեն մէկը մէկ մէկ յարանուանական ժողովքի կը պատկանին, «էական կէտերու մէջ ամենքս մէկ ենք» ըսելնուն՝ վիճակնուն վրայ տեղեկութիւն ունեցողները չեն հաւատար, որովհետեւ զատ զատ դաւանութիւններ, զատ զատ կրօնապետներ ունին, թէ որ մկրտիչեանը՝ պէքսթէրեանին. մէկալը միւսին երթայ շատ մը ուրանալու և շատ մը ալ խոստովանելու պարագայներ ունի, որովհետեւ բողոքէն բողոք ելած և օր ըստ օրէ ելլալու վրայ է. թէ որ հրէայ մը քրիստոնեայ ըլլալ ուզէ որի՞ն պիտի դիմէ չենք գիտեր, եթէ «ամենքս մէկ ենք» ըսելով միութիւն ըլլայ արդէն բոլոր քրիստոնէից դաւանածը մէկ Քրիստոսն է: Պօղոս առաքեալ՝ իւր և Ապողոսին ու Կեփասին անունովը պարծեցողները կը մերժէ, ուր մնաց քուէյքր ու մէթոտիստ: Հայաստանեայց առաքելական եկեղեցին ինքը իւր մէջ բաժանում չունենալէն զատ մինակ Քրիստոսով կը պարծենայ և ամաչելու բան մը ալ չունենալնուն ընդհանրականութեան մէջ իւր պարզութիւնք և ճշմարիտ ազատամտութիւնը յայտնի է:

ոչ եպիսկոպոսականը, այլ առաքելականը. Նա մանաւանդ առաքելոց դէմ Նորա կը կարգայ անոնց՝ որք երրորդութեան համարութեան և Քրիստոսի մարդեղութեան վերայօք կասկածած են (Ա. Կորնթ. ԺԶ. 22.) այս կէտին վրայ շիտակ հաւատք ունեցողներուն եկեղեցականը եկեղեցական և ժողովուրդը ժողովուրդ կը ճանչնայ, ոչ հերձուած և ոչ ալ զեղծեալ. մինչեւ անգամ այսօր Ասորիին, Ղպտիին, Յակոբիկեանին, Քիլդանիին հետ յարաբերութիւն կը կապեն դէպք եղած ջանքերը չի խնայելով, (մինչդեռ հռովմայ եկեղեցին իրր թէ հերետիկոս կը ճանչնայ զանոնք, սրբազան պապը առանձին յաջորդ չի դառնալուն համար, ըսելէ որ, եթէ հաւատային ու դաւանէին հերետիկոս չէին):

Ահա ասոնք ամենը և այսպիսի շատեր կը վկայեն. թէ հայաստանեայց եկեղեցին ընդհանրականութիւնն ալ պահած է միութեան և սրբութեան հետ. չի խաբելով ճշմարիտ հաւատացեալները. մանաւանդ ինքը ընդհանրական ըլլալուն համար ընդհանուր կը ճանչնայ բոլոր ճշմարիտ հաւատացեալները: Ոմանք Քրիստոսի եկեղեցւոյն ընդհանրականութեան իմաստը չ'գիտնալով, [illegible] կը հրապարակեն իրենց կամացը չի հետեւողները, որ մը ալ [illegible] հրապարակելու մտօք, կարծեն թէ ըսելով կ'ըլլայ:

ԴԱՍ Ի.

ԱՌԱՔԵԼԱԿԱՆՈՒԹԻՒՆ ԵԿԵՂԵՑԻՈՑ

1. — Ի՞նչու առաքելական կըսուի. 2. — Ի՞նչպես կսկսի : 3. — Ուրկէ՞ կառնէ սկիզբը։

1. — *Նախախնամութիւնը կարող էր ամէն բան առանց միջոցի ընել, բայց ընաւ բան մը տնօրինած չէ առանց միջոցի, Քրիստոս կարող էր մարդոց ընելիքներուն բոլորն ալ ինքը ձեռօքը գրել պարզ և անկարօտ վարդապետութեան, բայց տող մը բան անգամ չի գրեց առաքեալներուն տալու համար, այլ միշտ խօսքով և խոստումով կը վարուէր անոնց հետ. «Երկնից մէջի ու երկրիս վրայի իշխանութիւնները ինձ տրուեցան. Հայրս ինծի ինչպէս որ տուաւ, ես ալ ձեզի տուի . . . գնացէք ուսուցէք անոնց որ ձեզի պատուիրածներս պահեն» որ այն մետասան առաքելոց նկատմամբ էր, իսկ այդ իշխանութիւնը յաջորդական ըլլալը վաւերացընելու համար «մինչեւ 'ի կատարած աշխարհի» բառերն ալ արտասանեց, (*Մատթ. ԻԸ.*) վերջէն Պօղոսն ալ կանչեց (*Գործք. Թ.*). լոկ քարոզելու համար, ասոնք և ասոնց գըր-*

ուածները բաւական ըլլալ պէտք էին, բայց տօնք ալ օր ըստ օրէ ձեռնադրութիւններ շարունակեցին, Մատաթեան՝ Յուդային տեղը (Գործք. Ա. 26.) Պօղոսը յատկապէս. Նաեւ սարկաւագներ ու պաշտօնեաներ ձեռնադրեցին (Գործք. Զ. 6.) շատ անգամ միախոհ ժողովքներ կազմեցին (Գործ. ԺԳ. ԺԴ.) Պօղոս կը ձեռնադրէ եպիսկոպոսներ, Տիմէթէոսն ու Տիտոսը եւայլն, այսպիսի շարունակութեամբ յաջորդական ձեռնադրութիւնը կուգայ մինչեւ այսօր և մինչեւ աշխարհիս վերջը մնալու խոստմամբ: (1)

---

(1) Ամենքն ալ Հայաստանեայց եկեղեցւոյն առաքելականութիւնը գործքով կը վաւերացնեն. ինչպէս որ այսօր բողոքականք շատ Հայ քարոզիչներ և ըստ իւրեանց եկեղեցւոյ անդամներ ունին; թէ որ Հայոց Եկեղեցին առաքելական չէ այն եկեղեցին մկրտուածները պէտք էր չընդունէին ու նորէն մկրտէին. այս կը նշանակէ կամ մկրտութեան արժէքը ստորացնելու ջանալ, և կամ Հայաստանեայց եկեղեցւոյն առաքելական իշխանութիւնը բարձրացնել. թէ որ մկրտութիւնը իրենց համար արժէք չունի, աւետարան կարդալնին աւելորդ է, թէ որ մկրտութիւնը քրիստոնէութեան սկիզբն է ալ անկէ բաժնուելնին սխալ է, զի շատ մը քարոզիչներ ու անդամներ այն եկեղեցւոյ աւազանէն ծնած ու իրենց քրիստոնէական մաքրութեան սկիզբը անկէ առած են առաքելական յաջորդի մը ձեռքով, որոնք միայն ունին այն իշխանութիւնը ոչ թէ հասարակութիւնը:

2. — Առաքելական ձեռնադրութիւնը նախապէս ընտրելութեամբ եղաւ վերջը ձեռնադրութեամբ. Քրիստոս ընտրեց (ես զձեզ ընտրեցի. Յովհ. ԺԵ. 16.) Հոգին Սուրբ ձեռնադրեց վերնատան մէջ. (Գործք. Բ.) ինչպէս որ Քրիստոս ընտրելէն վերջ խոստացած էր Սուրբ հոգիէն ձեռնադրութիւնն (Յովհ. ԺԵ. 26.). Պետրոս Հռովմէն Պօղոս Աթէնքէն, Տարսոնէն, Իկոնիայէն եւայլն շատ տեղերէ, Թադէոս ու Բարթողիմէոս Հայաստանէն ըսկըսան քարոզելնուն հետ մէկտեղ ձեռնադրութիւններ ալ ընել։

3. — Մէկը չի կրնար ըսել թէ այս ինչ եկեղեցականը այն ինչ եպիսկոպոսէն կ՚առնէ իւր ձեռնադրութեան սկիզբը, հապա եպիսկոպոսին միջոցաւը որ առաքելական յաջորդութիւն մ՚է, Քրիստոսէն և Սուրբ Հոգիէն առաւ ըսել է։

Ինչպէս որ բոլոր մարդկային ազգը Ադամէն կ՚սկսի, նոյնպէս ալ բոլոր ձեռնադըրեալներ իրենց աստիճանին սկիզբը առաքելական շղթայակերպ միջոցաւ Սուրբ Հոգիէն կ՚առնեն. «փչեաց 'ի նոսա և ասէ, առէ՛ք Հոգի Սուրբ» (Յովհ. Ի. 22.)։

ԳԼՈՒԽ Ե.

ԴԱՍ ԻԱ.

ՔՐԻՍՏՈՍԻ ԵԿԵՂԵՑԻՈՅՆ ԽՈՐՀՈՒՐԴՆԵՐԸ

1. — Եկեղեցւոյ խորհուրդները քանի՞ են. որոնք են։ 2. — Խորհուրդ ի՞նչ կը նշանակէ։ 3. — Ի՞նչու սուրբ խորհուրդ կ'ըսենք։ 4. — Քանի՞ տեսակ է։ 5. Եօթը ըլլալը ի՞նչէն յայտնի է։

1. — *Եկեղեցական իշխանութիւնը՝ դըլխաւորաբար Աստուածային խորհուրդներուն կը վերաբերին, որոնք եօթն են* 1. *Մկրտութիւն*, 2. *Դրոշմ*, 3. *Ապաշխարութիւն*, 4. *Հաղորդութիւն*, 5. *Պսակ Ամուսնութեան*, 6. *Կարգ կամ Ձեռնադրութիւն*, 7. *Այցելութիւն կամ Օծումն Հիւանդաց, որոնք եկեղեցականաց ձեռքով պիտի կատարուին Աստուածային օրհնութեամբ, զի հասարակութիւնը չունի այդ իշխանութիւնը. «ատոր կեղծիքը շինողը պիտի պատժուի»* (Ելից. Լ. 33—38.) *«Աստուծոյ խորհրդոց հազարապետները»* (Ա. Կորնթ. Դ. 1.) *«հաշտութեան պաշտօնը մեզի տուաւ»* (Բ. Կորնթ. Ե. 18.)։

2. — « Խորհուրդ » բառը նախ « գաղտնիք » նշանակութեամբ, առեւտրական, պատերազմական, քաղաքական եւայլն բանակցութիւններ կիմացուին, երբ (ուշ)։ Բ. Աստուածային խորհուրդ, որ արտաքին կերպով մարդկային ազգը Աստուծոյ սիրուն հետ կը կապէ, այս կապը ճանչցողները Աստուածային կամաց հետ կապուեցան, չի ճանչցողները անբանական կենաց մէջ պատժուեցան. օրինակի համար. ամուսնութիւնը յարգողները ջրհեղեղէն ազատեցան (Ծնն. Է. 1.) չի յարգողները կորան. « ուտէին ըմպէին կանայս առնէին և արանց լինէին » (Ծնն. Զ. 1.) ոչ թէ կին առնելը մեղք էր, այլ առանց Աստուածային օրհնութեան և պսակի անասնաբար ուզածնուն հետ միանալնին պատժոյ արժան էր, ինչպէս որ Պօղոս ալ գրած է. « ամուսնութիւն արգիլողներ պիտի գան յետքի ժամանակ (Ա. Տիմ. Դ. 3.) իրօք ալ եկան և այսօր ալ կան « պսակը ի՞նչ է. մարդ մը իւր ուզածը թող առնէ. կամ զայն կը ձգէ և ուրիշ մը կ'առնու » ըսող անհաւատներ, նոյնպէս պատժուեցան չ'ապաշխարողներն ալ. Սոդոմ, Գոմոր եւայլն, ուստի եկեղեցւոյ խորհուրդը Աստուածային է, Աստուածային ըլլալուն համար Սուրբ խորհուրդ է։

3. — Քրիստոսի եկեղեցւոյն խորհուրդները սուրբ խորհուրդ ըսելու արժանի են. վասն զի ի՞նչպէս բան մը կամ գործողութիւն մը ըլլալու էր որ մարդը ազատելու կարողանար Ադամային մեղքէն, եթէ ոչ անտեսանելի հուր մը, կամ Աստուածային հրաշք մը հազիւ հազ կարողանալու էին զմեզ այն ծանր մեղքէն սրբել. ելեքտրական զօրութիւն մը կամ երկաթակուռ շղթայ մը անկարելի էր որ մեզի կարողանար Քրիստոսին հաղորդակից ընելու, իսկ հասարակ ջուրը միջոց սրբութեան և հասարակ հացը ու գինին միջոց հաղորդութեան սահմանուեցան Քրիստոսէն մեզի համար. Նիւթապէս ջուր, բարոյապէս հոգւոյ մաքրութիւն, և նիւթապէս հաց, բարոյապէս մարմին Քրիստոսի, ուրեմն ո՞ր բերան կրնայ համարձակիլ «սուրբ խորհուրդ» չ'ըսելու:

4. — Խորհրդը երկուքի կը բաժնուի, այն է «Անհրաժեշտ խորհուրդի և Հարկադրական խորհուրդի:

Անհրաժեշտը այն է, որ քրիստոնէի մը համար առանց անոր՝ փրկութիւն չ'կայ. առհասարակ պէտք է, Մկրտութիւն, Դրոշմ, Ապաշխարհութիւն ու Հաղորդութիւն, որոնք հետեւ Քրիստոս վճռած է. իսկ միւս երեք խորհուրդները այն է, Ամուսնութիւն, Ձեռ-

նադրութիւն, Այցելութիւն հիւանդաց, հարկադրական խորհուրդներ են ; կամ մասնաւոր շնորհք․ զի մարդ կայ որ չամուսնանար, Քրիստոսի համար ներքինի կը պահէ ինք զինքը, ամեն մարդիկ ալ եկեղեցական չեն ձեռնադրուիր, կը պատահի քրիստոնէի մ'ալ որ իւր հաւատոյ և բարեպաշտութեան մէջ օտար երկիր կը մեռնի կամ ծովը կ'իյնի, զի այս վերջի երեք խորհուրդները զատ զատ վախճան և նպատակ ունին, և ասոր հետ մէկտեղ խորհուրդները եօթէն աւելի կամ պակաս են չենք կրնար ըսել, որովհետեւ սուրբ գրոց վկայութեամբ հաստատուած են։

Ց. — Եկեղեցւոյ խորհուրդը ինչու եօթն է. «իմաստութիւն շինեաց զիւր տուն և կանգնեաց 'ի նմա սիւնս եօթն» (Առակ. Թ. 1.) Աստուծոյ երկրիս վրայ պատող աշտանակէ կամ քարի վրայի եօթը աչքը (Զաք. Գ. 9.) ինչպէս որ այն աշտանակը և քարը «դու ես վէմ» ըսելով Քրիստոսի եկեղեցին ըլլալը ինքն ալ գիտցուց․ նաև, (Մատթ. Ե. 15.) նաեւ Սողոմոնին տեսած եօթը սիւնը Քրիստոսի ու առաքելոց հիման վրայ շինուած եկեղեցւոյ եօթը խորհուրդէն զատ բնաւ բանի մը չենք կրնար տալ, թէ որ տալ ուզենք անգամ չենք կրնար յարմարցնել, քանզի Աստուծմէն զատ չկայ իմաստութիւն մը որ չի ս-

խալի. ճիշդ Իմաստութիւն ինքն Աստուած է. նոյն իսկ եօթը խորհուրդներուն հեղինակը և կարգադրողն ալ ինքն է. որոց վրայօք զատ զատ խօսելով, պիտի տեսնենք թէ ճիշդ եօթն է, ոչ աւելի և ոչ պակաս։

ԴԱՍ ԻԲ.

ՄԿՐՏՈՒԹԻՒՆ.

1. Մկրտութիւնը ե՞րբ սկսեց. ի՞նչ օրինակով Յովհաննու մկրտութիւնը ի՞նչ էր։ 2. — Քրիստոս ինքն ալ մկրտե՞ց։ 3. — Մկրտութեան սկզբունքը ի՞նչ է. մեղքը քանի՞ կերպ է։ 4. — Սկզբնական մեղքի որո՞նք ենթակայ են։ 5. Երախան մեղք ունի՞. ե՞րբ մկրտել պէտք է. ի՛նչ ձեւով. վախճանը ի՛նչ է։ 6. — Մկրտութիւն ի՛նչ ընէ. ուրիշ ի՛նչ նշանակութիւն ունի։ 7. — Մկրտուելով վերստին ծնած կըլլա՞յ։

1. — Մկրտութիւնը՝ նախ ստուերապէս և ապա Քրիստոսով 'ի լոյս ընծայուեցաւ, ինչպէս որ հինը նորոյն ստուերն էր (Եբր. Ը. 5. Թ. 23.)։ Այս ստուերը աշխարհքիս սկիզ-

բէն սկսեց. «Հոգի Աստուծոյ շրջէր 'ի վերայ ջուրց» (Ծննդ. Ա. 2.) Նոյին՝ նոյն ջրոյ միջոցաւ ազատիլը, Մովսէսին կարմիր ծովը ճեղքելը մըկրտութեան ստուեր լինելին Պօղոս ալ վաւերացուցած է. «ամենքն ալ Մովսէսով մկրտուեցան ամպին ու ծովուն մէջը (Ա. Կորնթ. Ժ. 2.) դարձեալ. «ութ հոգի ջրէն ապրեցան այնպէս ալ մկրտութիւնը զմեզ կ'ապրեցնէ (Ա. Պետ. Գ. 20.) Նոյնպէս ալ Յովհաննէսին մկրտութիւնը Քրիստոսի մկրտութեան նախապատրաստութիւնն է (Մատթ. Գ. 11. Մարկ. Ա. 8. Յովհ. Ա. 33)։

2. — Քրիստոսի մկրտութեան վրայօք ալ վէճեր եղան թէ Քրիստոս անձամբ մկրտած էր զոմանս (Յովհ. Գ. 22. Դ. 1.) սա ալ կայ թէ «չէ թէ Յիսուս ինքը կը մկրտէր հապա աշակերտները». բայց ինչպէս որ ըլլայ թող ըլլայ, յայտնի է որ շնորհական օրինաց մկրտութեան հեղինակը Քրիստոս ինքըն է. Թագաւոր մը իւր հրովարտակը ուզէ ձեռօքը գրէ, ուզէ դրագրին հրամայէ որ գրէ. դարձեալ հրովարտակը Թագաւորին է, մինչդեռ Քրիստոս անձամբ Յովհաննէսէն մկրտուելով սկիզբը դրած է և առհասարակ վճռած է որ, մօրմէն չի ծնողին աշխարհ եկած չըսուելուն պէս, աւազանէն չի մկրտուողին ալ քրիստոնեայ չըսուիր (Յօհ-

Գ. Եփես. Ե. 25.) զի մարդիկ աւազանին մաքրութեամբը որբուեցան ։ (1)

3. — Մկրտութեան գլխաւոր սկզբունքը Ադամային մեղքէն ազատելու համար է . մեղքը երկու կերպ է . ինքնական և ներգործական . սկզբնականը Ադամայ գործած մեղքն է , ընկերզբնական ըսուելուն պատճառը առաջին մարդէն առաջին մեղք ըլլալն է . այն է՝ անհնազանդութիւն . Ներգործականը այն է , որ մարդս մկրտուելէն վերջը կը գործէ . առաջինը՝ բոլոր մարդկային ազգին տիրեց , իսկ վերջինը՝ միակ մեղանչողները զրկեց և կը զրկէ Աստուածային փառքէն ։

4. — Սկզբնական մեղքը՝ առ հասարակ

(1) Աստուածային շնորհքը իւր բաժանումը ունի անոր համար Պօղոսին աչքը չի մկրտուած բացուեցաւ , շատ հիւանդներ ալ բժշկած էր Քրիստոս , բայց ատոնք մասնաւոր զատ գործողութիւն են , մկրտութիւնը՝ ընդհանուր գործողութիւն և անհերքելի վճիռ է , զի Պօղոս աչքը բացուելէն վերջ նորէն մկրտուեցաւ (Գործք . Թ . 18 .) նոյնպէս Կուռնելիոս սուրբ հոգին առաւ , բայց նորէն մկրտուեցաւ (Գործք . Ժ . 44 .) որ ըսել է կերպ կերպ է և Աստուածային պարգեւաց բաժին մ'է , նոյնպէս Քրիստոսի երեսուն տարեկան մկրտուիլը , երախան չի մկրտուելու փաստ չէր կրնար ըլլալ փասն զի մեռնիլ ու չի մեռնիլ իւր կամքէն կախեալ է ։

ազգեցութիւն ըրած ըլլալուն համար. ամեն մարդիկ անոր մէջ կը ծնանին, զի զաւակը հօրը թէ պարտուց և թէ ստացուածոց ժառանգն է. «մայրս զիս մեղքի մէջ ծնաւ» (Սաղմ. Ծ. 5.) մարդէ մը մեղքը աշխարհ մտաւ» (Հռովմ. Ե. 12.) «ուրիշներուն պէս մեղաց որդիներ էինք» (Եփես. Բ. 3.) իսկ ներգործականը՝ մկրտուելէն վերջը՝ ազատ կամօք կը մեղանչէ, անկէ ալ ազատելու համար ապաշխարելու է։

5. — Երախան ոչ մեղք ունի և ոչ վարձք սակայն Քրիստոս արգիլած չէ իրեն երթալու. (Մատթ. ԺԹ. 14.) շատ փառք կը վայելէ կամ քիչ կը վայելէ չենք գիտեր «Տիրոջը միտքը ո՞վ գիտցաւ» հայրը մայրը թէ որ սուրբ ալ ըլլան երախան պիտի մկրտուի, վասն զի Պօղոս և Կոռնելիոս սրբուելէն վերջը դարձեալ մկրտուեցան, միակ հաւատացեալ ալ ըլլայ պէտք է մկրտենք, ինչպէս որ առաքեալներն ալ կը մկրտէին. «իրենց սրտերուն մէջ զղջացին . . . ու այն օրը մկրտուեցան և երեք հազար հոգիի չափ աւելցան» (Գործք. Բ. 37.) ինքը և իր տունը մկրըտուեցաւ (ԺԶ. 15—32.) ո՞վ կրնայ ըսել թէ, այն երեք հազարներուն մէջ և այս ընտանիքներու մէջ երախայ չկար, մինչդեռ նոր հաւատացողները անգամ երախայի պէս էին, զի

դեռ Քրիստոսի կամքը սորված չէին, մկըր-տութիւնը անոնց հաց ուտելու անկարող ե-րախայի կաթ տալու պէս կը տրուէր. անոր համար Քրիստոսի վճիռը ոչ մեկնութիւն և ոչ կեղծ վարդապետութիւն կ'ընդունի, այլ քրիստոնեայ ընտանիքի մը մէջ ծնած երա-խան առանց մկրտութեան չի թողլու զգու-շութիւն պէտք է, զի քրիստոնէական առա-ջին կէտը մկրտութենէն կ'սկսի։

Երախան ծնելէն վերջը կը մկրտուի ոչ թէ մօրը յարգանդը, վասն զի աշխարհ չե-կածին ծնունդ չ'ըսուիր (1), միակ Քրիստո-սին «որ 'ի նման ծնեալ է» ըսածը նախ քան զյաւիտեանս 'ի հօրէ ծնած ըլլալուն համար անոր յատուկ է այդ խօսքը։

Մկրտութեան ձևը աւազանին մէջ թա-ղելով կ'ըլլայ ոչ թէ ջուրը սրսկելով. վասն զի Քրիստոսի թաղման ալ օրինակ է (Հռովմ. Զ. 4. Ա. Կորնթ. Զ. 11.) ըստ այսմ ամենա-

---

(1) Թէ որ մայրը մահուան վտանգի մէջ ըլ-լայ երախան մօրը յարգանդը գործիքով մկրտել պէտք է» ըսողներ ալ եղան (Փիւլվարդ յաղագս մկրտութեան) «որ 'ի նմայն ծնեալ է» հրեշտա-կին ըսածը վկայութիւն բերելով, սակայն վիժա-ծը անգամ երաշխաւորութեան տակ չէ։ Քրիս-տոս անմայր 'ի հօրէ և անհայր 'ի մօրէ ծնունդ է։

սուրբ երրորդութեան անունով երեքանգամ կը թաղուի (Մատթ. ԻԸ.)։

Մկրտութիւնը մինակ ջրով ըսել չեղաւ, այլ մկրտութեան հեղինակին տուած հրահանգին համեմատ առաջին կանոն Աստուածային, այսինքն ՆԻՒԹ, ԽՕՍՔ և ՆՊԱՏԱԿ, որուն նիւթը ջուրն է, խօսքը «յանուն Հօր և Որդւոյ և Հոգւոյն Սրբոյ» նպատակը և վախճանը վերստին ծննդեան պատրաստութիւն, և Սուրբ հոգին առնելու սկզբունք. «Հաւատացող ու մկրտուողը պիտի ապրի ու չի մըկըրտուողը ոչ (Մարկ. ԺԶ. 16.)

6. — Սուրբ գրոց մէջ մկրտութիւն անունով ուրիշ խօսքեր ալ կը յիշուին, զանազան իմաստով առնուած. այնպէս որ հրէական լուացման տեղ. (Մարկ. Է. 4. Եբր. Թ. 10) նոյնպէս չարչարանք կրելուն տեղն ալ մկրտուիլ կ'ըսէ «մկրտութիւն մի ունիմ մկրտիլ» (Ղուկ. ԺԲ. 50.) նոյնպէս մեր նախահարք «ապաշխարութեան արտասուքը աւազան ըլլալով, մեղքերը կը լուանայ» կըսեն որ ներգործական մեղաց լուացման կը վերաբերի, օրինակի համար, Ադամային մեղքէն ազատելու համար ջրով մկրտութիւն, սուրբ հոգին առնելու միջոցը դրոշմ (ՏԵՍ ՅԱՋՈՐԴ) որով Ադամային մեղքէն ազատելով նորէն ծնած եղաւ. սակայն վերջէն ներգործա-

կան մեղօք ապականուելուն համար, արտասուքի, հառաչանքի ու մեղայի միջոցաւ վերըստին ծնիլ պէտք է, ոչ թէ երկրորդ անգամ ջրով. որովհետեւ Քրիստոսի մկրտութիւնը մէկ է (Եփես. Դ.) Քրիստոսի չարչարանքն ալ մեր մեղաց համար էր, ոչ թէ ինքը մեղք ունէր։

7. — Քրիստոսի մկրտութիւնը Աստուածային խորհուրդ է. իսկ ամեն քրիստոնեայ եղողներ սա կէտը աղէկ մտածելու են թէ; վերստին ծնունդը միայն մկրտուելով չըլլար. Քրիստոս ըսած է «Ջուրէն ու Հոգիէն ծնողը արքայութիւն կ'երթայ» Քրիստոս իր խօսքը ետ չառներ, ուրեմն ամեն մկրտուողները կերթան որ ըսենք մենք մեղի խափած կ'ըլլանք. մկրտուելէն վերջը գործուած մեղքը մարդուս վրայ աւելի կը ծանրանայ, ինչու որ տիրոջը կամքը գիտցող ու չի կատարող ծառային պատիժը ծանր է։ Սակայն քրիստոնէից համար մկրտութիւնը անհրաժեշտ ըլլալուն էական կէտը սա է որ Ադամային մերկութեան վրայ Քրիստոսի զգեստը կը հագնի, եթէ մեղանչէ ու հանուի և դառնայ նորէն մեղաց որ կոչէ այն հանած հագուստը պատրաստ եղած կ'ըլլայ. վասն զի չի մկրտըւող քրիստոնեան գայ ու մեղաց ալ որ կոչէ Քրիստոս զգեցած ու հանած չէր որ իրեն

համար պահուած ըլլար և նորէն հագնէր որ ըսել է մկրտութիւնը Քրիստոս հագնիլ է (Հռովմ. ԺԳ. 14. Գաղատ. Գ. 27. Եփես. Դ. 24. Կողոս. Գ. 10.) բայց նախ հագուելով կըլլայ վայելելը, վայելումը հագնելուն վրայ կուգայ. ոչ թէ հագնիլը վայելման վրայ ։

Աստուածային Քրիստոսի վճիռը. այն է՝ «որ ոչ ծնցի 'ի ջրոյ և 'ի հոգւոյ ոչ կարէ մտանել յարքայութիւնն Աստուծոյ» ըսածը ասոր վրայօք է. նաև հոգևոր իմաստով է. «մարմինէն ծնածը մարմին է հոգիէն ծնածը հոգի է». ուստի մարդս նախ մարմինէն կը ծնի մեղքի մէջ, նորէն հոգևոր ծնելու համար մկրտութիւնը անհրաժեշտ քարոզեց Քրիստոս. որ ըսել է մարմնաւորի մասին մկրտութիւնը վերստին ծնունդ է, իսկ հոգևորի մասին առաջին ծնունդ եղաւ ոչ թէ վերստին ։

Վերստին ծնելու համար բոլոր ներգործական միջոցներէն որոշուին է, «սիրտ սուրբ և հոգի ուղիղ» ունենալ պէտք է նորոգութեամբ (Սաղմ. Ծ. 10.) միով բանիւ, հոգևոր և վերստին ծնունդը սուրբ հոգւոյն սերմն է, հերկուած երկիրը՝ նախապէս ջրով մկրտեալներն են առ հասարակ ։

ԴԱՍ ԻԳ.

ԴՐՈՇՄԸ՝ ԱՍՏՈՒԱԾԱՅԻՆ ԽՈՐՀՈՒՐԴ Է

1. — Դրոշմը ի՛նչպէս սահմանուեցաւ. ո՞րոնք կ'օծուէին։ 2. — Ի՛նչ բանի միջոց է։ 3. — Քրիստոս ալ օրինակ տուա՞ւ։ 4. — Ի՞նչու համար սահմանուած է. առաքեալք ալ ըրի՞ն. թէ որ ըրածէն ի՞նչու գրած չեն։

1. — Դրոշմը նոր բան մը չէ. այլ Հայրն Աստուած ստուերապէս տնօրինեց, Սուրբ Հոգին վաւերացուց. որդին Աստուած՝ իւր առաքելոց ձեռօք 'ի գործ դրաւ։ Հայր Աստուծոյ կողմէն դրոշմ կամ նշան ձիթոյ Նոյի տապանէն սկիզբ կ'առնու, աղաւնոյն ձիթենւոյ մը տերեւը բերելով. (Ծննդ. Ը. 10.) Նաեւ Մովսէսին հրահանգ կը տրուի սրբալոյս ձէթը եփելու (Ելից Լ. 22.) անով Ահարոնին որդիքը պիտի օծուէին, այն է ընտրեալները «ոչ թէ ամեն մարդու մարմնին վրայ պիտի թափուի» (Ելից. Լ. 33—38.) ասոր համեմատ միւռոնը եկեղեցւոյ գլուխ եղողներ միայն կ'եփեն, ընտրեալները օծելու, ոչ թէ ամէնները։

Քրիստոնեայք Ադամային մեղքէն սըրբուելով Քրիստոսի բաժնին կ'ընտրուին, քանզի այս Աստուածային տնօրէնութենէն վերջ՝ նահապետք, թագաւորք, մարգարէք օծուեցան, և օծուելէն վերջ, Աստուծոյ հոգին անոնց վերայ խաղաց. (Ա. Թագ. ԺԶ. 12.) Նոր ուխտի քահանայք ընդհանուր ընտրելոց մէջէն կրկին ընտրուելնուն համար կրկին կ'օծուին:

2. — Այս ստուերական տնօրէնութիւնը՝ Սուրբ հոգւին վաւերացուց թէ, ինչպէս որ ամեն բան իւր միջոցը ունի, նոյնպէս միւռոնը սուրբ հոգւին առնելու միջոց է. և կամ Նոյի բերուած ձիթենին մի օրինակ էր, ուստի սուրբ գրոց մէջ յիշուած ցորեն, գինի և ձէթ շատ անգամ խորհրդաւոր են, ոչ թէ լոկ պատմութիւն, վասն զի շատ անգամ իբարու հետ կը յիշուին (Սաղմ. Դ. 7. Ելից. ԻԹ. 40) Զաքարեան կը պարզէ, (Դ. 12—14) որ ըսել է; հնուց 'ի վեր սուրբ հոգին առնելու միջոցի համար իւղ մը սահմանուած է; և սուրբ հոգին աղաւնակերպ գալով զայն վաւերացուց:

3. — Քրիստոս ալ Գին գնացքը՝ կը վաւերացնէ, ճամբուն վերայ ինկած հիւանդին վէրքը ձէթն ու գինին խառնելով (Ղուկ. Ժ. 34.) սամարացին հաչխը, ձէթի և ցորենի պարագա-

կան կը թողու (Ղուկ. ԺԶ.) եթէ ալ առեւտրական գործքի համար ձէթէն ու ցորենէն առնելիք բան կրնար ըսել յարմար կերպով, ինչպէս որ արքայութիւնը ծածկուած գանձի ու մարգարտի կը նմանցնէ (Մատթ. ԺԳ.)։ Քրիստոսի համար նոյն Օծեալ անունը տրուած էր ինչպէս յինքեան օծեալ ըլլալուն. դատառաւ, բայց Քրիստոս ինքն կատակարանը կարգայօրէն գործելով կը յիշեցնէ (Ղուկ. Դ. 18.) որով օծումը՝ առաքինան մը կը վաւերանայ. Քրիստոսի աշակերտաց հիւանդները կ'օծէին (Մարկ. Զ. 13.) թէեւ ասիկայ շատ գործածութիւն է, ինչպէս որ Յակոբոս ալ կ'ըսէ (Ե. 14.) սակայն մեր Նպատակը հասկցնել է թէ, օծման սուրբ իւղ մը սուրբ գրոց մէջէն ծայրը ծայրէն կարած չէ, Նոյն առաքելէն կրօնքի մինչեւ Յակոբոս առաքեալը կը հասնի. որով աս ալ իմացնել կուզենք թէ «Օծել և Ձեռնադրել» խօսքերը շատ անգամ իրարու տեղ գործածուած են սուրբ գրոց մէջ. Օծել ըսելով «ձեռք դնել» ալ չիմացուիր իսկ «ձեռք դնել» ըսելով «օծել» ալ կ'իմացուի շատ անգամ, ինչպէս որ (Մարկ. Զ. 13.) օծել կըսէ (Մարկ. ԺԶ. 18.) օծելու տեղ ձեռք դնել ըսուած է։

Ինչպէս որ առաքելոց մէջ կը տեսնենք թէ, մկրտութեան հետ ձեռնադրութիւն

մ՚ալ կայ ընդհանրապէս . « անատենը ձեռքերնին դրին, ու սուրբ հոգին առին » . (Գործ. Ը. 17.) . ասոր ի՞նչ անուն տանք արդեօք, Փիլիպպոսն ալ աշակերտ էր, ի՞նչու թերի սեպուեցաւ ըրած մկրտութիւնը, մինչդեռ ներքինոյն առաջէն հրեշտակը յափշտակեց ալ, ատանկ անձի մը ըրած մկրտութիւնը թերի մնալու չէր . ուրեմն ուրիշ բան չենք կրնար ըսել, միայն թէ ինքը սարկաւագ էր . (Գործք. Զ 5.) դրոշմը տալու իշխանութիւն չունէր, միայն առաքեալք կուտային (Գործք. ԺԹ. 6.) նաեւ մկրտութեան վարդապետութեան հետ է ձեռք դնելն ալ, որ յայտնի դրոշմ է, ասոր համար Պօղոս կ՚ըսէ « մկրտութիւններուն ու ձեռք դնելուն վարդապետութեանը » . (Եբր. Զ. 2.) . և սուրբ գրոց մէջ քրիստոնէից օծեալ կ՚ըսուի « մեզի հետ Քրիստոսով հաստատեց, ու օծեց » . (Բ. Կորնթ. Ա. 21.) . դարձեալ Պօղոս առ հասարակ օծում կենալը, և օծեալ Քրիստոսը ուրիշ օծեալներէն տարբերելը Դաւիթէն առնելով կը վաւերացնէ. « քու Աստուածդ ուրախութեան իւղով օծեց քեզ, քու ընկերներէդ աւելի » (Եբր . Ա. 9) տես նաև (Ա. Յովհ. Բ. 20. 27.) :

Ասոնց կարելի էր ըսել թէ « սուրբէն օծութիւն ունիք » այսինքն, սուրբ հոգին առած էք բայց մարդիկ եղէք եայլն, իւղով

օծելու միջոցաւ սուրբ հոգին առած էք չէ հասկնայինք, սակայն աչքերնիս Հին և Նոր կտակարանին վրայ դարձնելով կը տեսնանք որ, Աստուած ամեն բանի՛ համար մէկմէկ միջոց տուածին պէս սուրբ հոգին առնելու համար ալ, սուրբ իւղ մը միջոց դրած է, Նոյեան տապանէն սկսելով. ուրեմն անկարելի էր որ առաքեալները չընէին. ուստի մենք ալ պիտի ընենք, Աստուածային եօթը խորհուրդէն մէկը հաւատալով։

4. — Ամեն հաւատք իւր ծէսն կունէնայ, ամեն ներքին արտաքին մը կուզէ, առանց արտաքինի լոկ ներքինը անվաւեր է. ուստի սուրբ հոգին ներգործելու համար արարողութեան մը պէտք ունինք, այս արարողութիւնն ալ պէտք է սուրբ գրոց մէջէն փնտռենք, հոն տեղ ալ սուրբ և օրհնեալ իւղ մը կը գտնենք. ընդհանուր քրիստոնէից «օծեալ» կ'ըսուի, այս «օծեալ» խօսքը մեռեալ կը մնայ թէ որ դուրսէն չ'ապացուցուի մանաւանդ որ խորհուրդը եօթն է, վեց չէ, եօթնի լրացնելու համար ասկէ զատը չենք կրնար գտնել, ուրեմն առաքեալք ալ գիտէին. հաւատոյ արարողութիւններու և ծէսերու պէտքը. քանի որ քրիստոնէից «օծեալ» ըսին խօսքով, անշուշտ գործնականն ալ հետն էր. ուստի յայտնի եղած բանի մ'ալ մասնաւոր հրահանգ մը տալ պէտք չէր։

ԴԱՍ ԻԴ.

ԱՊԱՇԽԱՐՈՒԹԻՒՆ

1. — Ապաշխարութիւն ի՞նչ ըսել է, ո՛վ տնօրինեց. ապաշխարութեան միջոցը ի՛նչ է։ 2. — Խորհուրդ ըլլալու համար ի՛նչ պէտք է։ 3. — Քանի՛ տեսակ Ներողութիւն կայ. ո՛րն է կատարեալը ո՞րն է անկատարը. ո՞րն է մասնաւորը. ո՞րոնք ունին իշխանութիւն Ներելու։ 4. — Մեղքերը քանի՛ տեսակ են. Ներգործականը քանի՞ տեսակ է. ո՞րն է Ներելին. ո՞րնէ է մահացուն. ասոնք կը փոխուի՛ն։ 5. — Յուսով մեղանչել ի՞նչ ըսել է։ 6. — Մեղքերը ի՞նչ բանի կը նմանցնէ։ 7. — Ապաշխարութեան խորհուրդ ըլլալը ի՞նչէն յայտնի է և ի՞նչպէս կրնաս բացատրել։ 8. — Աստուծո՞յ պէտք խոստովանինք թէ մարդուց. աշխարհական իրարո՞ւ թէ եկեղեցւոյն.

1. — *Ապաշխարութիւն — ապա — աշխարել, այսինքն՝ ետքը լալ. որ միւս խորհրդոց պէս Հօր Աստուծմէ անօրինուեցաւ, Քրիստոսէ և առաքելոց ձեռքով վաւերացաւ. [illegible] աւանդուած ապաշխարից մէջ ընդհանրա-*

՚ցած է. ամեն մարդ կը վկայէ որ ՚մեղանչող-
ին «մեղայ» կոչել պէտք է, իսկ անոր ներ-
ուելուն վրայօք եղած միջոցի մասին տարա-
կուսութիւններ շատ են, և կամ «ապաշխա-
րութիւնը՝ խորհուրդ չէ» ըսողներ ալ կան,
բայց «Աստուած այս ինչ բանը առանց միջոցի
ըրաւ» չեն կրնար ըսել. անոր համար ա-
պաշխարութեան միջոցն ալ խոստովանանքն է։

Չ. — Գործողութիւն մը Աստուածային
խորհուրդ ըլլալու համար առաջին յատկու-
թիւնը՝ մարդկային ազգին յաւիտենական
փրկութեանը համար Աստուծմէն տնօրինուած
ըլլալն է. Բ. Քրիստոսով վաւերացած և շնոր-
հական օրինաց հետ յարաբերութիւն ունե-
նալն է. Գ. Ներքինը գաղափարելու յարմա-
րութիւն ունեցող արտաքին գործողութիւնն է։
Ապաշխարելը պարտք է. անոր միջոցը խոս-
տովանանք ըլլալը Հօր Աստուծմէն տնօրին-
ուած է դրախտէն «Ադամ ո՞ւր ես» կանչե-
լով, չի գիտէ՞ր անոր ուր ըլլալը, բայց յան-
ցանքը խոստովանիլ կը պահանջէր։ Մարդոց
յանցանքը մարդոցմէն ներուելով շատ վէճեր
ու դատեր հանդարտելով փոփոխութեան
ենթարկուիլը բնական է. ուստի մարդը մար-
դուն յանցանքը ներելու յարմարութիւն ու-
նի, վասն զի պատկեր Աստուծոյ է։ (1) Զի

(1) Ոմանք սուրբ գրոց սահմանէն անցած են

տեսած Աստուածդ սիրելուն ապացոյցը տեսած ընկերդ սիրելն է . (Ա. Յովհ. Դ. 20.) չի տեսած Աստուծոյդ խոստովանելուն ապացոյցը տեսած մարդուդ խոստովանիլն ըլլալը Քրիստոս ալ վաւերացուցած է ; « որոց որ ներէք ներուած է. » (Յովհ. Ի. 23.) ուրեմն ապաշխարանքը Աստուածային խորհուրդ է :

անճաքեմայի , ճզավքի , կամ բանադրանքի հոգեւոր իշխանութիւնը , աշխարհային գործողութեան մը վերածած լինելով . և շատ մ'ալ վկայութիւններ ունին . « Թէ որ այս ժողովուրդը իմ ձեռքս մատնես , պիտի կորուսանեմ (Թուոց ԻԱ . 2 .) Իսրայէլի որդիքը նզովքի վրայօք յանցանք գործեցին (Յեսու . Է . 1 .) « քանզի Սաւուղ ժողովուրդին երդում տուած էր թէ , մինչեւ իրիկուն հաց ուտողը անիծեալ ըլլայ (Ա . Թագ . ԺԴ . 24 .) թէև ատոնք ապաշխարանաց կը վերաբերին , սակայն այդ ապաշխարանքը և նզովքը եկեղեցին ոչ թէ որոց դէմ որ ուզէ անոնց դէմ պիտի խօսի , այլ Աստուծոյ հակառակողին դէմ միայն : Կամ թէ եկեղեցին կը նզովէ զԱրիոս զՄակեդոն , զՆեստոր ևայլն հոգեմարտները , բայց այսօր եթէ ծածկաբար եկեղեցւոյն մէջ գտնուին այնպիսիներ արդէն նզովեալ և սատանային մատնուած են , զի մասնաւորը ընդհանուրին տակն է :

Յոբելեան ներողութիւնը յատուկ կը հաւատան ոմանք , Ղեւտական օրէնքին ծառայ (քէօլէ) արձակել . կամ տօկօսեօք եղած պարտքը ներելը վկայութիւն առնելով (Ղեւտ . ԻԵ . 28—37 .) որով

3. — Եկեղեցւոյ իշխանութենէն. Եւ առաքելոց գործողութենէն կիմանանք երեք տեսակ ներողութիւն. այն է, Կատարեալ, Անկատար, և Մասնաւոր, որոցմով կը ներէ եկեղեցին իբր տնտես տանն Աստուծոյ, այնպէս որ, յանցանաւոր մը տան տէրոջը այսինքն Աստուծոյ պարտական է, ոչ թէ տնտեսին, եկեղեցին տնտես մ'է ոչ թէ բռնաւոր մը. տնտես մը իւր տիրոջը ներողամտութեանը վստահելով պիտի ներէ պարտապանաց. ոչ թէ իւր անկէ առած իշխանութեանը վստահելով, զի միայն տեսուչ մ'է Աստուծոյ տանը վերայ (Եզեկ. Գ 17. 21.)։ Կատարեալ ներողութիւնը՝ կատարեալ զղջում ընողները կառնեն Աստուծմէն եկեղեցականաց միջացաւ, և այս ներողութիւնը հասարակ է կաթուղիկոսէն մինչեւ քահանային, ինչպէս է կամաւ խոստովանողներուն համար տրուած ապաշխարանքը և արձակման, ողորմեսցին «խոստովանեալ եղբարք միմեանց զմեղս ձեր»

բոլոր ժողովուրդը ծառայ եղած պիտի ըլլայ ներողութեան կոնդակին. պապի և առաքելական ներողութեան մէջ մեծամեծ խտիրներ կան. պապական ինքնիշխան կը ներէ, առաքելականը Քրիստոսի ներողութեան միջոց կը ճանչնայ ինքը զինք։ «Այսուհետեւ չես ծառայ այլ որդի» կ'ըսէ առաքեալը (Գաղատ. Դ 7.)

(Յակոբոս Ե. 16.)։ Անկատար ներողութիւնը՝ թերութեան մէջ լինող, և չի խոստովանողները կ'առնում. ժամանակի մը համար ապաշխարանաց ենթարկուելով. ինչպէս է Պօղոսին Կորնթացի հօրը կնիկը առնողին դրած ապաշխարանքը (Ա. Կորնթ. Ե. 2.) և աս ալ դարձեալ հասարակ է եկեղեցւոյն, եպիսկոպոսաց և առաջնորդաց հրամանի և իշխանական քննութեան տակ, ինչպէս է Պօղոսին առ Տիմէթէոս գրածը. «երէցներուն համար եղած ամբաստանութիւնը չ'ընդունիս առանց վկայի», (Ա. Տիմէթ. Ե. 19.). Առաջնորդներ այդպիսիները քննելէն վերջ, թէ որ եկեղեցական է փիլոնազուրկ կ'առնեն. կամ ժամանակ մը այս ինչ վանքը կամ առանձնէն դուրս ելլալ ժողովրդին մէջ կենալ կը հրամայեն, թէ որ աշխարհական է եկեղեցւոյ խորհրդներէն կը զրկեն. որ անկատար ներողութիւն և կամ անկատար պատիժ ըսել եղաւ։

Մասնաւոր ներողութիւնը կամ պատիժը; եկեղեցւոյ գլուխ եղողներուն կը վերաբերի տալ, քանի որ եկեղեցին իւր աստիճանը ունի. այնպէս որ հաւատոյ դէմ մեղանչելով ապաշխարանաց ենթարկուած անառակը, և կամ փիլոնը առնուած եկեղեցականը այն իրենց յանցանքը երբոր կը շարունակեն, ապաշխարանաց չեն հնազանդելով, մասնաւոր

պատիժի և Նզովքի կ'արժանանան, եկեղեցւոյ գլուխ գտնուողներէն ուզէ կաթողիկոսներէն մէկը ըլլայ ուզէ պատրիարքներէն մէկը կամ անոնց ժողովքը ըլլայ, աս ալ եկեղեցին ըսել է, նաեւ այսպէս է Պօղոս առաքելոյն առ Տիմէթէոս գրածը թէ «սատանային մատնեցի» (Ա. Տիմ. Ա. 20. Զ. 21.) և կամ երեք տիեզերական ժողովոց մէջ կարդացուած Նզովքները։

(Տիրտուղիանոս առաքելոց ժամանակին աւելի մօտ էր, «ամեն մեղքերու խոստովանանքով թողութիւն չըլլար, այլ թողութիւնը Աստուծմէն է» ըսելէն վերջ նորէն կը դառնայ թէ «խոստովանութեան ու ապաշխարութեան կարեւորութիւնը մենք ալ գիտենք» Յաղագս համեստութեան Ա. և Թ. գլուխներ)։

Երրորդ դարուն վարդապետներէն, Մելիտոս եպիսկոպոսն ալ Տերտուղիանոսի պէս գաղափարած է, սակայն ոմանք զՏերտուղիանոս որչափ որ գովեն ալ. «Թողութիւնը Աստուծմէն է» ըսելուն համար սխալած ու աղտոտած կը սեպեն (Իմչ Իւրհ. ՑԴԱ.)։

«Քրիստոս իւր եկեղեցւոյն իշխանութիւն տուած է, որու մեղքը որ ներէ, պիտի ներուի անշուշտ» ըսելով գաղափարելն ինք զինք խաբել է; գործուելէն վերջը զղջում բերուած մեղքը կը ներուի եկեղեցւոյն ձեռօքը

բայց գործուելէն առաջ «Քրիստոս իւր եկեղեցւոյն իշխանութիւն տուած է, կը մեղանչեմ ու կը խոստովանիմ» ըսելով գործուած մեղքը մահացու է. առ հասարակ, Տերտուղիանոս այսպէս յուսով մեղանչելուն համար կ'ըսէ «խոստովանելով ամեն մեղքերու թողութիւն չ'ըլլար»։

4. — Մեղքերը ոչնչական ու ներգործական են, սկզբնականը մկրտութեամբ կ'երթայ. իսկ ներգործականը դարձեալ երկու կերպ է, մահացու և ներելի (Ա. Յովհ. Ե. 16.)։

Մեղք մը մէկ քանի պատճառներով մահացու կ'ըլլայ. Ա. ամեն յուսով գործուած մեղքեր մահու չափ են առ հասարակ (1), ով որ յուսով մեղանչէ անյոյս պիտի կորնչի, զի «չէք երկիւղ յԱստուծոյ» ըսել է. Բ. ամենէն փոքր մեղքը մահու չափ կը ծանրանայ մարդուս վրայ յուսահատութեամբ չի խոստովանելով. Գ. գիտնալով գործուած, հպարտութիւն, նախանձ, բարկութիւն, ծուլութիւն, ագահութիւն, որկրամոլութիւն և բղջախոհութիւն իրենց մասերովը մահացու են. Դ. ամենէն գլխաւորն է սուրբ Հոգւոյն դէմ

(1) «Այսօր ընեմ ու վաղը չ'ընեմ, քանի մը տարի չարունակելէս վերջ այսինչ մեղքը չեմ գործեր, կամ մեղանչեմ ու խոստովանիմ ըսելով անհոգ ըլլալը յուսով մեղանչել է։

եղած հայհոյութիւնը. այսինքն, Աստուածային կարողութիւնը անկարող սեպել, ճշմարիտ հաւատքը ուրանալ, անապաշխար մեռնիլ, ինչպէս որ Յուդան օրինակ ունինք որդի կորստեան, վասն զի սուրբ հոգին զինքը մաքրելու կարող էր, անոր կարողութեան վրայ յուսահատելով խեղդուեցաւ, իսկ որդւոյն Աստուծոյ դէմ եղած մեղքերը ու հայհոյանքները ներուեցան ։

Պետրոս ալ ուրացաւ, բայց լալովը ներուեցաւ. Քրիստոս զինքը խաչողներուն ու դէմը հայհոյողներուն համար ներում խնդրեց, Պօղոս՝ հալածանաց մէջէն «անօթ ընտրութեան» կոչուեցաւ ։ Ասոնք և ասոնց պէս հազարաւորներ Որդւոյն դէմ հայհոյութիւններ ու մեղքեր էին, բայց ներուեցան. իսկ անհաւատութեամբ և յուսահատութեամբ մեղաց չարունակութիւնք թող չեն տար որ մարդը Սուրբ հոգիէն վերստին ծնի. անկէ չի ծնիլը ալ կերպով մը զայն հայհոյելով մեղքի մէջ մեռնիլ է. ուստի չի պիտի ներուի, ոչ այս աշխարհի և ոչ ալ հանդերձելոյն մէջ (Մատթ. ԺԲ. 32.) ։

5. — Յուսով մեղանչողին վրայ կը հասնի եօթը դեւերն առակը, (Ղուկ. ԺԱ. 24.) կամ շան մը իւր փսխածը ուտելը (Բ. Պետ. Բ. 22.) յուսահատին վրայ կուգայ Յուդային պատի-

ժը, իսկ ճշմարիտ հաւատով Աստուծոյ ողորմութեան յոյսը իր մէջ պահողին համար կայ. Աստուծոյ խոստումը թէ «դարձարուք առ իս և ես դարձայց առ ձեզ». անգամ մ՚ալ չի մեղանչելու ուխտով, թէ որ դառնաս առ Աստուած: Իսկ մարդը սխալական ըլլալով կրկին որ մեղանչեց անոր համար ալ պատրաստ է եօթանասուն անգամ եօթը ներողութիւն: Ըստ այսմ, ամեն մահացու կարծուած մեղքեր ներելի կրնան ըլլալ, սուրբ հոգւոյն դէմ եղած հայհոյութենէն զատ. այնպէս որ մարդը սխալական ըլլալով, բարոյական առաքինութեան միջին սահմանը չի ճանչնար, վեհանձնութեան տեղ փոքր ինչ հպարտութիւն, կրից չափաւորութեան տեղ չափազանց բարկութիւն ևայլն, մահացուները անկամայ գործելով կը մեղանչէ. իսկ չի գործելուն ուխտը Աստուծոյ գրաւ և իբր երաշխաւոր եթէ տայ կը ներուի խոստովանութեամբ, որ ըսել է ներելին մահացուի, մահու չափը ներելի վերածելը մարդոց ազատ կամքին կախեալ է:

6. — Մեծ մեղքերը գերանի և փոքր մեղքերը շիւղի նմանեցուցեր է (Մատթ. Է. 4.) կամ ծծղուկի և ուղտի Քս. (Մատթ. ԻԳ. 24.) նոյնպէս Պօղոս ծանր մեղքերը կը թուէ (Գաղ. Ե. 19.) առանձին մէկ գլխաւոր գլխու

նալիքն յուսահատ ըլլալն է, Աստուած մեղաւորին կըսէ « իմ ուխտս ի՞նչու բերանդ կառնուս » կամ թէ « աղօթքդ պղծած ձայնին պէս է » բայց մենք ատկէ ալ յուսահատելու չենք, որովհետեւ ատիկայ կը նմանի հօր մը իւր զաւակը խրատելուն, հայր մը իւր զաւակին « այսուհետեւ որդիս չես, գնայ յինէն » ըսելու տանն թէ որ որդին ալ երթայ այն հօրը տունէն զրկուեցաւ ըսել է, իսկ թէ որ ինքը յետ դառնայ. ու իւր հօր առքը իյնայ, անշուշտ պիտի ների, ինչպէս որ Քրիստոս սորվեցուցած է այդ խօսքէն չի յուսահատելու համար « խնդրեցէ՛ք և տացի ձեզ » (Մատթ. Է. 7.) « բռնաւորք յափշտակեն զնա » եւ առաւել երեք նկանակ փոխ ուզելուն առակովը (Ղուկ. ԺԱ. 5—13.)։

7. — Ապաշխարհութեան խորհուրդը ըլլալը ասկէ յայտնի է, այնպէս որ, եթէ խոստովանանքը պարտք չ՚ըլլար, ապաշխարանաց խորհուրդ ըսել հարկ չ՚կար, ոմանց պէս մենք ալ կ՚ըսէինք « քանի որ թողութիւնը Աստուծմէն է, խոստովանութիւն պէտք չէ » իսկ առանց խոստովանութեան ապաշխարանքը՝ լոկ հոգեկան ըսել է, ան ալ անկարելի ըլլալուն համար, Աստուած անհրաժեշտին՝ խոստովանութիւնը ապաշխարանաց միջոց և եկեղեցին ալ խոստովանութեան մի-

ջոց դրած է , որովհետեւ մարդը մեղանչելով Աստուծոյ երեսէն ինկաւ, Քրիստոս միջնորդ- հաշտութեան խաչուեցաւ մեղաց քաւութեան համար եղած զոհին տեղը . բայց Քրիստոսի խաչուիլը ընդհանուր հաւատացելոց փրկու- թեան և սկզբնական մեղաց բարձման կը վե- րաբերի , անոր մասնաւորը , ամեն մէկ ան- հատի զատ զատ մկրտուիլ ըլլալուն պէս , մեղաց քաւութիւնն ալ զատ զատ խոստովա- նելով ապաշխարելն է . ինչպէս որ Աստուած հինը նորի փոխելու կերպով ըսած է « Ձեր ամսագլուխներէն զզուեցայ » (Եսայի. Ա. 10 —18) « Ձեր մեղքերէն ետ քաշուեցէք » , « մեղքերդ ըսէ որ բժշկուիս » , (ԽԳ. 25.) ո՞րու պիտի ըսէ , Աստուած արդէն գիտէ . եթէ ոչ իւր բերնովը Նոր հովուի մը յառաջ խոս- տովանելու է. մանաւանդ ասոնք կը նշանակեն սրտով զղջալ , և Աստուած՝ Ադամին « ո՞ւր ես » կանչելը խոստովանութեան հրաւէր ըլ- լալը յայտնի է , ինչու որ ինքը գիտէր ան- շուշտ անոր ուր ըլլալը. « քու անօրէնութիւնդ ճանչցի՛ր . . . ձեզի իմ սրտիս համեմատ հո- վիւներ պիտի տամ . . . որ տապանակ ուխ- տին չի փնտռէք » , (Երեմ. Գ. 13—16.) ոչ թէ միայն քարոզելու համար , հապա մեղ- քերէն դարձողներուն համար ալ Նոր հովիւներ պէտք են եղեր , ուրեմն թէ Աստուածային

անօրէնութիւնը և թէ բռնութիւնը այդպէս կը պահանջէ. մարդ մը սուր մը ձեռքն կառնու մէկումը զարնելու համար, սկզբնապատճառը՝ զարնող մարդն է. բայց մերձաւոր պատճառը սուրն է, կամ թէ ջուրը բղխողը աղբիւրն է իսկ վազցնողը խողովակն է։

Ասոր համեմատ պղծման ալ օրաէն բղխիլը սկզբնապատճառ է. բերնով խօսովանիլը մերձաւոր պատճառ է։ Պատճառաց պատճառը Աստուած է, իսկ անոր մինակ հոգւով կրնանք մօտենալ, մարմնաւոր անկէ շատ հեռու մնալնուս համար նոր հովիւներ տուաւ իբր մերձաւոր պատճառ, որ նախ Յովհաննէս Մկրտչէն ըսկսաւ, մարգարէից լրումն և առաքելոց սկիզբը։

8. — Յովհաննէս Մկրտչին կերթային կը խոստովանէին (Մատթ. Գ. 6.) և այն խոստովանողները Յովհաննէսին դէմ մեղանչած չէին, այլ Աստուծոյ և իրարու դէմ. ուստի աշխարհականը աշխարհականին հետ հաշտուելու պարտք ունի, ոչ թէ խոստովանելու (Մատթ. Ե. 23.), այս հաշտութիւնը արդէն եկեղեցին կը պատուիրէ խոստովանողին։ Քրիստոս ալ կը խոստովանցնէր շատերը. կոյրին աչքը բանալու ատեն «կը հաւատա՞ս» ըսելով անոր հաւատքը կը գրաւէր, նոյնպէս առաքելոց ըսաւ, «դուք ինծի համար ո՞վ է

կ՚ըսէք» . Զաքէոս յայտնապէս խոստովանեցաւ ։ Անիկայ մտքէն կ՚անցունէր որ Քրիստոս տեսնայ , իսկ հասակաւ կարճ էր , ժանտա թզենոյն վրայ ելաւ , Քրիստոս անոր մտքէն փափաքիլը գիտէր . բայց մինչեւ որ ծառը չելաւ չի կանչեց . Զաքէոսին տունը երթալէն վերջ , անիկայ ինքնիրեն խոստովանեցաւ թէ «զով որ զրկեցի չորեքպատիկը հատուցանեմ» Քրիստոս ալ անոր չ՚ըսաւ թէ « գնա հատո՛ւր որ փրկութիւն գտնես » հապա անոր սրտին փափաքին համեմատ «այսօր այս տանը փրկութիւն եղաւ » ըսաւ անմիջապէս։

Այսպէս է ամեն խոստովանողներուն համար , որ նախապէս սրտով փափագին ու զըղջան , թէ որ ձեռքերնին հասնի զրկածնին տեղը վճարեն . թէ որ բոլորովին անկարելի ըլլայ , անգամ մ՚ալ չի զրկելուն ուխտը և խոստովանանքը բաւական է ներելու . ճիշդ-այսպէս է անառակ որդւոյն առակն ալ։ Մըտքէն անցաւ որ մեղայ կոչէ բայց թէ որ իրօք ալ հօրը դիրկը չիյնար , ի՞նչ օգուտ էր անոր մտքէն զղջալը . ուստի երբոր զղջաց , ու իրօք դուրսէն ալ մեղայ կոչեց , այն ատեն անառակութեամբ վատնած ստակը ետ բերել չի պահանջուեցաւ . զի անկարելի էր . Նոյնպէս աւազակը խաչին վերայ խոստովանեցաւ անալ հոն փրկուեցաւ . ուրեմն խոստովանե-

լու համար յուսահատութիւն պէտք չէ, ան֊դամ մ'ալ չ'ըններուն ուխտը բաւական է շատ անգամ։

Մինչեւ հիմայ գրուածներէն յայտնի է որ. խոստովանութիւնը դրախտէն սկսեալ Հօր Աստուծմէն տնօրինուած, Քրիստոսէն վաւերացած և առաքելոցմէն 'ի գործ դրուած է. « հաւատացեալներէն շատերը կը խոստո֊վանէին իրենց ըրածները կը պատմէին» (Գործ. ԺԹ. 18.) «մեղքերնիդ իրարու խոստովա֊նեցէք » (Յակբ. Ե. 16.) « իրարու » ըսած խօսքը, ոչ աշխարհականք իրարու, այլ աշ֊խարհականներէն եկեղեցւոյն, վասն զի Յա֊կոբոս այդ խօսքը հիւանդին ու էրեցին մէջ տեղը կը խօսի. « հիւանդը՝ թէ որ մեղք ալ գործերէ, պիտի ներուի անոր, ձեր յանցանքը իրարու խոստովանեցէք ու աղօթք ըրէք իրա֊րու համար ». սա յայտնի ճշմարտութիւն է, որ հիւանդէն եկեղեցականին խոստովանանք, եկեղեցականէն հիւանդին աղօթք. ուստի այս կը նշանակէ խոստովանիլ, ոչ աշխարհա֊կանք իրարու, և ոչ եկեղեցականանք աշխար֊հականաց. այլ աշխարհականք եկեղեցակա֊նաց. զի խոստովանանքի մէջ « ըրածդ սխալ է » ըսելը յանդիմանութիւն և արհամարանք է, ժողովուրդն ալ եկեղեցականը արհամար֊հելու իրաւունք չունի (Տիտ. Բ. 15.). Յա֊

կովբոսին այս խօսքը կեղծ վարդապետութիւն չ'ընդունիր, զի պարզ է, և բնութիւնն ալ մտքի կը սորվեցնէ որ հօր մը ու զաւկի մը մէջտեղ «իրարու հնազանդ եղէք» ըսելով տրուած պատուէրը, զաւկէն հօրը հընազանդութիւն ըսել է, ոչ թէ հօրմէն զաւկին. սուրբ գրոց մէջ այսպիսի խօսքեր շատ են «իրարու հնազանդ եղէք» (Եփես. Ե. 21.) այս հնազանդութիւնը՝ պզտիկէն մեծին ըսել է, ոչ թէ մեծէն պզտիկին, ինչպէս որ վաւերացած ալ է. «Ձեր առաջնորդներուն հնազանդ եղէք» (Եբր. ԺԳ. 17.) «իրարու հիւրասիրութիւն ցոյց տուէք, ամեն մէկը ինչ տեսակ շնորհք որ առիք, իրարու մատակարարեցէք Աստուծոյ շնորհաց հազարապետներուն պէս» (Ա. Պետ. Դ. 9.). ամենն ալ Աստուծոյ հազարապետներն չեն. ամենն ալ հիւր չեն. հապա մեկը հազարապետ պէտք ըլլայ որ միւսը հպատակի. մէկը հիւրասէր պէտք ըլլայ որ միւսը հիւր ըլլայ: Յակոբին խօսքն ալ հիւանդին ու երիցին մէջտեղը այսպէս է:

Մանաւանդ որ Քրիստոսով հաշտուեցանք Աստուծոյ հետ ընդհանրապէս, թող մասնաւոր հաշտութեան պէտք ունինք, զի մեղանչող մարդիկ ըլլալով միակերպ չենք, մէջերնիս հաշտութեան պաշտօն ունեցող մար-

դէկ միշտ ունենալու ենք մինչեւ 'ի կատարած աշխարհի · այս պաշտօնն ալ Քրիստոս եկեղեցւոյն տուաւ (Մատթ. ԺԲ. 18. Յովհ. Ի. 23.) « մենք Աստուծոյ խորհուրդներուն հազարապետն ենք » (Ա. Կորնթ. Դ. 1.) « Յիսուս Քրիստոսի ձեռքով Աստուած զմեզ իրեն հետ հաշտեցուց , ու հաշտութեան պաշտօնը մեզի տուաւ » (Բ. Կորնթ. Ե. 18.) Յովհաննէս աւելի կը պարզէ · « թէ որ մեղք չունինք ըսենք , մենք մեզ կը խաբենք » (Ա. Կաթ. Ա. 8.) . հոս մեղք մը ծածկելու խնդիր կայ , « խոստովանինք » կըսէ ուստի մի պահէք ըսել է , ո՞րմէն չի պահել կը պատուիրէ արդեօք , Աստուած արդէն գիտէ , մեր խղճերն ալ կը վկայեն , ուրեմն հաշտութեան պաշտօն ունեցող խոստովանահօրմէն պէտի չը պահենք , որ անոր միջոցաւ Աստուած ներէ ու սրբէ ։

Մենք մեղանչական մարդիկ ենք · մըտքերնուս զղջալ կուզենք , այնպէս թէ Զաքէոսին պէս Քրիստոսը տեսնալ կուզենք , իսկ հասակաւ կարճ ենք , այսինքն մեղաւոր ենք, չենք կրնար տեսնալ , ուրեմն ծառը ելնենք , այսինքն Քրիստոսի եկեղեցւոյն դիմենք. ծառը ժանտաթզենի մ'է վրանիս կը պատէ , այսինքն ապաշխարանք կը դնէ · անոր յանձնառու ըլլանք , որ զՔրիստոս մեր տունը

ընդունելու արժանի ըլլանք, եթէ ոչ միայն մտքերնուս Աստուծոյ կը խոստովանիք թէ որ ըսենք, մենք Աստուծմէ աւելի բան չենք կըրնար. խորհիր Աստուած այնպէս տնօրինած է. Թէ որ նախ մտքերնուս չի զղջանք, ու կամ իբր սովորութիւն և կամ լոկ եկեղեցւոյ իշխանութեան վստահելով խոստովանինք, այնատենը Աստուծոյ ապաւինած չենք ըլլար, հապա լոկ մարդոց. բայց մտօք Աստուծոյ պիտի խոստովանինք. դրսէն եկեղեցւոյն ։

Քրիստոս «ինծի եկէք, ո՛վ աշխատեալներ» կըսէ, բայց տնօրէնութիւն մը և Աստուածային կանոն մը ունի իրեն երթալու համար. Կորխը այն կանոնին չի հնազանդեցաւ; «ի՞նչ պէտք են Մովսէս Ահարոն՝ մենք մեզի կերթանք Աստուծոյ» ըսին պատժուեցան (Թուոց. ԺԶ, 1–3). ուստի թէ որ եկեղեցւոյն չխոստովանինք Կորխին պէս կը պատժուինք. թէ որ սխալ խոստովանինք Անանիային ու Սափիրային պէս կը պատժուինք, (Գործ. Ե. 1—10.) ։

ԴԱՍ ԻԵ.

Ս. ՀԱՂՈՐԴՈՒԹԻՒՆ

1. — Սուրբ հաղորդութիւնը ի՞նչ է ։ 2. — Քրիստոսի մէկ անգամ ըրած պատարագը բաւական չէ՞ր ։ 3. — Քրիստոսի ըսած խօսքը նացի ու գինիի կը վերաբերէ՞ն թէ ոչ ։ 4. — Անարժանութեամբ կառնուի՞ ։ 5. — Մարդիկ իրենց զիրե՞նք պիտի փորձեն թէ ուրիշները պիտի փորձուին . երախան հաղորդուելու իրաւունք ունի՞ . չափահասները քանի՞ անգամ ։ 6. — Քահանայութիւնը Քրիստոսի վրայ չի վերջացա՞ւ ։ 7. — Առաքեալներն ալ կընէի՞ն ։ 8. — Գոյափոխութեան է՞րբ կսկսի ։ 9. — Հացին ու գինիին գոյութիւնը կը փոխուի՞ 10, — Ցիշատակութենեն զատ ի՞նչ խորհուրդ ունի ։ 11. — Գոյափոխութեան վրայօք սուրբ հարց գաղափարը ինչ էր . *մեռեալ* եւ *կենդանի* խօսքերուն վրայ ին՞չ վէճեր կան ։ —12. Հաղորդութեան նիւթը ի՞նչ է . ձեւը ի՞նչ է . խմորեա՞լ թէ անխմոր . ուրիշ ի՞նչ վէճեր կան ։ 13. — Մենք ինչո՞ւ բաժակին ջուր չենք խառնէր ։ 14. — Ի՞նչ ձեւով հաղորդուիլ պէտք է ։ 15. — Արժանաւոր ժողովուրդք քահանայից ճաշակածէն հաղորդուելու իրաւունք ունին ։ 16. — Հաղորդութեան մատակարարը որո՞նք են ։

1. — *Ամենասուրբ Հաղորդութեան , Քրիստոսի մեզն կըսենք մանանային նկատմամբ.*

գաղափարը և մեղքն կըսեն Գառն Աստուծոյ զոհ-ւելուն նկատմամբ, ([1]) ինչպէս որ Աստուա-ծահաճոյ նուէրներուն և աղօթքներուն ալ պատարագ կ'ըսուէր. «անոր պատարագ բե-րին» (Մատթ. Բ. 11.) «երբոր պատարա-գըդ սեղանին վերայ կը մօտիկցնես» (Մատթ. Ե. 23.) «համբարձումն ձեռաց իմոց, պա-տարագ երեկոյի» (Սաղմ. ՃԽ. 2.) ըստ այ-սըմ սուրբ գրոց մէջ դարձեալ պատարագը երկու կերպ է. նուիրական և զոհողական, այն է արեան պատարագ, ինչպէս որ հին օրինաց մէջ կար, որ Քրիստոսի վերայ վերջացաւ, «մէկ անգամ պատարագ եղաւ» (Եբր. Է. 27.). Խաչին վերայ Գառն Աստուծոյ. ասոր համար Քրիստոսի մահուան և արեան խորհըր-

([1]) Հինին մէջ խորհուրդին սուրբը չորս էր; այն է թլփատութիւն, զոհ, քահանայագոր-ծութիւն և սրբագործութիւն, բայց հայելի օրի-նակաւ (Ա. Կորնթ, ԺԳ. 12.) վասն զի փրկու-թեան միջոց չէին, այլ գալիք միջոցներուն ըստո-ւերը (Եբր. Ը. 5. Թ. 23. Ժ. 1.) ուստի զոհը Քրիստոսի մահուան, քահանայագործութիւնը՝ Նոր հովիւներու, սրբագործութիւնը՝ ամբողջը կը բո-վանդակէր և քահանայից կը վերաբերէր։ Մովսէսին աւանդուած Մանանային սափորն ալ սրբութեան սեղանին վրայ կենալէն կ'ապացուցուի թէ հաղոր-դութեան սուրբը երկու էր, նախ՝ Մանանայ; Բ: զոհին արիւնը և հացն անխմոր:

դին սեղան ու պատարագ կ'ըսենք, աղօթիւք և ողորմութեամբ. յաւիտենական հաց ըլլալուն համար սուրբ պատարագ է։ [1]

---

(1) Ոմանք բերանացի խորհուրդ կը համարին հաղորդութիւնը, բայց սկզբունքով անկէ հեռու են. նախ կ'ըսեն թէ «Քրիստոս մէկ անգամ պատարագ եղաւ, այլ ի՞նչ պէտք» Բ. «Քրիստոս. այս է մարմին իմ» խօսքը Խաչին վրայ տարածուած մարմնոյն համար ըսաւ, հացին վերաբերեալ բան մը չը կայ, անոր միայն յիշատակութիւն մը է»։

Աստ վկայութիւն առին սա խօսքը թէ «Հոգին է կենդանի, մարմինը շահ մը չ'ըներ. այն խօսքը որ ես ձեզի խօսեցայ հոգի ու կեանք են» (Յովհ. Զ. 64.) կամ Պօղոսին ըսածը թէ «հին օրինաց մէջ եղածները. «. խղճմտանքի կողմէ կատարեալ չէին. հապա միայն կերակուրներով ու խմելիքներով կերպ կերպ արարողութիւններ» (Եբր. Թ. 9.). այս կէտը մինչեւ անգամ լրագըրաց մէջ տարածեցին թէ. չ'ըլլայ որ քրիստոնէի մը միտքը ուղղակի հաւատք ունենայ գէթ Քրիստոսի այս խորհուրդին վրայ. Ջանացին որ ամէն ալ մոլորցնեն խեղճ ռամիկները. աստ վրայօք աւելի ծանրացան թէ «Մկրտութիւն, հաղորդութիւն, և միւս խորհուրդներ փրկութեան ի՞նչ օգուտ ունին. փրկութիւնը՝ վերստին ծնիլ. այսինքն մեղքէ ետ քաշուիլն է. Թէ որ մեղքէն չի քաշուի. կրնա՞յ հաղորդուելով փրկուիլ»։ Մենք հիմայ այս խօսքերուն կամ տղայական ըսելու ենք կամ խաբէական. զի մեղքի մէջ առնելու արդէն

2. — Քրիստոս պատարագ եղաւ մէկ անգամ, այսու տարբերութեամբ, այն է ըստ կարգին Մելքիսեդեկի յաւիտենական քահանայ, և ամեն անգամի միեւնոյն զոհը, ոչ թէ այս տարի այսինչ ճերմակ երինջը, գալեք տարի ալ այն ինչ սեւ նոխազը, զի անոնց

ամեն մարդ կը վախէ, և այս գաղափարն ալ ընդհանուր է որ այս մասին տղայական է. գալով միւս կերպին, ի՞նչ եզրակացութիւն կ'ելլէ, «մեղքէն ետ չի կեցողը ատոցմով չի կրնար փրկուիլ. մեղքէն ետ կեցողն ալ արդէն վերստին ծնած ու փրկուած է. ուրեմն ատոնց հարկ չի կայ» ըսել է պարզապէս. աս ալ խաբեբայական է. զի մեղքէն ետ քաշուելու համար դարձեալ միջոց պէտք է. քաշուելէն ետքը կրկին. «անարժանութեամբ մի մօտիկնար» կըսէ. ուրեմն արժանի ըլլալ մեղքէն քաշուիլ ըսել է. մեղքէ սրբուելէն վերջ նորէն մօտիկնալ պարտքն է. թէ որ չըլլայ չիլլար ըսած է Քրիստոս:

Թէ որ այն հացը Քրիստոսի մարմնոյն հետ յարաբերութիւն պիտի չունենար ու լոկ պատմութիւն էր. աւետարան կարդալն ալ բաւական էր. նիւթի ի՞նչ պէտքութիւն կար, հեթանոսներն ալ կը պատմեն և կը յիշատակեն թէ «Գալիլեացի մը շատ հրաշք ըրաւ, խաչուեցաւ մեռաւ». հապա անարժանութիւնը ո՞ւր մնաց. կամ թէ լոկ պատմութիւն է. ի՞նչ պէտք է անգամ որոշել. «Քրիս-սի ըսած խօսքը հոգի է անոր հաւատալը ճշմա. կել է. Քրիստոս հացը իբր առակ խօսեցաւ» կամ թէ Քրիստոս մէկ անգամ պատարագ եղաւ» կը-

տեղը Քրիստոս ինքը զոհ եղաւ մէկ անգամ և իւր մարմինը թողուց. միեւնոյն օր մի եւ նոյն ժամուն հազարաւոր եկեղեցիներու մէջ հազարաւոր քահանաներ մեղաց քաւութեան համար պատարագ որ մատուցանեն, զատ զատ երինջներ ու գառնուկներ կամ նոխազներ չեն, հապա միեւնոյն գառն Աստուծոյ. ասոր համար կ'ըսէ մէկ անգամ պատարագ եղաւ» ինչպէս որ Քրիստոս ալ ըսած էր «Քանի անգամ որ ընէք իմ յիշատակիս համար է» այսինքն, ոչ թէ այսինչ նոխազին, միւս անգամին ալ այնինչ գառին յիշատակն է. նոյնպէս Պօղոս հաստատելով և ճիշդ Քրիստոսի խօսքէն առնելով կ'ըսէ «տիրոջմէն ընդունեցի ու ձեզի աւանդեցի..: քանի որ ընէք զիս յիշելու համար է» (Ա. Կորնթ. ԺԱ. 23.) դարձեալ թէ «անարժանութեամբ ուտողը տիրոջը մարմնոյն և արեանը պարտական պիտի ըլլայ ... զի տիրոջը մարմինը չ'որոշեր»

մէ (Այնուամէթ երես 96.) այս խօսքերով բոլորովին փճացնել կուզէ։

Ճշմարտութեան չառաւիղը աչքը մտնելով միւս երեսին մէջ կեղծելով մը կըսէ «սուրբ խորհուրդ է, ընել պէտք է»։ Աստանկները «պէտք է» կըսեն ճշմարիտ հաւատացեալք պարտք է կը հնատան. որ շատ տարբեր է. այսօր պէտք է, կենէն վաղն ալ պէտք չէ ըսելնին կըլլայ։

(27—30. համար) . որ ըսել է հացութենէ ելած է բարոյապէս, զի հացէն որոշուելուն համար հացին պարտական չի մնար, այլ ամբողջ մարմինին :

3. — Քրիստոսի որոշած հացը այլաբանութիւն չ'ընդունիր . վասն զի Աստուածային վճիռ է, այն Յովհաննու ըսածը թէ « իմ խօսքերս հոգի է.» Նախապաշարեալ հրէից նկամամբ էր : Անոնք տեսան որ երկու հացով հինգ հազար մարդ կշտացուց (Յովհ. Զ. 12.) այս մարդիկը զՔրիստոս թագաւոր ընել ուզելով գլուխը կը ժողովուէին . որպէս զի կորըստեան ապականացու կերակուրէն կշտանան միշտ . Քրիստոս ալ մոքերնին կը բացատրէ թէ « դուք հրաշքի համար չեկաք, հապա կշտանալու համար . ոչ թէ կորստեան կերակուրին, հապա կենդանութեան կերակուրին համար գործեցէք » (Յովհ. Զ. 20.) :

Այս կէտը շարունակելով և երդման ձեւով կ'ըսէ թէ « ճշմարիտ ճշմարիտ կ'ըսեմ ձեզի . . . իմ մարմինս ճշմարիտ կերակուր է արիւնս ճշմարիտ ըմպելի (Նոյն 54—56.) այս խօսքը աշակերտներն ալ կասկածի մէջ ձգելուն համար Քրիստոս բացատրել ուզեց, վասն զի միշտ խօսած առակները և օրինակները իր աշակերտներուն կը մեկնէր կամ քիչ մը առաջ կամ քիչ մը ետքը . ինչպէս որ

անլուայ ձեռօք ուտելուն համար ըսած խօսքը բացատրած է թէ. հրէական լուացման համար է. «դեռ անմի՞տ էք, անլուայ ձեռօք ուտելը չի պղծեր» (Մատթ. ԺԵ. 20.) «ըսած առակները իւր աշակերտներուն կը մեկնէր՝ առանձին», (Մարկ. Դ. 33—35.) ասոր համեմատ. հացին խօսքը հոգեւոր խորհուրդ մը ըլլալը իմացնելու համար «մարմինը օգուտ չ'ըներ իմ խօսքս հոգի է» ըսաւ. այնպէս որ մարմնաւոր աչօք տեսածնուդ մէջ հոգեւոր տեսութիւն կայ, իմ խօսքս հոգեւոր կերակրոյ մը վրայօք է. Նաեւ այս խօսքերը խաչուելէն առաջ էր, խաչուելիք գիշերը «[illegible] [illegible]» եբրայականէն զատ մեզի համար ալ երդում եղած խօսքը տեղը բերաւ։ Ճիշդ հացով ու գինիով ըլլալիք ըլլալը անշուշտ աշակերտներուն ըսած էր. ինչպէս որ հիմայ մէկ քանիններուն խելքին չի հանգչիր հացն ու գինին Քրիստոսի մարմինն ու արիւնն ըլլալը. Նոյնպէս աշակերտողներէն ոմանց ալ մտքէն վեր եկաւ որ քովէն հեռացան, թէ որ այսպէս չըլլար լոկ ներքին հաւատոյ վերաբերեալ խօսք մը ըլլար չէին փախչիր, վասն զի առաջուց հաւատացած էին (Յովհ. Զ. 67.). բայց որոնք որ հաստատուն կերպով հաւատային՝ վերնատան մէջ վերջին գիշերը աչքովնին տեսան, որ հացը

և բաժակը օրհնեց և առաջուց ըսածը իրօք վաւերացուց (Մատթ. ԻԶ. 26.). Թէ որ այս հացն ու գինին առակի կամ օրինակի համար խօսուած խօսք մ՚ըլլար, առակին մէջ ի՞նչ մեղք պիտի կենար. որ առաքեալը անարժանութեամբ չի մօտենալ կը հրամայ է. «մարդ ինք զինք թող փորձէ ու ետքը մօտենայ». Թէ որ առակի՝ վերաբերեալ բան մը կար կամ Քրիստոս և կամ առաքեալք գոնէ բան մը ըսելու էին. «հացը ձեռքը առաւ օրհնեց ու ըսաւ, այս է մարմին իմ» «ես եմ հացն կենդանի, մարմին իմ ճշմարիտ կերակուր է» այս խօսքերը ըսողը չորս օրուան մեռնողին «ե՛լ դուրս եկուր» ըսող բերանն է։ Նաև կասկած չի բերելու համար, յարութենէն վերջն ալ վաւերացուց. «հացը օրհնեց կտրեց տուաւ, այն ատենը անոնց աչքերը բացուեցաւ» (Ղուկ. ԻԴ. 32.) այս հոգևոր սուրբ խորհուրդի միջոցաւ բացուեցաւ աչքերնին. նոյնպէս Պօղոսին ըսած հացը ու գաւաթը Քրիստոսի Խաչին վրայի մարմինը չ՚ըլլալէն զատ գոնէ վերտանան մէջ օրհնուած հացին կտորներէն ալ չէր. հապա զատ հաց մ՚ էր, որուն համար կ՚ըսէ «դուք ձեզէն ընտրեցէք. օրհնած գաւաթնիս տիրոջ արիւնը չէ՞, կամ հացը տէրոջը մարմնոյն հաղորդութիւնը չէ՞» (Ա. Կորն. Ժ. 16.) ուրեմն առաջուց սովորեցա-

պէս մանանայ և զոհ, վերջէն. Նոր ուխտի համար հացն ու գինին Քրիստոսի մարմինն ու արիւնն «՚ի թողութիւն մեղաց». անոր համար «՚ի սրբութիւն· սրբոց» կ՚ըսենք։

4. — Մարդ մը սրբութենէն վերջ հաղորդուելու պարտք ունի, թէ որ չի մաքրըւած ուտէ իւր անձին դատապարտութիւն կ՚ընդունի (Ա. Կորնթ. ԺԱ. 27.) թէ որ մաքրուի և բնաւ վրան ալ մեղաց նշան չի կենայ ու չի հաղորդուի, դարձեալ Քրիստոսի հետ բաժին չունի, վասն զի չինուած սուր մը թէ որ չի կտրէ, չի չինուած ըսել է «Թէ որ մարմինը չուտէք, ու արիւնը չի խմէք կեանք չէք ունենար» (Յովհ. Զ. 54.)։

Այն մարմինը մինչեւ անգամ Քրիստոսէն յառաջ մեռնողներուն ալ ներկայացաւ Աստուածային հրաշիւք, որպէս զի չի մկրտուած ու չի հաղորդուած չիլլան (Ա. Պետ. Գ. 19.) ուրեմն վերստին ծննդեան ապացոյցը՝ այն է չինուած սուրին որինչը ըսել է՝ հաղորդութիւնը. «՚ի սրբութիւն սրբոց» առանց անոր՝ սըրբութիւն չապացուցուիր։

5. — Հաւատացեալ մը ինք զինք փորձել պէտք է ոչ թէ ուրիշէն անոր գործքը փորձուիլ. «Մարդ մը ինքը զինք թող փորձէ ու ետքը մօտենայ»։ Այս վերջնական վճիռ. ուրեմն հաւատացեալ քրիստոնեայք խոստ.

վանելով ու ապաշխարհելով անոր կրնան մօտենալ, իսկ Թերահաւատից համար չէ ; Նոյնպէս երախայից մկրտուելու իրաւունք ունենալը գրած ենք, սակայն ճաշակելու անկարող ըլլալնուն, Պօղոս կ'ըսէ «մանկունք հաղորդեցան մարմնոյ և արեան» անոր համար յետ մկրտութեան՝ մանկանց բերնին կը տանինք թէ, Քրիստոսի բաժին եղար, Նոր իսրայէլ կոչեցար։

Հաւատացեալ չափահաս մ'ալ յուսահատելու չէ Յուդային պէս, հապա տարին քանի մը անգամ Քրիստոսի սեղանին մօտենալու է. զի մարդ մը անմեղ չ'ըլլար, սակայն Աստուծոյ ողորմութիւնը շատ է (տես. ապաշխարանաց մէջ):

6. — Մինչեւ հիմայ դրածնուս կերևնայ թէ, Քրիստոս մէկ անգամ պատարագ եղաւ. բայց ոչ պատարագը վերջացաւ, և ոչ ալ քահանայութիւնը, հապա Նորի փոխուեցաւ «այս է արիւն իմ Նորոյ ուխտի». Հին օրինաց քահանայները անպաշտօն չէին «քանզի ամեն քահանայապետ պատարագներ ու զոհեր մատուցանելու համար որոշուած էր» (Եբր. Ը. 3.) «քանի որ Քրիստոս ալ ՔԱՀԱՆԱՅԱՊԵՏ անունը առաւ ան ալ հարկ էր որ բան մը ունենար։ Առաջինները ատոր շուքն էին, զի իրենց չեղած արիւնովը կ'ընէին. անոր համար շատ անգամ կ'ընէին

և ամեն անգամի ալ զատ զատ, այս տարի երինջ մը, գալ տարի ալ նոխազ մը. բայց Քրիստոսի զոհողութիւն իրեն մարդկութեան մէջ էր. մարդն ալ տարին անգամ մը մեռնիլ չըլլար, անոր համար Քրիստոս անգամ մը պատարագ եղաւ (Եբր. Թ. 27.) մեզի ալ պատուիրեց թէ, «քանի անգամ որ ընէք զիս յիշելու համար է», ոչ թէ այսինչ երինջը կամ այնինչ նոխազը պիտի յիշէք, Քրիստոսի այս պատուէր մեզի համար կտակ մ'է «ուր որ կտակ կայ, հարկ է որ կտակ ընողին մահը մէջ մտնէ (Եբր. Թ. 16.). Քրիստոսի մահը վերջնական զոհ էր. ուրեմն ամեն քահանայ պաշտօն մը պիտի ունենայ անշուշտ որ մատուցանէ ։

Քրիստոս իրեն եկեղեցի ընտրեց իր աշակերտները՝ իր մարմինը ընծայել պատուիրեց անոնց. ուրեմն այս նոր ուխտին ալ նոր քահանայներ անհրաժեշտ են, ինչպէս որ Աստուած խոստացած է «Նոր Ղեւտացիներ պիտի ընտրեմ (Եսայի ԿԶ. 21. Երեմ. Գ. 15.) և անոնց ամենուն մատուցածը միևնոյն զոհը ըլլալուն համար, Քրիստոսէն կ'առնենք Քրիստոսի կը մատուցանենք «և զքոյս 'ի քոյոց քեզ մատուցանեմք» ըսելով. «տիրոջմէն ընդունեցի ու ձեզ աւանդեցի» (Ա. Կորնթ. ԺԱ. 23.) այս աւանդը հազարաւոր անգամ

որ ընենք միեւնոյն է (1). չի փոխուիր և չի հատնիր:

7. — Առաքեալք շատ կ'ընէին այս Ս. պատարագը գրեթէ ամեն օր (Գործք. Բ. 42.) դէթ միաշաբաթի օրեր (Ի. 7.) այս պատճառաւ է որ Քրիստոսի եկեղեցին շաբաթը քանի մը անգամ գէթ մէկ անգամ պատարագմատուցանել կը պարտի, վասն զի Քրիստոսի

---

(1) Քրիստոս մէկ անգամ պատարագ եղաւ. դուք շատ կ'ընէք ըսելով զմեզ մեղադրելնին՝ հաղորդութիւն մը ընէք ըսել է պարզապէս, զի Պօղոս Երրայեցւոց զոհին նկատմամբ ըսած է անոնք ալ Քրիստոսի մարմնոյն նկատմամբ կ'ըսեն, բայց թող ըսեն և պիտի ըսեն. զի վերջի ժամանակն է անշուշտ շատերը իրենց հաւատքն պիտի թուլանան, մեզի համար Քրիստոսի մարմինը անսպառելի է. ինքը մէկ անգամ եղաւ. եկեղեցին առաքելոց պէս միշտ կ'ընէ, ժողովրդեան ալ տարին քանի մ'անգամ այն սուրբ սեղանին մօտենալ կը պատուիրէ. իսկ թէ որ այսօր Երրայեցւոց մը Քրիստոս քարոզել պէտք ըլլայ, հարկաւ մենք ալ Պօղոսին պէս «Քրիստոս մէկ անգամ պատարագ եղաւ» պիտի ըսենք, որպէս զի յոյսերնին նախապի արիւնին վրայէն Քրիստոսի արեան դարձնեն, զի Քրիստոսի արիւն Քրիստոսի սեղանին կը վայելէ, որ հին սեղանին ձեւին մօտ է, ինչպէս որ հին սեղանին համար կ'ըսէ առաքեալը «Աստուծոյ սեղանը» (Ա. Կորնթ. Ժ. 21.). որ ըսել է առաքեալներն ալ նոյն ձեւով ըրած են, ինչպէս որ կ'ընենք մենք:

մարդոց հետ ըրած հաղորդութեան խորհուր-դըն է. Ժողովուրդն ալ մէկ մասն քահանայական են, միայն հաղորդութեան պէտք ունին. ասոր համար Քրիստոս այս պատարագը իւր եկեղեցւոյն տուաւ « Աստուծոյ խորհրդոց հոգաբարձու-ներն ենք (Ա. Կորնթ. Դ. 1.) « հաղորդու-թեան պատարագը մեզի տուաւ» նոր հոգիներ տան ալ արդէն խոստացած էր:

8. — Քրիստոս երբոր հացը ձեռքը ա-ռաւ, օրհնեց ու ըսաւ «այս է մարմինս իմ» և բաժակը «այս է արիւնս իմ» այն ատենէն կ'երևէին կ'ըսկսի ճշմարիտ մարմին և արիւն Տեառ-ն ըլլալ. (¹) և Սուրբ Հոգւոյն ազդեցութեամբ կը կատարելագործուի: Ինչպէս որ «փչեց ու ըսաւ առէ՛ք Հոգի սուրբ» (Յովհ. Ի. 22.) բայց այն ըսելէն չառին. ու թէ Քրիստոսի մէջ չկար որ չառին, այլ առնուլ սկսան ու վերջը առին. զի Աստուածային տնօրէնու-թիւնը այնպէս կը պահանջէր, այնպէս ալ Քրիստոսի սահմանով ոչ թէ չի փոխուիր, այլ փոխուիլ կ'ըսկսի, ու սուրբ Հոգւով կը կատարելագործուի ըստ Աստուածային տնօ-րէնութեան:

(¹) Ոմանք գոյափոխութեան վրայ շատ վէ-ճեր ունին, այսինչ հայրապետը այսպէս ըսաւ, այնինչ հայրապետն ալ « Քրիստոս հացը իւր մարմ-նոյն օրինակ տուաւ » ըսած է կ'ըսեն. բայց մենք

9. — Քրիստոս երբոր հացը ձեռքը առաւ ու օրհնեց, այն հացը հասարակ սեղանի հացէն տարբերեցաւ «այս է մարմին իմ» Աստուածային արտասանութեամբ սահմանուեցաւ. ինչպէս որ Աստուած մարդուն շունչ

այսօր անանկ ըսող՝ հայրապետներէն ձեռքերնիս գրուածքներ ունինք որ «անարժանութեամբ ուտողը զՔրիստոս կրկին խաչը կը հանէ» կ՚ըսեն. մանաւանդ որ նորուս քրիստոնէից համոզման համար քիչ շատ դիտողութիւններ պիտի ըլլային. զի ծանր խնդիր մ՚էր. հացը լոկ յիշատակութիւն չի հասկնալու համար «Քրիստոսի մարմնոյն օրինակն է» ըսին. «Հայոց եկեղեցին ալ գոյափոխութիւնը ամենէն վերջ ընդունեցաւ» ըսելով մեզի կեղծ պատիւ մ՚ալ կընծայեն, բայց մենք անանկ խօսքերուն խաբուելու չենք, հին և նոր կտակարանը այսօր աչքերնուս առջեւը ունինք։

Սա ալ նկատողութեան առնելու կէտ մ՚է որ, Քրիստոսի հաղորդութեան խորհուրդը թեթեւցընելու համար է բռնած ճամբաներն ու սկզբունքներն իսկ խօսքով եկեղեցւոյ անդամ ըսուողներուն ալ որ նայինք, գոյափոխութիւնը մեզմէ աւելի կը դաւանին. վասն զի թէ որ անոր մէջ ներքին ու Աստուածային փոփոխութիւն մը չ՚կայ, վկայութեան ու անդամութեան ինչ հարկ կայ, ըստ իւրեանց լոկ հաց ըլլալու է, ինչպէս որ կ՚ըսեն «համը ու գոյնը չի փոխուիր». փոխանակ անոր փոփոխութիւնը հոգւոյ աչքով տեսնալու, արտաքին փոփոխութեան կը նային։

փշեց, աման մը կաթին ամեն մէկ կաթիլին մէջ խուղ կենալուն պէս մարդուս հոգին ամեն մէկ անդամին մէջ տարածուեցաւ անտեսանելի կերպով, նոյնպէս Քրիստոսի կատարեալ մարդկութեան մէջ կատարեալ Աստուածութիւնը թէ ամբողջ հասակին մէջ և թէ անոր մասին ծայրը բովանդակէ. Ինչպէս որ հոգին կը տարածուի ու չի բաժնուիր, նոյնպէս Քրիստոսի Աստուածութիւնը անբաժանելի է։ Հօր Աստուծոյ ծոցէն Մարիամին յարդանդը իջաւ, դարձեալ անկէ չի բաժուեցաւ. ասոր համեմատ ալ քանի որ հացին ու գինիին ալ սահման դրաւ, այն օրհնուած հացին ամեն մէկ մասին, և գինիին ամէն մէկ կաթիլին մէջ Քրիստոսի մարմինն ու արիւնը պարունակուած է. թէ ճաշակելէն յառաջ և թէ վերջ անոր մնացածը օրհնուած է.. Թէեւ ոմանք մնացորդը հասարակ հաց կը սեպեն. ասիկայ հերետիկոսութիւն է. հաւատացեալի մը համար Քրիստոսի սահմանը պատճառ չ՚ընդունիր. իսկ թերահաւատի մը համար Քրիստոսի մարդանալն ալ դժուար է ըմբռնել. մարդուս մէջ անտեսանելի հոգի մը ալ կենալը կասկածելի է ոմանց համար. բայց Աստուածային հրաշալեաց մէջ ամեն բան կարելի է հաւատացելոց համար, այս պատճառաւ է որ Ամենասուրբ հաղորդու-

թիւնը խորհուրդ կը դաւանինք. և անոր ամէն մէկ մասերուն մէջ բովանդակ է զօրութիւն Քրիստոսի, վասն զի մասը ամբողջին հետ առնչութիւն ունի. որուն համար բժշկական օրէնքի վերածելով «համը հացի համ է. գոյնը գինիի գոյն է» ըսենք և Աստուածային սահմանին դէմ վիճելը, խթանի դէմ կից նետել է, նոր աղանդից հեղինակներն ալ այդչափ չըրին. քանի որ մարդու մը «առ քեզի թող ըլլայ» ըսած խօսքովը նուէր մը նուիրատուէն կելնէ և նուիրառուին կը սեփահականի, հապա ո՞րչափ եւս առաւել Քրիստոսի վճռով նիւթականը բարոյակի կը փոխուի. ուրեմն գոյափոխութիւն դաւանելու ենք:

10. — Քրիստոսի մարմին ու արիւն լոկ յիշատակութիւն ու Քրիստոսի մահուան պատմութիւն չէ. ասոնց համար Աւետարան կարդալն ալ բաւական է, բայց մեր Փրկիչը Քրիստոս Կոյսէն մարմին առաւ, այն մարմինը զոհելով մեզ փրկեց. ամենէն վերջի գիշերը ցաւալի ժամուն նոյն մարմինը հացի միջոցաւ մեզի յիշատակ թողուց. քանզի հոգին հոգի է բայց մարմնոյ միջոցաւ աշխարհիս վըրայ է, մարմնոյ միջոցաւ մեզի երեւեցաւ. մինչդեռ անմարմին ալ փրկելու կարող էր, իսկ «Էմմանուէլ» որ Աստուած մեզի հետ ըսել է, մեր մէջ երեւեցաւ «մինչեւ 'ի

կատարած աշխարհի ձեզի հետ եմ» ըսելով գնաց, Քրիստոս չեկած Ադամին ձայն կուտար դրախտէն, Մովսէսին կը խօսէր Սինայէն, որ աւելի հետ ըսել էր իրեն. «Աստուած մարդոց հետ էր» ըսելով մասնաւոր խօսք մը չեղաւ, միայն Քրիստոսի անձամբ երեւնալուն վրայօք «Էմմանուէլ» ըսուեցաւ. ուստի քանի որ մինչ'ի կատարած աշխարհի մեզի հետ պիտի ըլլայ իւր մարդկութեան նկատմամբ, ուրեմն անոր մարմինն ալ միշտ մեր աչքի առջեւ պիտի երեւնար. ինչպէս որ անոր Աստուածութիւնը մարդկութեան միջոցաւ մեզի երեւեցաւ, նոյնպէս ալ անոր մարմինը հացի միջոցաւ երեւնալ սորվեցուց. քանի որ կատարեալ Աստուած կատարեալ մարդ էր, իւր աւանդած հացն ալ կատարեալ մարմին Քրիստոսի է՛, որ մեր մէջ երեւնալու ատեն, Աստուծոյ մեզի երեւնալը կերգենք «Աստուած մեր և Տէր մեր երեւեցաւ մեզ» ըսելով:

11. — Սուրբ խորհրդոյս վրայօք, Ներսէս Լամբրոնացին կ'ըսէ թէ «առէ՛ք, կերէ՛ք» ըսուած ժամանակ հացը Քրիստոսի մեռեալ մարմինն է. «և Որդի Աստուծոյ» ի ժամանակ սուրբ հոգին կոչուելով, հացն ու գինին Քրիստոսի կենդանի մարմինն ու արիւնը կ'ըլլայ» (՚ի Մեկնութեան պատարագի): Այս

խօսքը հայ հռովմէականաց հաչակաւորներէն Հ. Գ. Աւետիքեան, Հ. Մ. Ջամչեան և այլք կը վաւերացնեն և զԼամբրոնացին կը գովեն ալ, իսկ նորերէն Պ. Վ. Եմմանուէլեան ալ երկայ-բաբանելով կը պարսաւէ թէ, «Լամբրոնացին Ներսէս այդ զգալի մարմինը թէ որ Քրիստոսի մարդկային հոգւոյն կուտայ՝ հոգւին առանց անձնաւորութեան չէ, երկու անձնաւորութիւն ըսել կ'ըլլայ, թէ որ մեռեալ մարմնոյն ալ զգայութիւն կուտայ աս ալ փիլիսոփայօրէն բոլորովին սխալ է, երկու կերպէն որն որ ընդունի հերետիկոսութիւն է» (Իւք Իւրն ՆՂԵ. համար) իբր թէ սուրբ հոգւոյն միջոցաւ կենդանանալու հարկ չկայ, արդէն կենդանի է ըսել կ'ուզէ, սուրբ հոգւին Քրիստոսի մէջ ալ կայ ըսելով։

Քրիստոս խաչուեցաւ, թաղուեցաւ իբր զմեռեալ, յարեաւ Աստուածապէս. իրաւ կենդանին յաւիտենից Քրիստոս ըսաւ «Ես եմ հացն կենդանի» հրեշտակը վկայեց «զի՞ խնդրէք զկենդանին ընդ մեռեալս» սակայն ասոր հետ մէկտեղ սա ալ կայ որ, Պիղատոս կը զարմանայ թէ «վա՞ղ մեռաւ» չորս աւետարանիչներն ալ կը գրեն «աւանդեաց զոգին». ուստի Քրիստոս իբր Աստուածութեան նկատմամբ յաւիտենից կենդանի է, իսկ մարդկութեան նկատմամբ խաչին վրայ

մեռաւ մէկ անգամ, երեք օր գերեզմանին մէջ մնաց իբրեւ հասարակ մեռեալ. ինչպէս որ մնացած էր իբր հասարակ երախայ կուսին յարգանդը. ծնաւ և մեռաւ մարդկօրէն, և յարեաւ Աստուածապէս. Նաեւ բնականապէս գտանուկ մը մոլթութենէն վերջը կուտուի, ուտողին սնունդ տալու համար, ու թէ ողջ ողջ. զի՛ անոր մեռելոյն մէջ ալ կենդանութիւն մը կայ. մանաւանդ որ Քրիստոս Գառն Աստուծոյ է անճառապէս. իրենց տրուածին կարգը չի պահելով ճառողները կը մոլորին. Հայաստանեայց առաքելական եկեղեցին չի մոլորելու համար Աստուածային անօրէնութեան կարգը կը պահէ ուղղակի հաւատոյ վրայ կայանալով։

Քրիստոսի կենդանի մարմնոյն սկիզբը սուրբ պատարագին, բաղմոցին վրայ դըրուած մկնոյին որբագործութեան սկիզբն է, ինչպէս որ Գաբրիէլի աւետումէն կըսկսի Քրիստոսի զգալի մարմինը. « հոգին սուրբ եկեսցէ 'ի քեզ, որ 'ի՛ մայն ծնեալ է ». բայց այն ատենը իւր մարմինը մեղի տալիք ըլլալը անծանօթ էր. ճիշդ առոր պէս է, Քրիստոսի առաքելոց փչելով ըսելը՝ « առէ՛ք հոգի սուրբ. որոց մեղքեր որ ներէք թողի ներուի », (Յովհ. Ի. 22.)· այս խօսքին մէջ մեղաց ներումը իսկ և իսկ ապաշխարութիւն ձեւով կ՛ըսէ,

բայց սուրբ Հոգւոյն համար Ներկայն կ'արտասանէ , « առէ՛ք » այն է , հիմայ առէք , հապա ինչո՞ւ չառին , մինչ Քրիստոս խաբե՞ց զանոնք , կամ իրեն մէջ չկ՞ար որ չառին , քաւ լիցի . հապա իրեն Աստուածային անօրէնութիւնը յարգեց . այնպէս որ այն բոպէին առնուլ սկսան « պիտի երթամ ու ղրկեմ » ըսաւ ու վերջէն ալ առին, այս անօրէնութեան համեմատ. ճիշդ էր որ «առէ՛ք կերէք» ըսած կետէն կ'ըսկսի Ս. Հացը Քրիստոսի ճշմարիտ մարմնոյն փոխուիլ , բայց պէտք է գիտնանք որ , Քրիստոս այս խօսքը խաչուելէն յառաջ ըսաւ , դեռ. զոհ պիտի ըլլար որ ճաշակուէր . հացն ու գինին մեզի պիտի աւանդէր , կարելի՞ էր անոր հրահանգը իւր աշակերտներուն չի տուած անոնց քովէն երթար . ուստի անոնց վերջին ընելիքը անօրինեց . թէեւ ճաշակեցին բայց աչքերնին չի բացուեցաւ , խաչուած գիշերը ոմանք փախան ոմանք ուրացան , իսկ խաչուելէն վերջը ճաշակողներուն աչքերը բացուեցան (Ղուկ. ԻԴ. 30.) վասն զի խաչին վրայ զոհ եղած մարմինը պիտի տար մեզի հացի միջոցաւ ոչ թէ չի խաչուած կենդանի մարմինը . վասն զի ինքը զոհ անուն առած էր , խաչին վրայ զոհ եղաւ , հոգին աւանդեց , այն աւանդուած հոգին դարձեալ միացաւ 'ի հարկէ, որ յարեաւ , ուզէ այն բո-

պէտին միացած ըլլայ ուզէ երեք օր վերջը, անիկայ մեզի համար անճառելի է, բայց « ասանդելոյ, յարելոյ » տանք ծանօթ բառեր են, աւանդելէն վերջ յարութիւն առաւ. այն զո՞հ ըլլալով աւանդեալ հոգին երբոր միացաւ, այն ատեն գիտցուեցաւ թէ յաւիտենական կենդանի է Քրիստոս. նախ մեռեալ և ապա կենդանի ճանչցուեցաւ. այս վերջի կենդանութիւնն էր մեր հաղորդուելիքը, ոչ թէ նախ կենդանի ապա մեռեալ. վասն զի թէ որ յարութիւն չառնէր, ի՞նչպէս պիտի հաւատայինք անոր. մինչեւ անդամ իւր աշակերտներն ալ անկէ վերջ հաւատացին անոր կենդանութեանը, ահա այս վերջի կենդանութեան համար ըսաւ Քրիստոս թէ « ես եմ հացն կենդանի » և հրեշտակը վկայեց թէ « զի՞ խնդրէք զկենդանին ընդ մեռեալս » Լամբրոնացւոյն ճշմարիտ աւետարանական վարդապետութիւնը, ասոր համար է. որ ըսել է առաջին անդամ անոր մեռնիլը և արիւնին թափուիլը կը խոստովանի և անկէ վերջ պատարագիչը խաչակնքելով « առաքեա՛ զհոգի քո սուրբ, որով զհացս և զգինիս օրհնեալ մարմին և արիւն ճշմարտապէս արասցես (1), Տեառն մերոյ և Փրկչին Յիսուսի Քրիստոսի, փոխարկելով հոգւովդ սրբով »

(1) Լատինականք « ապարեր » կըսեն, որ—

անկէ վերջ սուրբ հոգւոյն կ'ազդէ, (հոտեզ Ամենասուրբ երրորդութիւնը Աստուածային անօրինական կարգաւ մը կը յիշուին), որովհետեւ մեր մեղաց քաւութեան համար եղած զոհը նախ մեռեալ և ապա կենդանի տեսանք, անոր համար «արարուցեա» կ'ըսենք ոչ թէ «արարչեր» որպէս զի խառնաշփոթ գաղափարի մը ծառայած չըլլանք։

12. — Հաղորդութեան նիւթը ցորենի հաց և խաղողի գինի ըլլալը Քրիստոսով վաւերացած և առ հասարակ ընդհանրացած է, իսկ անոր ձեւի մասին զանազան ժողովքներու մէջ այլեւ այլ վէճեր տեղի գտած են. ոմանք անխմոր բաղարջ ըլլալու է ըսին. ոմանք ալ խմորեալ հաց. Հայք և Հռովմէականք անխմոր բաղարջ ըլլալ հաստատեցին, Յոյնք ալ խմորեալ հաց պնդեցին (1)։

Անխմոր և խմորեալի վրայօք, յոյներ իրենց վկայութիւն ունին թէ «Քրիստոս պա-

---

պէս զի «Քրիստոս վերնատան մէջ ըրած է, հոգին ալ իւր մէջն էր. սուրբ հոգւոյն մասնաւոր կոչման հարկ չ'կայ»։

(1) Գոհ ենք այս մասին որ, գոնէ իրարու նզովք չ'կարդացին, այլ ճշմարիտ հաւատով համոզուեցան որ գործողութեան էութիւնը՝ հացին ու գինիին մէջ է, անոր ձեւն ալ Քրիստոսի տըւած սահմանէն կախեալ է։

սեքի տօնէն յառաջ իւր ժամանակը հասած ըլլալը գիտցաւ» (Յովհ. ԺԳ. 1.) ուստի պասեքի խմորէն տարբեր խմոր մը բերած ըլլալու է պասեքէն յառաջ, որպէս զի հինը նորի փոխուած ըլլայ. և կամ «առաքեալք ամեն օր կ'ընեն, ամեն օրուան հացն ալ առ հասարակ խմորեալ կ'ըլլայ». իսկ Հայեր ու Հռովմէականներ, այս վկայութիւնը թեթև առնելով անոր ծանր կողմը դատան թէ, այդ պասեքի տօնը երեք օր կը շարունակէր, այն տօնին իսկ առաջին օրը, աշակերտները Քրիստոսի ըսին որ «զատիկը ո՞ւր պատրաստենք» (Մատթ. ԻԶ. 17. Ղուկ. ԻԲ. 7.) հարկաւ անոնք ալ իրենց գիտցածին պէս պիտի պատրաստէին. վասն զի պասեքին հացը անխմոր պիտի ըլլար. (Ելից. ԺԲ. 15.) Քրիստոս ալ ճիշդ անխմոր հացին օրը կատարեց այդ խորհուրդը. ուստի պէտք է անխմոր և մասնաւոր հացով մը ընենք և ճիշդն ալ այնպէս է, վասն զի հինը նորոյն ստուերն էր, ստուերն ալ իւր ձևը իրեն ձևին մօտ կ'առնու, Ներսէս Շնորհալւոյն ըսածին համեմատ «ընդ բաղարջին հաց անխմոր, եւ զմարմին իւր զերկնաւոր». առաքելոց ամեն օրուան ընելէն անխմորութիւն չի կրնար հետևիլ, ամեն օր անխմոր հաց եփել կարելի է. մանաւանդ Քրիստոս ինքը

անխմոր (անսերմն) ծնաւ, «անխմոր էք» (Ա. Կորնթ. Ե. 7.)։

Հաղորդութեան ձեւին վրայօք սա վէճն ալ կայ թէ «բաժակին մէջ երեք կաթիլ ջուր խառնելու է» ասոր համար բաւական վարդապետներ ալ յարմար տեսան կ՚ըսուի, իսկ անմիջապէս նզովք չի կարդացին (1), վասն

---

(1) Տրիդենտեան ժողովը 1438 ի միջոցները ԻԲ նիստին մէջ «ով որ բաժակին ջուր չի խառնէ նզովեալ ըլլայ» ըսաւ։ Գինիին մէջ երեք կաթիլ ջուր խառնելով գինին գինիութենէ չելլեր անմիջապէս. սակայն Քրիստոսի անօրէնութեան նայելով, չի խառնելը յարմար է քան թէ խառնել, կամ թէ խառնելու ու չի խառնելու վրայօք վէճ ըլլալը կարելի է, սակայն անմիջապէս անիրաւի նզովք կարդալն ալ կամապաշտութեան նշան և քրիստոնէական սիրոյ բաժանումն է. ինչպէս որ այսօր շատ անգամ կը տեսնանք այդ ժողովոյ նզովքին ենթակայ ժողովրդի մը վիճակը. որ երբեմն անհաղորդ կը մեռնին, Տրիդենտեան ժողովոյն շնորհիւը. իսկ առաքելական եկեղեցւոյ ժողովուրդ մը, թէ որ իւր գտնուած տեղը Հայոց եկեղեցի չի գտնուի, չի խորհեր, Յունաց եկեղեցին ալ կերթայ Հռովմէականացն ալ. թէ որ նեղը գայ կ՚աղաչէ որ զինքը հաղորդեն ալ՝ զի նախապաշարուած չէ առհասարակ. այն ատեն՝ անկէ տարբեր խոստովանանք պահանջելով չի հաղորդողին կ՚ըլլայ մեղքը։

Հայաստանեայց եկեղեցւոյն համար Քրիստոս մէկ է, նզովքը օգուտ չ՚ըներ անիրաւի նզովքը

գի գործողութիւնը գինի ըլլալուն վրայ է և Քրիստոսի սահմանէն կախեալ է, որով ջուրը գինիի կրնայ փոխուիլ, գինին ալ Քրիստոսի արեան և անոր անարատութեանը հոգ կը տանինք Քրիստոսի անմեղութեան համար:

13. — Հայաստանեայց եկեղեցւոյն ջուր չի խառնելուն պատճառն է, նախ թէ, Քրիստոսի կողէն ջուրը զատ և արիւնը զատ ելաւ, ուստի զատ զատ խորհուրդներ են, քանզի աման մը ջուրին մէջ կէս աման արիւն որ լեցնես, ամբողջը արիւնի կարմիր գոյնը կ'առնու, տեսնողը «ջուր է» չի կրնար ըսել. հարկաւ Քրիստոսի կողէն ալ ջուրը զատ և արիւնը զատ ելած է որ վկայուած է թէ «արիւն և ջուր». թէ որ խառն ելլէր չէր տեսնուիր. անկէ յայտնի է որ ջուրը մկրտութեան և արիւնը հաղորդութեան խորհուրդ է. անոր համար երկու խորհուրդը իրարու չի շփոթեր. Բ. անոր մկրտութեան և թաղման խորհուրդը իբր օրինակ կ'ընէ, անոր

մութիւնը կը բաժնէ. «Թռչունի մը պէս յետ յետ վերցած տեղը կը դառնայ» կըսէ Սողոմոն:

Այդ ժողովը այս մասին մանաւորապէս կը նզովէ զՀայաստանեայց եկեղեցին, բայց ի՞նչ օգուտ այս եկեղեցին նմանած է պարզ և զուտ ոսկի գաւաթի մը, միշտ տեսակ տեսակ քարերէ ու հարուածներէ կը ճեղքի, խել ճեղքելով մէկտեղ ոչ կշիռը կը պակսի և ոչ ալ արժէքը. ոսկին ոսկի է քարը քար է:

մանը պատմելով այն բոպէին. սակայն պատարագին խորհուրդը արիւն Քրիստոսի կը ներկայացնէ անարատաբար . այսինքն սկիհն օրինակ՝ Քրիստոսի աւազանին ու գերեզմանին, բայց իրապէս՝ բաժակ է Քրիստոսի արեան ։

14. — Հաղորդութիւն առնելու ձեւին մէջ ալ քիչ շատ տարբերութիւններ կան, յոյները գգալով կուտան, իսկ բաւական է որ ժողովուրդ.ք մարմինէն ու արիւնէն հաղորդուին առհասարակ ։ Հայեր Աստուածային անօրէնութեան համեմատ հինը նորի՝ փոխուելու մեծ կարեւորութիւն տալով մատով կուտան, մարմինը արեան մէջ թաթխուած . որուն համար մարգարէութիւն ալ կայ . «սերովբէներուն մէկը սեղանէն կրակի կայծ մը առաւ . . . ունելիքով բերանիս մօտեցուց» (Եսայ. Զ. 6.) ասիկայ շրթունքիդ դպաւ. մեղքիդ քաւութիւն եղաւ (7) նոյնպէս Պօղոս կ'ըսէ «մեր Աստուածը կիզող կրակ է» (Եբր. ԺԲ. 29.) կամ թէ Քրիստոս ալ հացը ձեռքը առաւ ու տուաւ (թէեւ Յուդային ալ թաթխելով տուաւ. բայց անիկայ օրհնուածէն չէր, մանաւանդ որ բաժակին չի թաթխեց ; այլ կերակուրի սկաւառակին մէջ). թէեւ Քրիստոս զատ զատ տուաւ, իսկ այն օրը նոր հրահանգ կուտար, հացն ու գինին զատ զատ ցոյց տալ պէտք

էր և կամ ինքը խաչուելէն վերջ պիտի տար, երբոր խաչուեցաւ կողքէն ելած արիւնը զա-տէն երեւեցաւ, գիտցուեցաւ թէ մեր ճա-շակելիքը անոր արիւնաթաթախ մարմինն է, ուստի քանի որ Քրիստոսի մարմինը սեղանին վրայ արեան մէջ թաթխուած է, հաւատաց-եալք կատարեալ կերպով կը հաղորդուին ըսել է. և կամ թէ «առէք կերէ՛ք» կ'ըսէ, բայց աւելի յարգելու համար կուլ տալն ալ ուտել է. թէ որ չի կարողացաւ կուլ տալ և կերաւ, դարձեալ կուլ տալ ըսել է։

15. — Թէեւ հին օրինաց առաջաւորաց հացը միայն քահանայից օրէն էր ուտել. (1)

---

(1) Պապականք սուրբ հաղորդութենէն ժո-ղովուրդը կը զրկեն, գործողութիւնը փիլիսոփա-յութեան վերածելով, այնպէս որ «Քրիստոս երբ « այս է մարմին իմ » կամ « ես եմ հացն կենդա-նի » որ ըսաւ, կենդանի էր, փիլիսոփայօրէն անձ-նական կենդանի մարմինն արիւն կ'ունենայ, ու-րեմն ժողովուրդը մարմինը ճաշակած ատեն ար-իւնն ալ ճաշակած կ'ըլլայ», ըսելով պատարագիչը մարմինէն ու արիւնէն կը ճաշակէ, ժողովուրդը լոկ մարմինէն, բայց չենք գիտեր թէ պապական քահանայի մը զատ և ժողովուրդի մը զատ հաւա-տալ պէտք է, թէ որ այնպէս է, պէտք է որ քա-հանանայներն ալ փիլիսոփայօրէն ճաշակեն, ինչու

Իսկ Դաւիթ և անոր հետ եղողներն ալ երբոր անօթեցան կերան, տոր համեմատ Քրիստոս ալ քաղցեալներուն կենդանի հաց և ծարաւիներուն կենդանի ջուր խոստացաւ առհասարակ; բոլոր ճշմարիտ հաւատացողներուն համար խտիր չկայ, ամենն ալ իրաւունք ունին ուտելու, ու խմելու. միանգամայն հին օրինաց քահանայութիւն ծառայական էր, իսկ Նոր օրինաց քահանայապետն յաւիտենից՝ ազատորէն բաշխեց իւր սեղանը. ինքը ինչ որ ճաշակեց, աշակերտներուն ալ նոյնը տուաւ. աշակերտներն ալ ինչ որ կը ճաշակէին, ժողովրդին նոյնը կուտային. գըլխաւորաբար՝ Քրիստոս հաղորդութիւնը սահմանած ատեն դեռ խաչին վրայ մեռած ալ չէր, «մարմին իմ» ըսած բոպէին արիւնը մէջն էր, պէտք էր գինին ալ չի տար կամ թէ որ տուաւ ալ «հեղանի 'ի վերայ բազմաց» ըսելու չէր այլ «'ի վերայ պաշտօնէից միայն» ըսելու էր։

Ուրեմն Քրիստոսի հոգեւոր ազատ սեղանէն՝ ժողովուրդը աշխարհային իշխանի սեղանին ծառայողի պէս զրկելու չենք. այն կերպը կիսահաղորդ ըսել է. հապա արիւ-

---

ռամիկը փիլիսոփայութիւնը ինչ գիտէ. երբեմն քահանաներու կը պատկանի այն գիտութիւնը։

նաթաթախ մարմինը ճաշակել ժողովրդեն իրաւունքն է ։

16. — Անոր մատակարարութիւնը միայն եկեղեցականին է, ժողովուրդը. իւր ձեռքը անոր եթէ դպչի կը մեղանչէ, վասն զի իւր խորհուրդներուն պաշտօնը կատարելու համար առաջէն մինչեւ վերջը մանաւոր մարդիկ ընտրել տնօրինած էր Աստուած. «Ես զձեզ ընտրեցի» Աստուծոյ խօսքը ձեռքոմնիս շօշափեցինք (Ա. Յովհ. Ա. 1). ուստի ճշմարիտ հաւատացեալ եկեղեցական մը կրնայ ըլլալ որ այդ ամենասուրբ խորհուրդը մատակարարելու չափ արժանաւոր չըլլար, իսկ ժողովուրդը շատ անգամ արժանաւորապէս կը հաղորդուի. և կը հաւատայ հոգւոյ աչքով թէ, աներեւութապէս Քրիստոս կը պատարագի. ինչպէս որ Մովսէս քանի մը անգամ Աստուծմէն յանդիմանուեցաւ, կամ Ահարոն թերի գտնուեցաւ և Մովսէս անոր համար աղաչեց, իսկ նորէն Աստուծոյ պաշտօնեայներ էին. զի ընտրուեցան. չսխալիլ միայն Աստուծոյ կը վայելէ. նոյնպէս Պօղոս «այն չուզածս որ կ՚ընեմ, ես չեմ հապա իմ մէջս եղած մեղքը . . . ուրեմն մտօքս Աստուծոյ օրէնքին կը ծառայեմ, մարմնով մեղաց օրէնքին» (Հռովմ. Է. 20—25). ուրեմն Քրիստոսի հաղորդութեան սահմանը պատա-

սանել և մատակարարել եկեղեցւոյն յատուկ է, զի հրեշտակ տեառն ամենակալի է, Աստուածային կրակը՝ ունելեօք բռնող քերովբէին տեղն է պատարագիչ մը, (հրապարակային և եղեռնային յանցանքը ուրիշ խնդիր է)։

ԴԱՍ ԺԶ․

ՊՍԱԿ ԱՄՈՒՍՆՈՒԹԵԱՆ

1․ — Պսակ ի՞նչ կը նշանակէ․ ինչո՞ւ համար խորհուրդ է․ Աստուած ի՞նչպէս տնօրինեց։ 2․ — Պսակ ի՞նչու կը տրուի եւ կառնուի․ պսակի խորհուրդը ի՞նչ յատկութիւններ ունի։ 3․ — Քրիստոնէի մը երկու կին ունենալ կ՚ըլլա՞յ․ Մովսէսի օրով ի՞նչու մէկէն աւելի կին կունենային․ Քրիստոս ո՞րը վաւերացուց։ 4․ — արձակման թուղթը ի՛նչ էր։ 5․ —Ի՞նչպէս որ ըլլայ խորհուրդ կըլլայ․ այս խորհուրդը չի յարգողները ի՛նչ եղան․ որո՞նք են։ 6․ — Ծնողահամարութիւնը ի՛նչ է։ 7․ — Կուսակրօնութիւնը ի՛նչէ։ 8․ — Քանի՛ կերպ է։ 9․ — Կուսակրօնութեան ի՛նչ ճամբայ բռնել պէտք է։ 10․ — Այդ ուխտը ընողներուն ներելի՞ է վերջէն ամուսնանալ։ 11․ — Եկեղեցականք ամուսնացեա՞լ պիտի ըլլան թէ կուսակրօն․ Պօղոս ինչո՞ւ համար եպիսկոպոսի մը մէկ կին մը ունենալ կը քարոզէ․ կինը մեռնող եկեղեցականին կրկին ամուսնանալ ներելի՞ է։ 12․ — Պօղոսին խօսքեն ի՞նչ կը հասկցուի։ 13․ — Առաքեալները կին ունէի՛ն թէ ոչ․ հետերնին պտըտող կանայք ի՛նչ էին։

1․ — *Պսակ ըսելը՝ շատ անգամ թագ*

մը կը նշանակէ, և այս թագը դնելուն հեղինակն ալ Աստուած է, որուն համար պսակ անմահութեան ըսածնիս եկեղեցւոյ եօթը խորհուրդներուն մէջ է։

Արարչապետը՝ նախ զԱդամ ստեղծեց որն եղաւ առաջին մարդ և իւրմէ առաջ ըստեղծուած անբաններուն իշխան. անոնք բոլորն ալ Ադամին աչքին առջևէն անցան, բայց անոնց մէջէն բնաւ մէկը իրեն յարմար չի տեսաւ. երբոր Աստուած՝ իւր կողէն ըստեղծած կինը բերաւ, անմիջապէս մարգարէացաւ թէ «սա ոսկր յոսկերաց իմոց» այնպէս թէ «ո՛վ Աստուած, ահա արկայ կը վայելէ ինծի օգնականութեան համար» որոյ վրայ Աստուածային վճիռ դրուեցաւ «Աստուած զուգեաց մարդ մի մեկնեսցէ» «աճեցէ՛ք և բազմացարուք» . վերջապէս՝ հող էիր և 'ի հող դարձցիս». այս վճիռները առաջին մարդուն տրուելուն համար թագաւորներէն ըսկսեալ մինչև յետին աստիճան մուրացկաններուն վրայ մի և նոյն օրէնքով կը տիրէ անհատարակ, և իւր սկիզբը մարդկային անձումէն կ'առնէ, ուրկէ կ'որոշուին առնչական կերպով, ծնողք և զաւակք, թագաւոր՝ և հպատակ, տէր և ծառայ, հովիւ՝ և հօտ, և այլն և այլն։

2. — Մարդ մը՝ իշխանի մը և աշխարհի

մը օրինակ է, կ'իշխէ իր զգայարանքներուն վրայ ազատ կամօք, ուստի իր փեսայութեան օրը մանաւանդ աշխարհի մը իշխելուն համար գլուխը պսակ և կամ նարօտ կը դնենք. խորհրդաւորապէս թէ, կապուած էք Աստուածային վճռոյն համեմատ մինչեւ գերեզմանին դուռը, վերջը նարօտը կառնունք թէ, ազատ էք սուրբ անկողնօք, Աստուծոյ ժողովուրդ պատրաստելու համար։

Պսակի խորհրդոյն մէջ երեք գլխաւոր յատկութիւն կայ. Նախ՝ մարդիկ արու և էգ են, մէկը միւսին պէտք ունի. և երկուքն ալ թէ՝ որ առանց եկեղեցական հրամանի ըլլան, անխղճահար չեն մնար։ Երկրորդ՝ զաւակ ծնելու մէջ մահուան չափ վտանգ կենալը գիտնալով յանձնառու կ'ըլլան տղայաբերութեան; որ ուրիշ բան չէ, եթէ ոչ Աստուածային վճիռ թէ « աճեցէ՛ք և բազմացարուք »։ Երրորդ՝ իրարու այնչափ կօգնեն սուրբ սիրով ամուսնացողները, որ չի չափուիր. իրենց ծնողքը, եղբայրը և ազգականը կը մոռնան, իրենց ամուսինը կամ զաւակը կը մտաբերեն. ուրկէ կ'իմանանք Ա. անձնամարդկային սէրին, Բ. փոխադարձ օգնականութիւն. Գ. յանկական կրից աղդեցական օգուտ։

3. — Նախնթաց պատճառներէն կրնանք

հեռեւցնել թէ, մարդու մը մէկ կին մը սահմանուած է, զայն ևս չի կրնալ արձակելու պայմանաւ, վասն զի բնական է որ երկու կին եթէ ըլլայ մարդու մը, այդ սէրը պիտի բաժնուի, որուն համար Աստուած Ադամին կին մը տուաւ, երկու հատ չստեղծեց թէ որն ուզէ զայն առնու, կամ երկուքն ալ առնու. թէեւ Մովսէսին օրով կառնէին, սակայն նախ անոր մէջ Աստուածային գաղտնիք մը կար, որով ճիւղահամարութեան ալ թոյլտուութիւն կ'ըլլար. երկրորդ՝ ժողովրդեան խստասրտութեան համար էր. մանաւանդ Քրիստոս Մովսէսի օրով եղած ամուսնութեան կերպը հերքեց, դրախտին մէջ եղած պսակը հաստատեց ու վաւերացուց «'ի սկզբանէ ոչ եղեւ այնպէս» ըսելով, կամ «Աստուած զուգեաց մարդ մի մեկնեսցէն» կրկնելով (Մատթ. ԺԹ. 6.)։

4. — Մովսէսին արձակման թուղթն ալ կ'արգիլէ Քրիստոս, միայն պոռնկութեան պատճառաւ արձկել ցոյց կուտայ. «արձըկուածը առնողն ալ կը շնայ». այս կէտին մէջ մեծ գիտելիք կայ. կինը շնացաւ ու էրիկը զայն արձկեց որ ուրիշի մը պիտի չկրնայ երթալ. իսկ այս մասին շատերը կ'սխալեն թէ «շնացողը կինն էր, միայն անիկայ այրի պիտի մնայ, էրիկը թող ամուսնանայ», բայց մտածելու ենք թէ, արդեօք այդ իրաւունքը

կինն ալ ունի՞ թէ ոչ, որ իւր էրիկը արձկէ ուրիշին կնոջը հետ չնութիւն ընելու ատեն, անշուշտ պիտի ունենայ, զի երկուքին ալ ըրածին չնութիւն կըսուի. ուրեմն այն ատեն հարկ կ'ըլլայ. որ կին մը իւր չնացող էրիկը արձկէ, ինքը ուրիշի մը կնիկ ըլլայ., իսկ էրիկը ուրիշ կին մը չի կրնայ առնուլ. զի այս անգամ չնացողը էրիկն էր և չնացողին բացը մնալ պէտք էր:

Ասոր համար կը պարտին խրատու յանցանք ներելով զիրար չահել, կամ ատկէ կիմացուի թէ, բոլորովին արձկել չկայ, (Ա. Կորնթ. Է. 10.). հաւատացեալը չի կրնար բաժնուիլ, իսկ թերահաւատը ինքն իրեն զատուիլ ուրիշ խնդիր է, այս դժուարութեան համար էր որ ըսին թէ «լաւ է չամուսնանալ» (Մատթ. ԺԹ. 10.). ինչպէս որ Քրիստոսի եկեղեցւոյն մեծ կարեւորութիւն տուած է այս կէտին, թէ որ անհնարին բացառութիւն մը դէմ չելլէ:

5. — Պսակը սուրբ խորհուրդ է, որով ամծէթ ու մեղք համարուած գործողութիւն մը համարձակութեան ու առաքինութեան կը վերածուի, ասոր համար է Պօղոսին ըսածը թէ «խորհուրդս այս մեծ է, բայց ես ասեմ ի Քրիստոս» (Եփես. Ե. 32.) այսինքն թէ որ Քրիստոսով և եկեղեցւոյն հնազանդ.

դութեամբ ըլլայ , մեծ խորհուրդ է ամուսնանալը . իսկ առանց խորհուրդի զուգաւորութիւնը « ուտէին ըմպէին կանայս առնէին և արանց լինէին » ըսուած պատժոյն արժանաւոր է . օրինաւոր պսակին խորհուրդ չէ ըսելը մեղանչել և ամուսնութիւնը արգիլել է . վասն զի Աստուած դրախտին մէջ օրհնեց մարդը՝ և կինը մեղանչելէն առաջ . Քրիստոս և իւր առաքեալներն ալ վաւերացուցին ։

Նոյն ժամանակէն մինչեւ Քրիստոս պսակի խորհուրդը շատ անգամ չեղելուն համար Քրիստոս զանոնք մերժեց և դրախտի սկըզբունքը հաստատեց « 'ի սկզբանէ ոչ եղեւ այնպէս » ըսելով . դարձեալ Պօղոս « սուրբ խորհուրդ » կը կոչէ, որով եղած անկողինք սուրբ են , իսկ առանց անոր պիղծ . սուրբ խորհրդով երկու մարմին մէկ ըլլալով դարձեալ Քրիստոսի հետ ալ անդամակից կ'ըլլան (Ա. Կորն. Զ. 15) իսկ այս խուրուրդը առողները պոռնկութեան զոհ կ'ըլլան առաքելոյն ըսածին պէս . « ետքի ժամանակները մարդիկ պիտի դան , ամուսնանալը պիտի արգիլեն , կերակուրը կերակուրէն պիտի որոշեն » , (Ա. Տիմ. Դ. 3.) (1) ։

(1) Առաջին դարուն մէջ նոր դարձողներէն

6. — Քրիստոս մէկ է և քրիստոնէու-թիւնը ընդհանուր է, այս մասին ազգայնա-մոլութիւն ըսելը մեծ ըսել է, որն առաջ-նալը կը մերժէ։ Բայց ամուսնական օրէնքաց մէջ ճիւղաճանամասութիւնը կարեւոր է. վասն զի Աստուած մարդոց հոգիին հետ մարմինն ալ պահպանել անօրինած է. շաբաթ օրը ա-նասուններուն ալ հանգստութիւն կը պատ-ուիրէր. ամուսնութեան մէջ ալ ճիւղահամա-րութիւնը հոգիէն զատ մարմինն արդէն օ-գուտ է ֆիզիգապէս. որ եկեղեցին վաւե-րացուցեր է. այո՛, մարդիկ բնութեան դէմ մեղանչելով կեանքեր կարճեցան, անոր հա-մար ճիւղահամարութեան կարեւորութիւն չի տուողները եկեղեցւոյն չի հնազանդելով հոգինին կը գտնեն. մերձաւոր արիւններ

ոմանք կ'որոշէին. իրարու կերակուր չէին տար, հրէյութենէ դարձողը հեթանոսութենէ դարձո-ղըն կը խորշէր։ Մոնդանոս անուն խաչանակչաց պարագլուխը 131ին, Ադամեանք 194ին «ամուս-նութիւնը ի՞նչ է, ամէն մարդ ինքն իրեն կ'առնու, այսօր կառնու, վաղն ալ ուզէ թող կուտայ» կ'ըսէին. ահա այսպիսիներ են Պօղոսին ըսած ամուսնութիւնը արգիլողները, դեռ մինչեւ այսօր կան այսպէս գաղափար ունեցողներ. «պսակը խորհուրդ չէ» ըսելէն ալ այդ կը հետեւի։

զերար խառնելով կենցաղական ուժը կ'ապականեն ։

7. — Հնուց 'ի վեր շատ կուսակրօններ կային. Եղիան և Յովհաննէս Մկրտիչն ալ կուսակրօն էին. Աննա մարգարէն երիկը մեռնելէն վերջ ութսուն տարի տաճարը պաշտեց այրի, որ կուսակրօնութեան ուխտ ըսել է. Նոյնպէս առաքելոց օրով շատեր կային (Ա. Տիմ. Ե. 5. 10—11.)

Յովհաննէս Մկրտիչ մարգարէից լրումը և առաքելոց սկիզբը կուսակրօնութեան մէջ տեսնուեցաւ, ուստի կուսակրօնութիւնը Աստուածային ուխտ մ'է, մանաւորապէս այս ուխտը Քրիստոս ալ կը գովէ, բայց դժուարին կը գտնէ. « որ կարողն է տանիլ տարցի » (Մատթ. ԺԹ. 11.). ուստի թէ ամուսնութիւնը և թէ կուսակրօնութիւնը երկուքն ալ Աստուծոյ առջեւ հաճելի են, բայց անոնց մէջ եղած էական կէտերը պահպանելը Պօղոսէն կրնանք սորվիլ. « լաւ է ամուսնանալ քան զջեռնուլ». երկրորդ կերպը «կուզեմ ամեն մարդ ինծի պէս ըլլայ» (Ա. Կորնթ. Է. 6.)։ «ամուսնացողը աղէկ կ'ընէ չամուսնացողը աւելի աղէկ կ'ընէ» (Նոյն 38.). ամուսնացողը այն ատեն աղէկ կ'ընէ երբ Աստուծոյ ժողովուրդ պատրաստելու և Աստուծոյ հաւատք ապրելու նպատակով, իւր ունեցած զա-

ւանը աւազանէն ծնած ժողովուրդ Աստուծոյ կը ճանչնայ. չէ թէ ցանկութեան արդիւնք. և իր տանը հաճոյ երևելէն յառաջ Աստուծոյ հաճոյ երևնալու կը ջանայ. ասոր մէջ ալ օրէ օր տարուէ տարի դժուարութիւն մանելուն համար, Պօղոս չամուսնացողը նախապատիւ կը դասէ։

8. — Կուսակրօնութիւնը երկու կերպ է, ժողովրդական և եկեղեցական. միայնակեցութիւնը՝ Եղիայի, Յովհաննու և Աննայի պէս անապատներու և վանքերու մէջ կ'ըլլայ, ճգնաւորական կենօք և անչքեղ հագուստներով (Մատթ. Գ. 4. Ղուկ. Բ. 36.) իսկ այս կերպը Աստուածային հրաւէր մ'է. մանաւանդ ընկերականին չափ չէ. զի լրումն օրինաց և մարգարէից Տէր է. այն ալ ընկերական վիճակի մէջ կ'ըլլայ։ Եղիա և Յովհաննէս որչափ ալ որ անապատական էին, դարձեալ ընկերական վիճակի մէջ յարաբերութիւն ունէին։ Նաև Քրիստոսէն վերջն ալ միայնակեաց ճգնաւորներ գտնուեցան անապատներու մէջ, որոնք մեծաւ մասամբ ընկերական վիճակէ ալ քիչ շատ յիշատակութիւն թողուցին թէև. բայց ըրածնին կերպով մը զԱստուած փնտռել էր քան թէ սիրել. (զԱստուած գտնելէն յառաջ ինքզինքը դիտելու է ըսած ենք.) ասոր հետ մէկ տեղ մենք զանոնք դարձեալ կը

դովէնք, որ աշխարհային հալածանքէն թէ որ չի քաշուէին թերեւս իրենց նպատակին չի հասնէին ։

Ընկերական վիճակի մէջ եղած կուսակրօնութիւնը, եկեղեցականաց յատկացեալ է, որք՝ թէ քաղաքական եւ թէ ընտանեկան յարաբերութեան պարտք ունին, ինչպէս որ Պօղոս եւ միւս առաքեալներէն շատերը ։

Քաղաքական վիճակի մէջ գտնուող կուսակրօնից այնչափ հագուստի անչքեղութիւն չի վայելեր. զի սաստելու, խրատելու, յանդիմանելու իշխանութիւն ունին (Տիտ. Բ. 15.) այս գործողութեանց մէջ առաքինական վեհանձնութիւն ալ հարկ է, ուստի այս վերջիններունը սքանչելի է եւ դժուար «որ կարողն է տանիլ տարցի» ։

9. — Սրբեան բորբոքմանէն եւ պոռնկութեան ախտէն յառաջ եկած ցաւին «այս ազգ ոչ ինչիւք ելանէ, այլ պահօք եւ աղօթիւք» կ՚ըսէ (Մատթ. ԺԷ. 20.) վասն զի կերակուրի թէ տեսակ մը որոշ ախտ է, անոր դեղն ալ պահեցողութիւն է. որ ուրիշ կուսակրօնից կը պատկանի, սրբեան բորբոքում տուող կերակուրներէն խորշիլ, Դանիէլի պէս ընդեղէն ուտել. (Դան. Ա. 8. 12.) ինչպէս որ Սնանց մեղադրանք ալ այն կերպով կը վարուէր. «ունէն տարին գինին ցանկալի պահեցա. կ՚ըսէ ա–

ւնտարանիչը. ոչ թէ ութսուն տարի ծոմ պահեց, վասն զի անկարելի է, Քրիստոս ալ քառասուն օր պահեց. հապա արեան բորբոքում տուող միսէն ու իւղէն քաշուեցաւ. մինչեւ երեկոյ ծոմ պահել ու երեկոյեան մսեղէն ուտելը արեան բորբոքումը չարգիլեր։

Այս կէտը կուսակրօն եկեղեցականաց համար աւելի յարգել պէտք է. Նախ որ ուխտած են անձերնին Աստուծոյ, այնպէս որ մարդու մը ստացուածքը իրեն է բայց անձը իրեն չէ. պատկեր Աստուած է; «տուք զկայսերն կայսեր և զԱստուծոյն Աստուծոյ» իրեն եղածէն տասանորդ, ազգային ընկերութեան և եկեղեցւոյ ու դպրոցի տուրք խոստացող ու չի տուողները պատժուեցան ինչպէս որ Անանիան ու Սափիրան. հապա Աստուծոյ եղածը Աստուծոյ տալ ուխտող ու չի տուողները ի՞նչ պիտի ըլլան։

10. — Առաջին դարուն մէջ եկեղեցւոյ հովանաւորութեան տակ շատ ուխտ ընող այրիներ ու որբեւարիներ կային. անոնց մէջէն տարիքնին քիչ եղողները չի դիմացան, ամուսնանալ ուզեցին, բայց Պօղոս անոնց անգամ չըսաւ «լաւ է ամուսնանալ» մինչդեռ աշխարհական էին, հապա կիրքը չարժելով յանդիմանական պատասխանով մը, «դեռահասակ որբեւարիները մերժէ», Քրիս-

տոսի դէմ կենալով հեշտասիրութեան անձնատուր կ'ըլլան, ամուսնանալ կուզեն, առաջի հաւատքնին մէկ կողմ ձգեցին» (Ա. Տիմ. Ե. 11.) թէ որ ուխտած չըլլային, ամուսնանալով հաւատքնին թողած չէին ըլլար. ուստի «լաւ է ամուսնանալ» ըսած խօսքը ուխտելէն յառաջ է, ուխտելէն վերջն ալ աշխարհական դեռահասներուն ուխտին պարագային կը նայուի, բայց ձեռնադրութենէն վերջ ջեռնու անգամ պիտի չկրնայ ամուսնանալ. ինչպէս որ Պօղոս ինքն ալ յաղթելու ջանաց, չամուսնացաւ. «ուրիշ օրէնք մը կը տեսնեմ անդամներուս մէջ . . . ո՞վ զիս պիտի ազատէ այս մարմինէն». (Հռովմ. Է. 23.) այսինքն հոգւոյ հակառակ մարմնոյ ցանկութենէն (Նոյն Զ. 19. Գաղ. Ե. 17.): (1)

---

(1) Առաջին դարերու մէջ ամեն բան վճիտակ էր. ամեն ազգէ նոր նոր քրիստոնեայ եղողներ կային, ամեն մէկը զատ զատ գաղափարներ ունէին. ուխտով չամուսնանալը աղէկ ըլլալը գիտցան. իսկ ոմանք ալ նախապաշարուելով ամուսնացող եկեղեցականաց ձեռքէն հաղորդութիւն չէին առներ. ոմանք ալ կին ունեցողը բնաւ եկեղեցական պաշտօն չի կրնար վարել համոզուելով, կամայ և ակամայ կիներնին ձգել սկսան. Յովհան ոսկեբերան, Գրիգոր Նազիանզի և այլն եկեղեցւոյ

11. — Առաքելական եկեղեցին՝ կանոնին ունէր ամուսնացեալ հայրապետներ ալ․ չանոնք հայրապետ ընտրուած էր․ նոյն իսկ Գրիգոր Լուսաւորիչ ամուսնացեալ էր․ այսօր եկեղեցին ամուսնացեալ եկեղեցականներ շատ ունի․ ամուսնացեալ քահանայք հաղորդութիւն կուտան, սարկաւագք պաշտօն կը վարեն, բայց մտածելու ենք թէ առաքեալը կ'ըսէ « ժամանակը մօտ է »․ ըսել է երթալով աւելի պիտի մօտենայ, դարձեալ « ժամանակը նեղ է․ ամուսնացողը չամուսնացողի պէս է » կամ թէ « կուզեմ որ ամէն մարդ իմծի պէս ըլլայ »։

Պօղոս եպիսկոպոսաց ամուսնութեան վրայօք խորին դիտողութիւն մը կ'ընէ, վասն զի եպիսկոպոսութեան ցանկացողներ շատցան Պօղոս կուզէր որ եպիսկոպոսները կոյս ըլլան, մանաւանդ եկեղեցին ալ եպիսկոպոսներու

մարդասպանք՝ այս գաղափարներու դէմ գրած են ; ոմանք [illegible] միայնութիւն առնելով խնդիր առաջինները կը դատապարտեցինեն (Ալտուաճէթ՝ պրակ․ ԺԶ․) իսկ եկեղեցին մինչդեռ որ աւետարանը անեկէ ամէն գանձերով վաճառացուց մեղքի հաստատ․, նոյնպէս նախնեաց գաղափարներէն ետքը գրոց համաձայն երգածներն ալ վաւերացնելով հաստատած է, անտանելիները քանի մը ամիսներ պայթելեցուցին, անդին չեն կրնար անցնիլ ։

պէտքութիւն ունէր, անոր նկատմամբ գրեց թէ «եպիսկոպոսին մէկ կնկան էրիկ ըլլալ պէտք է». (Ա. Տիմ. Գ. 2.) եթէ այս խօսքը ուրանց պէս սխալ մեկնենք, «եպիսկոպոսները մէկ կին, հասարակութեան ալ քանի հատ ըլլայ հոգ չէ» ըսել կ'ըլլայ:

Առ հասարակ կին մը ունենալը Քրիստոսէն հաստատուեցաւ, և առաքեալներէն ալ վաւերացած էր, այն միջոցին Պօղոս կուսակրօնութեան վրայօք մեծ ջանքեր ունէր, անհամարձակ եպիսկոպոս չէր ըլլար, «անկեն մարդու վրայ ձեռք մի դներ» կը գրէ Տիմոթէոս եպիսկոպոսին (Ա. Տիմ. Ե. 22.) հաւատացեալ հասարակութիւնն ալ գիտէր որ մէկ կնկան էրիկ պիտի ըլլան, անգամ մ'ալ ինչ հարկ կար եպիսկոպոսին ամուսնութեան վրայօք մասնաւոր դիտողութիւն ընել. ուրեմն յայտնի և պարզ է որ եկեղեցականին երկու պսակ չի վայլեր, վասն զի Պօղոսի օրով եպիսկոպոսութիւնը նոր կը հաստատուէր. բայց հիմակուան պէս մէկ անգամ մը ամուսնացած ըլլալ, կամ կինը մեռնելէն վերջ չամուսնանալու յանձն առնելու, որ կուսակրօնութեան ուխտ ըսել է, վասն զի մէկ կնկան էրիկ պիտի ըլլան, կեր ալխարհ մէջ եկեղեցականք «հասարակաց հայր» ըսել կրնան, միայն ալ հասարակաց մայր կը հանդուրժեն: անոր

11. — Առաքելական եկեղեցին՝ կանու- խէն ունէր ամուսնացեալ հայրապետներ ալ. զանոնք հայրապետ ընդունած էր. Նոյն իսկ Գրիգոր Լուսաւորիչ ամուսնացեալ էր. այսօր եկեղեցին ամուսնացեալ եկեղեցականներ շատ ունի. ամուսնացեալ քահանայք հաղորդու- թիւն կուտան, սարկաւագք պաշտօն կը վա- րեն, բայց մտածելու ենք թէ առաքեալը կ'ըսէ « ժամանակը մօտ է » . ըսել է երթալով աւելի պիտի մօտենար, դարձեալ « ժամանա- կը նեղ է. ամուսնացողը չամուսնացողէ աղէկ է » կամ թէ « կուզեմ որ ամէն մարդ ինծի պէս ըլլայ » :

Պօղոս եպիսկոպոսաց ամուսնութեան վրայօք խորին դիտողութիւն մը կ'ընէ, վասն զի եպիսկոպոսութեան ցանկացողներ շատցան. Պօղոս կուզէր որ եպիսկոպոսները կոյս ըլլան, մանաւանդ եկեղեցին ալ եպիսկոպոսները

վարդապետք՝ այս գաղափարներու դէմ գրած են; ոմանք դարձեալ վկայութիւն տանելով խելք ու- միտները կը գայթակղեցնեն (Այնուամենայնիւ պատմ. ճՁ.) իսկ եկեղեցին ինչպէս որ առեւտրականք ան- կէ անկէ գանձերն փախցուց մէջէն հաւատ., նոյն- պէս նախնեաց գաղափարներէն սուրբ գրոց հա- մաձայն եղածները ալ փոխելով հաստատած է; ամուսնութիւնը քանի մը ամիսներ գայթակղեց- նելէն անդին չէն կրնար անցնիլ:

պէտքութիւն ունէր, անոր նկատմամբ գրեց թէ «եպիսկոպոսիմը մէկ կնկան էրիկ ըլլալ պէտք է». (Ա. Տիմ. Գ. 2.) Եթէ այս խօսքը ուխտնց պէտ սխալ մեկնենք, «եպիսկոպոսները մէկ կին, հասարակութեան ալ քանի հատ ըլլայ հոգ չէ» ըսել կ'ըլլայ:

Առ հասարակ կին մը ունենալը Քրիստոսէն հաստատուեցաւ, եւ առաքեալներէն ալ վաւերացած էր, այն միջոցին Պօղոս կուսակրօնութեան վրայօք մեծ ջանքեր ունէր, անհատական եպիսկոպոս չէր ըլլար, «ամեն մարդու վրայ ձեռք մի դներ» կը գրէ Տիմէթէոս եպիսկոպոսին (Ա. Տիմ. Ե. 22.) հաւատացեալ հասարակութիւնն ալ գիտէր որ մէկ կնկան էրիկ պիտի ըլլան, անգամ մ'ալ ի՞նչ հարկ կար եպիսկոպոսին ամուսնութեան վրայօք մասնաւոր դիտողութիւն ընել. ուստի յայտնի եւ պարզ է որ եկեղեցականներ երկու պսակ չի վայելեր, վասն զի Պօղոսի օրով եպիսկոպոսութիւնը նոր կը հաստատուէր. քանի հարկին գտնել մէկ անգամ մը ամուսնացած ըլլայ, կամ կինը մեռնելէն վերջ չամուսնանալ յանձն առնու, որ կուսակրօնութեան ուխտ ըսել է, վասն զի մէկ կնկան էրիկ պիտի ըլլան, խեր ախամն մէջ եկեղեցականք «հասարակաց հայր» ըսել են. Կիներն ալ հասարակաց մայր կը համարուին: անոր

համար եկեղեցականը ուրիշին կինը չի կրնար առնուլ, ուրիշն ալ եկեղեցականին կինը ; եկեղեցական մը պէտք չի կրնայ երկու անգամ ամուսնանալ, որ կոյս մնալու յանձնառու ըսել է ։

12. — Բանի մը համար « երկուքը շատ է » որ ըսես կը հիտեւի թէ մէկը բաւական է, մէկին վրայ ալ որ դիտողութիւն ըլլուի « բնաւ և ոչ » ըսել է . ուրեմն Պօղոս եպիսկոպոսներուն չամուսնանալ կը խորհի եղեր, իսկ սարկաւագներուն և էրեցներուն մէկ անգամ միայն, վասն զի անոնց կնիկներուն ալ խրատ կը խօսի իսկ եպիսկոպոսաց համար լուռ կանցնի (Ա. Տիմ. Գ. 11.) ինչպէս որ շատ մը գաղափարներէն ալ արեւուն լոյսին պէս կերեւնան. « կուզէի որ ամէն մարդ ինծի պէս ըլլար » (Ա. Կորնթ. Է. 7.). կապուա՞ծ ես կնկան ; մի արձակուիր . կնիկէ արձակուա՞ծ ես . մի փնտռեր կնիկ » (Նոյն 27.) դարձեալ « ժամանակը կարճըցած է . . . կուզեմ որ անհոգ ըլլաք, զի չամուսնացողը Աստուծոյ հաճոյ ըլլալ կուզէ . իսկ ամուսնացողը իւր կնկանը (Նոյն 29—33.) ինչպէս որ առաքեալներէն ոմանք կոյս, ոմանք բոլորովին ունեցածնին թողելով Քրիստոսի խօսքին հետեւեցան կուսակրօնութեան մէջ ; որոնք պիտի վարձատրուին (Յայտն. ԺԴ. 4.)

13. — Շատ հաւանական է թէ Պետրոսին ու Յակոբոսին հետերնին պտըտցուցածները իրենց կիները չէին, հապա եկեղեցւոյ հովանաւորութեան տակ եղողներէն վաթսուն տարեկան կիներ, սպասաւորութեան համար. ան ալ ոչ թէ ամեն ատեն, վասն զի թէ որ կին անգամ ունենային բնականապէս պիտի չի կրնային պտըտցնել հալածանաց մէջ. և չունենալնին պարզապէս յայտնի է «մեք թողաք զամենայն և եկաք զկնի քո» (Մատթ. ԺԹ. 27.) առ ժամանակեայ թողելու համար այս խօսքը չըսուիր, որովհետեւ անոր թողուլ չեն ըսեր. նաեւս Քրիստոսի հետ ալ երբեմն կնիկներ կը պտըտէին իրենց ստացուածքովը անոր ծառայութիւններ կ՚ընէին, (Մարկ. ԺԵ. 40. Ղուկ. Ը. 3.) միթէ Քրիստոսի՞ն էին. քաւ լիցի. ուրեմն ատանկները Քրիստոսի և իւր աշակերտաց հետ պտըտիլ վարժուած էին, դարձեալ կը պտըտէին. Պօղոս ալ Կորնթացւոց վրայ կը պարծենայ թէ հետս սպասաւոր կին մ՚ալ պտըտցնելով ձեզի ծանրաբեռնութիւն չեմ տար, թէ որ տամ իրաւունքս է, (Ա. Կորնթ. Թ. 5.) արժանի է մշակն վարձու իւրում. ինչպէս որ ըսած կինը յայտնի է թէ կինը չէ, այլ որբեւարի Աննա մարգարէին պէս «Քրիստոսով քոյր եղող կին մը». մտածելու է, քոյր և կին ո՞րչափ

տարբեր են ։ Պօղոս Քրիստոսով քոյր եղող կնիկներէ շատ անգամ ծառայութիւն ընդունած է (Հռով. ԺԶ. 1.) իսկ Կորնթացւոց ալ վրայ ծանրաբեռնութիւն ըրած չէ ։

Աստուծոյ տան աղէկ վերակացու ըլլալ ուզողը ինքը տուն ունենալու չէ , այս պատճառաւ Քրիստոսի եկեղեցին եկեղեցականները կապած է Քրիստոսով . եպիսկոպոսները , վարդապետները կոյս մնալու . քահանայներ և սարկաւագները միոյ կնոջ այր ըլլալով երկրորդ ամուսնութիւն չի փնտռելու . քանի որ կապած է եկեղեցին , ուրեմն կապուած պիտի մնայ Քրիստոսով , անոր ուրիշ ճար չկայ . և ով որ կապէք կապուած ըլլայ ։ Հարսը փեսային հետ պսակուած է մարդ չի կրնար մեկնել , եկեղեցին ալ Քրիստոսի հետ պսակուած է մէկը չի կրնար արձկել ։

ԴԱՍ ԻԷ.

ԿԱՐԳ ՔԱՀԱՆԱՅՈՒԹԵԱՆ ԿԱՄ ՁԵՌՆԱԴՐՈՒԹԻՒՆ

1. Ձեռնադրութիւնը խորհո՞ւրդ է. ի՞նչպէս եւ ե՞րբ տնօրինուեցաւ։ 2. — Ինչո՞ւ համար այնպէս կարգադրեց Աստուած։ 3. — Ի՞նչէն յայտնի է խորհուրդ ըլլալը. արտաքին նիւթը ո՞րն է. այս նիւթին մէջ ուրիշ ի՞նչ պէտք է. Ներքին շնորհքը ո՞րն է. Քրիստոսի հեղինակութիւնը կա՞յ։ 4. — Առանց յաջորդութեան կըլլա՞յ։ 5. — Քանի՞ աստիճան կայ. ի՞նչու համար է։ 6. — Առանց յաջորդութեան եղած ձեռնադրութիւնը ի՞նչ է։ 7. — Ձեռնադրութեան իշխանութիւնը որի՞ն է. տաճարը ո՞վ կ'օծէ։ 8 — Ձեռնադրեալք պէտք ամուսնանա՞ն։

1. — Եկեղեցւոյ խորհուրդներուն մէջ, ձեռնադրութիւնը՝ գրեթէ առաջին աստիճանի մէջ տեղ բռնած է, սակայն Աստուածային տնօրինական կարգադրութեան համեմատ մարդս նախ մօրմէն և ապա աւազանէն ծնելով աստիճանաբար կենթարկուի. ուրեմն խոր-

հուրդներուն , անոր համար մկրտութենէն կսկսինք, եթէ ոչ Ադամ առաջին անգամ Աստուծմէն ձեռնադրուեցաւ. ուրիշ խօսքով . դարձեալ եկեղեցւոյ սկզբունքը նոյնն է , վասն զի Նախապէս Ադամ սուրբ հոգւով մկրտուեցաւ « փչեաց շունչ կենդանի » կնքըուեցաւ Աստուածային ձեռնադրութեամբ . ամուսնացաւ երկնային պսակի տակ , ապաշխարութենէն ու հաղորդութենէն զուրկ մնալով, բանտին մէջ Քրիստոսի սպասեց (Ա. Պետ. Գ. 19.) անոր սերունդէն որոշուեցան ձեռնադրեալ և օծեալ նահապետներ , մարգարէններ , քահանայներ , թագաւորներ , հոգեւոր և մարմնաւոր իշխանութիւն և հովուական առաջնորդութիւն վարելու համար ։ Աստուած ինքը ինչ որ պիտի ընէր մարդոց, հրաշալեաց տակ առաւ . մարդիկ ալ առ Աստուած ինչ պաշտօն որ պիտի մատուցանէին , բնութեան ու խելքի մօտ կարգադրեց. որ սքանչելապէս 'ի գործ կը դրուի աշխարհիս ստեղծմանէն մինչեւ ցայսօր ։

2. — Նախախնամութիւնը՝ անբան արարածներու մէջ անգամ, կարգադրութիւն մը դրած է , կը նայինք որ հարիւրաւոր կռունկներ երկինքին երեսը մէկ կռունկի ետեւ դիզուած կերպեն պար առեալ . պար մը մեղուներ մէկ մեղուի մը գլուխ ժողվելով զօրագնդի

մը նմանութիւն կը կազմեն . ամբողջ հօտ մը ոչխարներ հովուի մը ձայնին կամ անոր հնչեցուցած փողին կողմը կը հակին և անոր գտնուած տեղւոյն կողմը դառնալով կարածին ։ Այս կարգադրութիւնը՝ անբան արարածներու վրայ տեսնելով կ՚սքանչանանք , հապա բանական արարածի մը ո՞րչափ հարկաւոր է եղեր . ինչպէս որ իրօք ալ կզգանք թէ , երբ անհատի մը ձեռք, ոտք և այլն անդամներ բարեգործութեան մէջ ըլլայ, ո՞րչափ խղճի հանդարտութիւն է ։

Յայտնի ճշմարտութիւն է որ քաղաքականութեան մէջ մարմնաւորի մասին այդ կարգադրութիւնները պէտք են , հապա ո՞րչափ հոգեւորի մասին, որով երեւելեօք աներեւոյթ մը պիտի գաղափարենք . Աստուած հոգի է, հոգեւոր երկրպագութիւն կուզէ , մեր հոգիներն ալ մարմնոյ մէջ են , բնութեան ու խելքի մօտ կարգադրութեամբ երկրի վրայ երկնային շարժման պէտք ունիմք, ինչպէս որ Պօղոս կանանց բացագլուխ աղօթելը անպատեհ սեպած է բնութենէն փոխ առնելով, « բնութիւնն ալ ձեզի չի՞ սորվեցներ » կըսէ , (Ա. Կորնթ. ԺԱ. 13.) . նոյնպէս ալ Քրիստոս բնութենէն առնելով « ես եմ հովիւն քաջ » կ՚ըսէ (Յովհ. Ժ. 11.) Պետրոսին « արածե՛ա զոչխարհս իմ» (Յովհ. ԻԱ. 2.) ինչ-

դէս որ Նախադէս ալ Մովսէս ու Դաւիթ հաւատութեան մէջ ընտրուեցան (Եբր. Գ. 1. Ա. Թագ. ԺԶ. 19.) Քրիստոս ինքը առաջին անգամ հովիւներուն յայտնուեցաւ, (Ղուկ. Բ. 8.) միով բանիւ, հովիւներէն մարգարէներ ու որսորդներէն առաքեալներ ընտրեց. մարգարէներ առաքեալ ալ են, զի Աստուծմէ զրկուեցան. և առաքեալներ մարգարէ ալ են, վասն զի առաքելութեան մէջ շատ անգամ մարգարէացան ալ եւ ապագի ժամանակին համար. ուրիշ խօսքով ժողովուրդը խրատել ու համոզելու համար որսորդներ, հոգեւոր պաշտօն վարելու համար հովիւներ են. անոր համար Քրիստոս բնութեան մէջէն հովուութիւնը կորոշէ իրեն և իրեններուն։

3. — Ձեռնադրութիւնը՝ Աստուածային սուրբ խորհուրդ է, որով հեռանու իւր մէջը ունի ալբոտէն Յա, Նէրէն Ջորէ և Քրիստոսէ Նեպիսկոպոսնէը։ Առաքելին ձեռքը յայտնի է «ձեռնադրեցին զերիցունս աղօթս արարեալ հանդերձ պահօք» (Գործք. ԺԴ. 22.) «առնուին զսուրբ հոգին ձեռնադրութեամբ» (Գործք. Ը. 17.) որուն ձեռքը ձեռք դնելն է։

Անոր արտաքին ձեւին մէջ օծումն ալ պէտք է, վասն զի ընտրեալները կ'օծուէին, Ահարոն, Դաւիթ և բոլոր մարգարէք. թէեւ քրիստոնեայք արդէն օծուած կըլլան,

նակ այն առաջին ընտրութիւն է Քրիստոսի կնիքը առնելու համար . առաջինները հինին համար առաջին անգամ մասնաւորապէս կընտրուէին ; իրենց ժողովուրդն ալ օծում չունէին , անոնց մէկ անգամը բաւական էր . իսկ վերջինները առաջին անգամ ընդհանրապէս կընտրուէին օծմամբ նորոյն համար . Նոր խորհուրդին ալ առ հասարակ օծեալ ըլլալուն համար անոնց ընտրեալները կրկին օծման պէտք ունէին , առաջնորդներն ալ այս օծումը ըրած ըլլալու են անշուշտ, վասն զի սուրբ գրոց մէջ ձեռք դնել ու օծել իրարու տեղ շատ անգամ գործածուած են (Տե. Դաւ. ԻԳ. 3—4.) առաքելական մասնաւորապէս գրելոց պէտքութիւն չունէին , աւանդութեամբ ալ համբերել բաւական էր , ինչպէս որ շարութէ առեղ Կիւրեղի պատմութեան համար սուրբ գըրոց մէջ նշաններ միայն կան , և եկեղեցւոյն ալ հաստատուն աւանդութիւնը բաւական եղաւ . նոյնպէս ալ ձեռնադրական օծումը՝ եկեղեցին վաւերացուցած է , ինչպէս որ հաստատուն սուրբ աւանդութիւն և սուրբ գրոց մէջերն մեծածաւալ նշաններ անոնք կիրարկէին խնդրելեն առնելը ;

Ներքին խորհրդոց զգալով , Աստուածապարգև ճշմարտութիւն է » . քեզի տրուած շնորհքը զանց մի՛ ըներ » (Ա. Տիմ. Դ. 14.)

Քրիստոսի հեղինակութեան մասին ձեռքդրած
ըլլալը գրուած չէ, բայց մէկը չի կրնար ու-
րանալ Քրիստոսի ձեռնադրութեան հեղինա-
կութիւնը. ձեռք ալ դրած ըլլալու է վերնա-
տան մէջ, զի հաղորդութիւն պիտի մատա-
կարարէին. «զայս արարէք» որն յարութենէն
վերջ վաւերացուց. «առէք հոգի սուրբ. և
որոց ներէք ներուած է» (Յովհ. Ի. 22.) ու-
րով ձեռնադրութեամբ մասնաւոր մարդիկ իշ-
խանութիւն առին կապելու և արձակելու,
հասարակօրէն մարդիկ Ադամային մեղքէն
կը սրբուին. օծութեան միջոցաւ սուրբ հո-
գին կառնուն. Քրիստոսի մարմինը կը ճաշա-
կեն. Աստուածային խորհուրդներուն հազա-
րապետներ կ'ըլլային (Ա. Կորնթ. Դ. 1.)
հաշտութեան պաշտօն կ'առնուն. (Բ. Կորնթ.
Ե. 18.). Աստուծոյ խօսքը ձեռքերնին կը չօշա-
փեն (Ա. Յովհ. Ա. 1.) ալ ի՞նչ պէտք ըլլար որ
սուրբ խորհուրդ ըլլար ձեռնադրութիւնը:

4. — Ձեռնադրութիւնը՝ յաջորդական
որ չըլլայ ձեռնադրութիւն չէ և կատարած
պաշտօնն ալ խորհուրդ չէ: Առաքելոց մէ-
ջէն յաջորդական ձեռնադրութիւնը չի պակ-
սեց (Գործք. ԺԴ. 22. Բ. Տիմ. Բ. 2. Տիտ.
Ա. 5.) առաքելական յաջորդութեամբ՝ ձեռ-
նադրութիւնը ծայրահաս եղած չէ (1):

---

(1) Մաս մը քրիստոնէից բռնած ճամբան կը

5. — Ձեռնադրութեան մէջ եօթը կարգ կամ աստիճան կայ սուրբ գրոց համեմատ, որ երթալով կը մեծնայ. Ա. դռնապանու.

վկայ է որ ձեռնադրութեան ծայրը կորսուած են. խօսքով ձեռնադրութիւն կը յարգեն, գործքով զայն կ'ոչնչացնեն, ինչպէս որ յայտնի է. Պօղոսին անսուտ կորնթացւոյ մը պատմուելուն համար գըրածը վկայութիւն առնելով, որ կըսէ «ամենքդ մէկ տեղ ժողովեցէք» (Ա. Կորնթ. Ե. 4.). կը հրատարակեն թէ «կապել արձակելու մասին քահանային ունեցած իշխանութիւնը միրտուած անդամներն ալ ունին» (տես Այնուատէթ 140 երես) և ընդ ամին՝ Երաս յունարէն իխքիյար նշանակութեամբ միրտեալ անդամներ իրենց համար Երէցներ կրնան ընտրել ու ձեռնադրել, զի միւս օրն ալ անմակնը կարելով թող տալ (տես Այնուատէթ 159 երես)։ որ ըսել է առաքելականը չի մնաց։ Գալով որ մէկտեղ ժողովիլ ամեն ատեն պէտք է, կառավարութիւններն ալ քաղաքական գործերու համար շատ մարդիկ կը կապեն ու կարձըկեն անո՞նց ալ եկեղեցի ըսենք. թէ որ այդպէս է եկեղեցւոյ անդամը սուրբ ըլլալով եկեղեցւոյ պաշտօն ալ պիտի կրնան փարել. ի՞նչ հարկ կար, մեղք չէ՞ր Կորխին ու իրեններուն որ պատժուեցան (Թուոց. ԺԶ. 1—3.) կամ Քրիստոս եկեղեցին ժողովրդէն որոշելու համար այն աւելորդ խօսքը ի՞նչու խօսեցաւ «թէ որ ձեռքի չի լսէ եկեղեցւոյն ըսէք» Մատթ. ԺԸ. 16.)

Կամ առաքեալները միրտութեան ձեռնադրու-

թիւն, Բ. դպրութիւն, Գ. երդմնեցուցչութիւն, Դ. ջահընկալութիւն, Ե. կիսասարկաւագութիւն, Զ. սարկաւագութիւն, Է. քահանայութիւն: Ասոնց մէջէն մինչեւ կիսասարկաւագութիւնը մանր պաշտօններ են, սակայն Քրիստոսի սկզբանէն սպասաւորութեանը մէջ ամենէն փոքր պաշտօնը եկեղեցւոյն հրամանին պէտք ունի Աստուածային տնօրէնութեանց համեմատ, ինչպէս որ յառաջագոյն ուխտին կրօններն ու քահանային կրակը դնողներն ալ իրենց պաշտօնը ունէին. Նոյնպէս Պօղոս սկզբնական պաշտօններուն մէջ իր սպասաւորքը ունէր (Բ. Տիմ. Դ. 9—13.)

Սարկաւագութիւն ու քահանայութիւն Քերովբէներու ու Սերովբէներու պաշտօն է՝ զԱստուած իրենց վրայ կրել քանզի է, որոց վրայ նստեալ կը պատարագէ Քրիստոս, որք կը շօշափեն զհուրն Աստուածային (Եզեկ. Ժ. 7. Եբր. ԺԲ. 29. Ա. Յովհ. Ա. 1.):

Եկեղեցին Քրիստոսի անդամն է. իւր

թիւնը կրեցին, անդամ մ'ալ ի՞նչ հարկ կար ձեռնադրուած ու եկեղեցական անդամ եղածներու սպասաւորական պաշտօններուն համար դարձեալ ձեռնադրել [illegible] (Ա. [illegible]) [illegible]

ամբողջութիւնը կուզէ, գլուխ, ձեռք, ոտք. անոր համար եկեղեցւոյ պաշտօնեայք իրենց աստիճանները ունին. քահանայութիւնն է գլուխ և սարկաւագութիւնն ալ ձեռք, որոնք սեղանին սպասաւորութիւն ընելու համար կը ձեռնադրուին. ոչ թէ եկեղեցւոյ խորհուրդները կատարելու համար (Գործք. Զ. 3.) իբր հրեշտակ. իսկ քահանայութիւնն է իբրև հրեշտակապետութիւն, ինչպէս որ անոնք ալ իրենց աստիճանները ունին, Սերովբէք և Քերովբէք, հրեշտակք և հրեշտակապետք, Գաբրիէլ և Միքայէլ գլուխ հրեշտակաց. «Ես եմ Գաբրիէլ որ կամ յառաջի Աստուծոյ» (Ղուկ. Ա. 19.).

6. — Նոր օրինաց ձեռնադրութիւնը Քրիստոսէն սկսեալ կ'արմատանայ յաջորդական կերպով պատուաստէ պատուաստ, թէ որ այնպէս չըլլայ ձեռնադրութիւն ըսել չի ըլլար, զի իշխանութիւն չունի ընելու, այլ կեղծ և անհիմ գործողութիւն մը ըլլալուն համար, Քրիստոսի եկեղեցի ըսել չըլլար; հապա «Տէր, Տէր» կանչող խումբ մը. (Մատթ. Է. 22.) և իրենց պատուաստը Քրիստոսէն առած չըլլալնուն համար «ոչ գիտեմ զձեզ» պիտի ըսէ։

Այս պատուաստը նախ առաւ և մեկերը առին, առանց և մէջ մարմնոյ մէջ մէկ հոգի

ընակելով մէկ գլուխ եկեղեցւոյ հանդիսացան « հա՛յր միացուր զասոնք ինչպէս որ մենք մի ենք » (Յովհ. ԺԷ. 21.) անկէ Մատաթեան, վերջը մանաւորապէս Պօղոս, անոնցմէ տարածուեցաւ անծայրահատ կերպով։

7. — Ձեռնադրութիւնը եկեղեցւոյ գլուխէն սկսելուն համար եպիսկոպոսին է, ոչ թէ եկեղեցւոյ անդամներուն, եպիսկոպոս մը քահանայ, վարդապետ կրնայ ձեռնադրել, թէեւ եպիսկոպոս ալ կրնայ ձեռնադրել պէտք էր սակայն ասոր մէջ ընական կարգ մը մնալ. այնպէս որ ձեռնադրող եպիսկոպոսը ձեռնադրեալ եպիսկոպոսին հրամայողը եղաւ, որուն վրայ ընականապէս « Պետ » մասնիկը աւելցաւ. ինչպէս որ Պօղոս եպիսկոպոս կը ձեռնադրէ զՏիմէթէոս և անոր կը հրամայէ շատ բաներու համար. որ ըսել է Տիմէթէոսի և Տիտոսի նկատմամբ Պօղոս եպիսկոպոսապետ և կամ քահանայապետ է Քրիստոսի եկեղեցին առաքելական ուղղափառ և կաթողիկէ ըլլալուն համար եկեղեցւոյ գլխաւորներուն Կաթողիկոս կամ Քահանայապետ և կամ Եպիսկոպոսապետ կըսենք, որ եպիսկոպոս ձեռնադրելու իշխանութիւնը անոնց է։

Տուն Աստուծոյ կազմել տան գլխաւոր վերակացուէն կը պատկանի, ըստ այսմ եպիսկոպոսներուն կը վերաբերի նուիրական եկե-

դեցի հիմնարկելու օծելու իշխանութիւնն ալ. եթէ ոչ եպիսկոպոսապետ, եպիսկոպոս, քահանայ, առ հասարակ քահանայութիւն ըսել են. մկրտութեան, դրոշմի, հաղորդութեան, պսակի և այլն խորհուրդներու մէջ քահանայական կարգով կը մատուցանեն իրենց պաշտօնը, և առ հասարակ Նոր ուխտի քահանայներ են. ազգ սուրբ և քահանայութիւն հոգևոր է, (Ա. Պետ. Բ. 5—9.) սուրբ գրոց մէջ եպիսկոպոս և էրէց երբեմն համանշան գործածուած են (Տիտ. Ա. 5.) որ քահանայ և քահանայապետ երբեմն համապատասխան են:

8. — Եպիսկոպոսք և վարդապետք յառաջ կապէս Աստուծոյ տան ծառայելու ուխտով պիտի ձեռնադրուին, անոր համար կոյս մնալու են, ինչպէս որ Պօղոս անոնց ամուսնութեան վրայօք մասնաւոր դիտողութիւն ըրած է, (Տե. Դ. ԻԶ. 11—12.) խոստովանահարք Աստուծոյ տանը հետ մէկտեղ քաղաքական ընտանեաց հետ ալ յարաբերութիւն ունենալնուն համար, մէկ անգամ ամուսնացեալ, ընտանեաց և զաւակի տէր և այն կենաց մէջ փորձուած և փորձառուներէն կ'ընտրուին (Ա. Տիմ. Գ. 2.) ([1]):

([1]) Տեղ տեղ, անկիւն անկիւն երբեմն ապրելու միջոց ըլլալու համար ագէտ եկեղեցականներ ձեռնադրելու թոյլտուութիւն կ'ըլլայ, անալ ինչ-

Ձեռնադրեալ մը եկեղեցւոյ այգեգործ մ՚ է, պէտք է՝ այգին աղէկ խնամել գիտնայ։ Քրիստոս ինքը եկաւ ծանրաբեռնեալները թեթեւցնելու և խեղճերուն ալ ղրկեց այն պաշտօնով թէ «որպէս առաքեաց զիս Հայր և ես առաքեմ զձեզ». ղրկուածները կրկին ծանրաբեռնութիւն տալու չեն. և կամ թէ եկեղեցականութիւնը հովուութիւն մ՚է, խեղճ ոչխարին նայելու չէ թէ իւր ցաւէն ընկողմնեալ է գետին, հապա անոր բարոյական վէրքը գտնելու է, ըղեղին մէջն է՞ թէ կճղակին թէ ներսիդին է. ուրեմն մենք մինակ նշխարեալ թաղելու, և հիւանդին վրայ «փառատեա՛» ըսելու և կամ երախայ մկրտելու համար ընտրելու չենք մեր եկեղեցականները, հապա օձի պէս խորագէտ և աղաւնիի պէս միամիտներէն որ լոկ խորագէտ չըլլան իբր նենգամիտ, որպէս զի Աստուածային անօրէնութեանց դէմ պատճառներ

պէս որ առաջուց չէր կրնար իւր ապրուստը ճարել, ձեռնադրուելուն որ դիւրին ճար է, այս անգամ իւր ալ [illegible] մէկ կողմէն, Ժողովուրդին անհոգութիւնը միւս կողմէն, միջոցաւ երկու կորուսիչ բերաններ հանդիպանալով խեղճին կեանքը և խղճին հանգստութիւնը սիրով տալու են, յետոյն չար քան կատաղին ձիգ, և կրկին ծանրաբեռնութիւն.

տալու չէր համարձակին, և ոչ ալ էրկ միամիտ որ յիմարութիւն է։

ԴԱՍ ԻԲ.

ԱՑՑԵԼՈՒԹԻՒՆ ՀԻՒԱՆԴԱՑ

1. — Այցելութիւն հիւանդաց ի՞նչ է։ 2. — Խղճո՞վ թէ առանց խղճի։ 3. — Խղճին խօսքը կընենք. առանց գործողութեան անկաւէր չի՞ մնար։ 4. — Առաքելոց ըրածը ի՞նչ տեսակ իւղ էր։ 5. — Հայաստանեայց եկեղեցին իւղ ունի՞։ 6. — Հիւանդաց օծման նպատակը ի՞նչ է. այս գործողութիւնը միայն մէ՞կ անգամ թէ շատ անգամ կըրնայ կատարուիլ հիւանդի մը վրայ. ի՞նչպէս կը կատարուի։ 7. — Ի՞նչու նշխար սահմանուած է։ 8. — Միտք դնելու համար քանի՞ պարագայ ունի այս խորհուրդը։ 9. — Միջոցը ի՞նչ է. ասոր միջոցը քանի՞ տեսակ է։ 10. — Եկեղեցականները մեռնելէն վերջ ի՞նչու կ՚օծեն։ 11. — Ննջեցելոց թաղման կարգ ի՞նչու կը կատարեն։

1. — Այցելութիւն կամ օծումն հիւանդաց, այս եօթներորդ խորհուրդը հնուց ալ կար, Քրիստոսով վաւերացաւ և առա-

քերց ձեռքով ՚ի դուրս դրուեցաւ։ Եղիսէ մարգարէին օրով շատ բորոտներ կային ա- նոնց մէջէն Նէեման ասորին սրբուեցաւ. (Ղուկ. Դ. 27.) « Մովսէսին հրամայած պա- տարագը մատուցէ » (Մատթ. Ը. 4.) որ ըսել է հիւանդաց ու եկեղեցականաց մէջ կրօնական գործողութիւն մ՚է. Քրիստոսէն պատուիրուած և առաքեալներէն գործած- ուած է. պաշտօնեան եկեղեցին է. արտա- քին ձեւ, և ներքին առողջական ազդեցու- թիւն ունենալուն համար Աստուածային սուրբ խորհուրդ է ([1])։

([1]) Ոմանք սահմանէն և փախճանէն հեռու մնալով, Նպատակին հակառակը կը գործեն. ոմանք ալ կուրանան այս խորհուրդը, իբր թէ սուրբ գրոց մէջ ատանկ գրուածք մը չի կենայ. կամ թէ Յակոբոսին ըսածը Երուսաղէմ չերմ ըլլալուն համար բժշկական օրէնքով հիւանդները օծել ըլլայ։ Այսպէս ըսելը յայտնի խորդախութիւն է (Այնուատէթլէր երես 157.)։ « Սուրբ գրոց մէջ չ՚կայ » կ՚ըսեն, արեւի պէս կը փայլի (Մարկ. Զ. 13. Յակոբ Ե. 14.)։

Առաջիններըը զհայաստանեայց եկեղեցին մե- ղադրելու համար, « ամեն մէկը տեսակ մը կ՚ըսեն՝ դաւանածնին Այլանդակ իրեղ խորհուրդ մ՚ է » կը- սեն (Հ. Յ. Գաթըրճեանի հիմնական տարբերու- թիւն. նաեւ Խըմի Խըահի ՈԿԲ.)։ Վերջիններն ալ իրենք զիրենք արդարացնելու համար « Հայոց Ե- կեղեցին խորհուրդ կը դաւանի ու չի կատարեր

Չ. — Առանց իւղի հիւանդաց օծումը կատարուիլ կարելի է, ըլլայ ալ կ'ըլլայ, չըլլայ ալ կ'ըլլայ սորվեցուցած է Քրիստոս։ Հիւանդաց ու եկեղեցականաց մէջտեղը կրօ-

---

կըսեն։ Քրիստոս այս գործողութիւնը կատարեց, առաքեալք հետեւեցան. բայց իւր պարզ նպատակը և վախճանը ունի։

Թէ որ Քրիստոս և առաքեալք, տաք երկիրներու մէջ պտըտելնուն համար բժշկական օրէնքով կ'ընէին ոչ աւետարանիչք գրելու էր և ոչ ալ Յակովբոս կրկնելու էր, վասն զի իրեն գրածը ընդհանուր եկեղեցեաց էր, զով տեղեր ալ քրիստոնեաներ կային և պիտի կենային հարկաւ և գըրածն ալ առժամանակեայ բան մը չէր. մանաւանդ որ եկեղեցւոյ էրէցներ գալ օծելու ի՞նչ հարկ կար, էրէցը բժիշկ ալ չըլլար. բժշկական գործողութեանց մէջ մեղաց ներումն ալ հարկ չկայ գրել «Թէ որ մեղք ալ ունի պիտի ներուի». գլխաւորաբար, թէ որ այդ հիւանդաց օծումը բժշկական հանրածանօթ բան մը էր ու ժողովուրդն ալ այնպէս գաղափարած էր, առաքելոց օծմանն հըրաշական ի՞նչ կարեւորութիւնն պիտի տային, և Քրիստոսի ինչու պիտի դիմէին. իւղով իրենք իրենց ալ կ'օծուէին, անոր մէջի կրօնական ազդեցութիւնը ի՞նչ պիտի ըլլար։

Ինչպէս որ Քրիստոս և առաքեալք ամեն բանի մէջ մէյմէկ միջոց կը գործածէին Աստուածային տնօրինութեան համեմատ, հիւանդաց օծումն ալ միջոց էր առողջութեան ոչ թէ միջոց չընչոյ աւարտման։

նական գործողութիւն ու ներքին ազդեցութիւն ունենալուն համար խորհուրդ է, իսկ Քրիստոս և առաքեալք առանց իւղի ալ այդ գործողութիւնը կատարելուն համար, առանց իւղի ալ կարելի է. ինչպէս որ Յայրոսին աղջիկը մեռած էր, առանց օծման յարոյց, պրոպատիկէ աւազանին քովի անդամալոյծը առողջացուց առանց օծման, և պատուիրեց որ ալ չի մեղանչէ. Նոյնպէս առաքեալք տաճարին դրանէն ներս մտած ատեննին, ճամբան գնացած ժամանակնին շատ հիւանդներ քալեցուցին առանց օծման, շատ անգամ ալ օծած ըլլալնին յայտնի է։

3. — Մկրտութեան աղօթքը կարդալ ու ջրով չի մկրտելը չըլլար, վասն զի անոր վախճանը ներքին մաքրութիւն է, դրսէն ալ նիւթը կենալ հրամայուած է. Նոյնպէս մինակ մտքէ զղջալով չըլլար, հապա դրսէն խոստովանելու է, որովհետեւ Աստուածային տնօրէնութիւն է, ուսկից ստոյգ է որ երբեմն խորհուրդներ խօսքով անվաւեր են, բայց այս վերջինը աղօթքով վաւերական է. Ինչպէս որ Յակոբոս ըսած է «Հաւատքով եղած աղօթքը հիւանդը պիտի առողջացունէ և մեղքերն ալ պիտի ներուի». Հոս իւղը թողլով, զօրութիւնը աղօթքին կուտայ, որ ըսել է թէ հիւանդաց այցելութիւնը միայ

վերջ խորհուրդներուն բովանդակութիւնը և վերջաբանութիւնն է, անոր յառաջաբանին մէջ՝ այսինքն մկրտութեամբ և դրոշմով ամեն քրիստոնեայք արդէն օծեալներ են (Ա. Յովհ. Բ. 20—27.) նաեւ աղօթքն ալ խաչ աւետարան եայլն արարողական գործածութիւն ունի իւր հետ ։

4. —Առաքելոց գործածած իւղը Յակովբոսին ըսածին համեմատ վաւերական է, սակայն հրահանգ մը չի տալուն համար կերպով մը հնուց 'ի վեր վաւերացեալ իւղը կիմացուի որ է ՄԻՒՌՈՆ. վասն զի միւռոնը Աստուածմէն իւր հրահանգը ունէր որ մինակ եկեղեցւոյ գլուխ եղողները կրնային եփել, զանազան ծաղիկներու բաղադրութեամբ, ուրկէ կ'առնու միւռոն անունը, սակայն Յակովբոս (ձիթոյ իւղ կամ ձիթենի) չ'որոշէր, ինչպէս որ հինէն հրահանգը առուած ըլլալուն «իւղ» չէր ըսուեր անորոշապէս, հապա որոշ կերպով « Օծման սուրբ իւղը » կըսուէր, երբ «ձիթենի» իսկ Յակովբոս առանց որոշելու «իւղ» կըսէ ։ Ասոր հետ մէկտեղ չենք ալ կրնար ըսել թէ, բոլորովին անորոշ է, որովհետեւ հնուց 'ի վեր հիւանդաց ու եկեղեցականաց մէջ կրօնական գործածութիւն մը կայ, Քրիստոս իւղով մը վաւերացուց (Մարկ. Զ. 13.) ուրկէ կ'իմացուի թէ, Յակովբոսին ըսածը

Քրիստոսին վաւերացուցած իւղն ըլլալու է, և ըստ այսմ իւր վախճանը զատ ըլլալուն համար Սրբալոյս միւռոնէն տարբեր ըլլալ պէտք է, ասոր համար Յակոբոս անորոշ կը խօսի ։

Քանի որ հրահանգ չունի, իւղը իւր անունէն առնելով Գաւիթին ըսածին համեմատ « իւղ կովուց և կաթն մաքեաց » անարատ իւղ ալ կը հասկցուի ։

Գիշերաժամու աղօթից մէջ օծման վերաբերեալ գիրքեր և աւետարաններ կան, որուն մէջ Քրիստոսի՝ Սամարացւոյն ըսած առակով կը յիշուի թէ « ճամբուն վրայ ինկած վիրաւորին ձէթ ու գինի աւանդեց » ասոր ալ նկատմամբ յատկապէս միւռոնէն տարբեր ձիւթաիւղ կը հասկցուի . որ ըսել է եկեղեցանական մասնաւոր աղօթիւք կրնայ կատարուիլ . և այս վերջինը ամեն քահանայ և վարդապետ կատարելու իրաւունք ունենալ կերեւնայ ։

5. — Հայաստանեայց առաքելական Ս․ եկեղեցին այդ բոլոր շփոթութիւնները իւր մէջէն փարատած է ազատամտօրէն . « բժշկական օրէնք է » չի ըսեր, Աստուծոյ Տնօրէնութեանը դէմ չի մեղանչելու համար, « հոգին աւանդելիք ժամուն պէտի տրուի » չըսեր, անոր նպատակէն ու վախճանէն շատ հեռի

չի ծնալու համար. ոչ այսպէս և ոչ այնպէս, հապա Աստուածային միջին սահմանով ամբողջապէս կը կատարէ. նախ կը մեռոնուինք որով հասարակօրէն օծեալ ենք, որ միւռոնը և ձիթախիւղը ունինք ըսել է, երկրորդ Աւագ հինգշաբթի ոտնլուայի ատեն, անարատ իւղ մը կ'օրհնենք վարդապետական խորհրդով 'ի նշան առողջութեան հանուր քրիստոնէից. զի այն օրը Քրիստոս եօթը խորհուրդը ամբողջ վաւերացուց, բոլոր մարդկային ազգը հիւանդ էր մեղօք, առողջացաւ բարոյապէս. ուրեմն գիշերաժամու ատեն խօսքը որ կ'ըլլայ, իւղն ալ արդէն եղած է այն հիւանդքրիստոնէին համար, իւղին երեք տեսակն ալ անշփոթ կատարած է հայաստանեայց եկեղեցին:

6. — Հիւանդաց օծման վախճանը և նպատակը հիւանդը ոտքի հանելու համար աղօթք է. Յակոբոսին ըսելը թէ «մեղքերն ալ պիտի ներուին» հիւանդը ոտքի ելլալէն վերջ անգամ մ'ալ չի մեղանչելուն ուխտն և խոստովանութիւն է. «ահաւասիկ ողջացար մի եւս մեղանչեր» ըսաւ Քրիստոս երեսուն և ութ ամեայ հիւանդին. ուրեմն հիւանդը եկեղեցւոյն երէցը կանչելու է Յակովբոսին ըսածին համեմատ, եկեղեցականը գալով բժշկութեան աւետարան մը որ կարդայ,

հարկաւ բարեպաշտ հիւանդին յոյսը կը շարժի, թէ որ «փարատեա՛» եւայլն գիշերաժամու աղօթքներ ալ կարդացուին՝ անշուշտ երթալով յոյսը կը թանձրանայ և աւելի կուժոխնայ, և կը յուսայ թէ այսչափ աղօթքին վրայ ոտքի կելնէ. ահաւասիկ այս առողջութեան միջոցի կարգին մէջն էր Յակոբոսին ըսած իւղն ալ, միջոց առողջութեան և կենդանութեան ոչ թէ միջոց մահուան։

Թէ որ այդ աղօթից հետ սրբալոյս միւռոնէն տարբեր ձիթաիւղ մը և կամ անարատ իւղ մը օրհնուի այն միջոցին քահանային ձեռօքը, «Քրիստոսի աշակերտաց երբեմն օծեցին ալ» ըսելով, թերևս հիւանդին առողջութեան յոյսը աստիճան մ'ալ աւելնայ, ինչպէս որ փորձով տեսած ենք աւելնալը խաչի և սրբոց մասանց ներկայութեամբ, որ ըսել է այս կէտը եկեղեցւոյն աղատամբտութենէն և հիւանդին դաղափարէն կախեալ է։

Այս գործողութեանց մէջէն հիւանդը ըսենք թէ ոտքի ելաւ ու քանի մը ամիս և քանի մը տարի վերջ դարձեալ հիւանդացաւ ու կրկին այս խորհրդին գործողութիւնը պահանջեց, մինթէ պիտի խնայո՞ւի անկէ, անկարելի է խնայուիլ, եօթանասուն անգամ եօթըն ալ որ ըլլայ, չի խնայուիր։

Հիւանդաց ձեռնադրութեան կարգի կատարումն է, գիշերաժամ, աղօթք, աւետարան եւայլն, ձեռնադրութեան իւղն ալ արդէն առհասարակ բոլոր ժողովուրդը օծուած է, երեք տեսակ իւղի միջոցաւ, այն է, միւռոնի որուն մէջ կը պարունակուի ձիթաիւղն ալ. Նաեւ Աւագ հինգշաբթուան օրհնուած իւղն ալ եկեղեցիէն պահպանուած է։

7. — Վերջին օծման էական կէտը նախապէս առողջութիւն մաղթելէ հիւանդին համար, երկրորդ խոստովանցնելով անգամ մ՚ալ մեղք չի գործելու ուխտ ընել տալ, վասն զի իմացականօրէն և բնականապէս հիւանդութեան մէջ շատ անգամ մարդոց յիշողութիւնը կը պարզուի, աշխարհիս ունայնութեան վրայ աւելի խորին դիտողութիւն մը կ՚ընէ, եկեղեցականք երթալով կ՚աղօթեն, որպէս զի առողջանայ, կը խոստովանցնեն, որպէս զի զղջայ, կը հաղորդեն որպէս զի Քրիստոսի հետ անդամակցի. այս միջոցիս թէ որ առողջանայ լաւ եւս է, թէ որ մեռաւ ան ալ յոյս է հաւատով։

8. — Այս եօթներրորդ խորհրդոյն մէջ մեզի համար միտք դնելու երկու բան կայ. Նախ այս վերջին օծման ու խոստովանութեան յոյս դնելով կամաւ մեղանչելու և կամ «Մեղայ» կանչելու համար ժամանակ սպա-

տելու չենք, Ներելիներն ալ Թանձրանալով որ աւուր մահացուի կը փոխուին, հապա ամէն ժամանակ արթուն լինելն է. վասն զի չենք գիտեր թէ երբ կուգայ «ահաւասիկ օր փըրկութեան». մինչդեռ ժամանակս 'ի ձեռս է· գործեցուք զբարիս». ասոր հետ մեկտեղ թէ որ հիւանդացանք ու պատեհութիւն գըտանք եկեղեցականները կանչելու, այն հաւատքէն ալ յապաղելու չենք, վասն զի քրիստոնէութեան կրօնական սուրբ պայմանին չորս յօդուածին մէկն ալ յոյսն է։

Երկրորդ; վերջին օծման խորհրդի և աղօթքի մէջ թէ որ հիւանդ մը առողջացաւ ինչպէս որ ըսինք շատ լաւ է, թէ որ տկարացաւ կամ ուշ աղէկցաւ, և կամ մեռաւ, դարձեալ թերահաւատութեան մատնուելու չենք թէ «ինչու առաքելոց օրով հիւանդները անմիջապէս կը քալէին ու հիմա չեն քալեր» վասն զի Նախախնամութիւնը ամէն մէկ պարագայներու մէջ զատ զատ գնացքներով կառավարեց մարդկային ազգը. հիմայ աւետարանը գրեթէ ո՛ և է միջոցաւ աշխարհիս չորս կողմէն երեք կողմը լսուած է, անոր համար ինչպէս որ առաքելոց օրով սուրբ ծոցին աղաւնիի պէս կ՚իջնար, հիմա ալ այնպէս իջնալու հարկ ցոյց տուած չէ Նախախնամութիւնը. մի միայն Աստուած ա-

ւանց միջոցաւ ամեն բան կրնար ընել, իսկ բնաւ բան մը անմիջոց ըրած չըլլալուն համար, Քրիստոս ալ եկեղեցւոյն եօթը խորհուրդները՝ շնորհական օրինաց կրօնական միջոց վաւերացուց. կոյրին աչքը բացաւ, բայց ցեխ մ'ալ քսեց երբեմն. աղօթքը ու խօսքը դարձեալ կերպով մը միջոց է։

9. — Միջոց՝ որ կ'ըսենք, Նախախնամութիւնը իրեն մեզի ընելիքները հրաշքով, մեր իրեն մատուցանելիքը՝ բնութեան ու խելքի մօտ միջոցներով տնօրինած է։

Այս հիւանդութեան համար միջոցը կրկին է, մէյ մը կրօնական մէյ մ'ալ բժշկական. կրօնականը՝ ինչպէս որ ըսինք եկեղեցականի միջոցաւ կ'ըլլայ ոչ թէ աշխարհականի, իսկ բժշկական միջոցը՝ բժիշկներու ձեռքով։ Տունկերու, բոյսերու և զանազան նիւթերու մէջ զանազան ուժեր դնողը Աստուած է. անոր մէջ գտնուած ուժին բնութիւնը գտնողը՝ մարդուս բանական հոգին է, որ ըսել է այս վերջի բնական միջոցն ալ տուողը Աստուած է։

10. — Եկեղեցականները մեռնելէն վերջը որ կ'օծենք ուրիշ բան մը չէ եթէ ոչ եկեղեցական վարդապետութիւն մը, որպէս զի աշխարհականներէն տարբեր են, վասն զի անոնք ժողովրդէն տարբերած Քրիստոսի

եկեղեցի կանչուելով ընտրուած են (Մատթ. ԺԸ. 16.) Քրիստոսի հետ պսակուած հարսը Քրիստոսի եկեղեցին է, անոր խորհուրդներուն հաղորդապետը ըլլալով, հակառակորդաց դէմ մարտնչած է. (Ա. Կորնթ. Դ. 1.) Ժողովուրդէն տարբեր օծեալ անունը առած է (Սաղ. ՃԴ. 14.)։ Հին օրինաց ժողովուրդը օծուած չէր, մասնաւորապէս ընտրեալները օծուած էին. հինին նկատմամբ հիմա բոլոր քրիստոնեայք օծեալ անունը առած են (Ա. Յովհ. Բ. 20—27.) հիմայ եկեղեցական ընտրեալը, օծեալներէն օծեալ ընտրել ըսել է, ասոնցմէ տարբերելու համար կրկին օծման պէտք ունի, ինչպէս որ ձեռնադրութեան մէջ օծուեցաւ, դարձեալ մեռնելէն վերջ կ'օծենք, որպէս զի ըմբիշ և պատերազմող է ճշմարտութեան հակառակորդաց դէմ, ուրիշ խօսքով, հարսանեաց հրաւիրուած ըլլալնուն համար հագուստներնուն նոր չքեղութիւն տալու խորհրդով, և կամ կուսակրօնութեան ուխտած և Քրիստոսի հետ պսակուած ըլլալնուն համար պատրաստ լապտերօք փեսային գալուն կ'ըսպասեն, Պօղոսին ըսածին համեմատ « պատերազմեցայ, զընթացս կատարեցի . . . կայ մնայ ինձ անթառամ փառացն պսակն (Բ. Տիմ. Դ. 7.)։

Այսչափ խորհրդաւոր ըլլալուն հետ

Մէկտեղ մենք նորէն չենք կրնար հաւատալ թէ, մեղաց մէջ մեռած եկեղեցական մը, այդ կարգը կատարուելով կ'արդարանայ. և չենք ալ կրնար ըսել թէ, արդար եղողին ուրիշ բան ի՞նչ պէտք է, վասնզի սրբուելէն վերջ սրբութիւն պէտք է. մի միայն մեր աչքի տեսածին չափ տեղ կրնանք նայիլ, անոր համար եկեղեցականները կրկին կ'օծենք, զի կրկին պատուոյ արժանի են, թէ հոս և թէ հոն ժողովրդէն տարբեր են. «տասներկուքնիդ տասն և երկու աթոռ պիտի նստիք» «քսան և չորս ճերմակ հագուստով երէցները» (Յայտ. Գ. 5. Դ. 4.) «այլ փառք լուսնի և այլ փառք աստեղ» (Ա. Կորնթ. ԺԵ. 41.)։

11. — Ինչպէս որ հանուր ննջեցելոց համար, խնկով ու մոմերով կարգեր կատարել եկեղեցյին աւանդած է, Քրիստոս ալ այս վերջին կարգը մերժած չէ, վասն զի Նիկոդիմոս, Արեմաթացի Յովսէփ, և իւղաբեր կանայք Քրիստոսին դաղտնի և յայտնի աշակերտութիւններ ըրած էին, անոր կամքը գիտէին, Քրիստոս ալ իւր հեռատեսութեան մէջ անոնց ընելիք ըլլալը գիտէր հարկաւ, թէ որ հարկ չըլլար «մի ընէք» ըսելով պատուիրած կ'ըլլար, չ'ընել պատուիրած չէր որ ըրին (Ղուկ. ԻԳ. 55. Յովհ. ԺԹ. 39.) ուստի թէ որ հիւանդը առողջանալու համար

հիւանդին վրայ նկատական գործողութիւն մը կ'ընենք, եօթն խորհուրդներէն մէկն է, թէ որ մեռնելէն վերջ ընենք, թաղման կարգ ընել է, իսկ հոգին աւանդելիք միջոցին օծում մը ըլլալու համար ոչ Ս. գրոց մէջէն և ոչ ալ առաքելական Ս. աւանդութեններէն վկայութիւն մը ունինք, թէ որ ընենք այլանդակ խորհուրդ մը դասուած պիտի ըլլանք։

ՎԵՐՋ ԱՌԱՋԻՆ ՄԱՍԻՆ

ՄԱՍՆ ԵՐԿՐՈՐԴ

ԿՐՕՆԱԳԻՏՈՒԹԵԱՆ

ՄԱՍՆ ԵՐԿՐՈՐԴ

ԳԼՈՒԽ Ա.

ՍՈՒՐԲ ԱՒԱՆԴՈՒԹԻՒՆ ԵՒ ԱՌԱՔԵԼՈՒԹԻՒՆ ԵԿԵՂԵՑՒՈՅ

ԴԱՍ Ա.

1. Աւանդութիւնը ի՞նչ կը նշանակէ. քանի՛ կերպ է։ 2. — Գրո՞վ թէ խօսքով. գրաւորը ուրիշ ի՞նչ կը նշանակէ. սուրբ գրոց մէջ ի՞նչպէս գրուած է։ 3. — Սուրբ գրոց վրայ աւելցնել կամ պակսեցնել կըլլա՞յ։ 4. — Ամեն եկեղեցի ունի՞։ 5. — Աստուած ալ բան մը աւանդե՞ց. ի՞նչու համար աւանդեց. առաքելութեան նշանակը ի՞նչ է։

1. — Աւանդութիւնը՝ իւր բառական նշանակութեամբ՝ պահելու համար մէկէն մէկու մը տրուած բան մը կը նշանակէ և երկու կերպ է. Ա. Մարդկայինն, Բ. Աստուածայինն։

Ա. մարդկայինը՝ մարդուցմէ մարդոց կը յանձնուի, ան ալ դարձեալ երկու կերպ է, Նիւթական և բարոյական ։

Նիւթականը՝ մարդիկներէ հաւատարիմ մարդոց, այսինքն բարեկամէն բարեկամին կը յանձնուի, որով շատ անգամ մարդոց հաւատարմութիւնը երեւան կելլէ, աւանդին խարդախութիւն ընողը անհաւատարիմ կըլլայ ։

Նոյնպէս մարդկային բարոյական աւանդը՝ պատուէրէն, խրատէն, և կանոններէն կախեալ է, որ կ'աւանդուի, թագաւորէն հպատակին, ծնողքէն զաւակին, եկեղեցիէն ժողովրդին, տիրոջմէն ծառային, վարժապետէն աշակերտին, որոնց մէջ անհնազանդ գտնուողները կամ կը պատժուին և կամ անհաւատարիմ կը համարուին ։

Բ. Աստուածային աւանդն ալ երկու կերպ է, Նիւթական և Բարոյական ։ Նիւթական աւանդ են մկրտութեան համար ջուր, դրոշմի համար իւղ, հաղորդութեան համար հացն ու գինին ևայլն ։ Անոր բարոյական աւանդն, բնական, գրական և շնորհական աւանդները, այսինքն օրէնքներն են որք Աստուածային կ'ըսուին, Աստուածային ըլլալնուն համար Ս. աւանդութիւններ են ։

2. — Այս սուրբ աւանդութիւնք, Բա-

չան և էջատոր են, ինչպէս որ բնական օրէնքը Մովսէսէն յառաջ առանց գրի խօսքով էր, վերջը բնականին վրայ աւելցաւ գրաւորն ալ Մովսէսի ձեռօք. որ ըսել է խօսքով եղած աւանդն ալ արժանահաւատ մարդոց ձեռօք գրի առնուելով գրաւորի կը վերածուի։

Այս իմաստով աւանդութիւնը՝ պատմութիւն ալ կը նշանակէ, եթէ պատմութիւն ու աւանդութիւն չըլլային, թերեւս աւետարանական ճշմարտութիւնները մեզի չի հասնէին, վասն զի Քրիստոս ինքը երկու տող բան անգամ գրելով տուած չէր. ոմանք երեսուն, ոմանք քառասուն և հինգ տարի վերջը գրուեցան ականատես և սպասաւոր եղողներու ձեռօք. այս զանազան մեջոցներու մէջ առաքելոց ժամանակակից շատ մարդիկ՝ աչքովնին տեսնելով և հաւատարիմ աղբիւրներէ ականջովնին լսելով աւետարանը վաւերացուցին աւանդական կերպով. բայց աս կէտն ալ մտքէ հանելու չենք թէ, Մարկոս աւետարանիչ Եգիպտացւոց, Մատթէոս Եբրայեցւոց, Ղուկաս Ասորոց, և Յովհաննէս Յունաց լեզուաւ գրեցին, զանազան լեզուաւ զանազան տեղեր զանազան ժամանակաց մէջ. ասոնց վրայ հասուն խորհրդածութիւն մը ընենք թէ, այս չորսին աւետարանները կարդացողները՝ Քրիստոսի ծննդեան վերա-

բերեալ ամբողջ ։ ... ութիւնները ի՞նչպէս արմկեցան. ... թէ Մատթէոս Ուռհայեց-ւոյ քիչ շատ գրած է, կամ Ղուկասն ալ զայն գրած է ըսենք, հապա մինակ Մարկոսին գրածը կարդացողները ինչ եղան արդեօք, որ Յովհաննէսին մկրտութենէն կ'ըսկսի. ոչ ա-նոր ցեղին և ոչ ալ ծննդեանը վրայօք բան մը կը գրէ, որ ըսել է անշուշտ այդ աւետա-րանէն զատ ուրիշ գիրքեր ալ կարդալու պէտք ունէին, և անոնք ալ աւետարանէն զատ սուրբ աւանդութիւններ ալ ունէին. Նոյնպէս առաքելոց գործքերուն և գրուածք-ներուն մէջ շատ տեղեր կան որ աւանդու-թեանց կը թողուն մեզի. օրինակի համար շաբաթը սուրբ պահել առաքելական պատ-ուէրներէն մէկն էր, «որ մի պիտի պահենք մ'ըը ըլլայ թող ըլլայ», ըսել չէ ըլլար «եօթնե-րորդ օրը սուրբ պիտի պահէք, » ըսողը Աստ-ուած էր ուրիշը չէր. այս կէտին վրայօք ալ նոր կտակարանին մէջ բացատրողական կերպով գրուածք մը չկայ, կիւրակէն ... է անկէ սկսելով եօթներորդ օրն է շաբաթը, ուրիշ մեկնութիւն չընդունիր. շաբաթը կիւ-րակէի փոխելու համար միայն նշաններ կան. Քրիստոս այն օրը յարեաւ, Հոգին սուրբ այն օրը եկաւ, առաքեալք այն օրը ժող-վեցան, ամէնայն ատենի մեծ պատուէրի մը

համար, ասանկ փոքր նշաններով գոհ չըլլա-
լիր, վասն զի Քրիստոս իւր առաջին հրաշ-
քը՝ ուրիշ օր մը ըրաւ, երկինքը հինգշաբթի
օրը համբարձաւ, Հոգին Սուրբ ամեն օր կըր-
նայ ներշնչել, առաքեալք ուրիշ անգամներ
ալ կը ժողովէին, ուրեմն շաբաթը կիւրակէի
փոխելու վրայօք՝ ամբողջ գլուխ մը մեկնու-
թիւնովը մէկտեղ գրէին, քիչ էր. անոնք ալ
գոնէ երեք տող ալ գրած չեն, բայց մենք
միթէ օրա՞լ կը պահենք կիւրակին. բնաւ որ-
խալ չէ. Քրիստոս անշուշտ պատուիրած է
թէ, նոր ծնրայէլին նոր օր մըն պիտի տամ,
առաքեալք յաճախապէս բերանով պատուի-
րած են բոլոր եկեղեցի կազմած տեղերնին,
որ մէջն ընելով փնտռելով գտած ու ժամա-
նակ մը վերջը վաւերացուցած է եկեղեցին,
Քրիստոսէն առած իշխանութեամբը. ուստի
սուրբ գրքին վրայ հիմնուածներն ալ մեզի
սուրբ գրոց աւանդողներն են, աւանդ ա-
ւանդողին սուրբ գիրքը տալիսաց համար
մութ է:

3. — Սուրբ գիրքը աւանդութեան հա-
մար բաց է. սուրբ աւանդութեանց, սուրբ
արարողութեանց, եկեղեցւոյ իշխանութեանց
և Աստուածային Տնօրէնութեանց դէմ կռու-
ողներուն համար կնքուած է. սուրբ գրոց
համեմատ. եկեղեցւոյն վաւերացուցած ա-

ւանդութիւններէն աւելցնող և պակսեցնող-ներուն պատիժը յայտնի է (Յայտ. ԻԲ. 18.) վասն զի սուրբ գիրքը սուրբ աւանդութեան պէտք ունի. «աչքով տեսնողները աւանդեցին մեզի» (Ղուկ. Ա. 2.) «Յիսուս շատ բաներ ըրաւ որ գրուած չեն.» (Յովհ. ԻԱ. 25.) Պօղոս, Բառնաբաս, Շիղա, Սուրիայի և Կիլիկիայի մէջ բերնով շատ բաներ սորվեցուցին, որովհետեւ Թլփատութեան վէճի վրայօք գնացած էին (Գործք. ԺԵ. 22—27.) «միւս բաները՝ գալուս կը սորվեցնեմ» (Ա. Կորնթ. ԺԱ. 35.) «Ես զքեզ 'ի Կրետէ թողուցի որ պակասները՝ լեցնես» (Տիտ. Ա. 5.) «դուք ալ Լաւոդիկեայէն եկած թուղթը կարդացէք» (Կող. Դ. 16.) «խօսքով ու գրով եղած աւանդութիւնները պինդ բռնեցէք» (Բ. Թես. Բ. 14.) դեռ ասոնց պէս շատեր կան որ; առաքելոց գործակից մարդոց ձեռքով աւանդուեցաւ:

4. — Հայոց, Յունաց և Հռովմէականնաց եկեղեցիները ունին այս աւանդութիւնները, զորս եկեղեցին վաւերացուցած է, հին և նոր կտակարանաց համեմատ. այս երեք տեսակ և ասոնց դաշնակիցներով եղած եկեղեցեաց սկզբունքը և վախճանը մէկ է, այն վէճեր ալ որ եղած խնդիրներ աւելցնելու, պակսեցնելու խնդիրներ չեն, վասն զի սկզբուն-

քը՝ նիւթականէն տեսական մակաբերել է, ինչպէս որ Աստուած տնօրինած է հաւատք և գործք:

5. — Սուրբ աւանդութիւնը՝ նախ Աստուծմէն յանձնուած է մարդոց, առաջին մարդը և անոր կինը ստեղծելով, պատկէ խորհուրդը աւանդեց, որ մինչև այսօր կուգայ. բնական օրինօք վարուեցան մարդիկ մինչև Մովսէս, Մովսէսին աւանդեց գլխաւորաբար տասնաբանեան, և այդ միջոցներուն մէջ Նոյին տապանէն սկսալ աւանդել, նիւթական եկեղեցի մ'ալ. Նաև մկրտութեան և դրոշմի խորհուրդը: մենք իրեն ինչ պաշտօն որ պէտք մատուցանենք, բնութեան ու խելքի մօտ մատուցանել կը սորվեցնէ մեզի Հին և Նոր կտակարանի միջոցաւ:

Բնութենէն կը սորվինք որ, մարդ մը գեղեցիկ պատմութիւն մը լսած ատեն, անոր իրականը տեսնելու ո՞րչափ կը փափաքի. այս ինչ մարդը գեղեցիկ է, այն ինչ քաղաքը վայելուչ է, այն ինչ պատերազմը սոսկալի էր, կամ եղբայրդ, զաւակդ և բարեկամդ, այս ինչ ձեւովն է ըսելով պատմութիւն մը որ ընես ամեն մարդու կ'ազդէ:

Չկայ բնութեան մէջ բան մը որ կամ չարի և կամ բարւոյ համար չի գործածուի. հրացան մը կամ սուր մը բարի մարդու մը ձեռք'ի պահ-

պանութիւն անձին կը գործածուի, դողի մը ձեռքն յանկրծուի յափշտակութիւն. երաժշտութիւն մը կամ երգեհոն մը մարդուս սիրտը կամ առ Աստուածային և կամ սատանայանին կ'ուղղէ. միով բանիւ, ամեն բան թոյն է ամեն բան դեղաթափ է, հացը անգամ թոյն է ստամոքսը տկարին, իսկ դեղ է առողջ քաղցեալին. ասոր համեմատ Նախախնամութիւնը՝ բնութեան մօտ կարգադրած է մարդոց մատուցանելիք սրբազան պաշտօնները. Ճիշդ «Ձեռագործն անիծեալ է» ըսած ժամանակ սրբութեան խորանին, տապանակ ուխտին ու տաճարի քերովբէներուն շինուելու հրահանգը կուտար. որ ըսել է ամեն պաշտօն իւր նպատակէն և վախճանէն կախեալ է։

Սրբութիւն դաւանող եկեղեցեաց՝ նպատակը Աստուծոյ ծառայել է, առանց սրբութեան եկեղեցի կանգնել անկարելի է «մէկտեղ ժողովինք, անդամ ընտրենք» ըսել ալ սրբութիւն է. սրբութիւնը Հայրն Աստուած հրամայած և Քրիստոս վաւերացուցած է, առաքեալք 'ի գործ դրած են, վասն զի Աստուած առանց ներկայացման լոկ հոգիանալու ձեւով երկրպագութիւնը ընդունած չէ, առանց գործոց մեռեալ հաւատք սեպելով։

ԴԱՍ Բ.

ԲԱՂԴԱՏՈՒԹԻՒՆ ԵՒ ՏԱՐԲԵՐՈՒԹԻՒՆ

ՀԻՆ ԵՒ ՆՈՐ ՕՐԻՆԱՑ

1. — Հին օրէնքը ի՞նչ էր. Նորը ի՞նչ է. Ի՞նչ տարբերութիւն կայ։ 2. — Պօղոս ինչո՞ւ երբեմն հինը կը մերժէ։ 3. — Քրիստոս խաչուելէն վերջ ամենայն ինչ կատարեալ չեղա՞ւ։ 4. — Շընորհական օրինաց մէջ զարդարուն արարողութեան հարկ կա՞յ։

1. — Հինը Նորին ստուերը ըլլալը յայտնի է, հինին Օրէնք կ'ըսէ Նորին Շնորհք և ճշմարտութիւն «օրէնքն 'ի ձեռն Մովսէսի տուաւ, շնորհք և ճշմարտութիւն 'ի ձեռն Յիսուսի Քրիստոսի եղեն». Հինին մէջ ծառայ էին մարդիկ, Նորին մէջ ազատ են և որդիք. այս պատճառաւ Պօղոս Նոր դարձող քրիստոնէից՝ հինը Նորի փոխուիլը հասկցնելու համար «Քրիստոս մէկ անգամ պատարագ եղաւ» կ'ըսէ, որպէս զի մեղաց քաւութեան համար ամեն տարի զատ զատ անասուններ չփնտռեն, հապա տարին քանի անգամ որ ընեն դարձեալ միեւնոյն գառն Աստուծոյ է,

եթէ ոչ Պօղոս գիտէր որ ամեն ընտրեալ քահանայ մատուցանելու համար բան մը ունէր. Քրիստոս ալ ըստ կարգին Մելքիսեդեկի յաւիտեան քահանայապետ ընտրուեցաւ, անոր ալ բան մը պէտք էր որ մատուցանէր. մարդուն ալ տարին անգամ մը մեռնիլ չըլլար (Եբր. Թ. 27.) Քրիստոս մէկ անգամ պատարագ եղաւ, նոյնպէս Քրիստոս նոր ուխտի քահանայներ ընտրեց, անոնք ալ բան մը կուզէին որ մատուցանէին (Եբր. Ը. 3.) Քրիստոս պատարագ եղաւ ՝ զոհը հատաւ, հին քահանայութիւնը վերջացաւ, նորերուն համար ալ հինը նորի փոխուեցաւ. «այս է արիւն իմ նորոյ ուխտի». որն որ Քրիստոնէն առին Քրիստոսի կը մատուցանեն «և ըզ քոյս 'ի քոյոց քեզ մատուցանեմք» ըսելով, որ ըսել է հինը չի վերջացաւ, այլ ստուերը 'ի լոյս փոխուելուն համար Տնորհք ըսուեցաւ։

2. — Պօղոս հին օրինաց վրայօք քանի անգամ որ խօսք ըրած է, նորի փոխուած ըլլալը գիտցնելու համար է, զի շնորհական օրինաց մէջ մտնողներէն ոմանք նոր ուխտի գաղափար ունենալու տեղ ըստ հրէական սովորութեան կերակուրը կը խտրէին, ոմանք ալ կուոց զոհին վրայ վէճ կ'ընէին, ասոր վրայօք երբեմն կը խօսի թէ «հրամաններով եղած պատուիրական օրէնքը խափանեց (Եփես.

Բ. 15.) այնպէս որ չնորհական օրէնքը տէր մը ծառային պատուիրածի պէս չգիտնան, հապա հայրը իւր որդւոյն աւանդածի պէս ճանչնան ու գիտնան, ուրեմն «Քրիստոս եկաւ ու հին օրէնքը վերջացաւ» ըսուած խօսքը շատ թերի և անսահման խօսք մ՚է, բայց, «Քրիստոս գալուն հին օրէնքը նորի փոխուեցաւ» որ ըսենք քիչ շատ անոր սահմանին մօտիկցած կ՚ըլլանք։

3. — «Ամենայն ինչ կատարեալ է» ըսած խօսքը Քրիստոսի ծննդենէն մինչեւ խաչելութիւնը, համբարձումը և հոգեգալուստը ամբողջապէս կատարուեցաւ. ուրիշ խօսքով, Քրիստոս խաչին վրայ ըսաւ «ամենայն ինչ կատարեալ է» այնպէս թէ մարդիկ չարութեան ծայրը հասան, որ իրենց բարերարը խաչեցին; Աստուած ալ իւր մարդասիրութեան վերջին ծայրը կատարեց, որ Որդին խաչին վրայ մեռաւ, անօրէններուն կարգը սեպուելով, որոց վրայօք եղած մարգարէութիւնները լրացան. իսկ օրէնքներէն հինը նորի փոխուելիք ըլլալը կանխաւ ըսած էր, «ոչ եկի լուծանել» կամ. տաճարը գալուն վաւերացուց, վերնատան մէջ հաստատեց, զարդարուն տուն մը պատրաստել հրամայեց. զարդարունը՝ որ կը նշանակէ Մովսէսին ու Սողոմոնին հրամայուած զարդարեալ սե-

ժամերուն, եկեղեցական հաւատամքներուն, և Աստուածային տան վայելչութեան նորոգ վաւերացումը, եթէ ոչ Քրիստոս ջարդարուն տեղի մը կարօտ չէր. մանաւանդ Քրիստոս իր հոգին աւանդելու ատեն տաճարին վարագոյրը պատռելով տօները լոյսի փոխուեցաւ, հինը պատառեցաւ կործանեցաւ թէեւ, բայց այն կործանումը նորէն պիտի կանգնէր անշուշտ, «տիրոջը բոլոր գործքերը աշխարհիս սկիզբէն մինչեւ վերջն է, Դաւիթին կործանեալ խորանը նորէն պիտի կանգնի» (Գործք. ԺԵ, 16—18.) միթէ օրէնքը կը ջնջե՞նք, քաւ լիցի, այլ կը հաստատենք, (Հռովմ. Գ. 31.) Մովսէսին Աստուած ինչ որ կը պատուիրէր «տուի ձեզի յաւիտենական կանոն պիտի ըլլայ» կ՚ըսէր; (Ելից. Լ. 17—21.) յաւիտեան ըսողը խաբեբայական բերան մը չէր, Աստուծոյ խօսքն էր, տեւերականն ալ մինչեւ Յովհաննէս պիտի տեւէր. անկէ վերջը Քրիստոսի շնորհականը լոյսի փոխուելով (Ղուկ. ԺԶ. 16.);

4. — Հին օրէնքը Աստուած հրամայած ըլլալուն կատարած չունինք, որ նորին պատկերն էր, որուն այնչափ վայելչութիւն կը վայելէր, հապա նորը որ Քրիստոսին լոյսն, և դատաստանին պատուէրին որ ունի ո՞րչափ փառք և վայելչութիւն կը վայելէ առաւել.

Նշանախեց մը կոլսուելու , ինչպէս որ Պօղոս կըսէ «թէ որ քարերու վրայ փորուած մահուան պաշտօնը փառքով պիտի ըլլար , ու Մովսէսին երեսը կարող չէին նայելու, ուրեմն Հոգիին պաշտօնը ո՞րչափ փառքով պիտի ըլլայ , (Բ. Կորնթ. Գ. Է.) բայց զարմանալու բան մը ալ այս է որ յայտնի ճշմարտութեան վրայ սեւ քօղ մը ձգել ուզելով կ՚ստիպեն ոմանք թէ «Քրիստոս գալուն հինը վերջացաւ» կամ թէ «առաքեալները եթէ ըրած ըլլային կը գրէին» ի՞նչ յանդգնութիւն է ըսելը թէ «առաքեալք չըրին» ով կրնայ ըսել թէ առաքեալք չգիտէին Աստուծոյ «յաւիտեան կանոն» ըսուած խօսքը , Քրիստոսի ոչ եկի լուծանել» ըսածը , զարդարուն տաճար մը պատրաստելը , Սողոմոնին տաճարին «տուն հօր իմոյ» ըսելով վաւերացնելը . ուրեմն ասոնց վրայօք անգամ մը ալ զատ զատ նոր կտակարանին մէջ գրուիլ պէտքը չէր , քանի որ ասոնք աւանդութիւն կայ ։

ԴԱՍ Գ.

ՏԱՃԱՐ ԱՍՏՈՒԾՈՅ ԿԱՄ ՆԻՒԹԱԿԱՆ ԵԿԵՂԵՑԻ

1. — Աստուծոյ տաճարը ո՞րն է։ 2. — Նիւթական ալ կուզէ՞։ 3. — Նիւթական տաճար որ չըլլայ սուրբ խորհուրդ չի՞ կատարուիր։ 4. — Աստուած ե՞րբ հրամայեց շինել։ 5. — Սուրբ խորհուրդները ինչո՞ւ հոն կը կատարենք. ի՞նչու կոծենք։ 6. — Ի՞նչ կերպով կամփոփուին ասոնք։ 7. — Տաճար մը շինել տալուն մէջ ի՞նչ բարիք կայ։

1. — Աստուծոյ համար եթէ բնակարան հարցուի, էութեամբ, անպարագրելի զօրութեամբ ամէն տեղ է, անոր զօրութիւնը՝ գլխաւորաբար հեզերուն և խոնարհներուն սրտին մէջ է (Եսայ. ԿԶ. 2.) սակայն ասոր հետ մէկտեղ ինք մեր մէջ բնակելով՝ մեզի ալ մասնաւոր բնակելու տաճար մը աւանդած է, այնպէս որ Եսայիի բերնով կը բացատրէ թէ «երկինքը իմ աթոռս է, երկիրը իմ պատուանդանս է ինծի ի՞նչպէս տուն պիտի շինէք » կըսէ, մենք ասկէ իմա-

նալու չենք թէ, երկինքը, երկիրը իրեն է մեզմէ ուրիշ տաճար մ'ալ չուզեր ։

2. — Այն նիւթական տաճարին ալ ուզած է, այն իրեն ուզածն ալ սուրբ տաճար և հասարակ տուներէն տարբեր ըլլալուն համար, Եսայեայի բերնով այնպէս ըսած է, որպէս զի մարդիկ տաճարին սրբութեանը ապաւինելով, իրենց անսրբութեան վրայ անհոգ չըլլան. Թէ որ այսպէս գաղափարեն լոկ մարմին ըլլալ ըսել է, այն պատճառաւ «Ձեր խունկեր ինձ կուռք պաշտողի պէս են» կըսէ, ասոր հետ ալ նորէն կը դառնայ նիւթական տաճարը կ'ուզէ, որպէս զի մարդոց մէջ որ բնակի, մարդիկ ալ հոն բնակին. Թէ որ ինք մեր մէջ բնակելէն վերջ նիւթական տաճարի հարկ չկայ ըսենք, աս ալ լոկ և անկարելի աստիճանի մէջ հոգիանալ ձեւացընել է. «ուր երկու կամ երեք ժողովեալ իցեն յանուն իմ, անդ եմ 'ի մէջ նոցա» ըսած խօսքը առ հասարակ բարոյական և նիւթական եկեղեցւոյ համար է ։

3. — Բացառութիւնը ուրիշ խնդիր է, օրինակի համար Թափառականութեան մէջ անապատի վրայ ալ Աստուածային խորհուրդ կը կատարուի, ինչպէս որ Եղիշէ՝ Վարդանանց ժամանակի համար կըսէ «ամեն մարդ իւր անձին մէջ եկեղեցի էր» կամ ըստ պա-

րադային տուներու մէջ ալ հիւանդին խոստովանութեան համար երկու կամ երեք հոգի ժողովուիլ, հաղորդութիւն մատակարարել, Քրիստոսի անունովը ժողովուիլ ըսել է, ուր տեղ որ աղօթես հոն կը լսէ, բայց այս կերպերը մասնաւոր բացառութիւններ են, ընդհանրապէս և առ հասարակ՝ յատուկ էն սուրբ տաճար կը պահանջէ Աստուած մեզմէն, որ վայելուչ և պատկառելի ըլլայ մեր սրտերը առ Աստուած յափշտակելու համար, հասարակ տներէն տարբեր, երկնային կարգադրութեանց յարմարութիւն ունենայ, ինչպէս որ Նախախնամութիւնը՝ կանխաւ իւր տնօրէնութեան տակն առած էր. «ուր տեղ որ ըլլանք Քրիստոս հոն է» ըսելով, առանց բանաւոր պատճառի Աստուածային Տնօրինութեան դէմ վէճ ընելը՝ հաւատքի գայթակղութիւն տալ է։

Մենք չենք ըսեր թէ «ուր ըլլանք Քըրիստոս հոն չէ. և մինակ տաճարին մէջն է» սակայն ինչպէս որ քաղաքական վարչութիւն մը կամ կանոն մը կը կառավարէ զմարդիկ, նոյնպէս հոգեւորի մասին ալ հոգեւոր կանոն պէտք է, թէ որ չ՛ըլլայ ամեն գիւղ, ամեն քաղաք, ամեն տուն զատ զատ կանոնով ուզածնուն պէս պաշտամունքներ կը վարեն։

4. — Նիւթական սուրբ տաճարին հրա-

հանդը Նոյեան տապանէն կ'ըսկսի, վասն զի բնականապէս մարդը իւր տեսածէն եւ մնալով չափազանց ցաւ կ'զգայ. Իրաւ դրախտի վայելչութիւնը երկնից Թագաւորութեան մէջ որ Աստուած իւր սիրելիներուն համար պատրաստած է, ո՛չ աչք տեսած ունի և ո՛չ ականջ լսած ունի, բայց նախախնամութիւնը մարդասէր է, երբ Աստուածային արդարութեան համեմատ մարդը դրախտէն աքսորուեցաւ և իւր տեսածէն որ եւ մնաց, գէթ անոր լուսանկարական պատկերը տալ ուղեց մարդկային ազգին առ ժամանակեայ կերպով և ստուերապէս. այսինքն բնականին մէջ դըրականին ստուերը կար, գրաւորին մէջ շնորհականին ստուերը (Եբր. Ը. 5.) շնորհականին մէջ ալ երկինքի և դատաստանի ստուերը կայ որ հայելի օրինակով կը տեսնեք դիմացնիս կեցած և հոգւոյ աչօք (Բ. Կորնթ. Գ. 18.)։

5. — Նոյեան տապանէն, տաճարին ու մկրտութեան ստուերը 'ի միասին կ'սկսի, նոյնպէս դրոշմի ու հաղորդութեան խորհուրդը, անկէ կ'սկսին (իրենց տեղերը գրուած է) անոր համար առ հասարակ եկեղեցւոյ խորհուրդները սուրբ տաճարին մէջ կատարել կը պարտինք։

Աստուած Նոյին կը հրամայէ որ տապան մը շինէ իւղոտ փայտէն և ձիւթապատ

(Ծննդ. Զ. 14.) անոր լուսամուտ, ներքնայարկ և վերնայարկ շինելու հրահանգ կուտայ, ջրոյ և տապանի միջոցաւ կազատի Նոյ իւր գերդաստանով. հոս տեղ թէ որ Աստուածային տնօրէնութեան մէջ, Նոյ նահապետը ազատելուն հետ մէկտեղ տաճարի մը ալ ստուեր չի կենար՝ այդչափ կանդուն կամ ներքնայարկ ու վերնայարկ չէր պատուիրեր, անոր ամենապարզ ձեւ մ'ալ բաւական էր, անոր մէջ խորհուրդ մը կեցած ըլլալը առաքեալը վաւերացուցած է, (Ա. Պետ. Գ. 20.) մանաւանդ այս հրահանգին Նոր ուխտի փոխուելիք ըլլալը Աստուած Յակոբին ալ յայտնեց, որուն խորայէլ կանչեց, զի Նոր ուխտի առաջնորդը Քրիստոս անոր ցեղէն պիտի յայտնուէր Նոր իսրայէլին մէջ, անոր համար բնական օրինաց մէջ ալ նահապետի մը ձեռօք օծմամբ սկոաւ տաճարի հիմնարկութիւնը՝ (Ծննդ. ԻԸ. 16—18.) դարձեալ սեղան կանգնեց Աստուած Յակովբի ձեռօք, (Նոյն. ԼԵ. 7.) ասիկայ Մովսէսին գրաւորին մէջ աւելի պարզուեցաւ (Ելից. ԼԵ. 4. ԼԹ. 43.) ասոր համար սուրբ տաճարը՝ եպիսկոպոսի ձեռօք օծմամբ կսկսի, որ Նոյէն և Յակովբէն Մովսէսին անցաւ, նաեւ Սողոմոն շինեց Աստուծոյ տուած հրահանգովը։

Սողոմոնի հրամայեց թէ «սեղանին վը-

րայ Սերովբէներ կայնեցուր»: Նաեւ նոյն հրահանգին մէջ էր հոն գիշեր ցերէկ լոյս վառելն ալ, (Ղեւտ. Զ. 9.) Քրիստոս կըսէ «լոյս եկի յաշխարհ» անոր լոյս ըլլալ ներսէն կը հաւատանք, դրսէն ալ պիտի ցուցնենք իրօք եւ նիւթով, վասն զի Աստուածային տնօրէնութիւն է:

Նիւթական տաճարը Քրիստոս ինքն ալ վաւերացուցած է, վասն զի տաճարը ամեն անգամ գալուն կը տեսնէր որ, աշտանակները եւ Քերովբէները մէջն էին, չըսաւ թէ, «ատոնք պիտի վերնան». անկէ քաշուելու բան մ՚ալ չունէր. ուրիշ յանցանք ունեցողները կը յանդիմանէր, աղաւնի ծախողները կը վռնտէր, դպիրները ու փարիսեցիները յայտնապէս կը խայտառակէր, Մովսէսի օրինաց դէմ խօսելու չէր քաշուիր, որոնց դէմ որ պիտի խօսէր. ակռային դէմ ակռայ ըսաւ Մովսէս, բայց Քրիստոս զայն հերքելու չի քաշուեցաւ, միթէ պիտի քաշուէ՞ր ըսելու թէ «այդ տաճարի մէջէն աշտանակները եւ Քերովբէները վերցուցէք, ցերեկը լոյս վառելու հարկ չկայ». այսպէս չըսելէն զատ այն գիրքին մէջ վաւերացուց ալ. քանի մ՚անգամ «տան հօր իմոյ» ըսելով Աստուծոյ տաճարը մտաւ (Մատթ. ԻԱ. 12. Ղուկ. Բ. 49. Նաեւ սեղանը պարզեց Մատթ. ԻԳ. 19.):

Աստուծոյ տաճարը սուրբ է, անոր մէջ հոգեւորի գործածուելիք վայելչութիւն կը վայելէ, Աստուած ինչպէս որ բարոյական եկեղեցի ընտրած է, նոյնպէս նիւթականն ալ, որովհետեւ բարոյական եկեղեցին հոգեւոր վարչութիւն մ'է, ամեն վարչական ժողովք իւր կեդրոնատեղին կուզէ, Աստուածային խորհուրդներ կատարելու կեդրոնատեղին ալ նիւթական եկեղեցին է, ասոր մէջ սուրբ սրտով աղօթելը մեծ ազդեցութիւն ունի, ինչպէս որ օրինակ են մեղի փարիսեցին և մաքսաւորը. սրբութեան արժանի եղողներուն սրբութեան տեղի, հրեշտակաց բնակարան, ու մարդկանց քաւարան է, ինչպէս որ մաքսաւորին մեղքերը քաւուեցան. Նոյնպէս Քրիստոս զարդարուն վերնատուն մը ընտրած էր յատկապէս, «'ի քաւութիւն և 'ի թողութիւն մեղաց» ըսելով հաղորդութեան խորհուրդը հոն աւանդեց, առաքեալները հոն կը ժողովէին. ուրեմն «Քրիստոս իւր եկեղեցին պակաս կը թողէր» կամ թէ «առաքեալք ի՞նչու չի գրեցին» ըսելը աւելորդ է. Քրիստոս իւր եկեղեցին պակաս թողած չէ, հին տաճարը իւր մէջիններովը վաւերացուց, նոյնպէս սրբութեան սեղանը: առաքեալներն ալ անշուշտ ճիշդ հիմակուան մեր ըրածին պէս ըրած ըլլալու են, որով-

հետեւ տիրոջը սեղանը կռոց սեղանէն կորոշեն « չենք կրնար վայելել տիրոջը ու կռոց սեղանէն» (Ա. Կորնթ. Ժ. 21.):

6. — Ասոնք գիտնալու համար երեք կերպ բաներ կան. Ա. Քրիստոսի եկեղեցւոյ իշխանութիւնը որ մինչեւ 'ի կատարած աշխարհի է, և իրաւունք ունի սուրբ աւանդութիւնները մեզի հասցնելու. Բ. թէ որ եկեղեցւոյն աւանդէին վրայ ալ կասկածինք, աչքերնիս սուրբ գրոց վրայ աղէկ մը դարձնենք պիտի տեսնենք որ դրախտէն մինչեւ ցգողգոթայ, նիւթականէն տեսական մակաբերելու վրայօք բնականին յարմար Աստուածային գնացք մը կայ. եկեղեցւոյն մեզի աւանդածին մէջ ալ չ'կայ բան մը, որ սուրբ գրոց վկայութեան վրայ հիմնուած չըլլայ. Գ. այն սուրբ գրոց վկայութեամբ աւանդուածներն ալ շնորհական օրինաց յարմարութիւն ունենալ պէտք է, ինչպէս որ ունին:

7. — Աստուծոյ անունով տաճար մը շինելը մեծ բարիք գործել է, մեր նախահարք սրբոց գերեզմաններու վրայ վանքեր որ կը շինէին պարապ տեղը չէր, վասն զի սուրբեր « հրեշտակ տեառն ամենակալի» էին ըստ մարգարէին, ինչպէս որ Յակոբ ալ Աստուծոյ հրեշտակին երեւցած տեղը շինեց (Ծննդ. ԻԸ. 12—18.) նոյնպէս անոր մեծու-

թիւն ու փառք կը վայելէ., անոր մէջ ապա-
տաւորութիւն ընողներուն մեծ զգուշութիւն
պէտք է, մանաւանդ պաշտամանց ատեն.
առանց ընտրութեան ամեն մարդ սեղան ել-
նելու չէ, Կորխին պէս կը պատժուին (Թու-
ոց, ԺԶ. 1.) բուրվառին տարբեր կրակ դնող-
ները պատժուեցան, նոյնպէս Հեղեայ քա-
հանային որդիքը: Թէ որ հիմա չի պատժը-
ւին ալ դատաստանին պիտի պատժուին, զի
հիները հիմակուան նորին ստուերը ունենալ-
նուն համար, հոս կը պատժուէին, իսկ նորը
դատաստանին օրինակը ունենալուն համար,
դատաստանին կը մնայ պատիժն ալ շատ
անգամ:

ԴԱՍ Դ.

ՀՈԳԵՒՈՐ ԵՐԿՐՊԱԳՈՒԹԻՒՆ

1. — Հոգեւոր երկրպագութիւնը ի՞նչ է։ 2. — Արարողութեան պէտք ունի՞։ 3. — Հապա սուրբ գիրքը ի՞նչու կը մերժէ ձեռագործը, մարդոց աւանդը, աղօթքի երկարիլը, ուրիշը փառաւորելը։ — 4. Ի՞նչ գաղափար կուզէ։ 5. — Պարզ գաղափարը ի՞նչպէս կ'ըլլայ:

1. — *Աստուած հոգի է, անոր երկրպագութիւն ընողները պէտք է հոգւով ընեն* (*Յովհ.* Դ. 24.). *այս հոգեւոր երկրպագութիւնը գիտցողները բնաւ չեն նախապաշարուիր, որ իրեն սահմանը ունի, այն է, հոգեւոր երկրպագութիւնը ճշմարիտ հաւատոյ վրայ կայացած հոգեւոր տեսութիւն մ'է, հոգւին մարմնոյ մէջ է, մարմնաւորի միջոցաւ կ'ըլլայ հոգեւոր երկրպագութիւնը։ Քրիստոս աշխարհ չեկած ալ կրնար փրկել զմեզ, իսկ անոր մարմին հագնիլը, մեր մէջ երեւնալը, հոգեւոր արարողութիւն մ'է. և մեզի կը սորվեցնէ թէ, մարդու մը մտքէն ինչ որ կ'անց-*

նի, դրսէն անոր ներկայացումը պէտք է (1)։

2. — Աստուած մարդոց սիրտը կը նայի բայց դրսէն ալ արարողութիւն կը պահանջէ. Ադամ արարողութեամբ մը դրախտէն աքսորուեցաւ, Աբրահամու հաւատքը արարողութեամբ վաւերացաւ. տասներկու տարուան հիւանդ կնոջը հաւատքը արարողութեամբ մը կենդանացաւ. Քրիստոս տա-

---

(1) 1857ին Կ. Պոլիս տպագրուած (Այնուատէթլէր) անուն գրուածքի մը սկիզբը « փորձեցէք, աղէկ եղածը ձեզի առէք » (Ա. Թես. Ե. 21.) « հրէական առասպելներուն չի նայինք » (Տիտ. Ա. 14.) այս խօսքերը վերնագիր ընելէն վերջ, քսան յօդուածով բոլոր արարողութեանց դէմ կը բողոքէ, եօթը խորհուրդները կը հերքէ, իբր թէ, արարողութիւն կատարող եկեղեցեաց մէջ բնաւ չիտակ բան մը չ'կայ. ցաւալին այս է որ տասնեւինը դարուն մէջ, կարծես աւետարան բնաւ տեսնող եղած չէ, մի քանի նորուսներէ զատ, կամ թէ քրիստոնէից բոլոր ըրածը հրէական առասպելներ են. գէթ բանի մը համար շիտակ ըսէր, կըսէինք թէ « ճշմարիտը խօսելու միտք ունի եղեր այդ հեղինակը բայց գիտցածը այդ չափ է »։

Հաղորդութիւն, մկրտութիւն, ձեռնադրութիւն, գրեթէ անոնց խօսքին նայելով մեր կատարած բոլոր պաշտօնները հրէական առասպելներ են։

Այդ հեղինակը ամեն մէկ յօդուածոց մէջ քիչ

մը հատ բորոտներ բժշկեց, անշուշտ անոնք բոլորն ալ մօտքերնուն շնորհակալ եղած են. բայց մէկ հատը երբոր արարողութեամբ մը շնորհակալութիւնը յայտնեց, Քրիստոսէն գովուեցաւ (Ղուկ. ժէ. 11—17.)։

Նոյնպէս աղօթքի մէջ արարողութիւն կայ, Մովսէս ու Ահարոն ձեռքերնին վեր կը

բան մը հին և նոր կտակարանէն և շատ մը վըկայութիւններ ալ նախնեացմէ բերելով, հետեւցնել ուզած է թէ բոլոր արարողութիւնք վերջէն մըտած են։

Հին և նոր կտակարանը՝ Աստուածային տնօրինական գնացքը ուշի ուշով կարդացողը աղէկ մը կրնայ հասկնալ անոր մէջ գտնուած գայթակղական ճամբաները. օրինակի համար, հեթանոսութենէ, նոր հաւատացող քրիստոնէից մէջ, իգական չաստուած մը պաշտելու գաղափարը կար, Մարիամ կոյսին վրայօք ալ սխալ գաղափար մը չունենալնուն վրայօք այսինչ հայրապետը Մարիամին մատուցուելիք պաշտօնը այնպէս և այն գաղափարով չըլլալիք ըլլալը իմացուցեր է, այս նպատակը մէջ կ'առնու թէ, «Մարիամին պատիւ տալու վրայօք սուրբ գրոց մէջ բան մը չ'կենալէն զատ հայրապետներն ալ հերքած են, բայց վերջէն այսինչ դարուն մտաւ» կամ թէ «դուք Աստուծոյ պատուէրը մերժեցիք օրէքներէն ծանրները թողուցիք . . . մարդոց աւանդութիւնը յարգեցիք» ըսուած խօսքը կառնուն թէ «բոլոր աւանդութիւններ մարդոցմէ են, անոր համար Քրիստոսի կամաց հակառակ է». այս կերպ

վերցնէին. Քրիստոս ինքն ալ երեսանկեալ կաղօթէր (Ղուկ. ԻԲ. 41. Մատթ. ԻԶ. 39.) աշակերտներուն ոտքը կը լուանար. Պօղոս կը պատուիրէ որ էրիկ մարդիկ բացագլուխ աղօթեն (Ա. Կորնթ. ԺԱ. 4.). վերջապէս սուրբ գիրքը ծայրէ 'ի ծայր արարողութիւն կը սորվեցնէ, բաւական է որ նպատակը 'ի սէր Աստուծոյ և Աստուածային կանոններու համաձայն և այն արարողութիւնը և շարժումը իւր նպատակին յարմարութիւն ունենայ բնութեան և խելքի մօտ ձեւօք, զի Աստուած այնպէս անօրինած է. միթէ կարելի՞ է բնութիւնը սրբագրել. մենք անմարմին հրեշտակներ չենք. թէ որ ըլլայինք անդամ դարձեալ Յայտնութեան մէջ կը կարդանք որ անոնք ալ արարողութիւններով կը փառաւորեն զԱստուած։ Վերջապէս մենք Աստուծմէ աւելի բանգէտներ չենք. ինչպէս որ վերը ըսինք, Քրիստոս արարողութեամբ **ՓՐԿԻՉ** անունը առաւ։

խօսքերն միտքը չիմացուած ատենը պէտք գայթակղեցնեն քիչ շատ. ազատամիտ հաւատացեալք գիտեն որ, թէ Աստուածային և թէ մարդկային բոլոր գրուածոց մէջ ամեն խօսք իւր ուղղուած տեղը ունի, այսինչին ուղղուած խօսքը այնինչին ուղղուելու մէջ կեցած նպատակը կրնան զգալ խորհողները։

3. — Ա. Աստուած ըսած է «ձեռագործըն անիծեալ է» այս խօսքը ըսած օրերը Մովսէսին խորանը, տապանակ ուխտին, Սողոմոնին տաճարին մէջ դրուելիք Քերովբէները շինել ինքը հրամայած է. Մովսէսին կարմիր ծովը գաւազանի միջոցաւ ճեղքել տըւողը ինքն էր, թէ որ Աստուծոյ նպատակը հրաշք ցուցնել էր, միայն խօսքով և կամ Մովսէս ծովուն յանդիմանելով որ ճեղքէր եւս առաւել հրաշալի կըլլար, ինչպէս որ Քրիստոս ծովու մը յանդիմանեց ։

Բ. «Աստուծոյ պատուէրը կը թողուք, մարդոց աւանդութիւնը՝ կը յարգէք, դուրսը կը մաքրէք պնակին ներսը պիղծ է» ըսող Քրիստոս իւր անունը մարդոց ձեռքով քարոզել սորվեցուց, և մարդոց աւանդութիւնը՝ անկարեւոր չի հասկնալու համար հետեւցուց թէ «անիկայ ընել և զայս ալ չի թողուլ պէտք էր» այսինքն, մէկ թեւօք թռչուն չի կրնար թռչիլ, երկուքն ալ պէտք է։

Գ. «Աղօթքը կ'երկարեն, հագուստնին կը լայնեն ռաբբի, ռաբբի — կանչուիլ կուզեն» ըսող Քրիստոս ինքն ըսած է, «յամենայն ժամ աղօթս արարէք և մի ձանձրանայք» կամ թէ ինքը աղօթքով գիշերը գըլուխ կը հանէր (Ղուկ. Զ. 12.) «երէցունք կըրկին պատույ արժանի են «կըսէ Պօղոս,

(Ա. Տիմ. Ե. 17.) «Հարկս հասարակաց, պատիւս արժանաւորաց է» 'ի հարկէ նախաթոռը պիտի նստին իրաւամբ ալ «ռաբբի» պիտի կոչուին ։

Գ. «Ես ի՞նչ բանի կը նմանիմ, ի՞նչու իմ նմանութիւնս կը չինէք» կըսէ. Դանիէլին ծերի մը պէս կերեւնայ, և աղաւնոյ նմանութեամբ Յորդանան կիջնայ ։

Ե. «Ես նախանձոտ եմ, իմ փառքս ուրիշին չեմ տար» ըսող Աստուածը՝ ատեն եղաւ որ տուաւ «այն փառքը որ ինծի տըւիր ես ալ անոնց տուի» (Յովհ. ԺԷ. 22.) որ ըսել է ամեն խօսք իւր տեղը, նպատակը և վախճանը ունի, զայն չափել գիտցող ազատամիտ հաւատացեալները միայն կրնան գտնել Աստուածային տնօրէնութիւնները, եթէ ոչ, նախապաշարելոց համար, Աստուածային տնօրէնութիւնը հրէական առասպել, և հաստատուն ապառաժը այլանդակ հրէշ կ'երեւնայ. մանաւանդ երեկոյեան դէմ երկմիտ ու վախկոտ ճամբորդներու համար ։

Ձեռագործը անիծեալ է թէ որ նպատակը Աստուծոյ պաշտօն մատուցանել չըլլայ. մարդոց աւանդութիւնները չի յարգենք եթէ փարիսեցւոց գաղափարին պէս իրենց անձերուն փառքին համար եղած ըլլայ, բայց թէ որ հոգեւորի համար և նպա-

տակը 'ի սէր Աստուծոյ է, պարտական կը մնամք մեր առաջնորդներուն չի հնազանդելով, (Ա. Կորնթ. ԺԶ. 16. Եբր. ԺԳ. 19.)։

4. — Հոգեւոր երկրպագութիւնը՝ նախապէս ամեն սրբազան պաշտամունքները հոգւոյ աչօք տեսնել ըսել է. հոգւոյ աչքով տեսնել գիտցողը, իւր ըրածը գիտէ, և պարզ գաղափար կունենայ, սրբազան պաշտամունքի վրայօք պարզ գաղափար ունեցողը ազատամիտ և ճշմարիտ հաւատացեալ ըսել է. ուրեմն ազատամիտ հաւատացեալի մը համար կրօնափոխութիւնը՝ աւելորդ և նախապաշարում է։

Լոկ մարմին հանդիսացողները, իրենք զիրենք բոլորովին արտաքինէն փրկուիլ կը կարծեն և այնպէս կը պաշարուին, լոկ հոգիանանք ըսողներն ալ, երկնային տնօրէնութեան բնական և Աստուածային կարգադրութեան դէմ կռուելով, ներքինը ըլլալէն վերջ արտաքինը չըլլայ ալ կըլլայ կը կարծեն և կրկին կը պաշարուին. այս երկու տեսակէն որն ալ ըլլայ, նախապաշարում է, այս վերջինը՝ անկարելի. այսպիսի գաղափարներով սրբազան պաշտամունքը՝ օր զաւուր կը տկարանայ և հաւատքը կը թուլնայ, վասն զի արտաքին պաշտամունքը վերցնելու համար նախապէս հին և նոր կտակարանը՝ վերցնել

պէտք կ'ըլլայ, վասն զի մկրտութիւն ու հաղորդութիւնն ալ արտաքին նիւթերով են, ջուրն ալ նիւթ է և կը սուրբ, իսկ Քրիստոս անհրաժեշտ քարոզած է. ուստի ամեն ներքին մէկ մէկ արտաքին գործոց պէտք ունի, թէ ընականապէս, թէ բարոյապէս և թէ առաքինապէս, հաւատքը ներքինէն կը բղխի, գործէն իր գործքը կուզէ (Մատ. Ա. Դաս Դ. 2. 3.):

Թագաւորաց թագաւորը, յաւիտենական յաւիտեններէ հեռաստես և մէկ է, իւր աւանդած Ձեռքէ կանոնը յաւիտեան կը պահէ, մի միայն անօրէնութիւն մը ունի որ հինը նորոյ փոխած է անգամ մը, այն է՝ ընական գրաւոր, գրաւորէն շնորհական, շնորհականին մէջ ալ տեսանք որ գրաւորին մէջ ունեցած գնացքը՝ դարձեալ յարգեց:

5. — Այս կէտերուն վրայ ճշմարիտ գաղափար ունեցողները՝ չեն տարակուսիր, վէճ չեն ըներ, չեն երկրայիր, եկեղեցւոյ մէջ խաչ ու աւետարան համբուրելու չեն երկմտիր նախապաշարուելով, վասն զի վախճանը 'ի սէր Քրիստոսի է. մօքէդ անցածը աչքդ տեսնելու կը փափագիս, մարդ մը կուզէ, որ իւր զաւակը՝ կամ եղբայրը տեսնայ, եթէ կարելի չըլլայ, անոր լուսանկա պատկերովը գոհ կըլլայ. իւր հանգուցեա սիրելւոյն մէկ յիշատակարանէն սիրտը կը

ճմլի. քանի որ մարմնաւորի մէջ այսպէս է, հապա հոգեւորի մէջ ո՞րչափ. ո՞վ չի փափաքիր երկնային կամարին վրայ Քրիստոսի խաչին նշանը տեսնել. ո՞վ չի փափաքիր զգառըն Աստուծոյ սեղանին վրայ և ճերմակ հագուստով երէցները անոր սպասաւորութեան մէջ տեսնել, Սերովբէից Քերովբէից «սո՛ւրբ սո՛ւրբ» փառաբանութիւնը լսել. անշուշտ ամեն հաւատացեալ կը փափաքի. և Աստուած ալ գիտէ որ մարդկային բնութիւնը այսպէս է, անոր համար երկրի վրայ, երկնային սրբազան պաշտամունքներ աւանդեց, Քրիստոս վաւերացուց առաքեալք 'ի գործ դրին, Նախնի սուրբ հարք շատ մը վիճաբանութեանց մէջէն սուրբ գրոց համաձայն եղած Աստուածային Տնօրէնութիւնները վաւերացուցին, որով գետինը՝ երկինք մը կը հանդիսանայ հոգեւոր երկրպագութիւնը՝ իմաստասիրել գիտցողներուն համար. չի գիտցողներն ալ խօսքին սխալ մեկնութիւն տալով ռամիկները կը գայթակղեցնեն (Բ. Պետ. Գ. 16) իսկ մեք մեր առաջնորդաց պիտի հնազանդինք՝. վասն զի ըրածնին ու աւանդածնին բարի վախճան ունի 'ի սէր Աստուծոյ. Եբր. ԺԳ. 7.):

ԴԱՍ Ե.

ՊԱՏԿԵՐ, ԽԱՉ, ԵՒ ԱՆՕԹՔ ԵԿԵՂԵՑՒՈՅ ՄԷՋ

1. — Եկեղեցին ի՞նչու պատկեր կը դնենք։ 2. — Խաչը ի՞նչ է։ 3. — Առաքեալներն ալ ու-նէի՞ն. Երեսնին կը խաչակնքէի՞ն։ 4. — Եկեղեց-ւոյ անօթք ի՞նչ են. Քրիստոս անոնց հրամանք մը տուա՞ւ. Ի՞նչու կօծենք անօթները եւ պատկեր-ները. Նշխարակը ի՞նչ է։

1. — Եկեղեցւոյն մէջ պատկեր դնելու վրայօք Աստուած ալ հարցնէ թէ ի՞նչու դրէք՝ տալի՛ք պատասխան ունինք, վասն զի « Ձեռա-գործը անիծեալ է » կ'ըսէր, անանկ ժողովուր-դին միամիտ ատենը, նուրբ պարագայներու մէջ տապանակ ուխտին շինելու հրահանգը ինքն կուտար, նոյնպէս Սողոմոնի տաճարին մէջ Քերովբէներ շինելու (Գ. Թագ. Զ. 23—29.) « Ես ինչո՞ւ կը նմանիմ՝ որ իմ պատկերս կը շինէք » կ'ըսէ, երբոք մենք ալ չենք շիներ կը-ռապաշտից պէս, վասն զի կռապաշտները կը շինէին Դագոն, որ կայ եղած բան մը չէր, չկայի մը պատկերը յարմարցնելով ու նմանե-

ցընելով կը չինէին, մենք այն իրեն աննմանութիւնը չենք չիներ, բնաւ տեսնող մ'ալ եղած չէ, սակայն Դանիէլին ծերի մը պէս երեւցաւ. մարդը պատկերով ստեղծեց «արասցուք մարդ ըստ պատկերի մերում» ըսելով, Եզեկիէլին մարդու կերպարանքով երեւցաւ. (Եզեկ.Ա. 26.) բանն Աստուած մարմին հագաւ, Հոգին Սուրբ աղաւնիի կերպարանքով իջաւ. ուստի մենք այս տեսածնուս ու լսածնուս պատկերը աչքերնուս առաջ ունենալու սըրտերնուս մէջ կը փափաքինք, մարգարէից պէս չենք կրնար տեսնալ, գէթ նկարագրականը եկեղեցւոյն մէջ կը դնենք, անոր ալ հրահանգը իրմէն առնելով, որովհետեւ կուռքը և պատկերը իրարմէն շատ տարբեր են, իրենց նպատակին և վախճանին համար, ինչպէս որ Դագոն կուռքն ալ ձեռագործ էր. բայց Տապանակ ուխտին առաջ խորտակեցաւ (Ա.Թագ. Ե. 3—4.) որ ըսել է ո՞րչափ տարբերութիւն կայ ձեռագործէ 'ի ձեռագործ: Աստուծոյ համար ատելի եղածը Դագոնի նպատակն է, սիրելի եղածը Տապանակին:

Հրեշտակները Ամենասուրբ Երրորդութեան խորհրդով Աբրահամին երեւցան, «Երբոր տեսաւ մինչեւ ցգետին ծռելով խոնարհութիւն ըրաւ, (Ծննդ. ԺԸ. 2.) դարձեալ հրեշտակը Բաղաամին պատկերով երեւցաւ,

ու տեսածին պէս երկրպագութիւն ըրաւ, (Թուոց. ԻԲ. 31) դարձեալ Յեսու հրեշտակէն երբոր լսեց թէ Տիրոջն զօրավարն է, ինկաւ ու երկրպագութիւն ըրաւ (Յեսու. Ե. 13—14.) Քրիստոս ինքը վաւերացուց և պատկերին յարգը գիտցուց թէ, պատկերը պատկերին տիրոջը պատիւէն կը չափուի, (Մարկ. ԺԲ. 16.)։

2. — Քրիստոսի խաչին վրայօք շատ բան գրելը աւելորդ է․ ինչպէս որ Մովսիսական օրինաց մէջ գործածուելիք ամեն բան հնուց իւր ստուերը ունէր, նոյնպէս ալ Քրիստոսի խաչը․ որ իրօք վաւերացաւ Քրիստոսի անոր վրայէն կախուելովը։

«Ապա երեւեսցի նշան մարդոյ յերկինս» որ ըսել է այս նշանը բարձր տեղերը երեւնալ կը վայելէ, ինչպէս որ իւր ստուերն ալ բարձր տեղերէ երեւեցաւ․ լերան գլուխ բարձր տեղ մը Սաբեկայ ծառէն կախուած խոյը (Ծննդ. ԻԲ. 13.) Մովսէսի գաւազանը իւր ձեռքին մէջ կարմիր ծովը ճեղքեց (Ելից. ԺԴ. 16.) Անապատին մէջ Մովսէսին բարձրացուցած օձը և սեղանի վրայի եղջիւրը, արոնք մարդկային ազգի փրկութեան միջոցներ էին․ ինչպէս որ այն եղջիւրին համար յանցաւորը պատիժէն կազատէր, նոյնպէս ալ Դաւիթին տունէն ելած եղջիւրին միջոցաւ

բոլոր մարդկային ազգը փրկուեցաւ (Ղուկ. Ա. 69.) Մովսէսի բարձրացուցած պղնձէ օձը, որուն նայողները օձերուն խայթուածէն կը բժշկուէին, զոր Մովսէս բարձր տեղ մը դրաւ (Թուոց. ԻԱ. 8.) այն բարձր տեղը Քրիստոսի սեղանը կը նշանակէ գլխաւորաբար, որուն վրայի խաչին հոգւոյ աչքով նայողները սատանայի խայթոցէն պիտի բժշկըւին անշուշտ, քանի որ անիկայ Քրիստոսի բարձրանալուն օրինակն էր. (Յովհ. Գ. 14.)։ Մեր հիմակուան տեսած խաչն Քրիստոսի ճիշդ խաչին ձեւն ու երկնքը երեւնալիք նշանին օրինակն է, որով սատանայէն պիտի ազատինք, ինչպէս որ բոլոր քրիստոնեայք անով կը պարծենան. նոյն իսկ Պօղոս անկէ զատ ուրիշ բանով չ'պարծենար (Գաղ. Զ. 14.) ուրեմն ըստ Աստուածային տնօրէնութեան ամեն քրիստոնեայ կը պարտի այն նըշանն եկեղեցւոյն մէջ ամենէն պատուաւոր տեղն դնել։ Յարեւելքէն մինչեւ յԱրեւմուտք ինչպէս որ կայծակի պէս պիտի փայլի, ուրեմն սեղանին վրայ ու դրանը վրայ կենալու է. միւսանգամ գալստեանը աշխարհիս չորս կողմէն պիտի փայլի, ուրեմն սիւներուն և կամարներուն վրայ գտնուելու է։

Նաեւ ամեն քրիստոնեայ եղող այդ նշանը իւր հասակին ամենէն բարձր տեղը,

այտերին ճակտին ու կուրծքին վրայ ամեն տառատոս և երբեկոյ, ամեն պաշտամունքի ու-ժէն ունենալու է. Թէ որ Քրիստոսի խաչին արժէքը գիտէ ու ամեն ատեն մտքէն չի հա-նելուն հաւատքը ունի՛ պէտք է որ դուր-սէն ալ ամեն ատեն ցոյց տայ, վասն զի Աստուածային անօրէնութիւնն այնպէս կը պահանջէ, որ մտքէն անցածին արտացոյցը դուրսէն երեւնայ. ուրեմն ալ մենք իրաւունք չունինք ըսելու Թէ, առաքեալները երեւնին խաչակնքեցի՞ն Թէ ոչ, կամ Թէ եկեղեցւոյ մէջ խաչ կանգնեցի՞ն Թէ ոչ:

3. — Պօղոս ինքն կը կանչէր Թէ «բնու-Թիւնը ձեզի չի՞ սորվեցներ որ կնիկներուն բա-ցագլուխ աղօթել չվայելէր» միթէ բնու-թիւնը Պօղոսին իրեն ալ չէ՞ր սորվեցուներ որ մտքէն անցածը դուրսէն ալ երեւնալ պէտք է. Յակոբոս ինքը կըսէր Թէ «հաւատք առանց գործոց մեռեալ են», ինքն չէ՞ր գի-տէր որ խաչին հաւատքը իր ներսը պիտի միայր մեռեալ, Թէ որ դրսէն չի կենդանանար գործքով և ապացոյցով, ուստի այս յայտնի աւանդութիւնը չուրացուիր:

4 — Ինչպէս որ պատկեր ու խաչ նուիրա-կան եկեղեցւոյ մէջ գտնուիլ Աստուածային անօրէնութիւն է, նոյնպէս ալ եկեղեցին մասնա-ւոր անօթներ ունենալ անօրինած է. սկիհ,

խնկամամ, բաժակի գաւաթ չինելու հրամանդ տուողը Աստուած էր. (Ելից. ԻԵ. 29.) Նոյնպէս Սողոմոն ալ չինեց (Գ. Թագ. Է. 48.) Քրիստոս ալ այն չէնքով վաւերացուց «իմ հօրս տունը» ըսելով. սակայն Նորին մէջ սա տարբերութիւնը կայ որ, չնորհական օրինաց կը վերաբերի. չնորհականը ազատութեան մէջ է, այնպէս որ հինին ժամանակը ընողները ծառայ էին հին օրինաց, իսկ Նորին սպասաւորները ազատ են և որդի «այսուհետեւ չես ծառայ այլ որդի, եթէ որդի ուրեմն և ժառանգ Աստուծոյ» կըսէ Պօղոս ։

Ուստի պէտք չէր որ Քրիստոս Նորէն հրամանդ տար սանոնք չինելու մասին. բաւական է որ եկեղեցւոյն իշխանութիւն տուած է հինը Նորի փոխելու մինչեւ 'ի կատարած աշխարհի. սոր հետ մէկտեղ եկեղեցին ալ իւր որդիական ազատութեան մէջ հօրը տուած հրահանգը դարձեալ յարգելու և իւր ըրածը անոր հրահանգին դէթ մօտ ձեւն ունենալու է, որովհետեւ հինը Նորին ստուերն էր. ստուերն ալ իրի մը մօտ ձեւօք կ'ըլլայ. ահա սոր համար է որ Նոր ուխտի տաճարը հինին մօտ ձեւ կունենայ ։

Հինին մէջ կար Քերովբէներ, Մովսէսի գաւազանը, մանանային սափորը, օծման իւ-

զը եայն. Նորին մէջ ով կայ Քրիստոսի խոյր. ոգւոց և չարչարանաց դատակներէնը. Քրիստոսի մարմինն ու արիւնը. Անոր շնորհը նորին մէջն խառն ու դատակները և դիրացած դրախտին ծառայելու անմահութեան շարժի եղածները կ'ամսւն, զի Աստուած այնպէս շնորհալած է, « զինքը ամէն խորանը, ամէնը, ամէն գործերէնը. Ինչ որ աչօք դրախտ ուրը ըլլայ» (Եփես. Լ. 26.). Մովսէս խորանը Աճրագով և անմահութեամբ մէկտեղ ամեց (Թագաւ. Է. 1.) ամէնն որը եկեղեցիները նուէրներ տուին:

Վերլուծելու Քրիստոսի եկեղեցւոյն հաւատացող արտէններէ 'ի վեր ինչ որ ընդունած ու վաւերացուցած է, չ'կայ կէտ մը որ սւոնց Աստուածային հրահանգէ կարծեաց ըլլայ. ուրեմն սկիզբը բարի, վախճանը բարի, և նպատակը 'ի փառս Աստուծոյ է:

ԱՂՕԹՔ ԵՒ ԺԱՄԵՐԳՈՒԹԻՒՆ

1. — Աղօթքը քանի՞ տեսակ է. ո՞րն է առանձնականը. ո՞րն է հրապարակայինը։ 2։ — Հրապարակային աղօթքը ի՞նչ է. ի՞նչ գաղափարի պէտք ունի։ 3. — Չի հասկցած լեզուով աղօթքը օգուտ կընէ՞։ 4. — Ուրիշէն սորուած աղօթքը ի՞նչ օգուտ ունի։ 5. — Ձայնաւոր ծնծղաներով աղօթել պէ՞տք է։

1. — Ժամերգութիւն կամ աղօթք երկու տեսակ է, առանձնական և հրապարակային։

Առանձնականը մարդուս ամեն ժամանակ ինքն իրեն ընելիք աղօթքն է, որ կը պարտի իւր սենեակը մտնել և դռներն գոցելով ծածուկէն աղօթել, այսինքն հոգւոյ աչքը աշխարհային զբաղմունքէն գոցելով մտքէն աղօթել, ո՛չ թէ փարիսեցական գաղափարով մէկ քանի մարդիկ աւելի տեսնան ըսելով, հրապարակներուն մէջ երկար ատեն աղօթել, վասն զի անանկներուն համար եղած վարձքը, այն տեսնողներէն եղած գովեստն է, երքինքէն ուրիշ վարձք մ՛ալ յուսալու իրաւունք չունի (Մատթ. Զ. 5.)։

Հրապարակային աղօթքը Աստուծոյ

տաճարին մէջ եղած աղօթքն է «մտից 'ի տուն քո, և երկրպագից 'ի տաճար սուրբ քո երկիւղիւ քո» (Սաղմ. Ե. 6.) «ինծի իմ Հօրս տունը կենալ պէտք է» (Ղուկ. Բ. 49.) դարձեալ Քրիստոս Դաւիթին խօսքը վաւերացնելով թէ «քու տանդ նախանձը զիս կերաւ» կը յանդիմանէ աղաւնի վաճառողները. իմ Հօրս տունը աղօթքի տուն է» ըսելով (Յովհ. Բ. 16—17.) աշակերտները միաշաբաթին օրը կը ժողովէին հաց կտրելու (Գործք. Ի. 7.)։

2. — Հրապարակական աղօթքը գլխաւորաբար եկեղեցին ժողովուրդի համար կաղօթէ և անոր իշխանութիւնը անոր է, զի եկեղեցւոյն մէջ եղած աղօթքը իւր հետ սրբազան պաշտօն ունի, որուն համար սրբազան պաշտօնեայք կարգուած են (Թուոց. ԺԶ. 3. Գործք. Զ. 4.) Ազգ սուրբ, քահանայութիւն հոգեւոր (Ա. Պետ. Բ. 5.)։ Ժողովուրդը միայն իրաւունք մ'ունի ունկն դնելով աղօթակցելու, Աստուծոյ արքայութիւնն ու արդարութիւնն խնդրելով. միւս խնդիրներու համար եկեղեցին կաղօթէ, անոր համար է որ մաղթանք, աղօթք և քարոզ՝ պաշտօնէից է յատկացեալ պաշտամունքի ատեն, զի Աստուած հնուց 'ի վեր այնպէս տնօրինած է. ինչպէս որ Աբրահամ կաղաչէ Աստուծոյ

որ եթէ տասը մարդ գտնուին քաղաքը չկործանի. (Ծննդ. ԺԸ. 23.) Եղիան կաղօթէ անձրեւի համար (Յակոբ Ե. 18.) Մովսէս և Ահարոն բազկատարած կ'աղօթեն լեռան գլուխ բանակին չյաղթուելուն համար (Ելից. ԺԷ. 11.) Քրիստոս կաղօթէ իւր աշակերտաց համար (Յովհ. ԺԷ. 9.)։

3. — Միթէ կասկած կա՞յ թէ Աստուած չհասկցած լեզու մը ունի. հին օրինաց քահանայները ներքին խորանին վարագուրէն ետեւ կաղօթէին, ժողովուրդը անոնց ձայնն ալ չէր լսեր. Մովսէս լեռանը գլուխը ժողովուրդին համար կ'աղօթէր, ժողովուրդը ի՞նչ գիտէր թէ Մովսէս ինչ կըսէր. անոնք Ամաղեկացւոց հետ պատերազմելնին կը նայէին. Նոյնպէս Պօղոս կը գրէ Հռովմայեցւոց, Կորնթացւոց, Եփեսացւոց եւայլն տեղեր, որ իրեն համար ալ աղօթեն. միթէ անոնք Պօղոսին գիտցած լեզուո՞վը պիտի աղօթէին թէ իրենց գիտցած լեզուովը. անշուշտ իրենց գիտցածովը, վասն զի Աստուած ամեն լեզուէն ալ գիտէ։

Անուրանալի ճշմարտութիւն մը կայ որ ամեն մարդ կը պարտի իւր ըրած աղօթքը գիտնալ. ինչպէս որ Պօղոս ալ ըսած է թէ «Ի՞նչպէս ամէն պիտի ըսեն». Նոյնպէս Նարեկացին ալ կըսէ «սաղմոսերգութենէս ի՞նչ օ-

դուտ․ քանի որ պիտի չհասկնամ» սակայն բնական և ընդհանուր հաւանութիւն կայ որ երկու չարէն փոքրը կ'ընտրուի, ասոր համեմատ չ'հասկցողի մը համար ըսելը աղէկ է քան թէ չ'հասկնալուն վրայօք յուսահատելով քաշուիլը․ մանաւանդ թող թէ գրաբառը, հապա աշխարհաբառը անգամ չհասկցողն դարձեալ իր ըրած գրաբառ աղօթքէն ճաշակ մը կրնայ առնել փորձով տեսնուած ու գիտցուած է, թէ որ ախորժակով ու գաղափարով մտիկ ընէ կամ աղօթէ․ վասն զի ամեն մարդ իւր մայրենի լեզուին մէջէն աղօթքի վերաբերեալ բառերուն շատերն կը հասկնայ (1)։

4. — Ոմանք կըսեն թէ « ուրիշէն սորուած աղօթքը բան մը չէ, հապա ամեն մարդ ինքնին իրեն աղօթք ընելու է»․ այս ալ անարժէք վէճ մ'է, վասն զի ատանկ ըսողները պէտք է յիշեն որ հայր մերը սորվեցնողը Քրիստոս ինքն է․ նոյնպէս Յովհաննէս Մկրտիչ ալ իւր աշակերտներուն աղօթք կը սորվեցնէր (Ղուկ. ԺԱ. 1.) ատանկ ըսողները իրենք ալ ուրիշէն սորված աղօթք-

(1) Քարոզ և խրատ արդէն ժողովուրդին գիտցած լեզուովը կըլլայ, ուրեմն « եկեղեցին կարդացուածները չեմ հասկնար ըսելով կրօնափոխութեան դուռ երթալը աւելորդ է։

ներ կերդեն, բայց բնականապէս հակառա-
կասխութեամբ կործանող մը դիմացի հաս-
տատուն Միացողին ալ կործանումը կուգէ,
որպէս զի ամեն մարդ իրեն յարմարի, սա-
կայն ինչպէս որ թագաւորական կանոններ
կան, նոյնպէս եկեղեցական հոգեւոր կանոն
կենալ պէտք է, որուն համար Քրիստոս եկե-
ղեցականներն ժողովուրդէն կ'որոշէ, Քրիս-
տոսի եկեղեցւոյն միութեանը և ընդհանրա-
կանութեանը կը վայելէ որ մէկ ազգի մը
մէջ միեւնոյն եկեղեցական կանոնը տրուած
ըլլայ, անոր համեմատ Հայաստանի մէջ
գտնուած եկեղեցի մը այսօր ինչ որ կաղօթէ,
նոյնն կաղօթէ Ասիոյ մէջ գտնուած հայ եկեղե-
ցի մ'ալ միեւնոյն հիման վրայ հաստատուած.
այն է՝ Տէրունական աղօթքին իմաստովը, ինչ-
պէս որ յայտնի է բոլոր ըրած աղօթքն. ուս-
տի եկեղեցին կաղօթէ ժողովուրդին համար
որ Աստուծոյ անունն սուրբ պահեն. Տէրը
զանոնք պահպանէ. անդաստան կընէ Քրիս-
տոսի խաչին խորհրդով աշխարհիս չորս կող-
մին համար որ չարէն փրկէ և փորձութեան
մէջ չ'տանի, նոյնպէս ժողովուրդը կ'աղօթէ
եկեղեցւոյն յարմարելով և ինքն իրեն սրտէն
բղխած աղօթքներ ալ ընելով, որուն մէջ
նախ կը խնդրէ երկնից արքայութիւնն, և
կը հաւատայ որ միւս պակասներն ալ Տէրը

պիտի ամէնքն՝ է իւր խոստումովն և եկեղեցւոյն խնդրանօքը․ ուրեմն «այն աղօթքն ․ինծի համար ալ եղած ըլլայ» ըսողն ջանալու է աղօթքի ատեն աղօթատեղիէն դուրս չ՚մնալ։

5. — Եկեղեցական պաշտամանց կարգին մէջն է բարձրաձայն աղօթք և դպրական երաժշտութիւնք․ «՚ի բերանոյ մանկանց տղայոց հաստատեցեր զօրհնութիւն»․ (Սաղմ. Ը․ 2.) Քրիստոս տղաքը չ՚արգիլեց իրեն երթալու, վասն զի բնականապէս անոնք պարզամիտ կ՚ըլլան․ ս՛ուրբ, ս՛ուրբ երգել հրեշտակային փառաբանութիւն է, պարզամիտներուն կը վայելէ այն պաշտօնն։ Նաև երբեմն զանգակ, ծնծղայ, երգեհոն Աստուած տնօրինած է մարդոց սրտերն բարւոյն յափշտակելու համար «փող հարէք ՚ի գլուխս ամսոց յաւուր նշանաւորի տարեկանաց մերոց» Դաւիթ և Իսրայէլի բոլոր տունը նուագներով ու ծնծղաներով տէրոջը առջև կերգէին (Բ. Թագ. Զ. 5.) «երգերով ու սաղմոսներով» (Եփես. Ե. 19.)։

ԴԱՍ Է.

ՈՂՈՐՄՈՒԹԻՒՆ ԵՒ ԺԱՄՈՑ

1. — Ողորմութիւնը ի՞նչ է ։ 2. — Հրապարակայինը ո՞րն է. եկեղեցին ի՞նչու գանձանակի եւայլն միջոցներով նուէրներ կընդունի ։ 3. — Քրիստոս ի՞նչու ըսաւ « ձրի առէք ձրի տուէք » ։ 4. — Ձրի տալիքը ո՞րն է ։ 5. — Թէ տաճարին եւ թէ պաշտօնեից տալու պարտք ունի՞ ժողովուրդը ։ 6. — Առաքեալներն ալ կընդունէի՞ն ։

1. — Ինչպէս որ ամեն թռչունի երկու թեւ պէտք է որ կարողանայ թռչիլ, նոյնպէս քրիստոնէին մէկ թեւն աղօթք միւս թեւն ալ ողորմութիւն է, քանի որ ապացուցուած է ամեն մէկ ներսէն բղխածին դուրսէն ալ մէկ մէկ նշանները երեւնալ, նոյնպէս աղօթողին գործքն ալ ողորմութեամբ կապացուցուի, վասն զի աղօթքը ձրի լինելուն համար ամեն հաւատացեալ քիչ շատ կաղօթէ, բայց շատերն ալ իրենք զիրենք կը խաբեն թէ աղօթեցինք, զի առանց ողորմութեան աղօթքն մեռեալ հաւատք է, եւ այս ողորմութիւնն ալ դարձեալ աղօթքին պէս երկու կերպ է, մէկը ծածուկ

և մէկն ալ հրապարակային՝ եկեղեցւոյն մէջ ։

Ծածուկ եղած ողորմութիւնն յայտնի է որ պատկերակից մը պատկերակցոյն ցաւակցիլ պէտք է ։

Իսկ հրապարակային եղած տուրքն և ողորմութիւնը մէկ մը տուողն պարտաքէն կազատի « տուք և տացի ձեզ » երկրորդ ուրիշին շնորհական նախանձը կը գրգռէ (Ա. Կորնթ. ԺԲ. 31. ԺԴ. 1.) ։

2. — Հրապարակային ողորմութեան վրայօք Աստուածային տնօրէնութեան մասին հասուն տեղեկութիւն չունեցողներ կը պաշարուին . Թէ « եկեղեցւոյն մէջ աղօթքի ատեն գանձանակ պտըտիլն , տուրք և ողորմութիւն տրուիլն մեղք է , կամ Քրիստոս անանկներն տաճարէն փախցուցած է . մանաւանդ կը գովեն շողոքորթաբար մկրտութեան ևայլն եկեղեցական պաշտօնի մէջ ըստակ չառնող զեկեղեցականներն , սակայն Աստուածային տնօրէնութիւնն կեղծ լուսաւորութենէ չախորժիր , վասն զի ինքն տնօրինած է նախապէս քահանայատուրքն . ինչպէս որ Աբրահամ տուաւ Մելքիսեդեկ քահանային (Ծննդ. ԺԴ. 20.) ։

Քրիստոս աղաւնավաճառներն փախցուց, բայց գանձանակին մէջ ով ինչ ձգելուն ալ դիտողութիւն ընելով մէկ լումայ մը ձգող

այրի կինը գովեց (Մարկ. ԺԲ. 41.), ուստի թէ եկեղեցւոյն մէջ և թէ դուրսը եկեղեցականաց տրուածը ոչ մկրտութեան, ոչ հաղորդութեան և ոչ ալ պատարագի ու պաշտօնի գին են, զի անոնք չափով ու կշռով չեն տրուիր որ՝ գին ունենան, հապա այն ժամուն անոնց արտաքին աշխատութեանց ու քրտանց վարձք են «արժանի է մշակն վարձու իւրոյ» (Ա. Տիմ. Ե. 18.). աս ալ այնպէս է որ ոչ եկեղեցականի մը պահանջն է իբր շահավաճառ. հապա ժողովուրդին պարտքն է իբր հոգևոր տուրք։

3. — Թէ որ եկեղեցական մը լոկ շահու նպատակաւ այն ծանր լուծին տակը մտնէ, կամ լոկ շահու համար ամեն մարդու վրայ ձեռք դնէ, անշուշտ «վարձկան է և ոչ է հովիւ» այն պաշտօնը իրեն համար շահավաճառութիւն եղած կ'ըլլայ, սակայն Աստուծոյ տանը ծառայելու բարի ուխտով երբոր կ'աշխատի, ժողովուրդին պարտքն է ամեն պաշտօնի մէջ վարձատրել զայն։ Եկեղեցական մը հարստանալու համար ագահութեան ծառայելու չէ; բայց թէ որ ժողովուրդը տայ՝ առնելու է որ ժողովուրդը իրեն պարտական մնալու ինքը պատճառ եղած չըլլայ. առնելէն վերջը ինքն ալ ողորմած և հիւրասէր ըլլալու է (Ա. Տիմ. Գ. 2.)

[illegible] կ՚ամենցու [illegible] (Գործ. ԺԹ. 17.)։

Եկեղեցական մը [illegible] որ ժողովուրդին [illegible] հոգևոր [illegible]. [illegible] է [illegible] անոր [illegible] մէջ [illegible] կարենայ [illegible]. եթէ ալ [illegible] կը [illegible], [illegible] և [illegible] մէջ [illegible] կը [illegible] թողուլ. [illegible] կը [illegible] (Ա. Կորնթ. Թ. 7.) այսինքն եկեղեցականը թէ որ իրեն [illegible] ալ [illegible], ժողովուրդին [illegible] կեցած անոր համար [illegible] կը [illegible], այն ժամանակ [illegible] վարձատրութ. կայքին մէջ կը [illegible] [illegible] ուտէ այն ժամանակ [illegible] սեղանէն բաժին կառնէ. [illegible] (Նոյն 13.)։

4. — Յայտնի ճշմարտութիւն է որ եկեղեցին հոգի առած է և հոգի պիտի տայ. թէ որ դայ հեթանոս մը, կախարդ մը և այնինչ մը դրամով Առաքելոց պարգևները ուզէ՝ անոր դրամը Սիմոնեան դրամ է, (Գործ. Ը. 20.). բայց մկրտուելիքին՝ մկրտութիւն, ընտրելոյն՝ ձեռնադրութիւն, ապաշխարողին՝ հաղորդութիւն, հիւանդին՝ առողջու-

թիւն տրուելիք ատեն մատուցուածները հոգեւոր նուէրներ են. եկեղեցւոյն պահանջը չէ, հապա ժողովուրդին պարտքն է. եկեղեցին երբէք չըսեր ապաշխարողի մը թէ « այսչափ տուր որ քեզի հաղորդութիւն տամ » կամ թէ հիւանդի մը թէ « տուր որ գամ քեզի համար աղօթեմ ». ըսել է՝ ձրի առած է ձրի կուտայ, ձրի կը խրատէ, ձրի կը քարոզէ. բայց աւետարանի քարոզելուն համար տաճարէն պիտի ուտէ ոչ թէ առեւտրական զբաղմունքներէն:

Ուստի ինչպէս որ ըսինք, աղօթող ժողովուրդ մը աղօթքին հաղորդակից ըլլալու համար ժամոց կը վճարէ, և ժամարարը այն ժամանակից եղողներուն համար յատկապէս կաղօթէ. մկրտուիլ, հաղորդուիլ, աղօթել, վերջապէս Աստուածային պարգեւներու համար ճշմարիտ հաւատքով եկեղեցւոյն դիմելը Աստուծոյ առաջ երթալ ըսել է, Աստուած ալ հրամայած է որ իւր առջեւը ելլել ուզողը ձեռքը պարապ չելլէ, (Ելից. Իե. 5. Լե. 2.):

5. — Սեղանը վառելու ձէթ, իւղ, խունկ, ծիրանիներ, ոսկի, արծաթ, տաճարին համար կը տրուին, նոյնպէս ալ վարձք և նուէր պաշտօնէից համար. « առէք պատարագս և մտէք 'ի սրահս նորա » (Սաղմ.

Ղև. 7.)․ Քրիստոս կը պատուիրէ բորոտին որ Մովսէսին հրամայած ընծայն տայ քահանայից (Մատթ. Ը. 4։)․ որով կը վաւերացնէ ժողովուրդին առ եկեղեցականս եղած պարտքը, թէ որ մինակ անոր բժշկուած ըլլալը վկայելու համար եղած ըլլար, որ բորոտը համարձակ պտըտէր, պէտք էր որ քահանայն ձրի վկայէր, և Քրիստոս ալ չի վաւերացնէր, ինչպէս որ ինքն ալ մեծարեց այս կէտը և վաւերացուց Աստուածային անօրէնութիւնը թէ ինքը տեսնելու եկողները պարապ ձեռօք եկլելու չեն, վասն զի մոգերուն բերած ոսկի, կնդրուկ ընծաները ընդունելով, անոնք ուրիշ ճամբով իրենց երկիրը դարձուց, Հերովդէսին ընելիք սպառնալիքէն ազատ պահելով․ Նոյնպէս խնկաբեր կանանց բերած խունկն ու իւղն ընդունեց և երեւեցաւ անոնց, որք 'ի պատիւ թաղման բերած էին ։

6. — Աստուածային նուէրը երբէք չարգիլուիր, ինչպէս որ առաքեալներն ալ կառնէին հիւանդաց համար աղօթք ըրած տեղերնուն ալ (Գործք. ԻԸ. 8. 10.)․ Նոյնպէս աղօթքը իրեն հետ ողորմութիւն կուզէ որ լսելի ըլլայ, ինչպէս որ Կոռնելիոսին կանչուեցաւ «քու աղօթքդ ու ողորմութիւնդ յիշատակի համար Աստուծոյ առջեւ ելան․

(Գործք. Ժ. 4.). Նոյնպէս Պօղոս կը պատուիրէ որ հոգեւոր բաներու մէջ հաղորդակից եղողը մարմնաւորին ալ պիտի ըլլայ՝ (Հռովմ. ԺԵ. 27. Ա. Կորնթ. Թ. 11.) ուրեմն մուրացկանը անգամ եկեղեցին գալուն իւր մուրացածէն կրցածին չափ ժամոց, ողորմութիւն և հոգեւոր տուրք տալու պարտք ունի, ըստ այսմ կարողութիւն ունեցողները ամեն օր տալու, և ամեն պարտք եղածին ալ մասնակից ըլլալու պարտաւոր են, զի այսօր կուտենք վաղը նորէն կ'ուզենք, այսօր առեւտուր կընենք կը շահինք, վաղը նորէն կուզենք զնոյնն. ուրեմն այսօր ալ պիտի տանք, վաղն ալ պիտի տանք, որովհետեւ մարդը ընկերական վիճակի մէջ տալու համար ստեղծուած է, և ոչ թէ լոկ անձին համար։ «տուք և տացի ձեզ»։

Յիշեալ պատճառներու համար է որ եկեղեցին ժամոցի, գանձանակի եայլն տուրքերու սկզբունքներ բռնած է, ըստ Աստուածային տնօրինութեան, որպէս զի ժողովուրդը պարտական չ'մնալու և պաշտօնեայք ապրելու բարի միջոց մ'ըլլայ. որովհետեւ սուրբ գիրքը մեզի կը սորվեցնէ որ Աստուծոյ յառաջ ձեռքերնիս պարապ չելլենք. հապա ամեն սրբազան պաշտամունքի առեն ողորմութեան մասնակցինք, որ այն օրը ա-

մենքս ալ այն կատարուած պաշտօնին ու աղօթքին մասնակից ըլլանք. թէ որ հարուստ ենք առատօրէն, թէ որ աղքատ ենք ըստ կարեաց ։

Պօղոս կը պատուիրէ որ հարուստները առատաձեռն ըլլան (Ա. Տիմ. Զ. 17—19.) տաճարին չորեքդրամեան տուրքն Քրիստոս ինքն ալ վճարեց. այս պատճառաւ տօնի և տաղաւարի օրեր մասնաւոր տուրքեր ալ կը պահանջէ եկեղեցին մեզմէ, օրինակի համար ծննունդին հրապարակային եկեղեցական տուրք մը կը ժողվէ վասն զի մոգերուն ըն-ծայն այն օրը կը յիշուի. Զատկին չորեքդրամ-եանի, գերեզմանի ուխտով տուրքեր կը ժողվուին, վասն զի խնկաբերութիւն կանանց է, որ ըսել է բնաւ յարեւանցի բան մը սահմանած չէ եկեղեցին, բոլորն ալ Աստուածային տնօրէնութեններէն առած է ։

ԴԱՍ Ը.

ՊԱՏԱՐԱԳ ԵՒ ՍՈՒՐԲ ՊԱՇՏՕՆ

1· — Պատարագ ի՞նչ ըսել է։ 2· — Քահանայական զգեստը չի վերջացա՞ւ։ առաքեալք ըրի՞ն։ 3· — Ի՞նչ վկայութիւն կայ։ 4· — Երկրի վրայ երկնային շարժման պէտքը ի՞նչ է․ քահանայական եւ եպիսկոպոսական զգեստները ի՞նչ կը նշանակեն։ 5· — Պատարագիչին զգեստաւորիլը ի՞նչ է։ 6· — Շնորհական օրինաց զարդարանք պէ՞տք է։ 7· — Ժամարարին ատեան զալը ի՞նչ է․ «հրեշտակաց բնակարան» ի՞նչու կերգէ։ 8· — Վարագուրին գոցուիլը ի՞նչ է․ բացուիլը ի՞նչ կը նշանակէ։ 9· — Վերաբերումի մէջ եւ անկէ ետքը ի՞նչ կայ։ 10· — Ննջեցելոց յիշատակութիւն ինչո՞ւ կնենք պատարագի ատեն։

1. — Պատարագ ըսելով նախ զոհ, Բ. նուէր կիմացուի․ Քրիստոսի մարմինն ու արիւնը մատակարարուելուն համար Քրիստոսի զոհողութիւնը և անոր սեղանը կը պատրաստուի․ այն միջոցին հոգեւոր նուէրներ ալ վճարուելուն համար առաքելական եկեղեցւոյն մէջ կատարուած սրբազան պաշտօնին

մէջ այս երկու տեսակ պատարագը իւր Աստուածային հրահանգովը կը ներկայանայ ամբողջապէս ։

2. — Հինը նորէ փոխուած ըլլալուն, և անոնցմէն նշանախեց մը կորսուած չէ լինելուն կասկածներս փարատած է. ուրեմն խաբուելու չենք մեզի ըսողներուն թէ «Քրիստոս մէկ անգամ պատարագ եղաւ, քահանայութիւնը վերջացաւ» և կամ «առաքեալները կրօնական պաշտօնի մէջ տարբեր հագուստ չէին հագնիր» (1). վասն զի թէ որ հաղորդութիւն չկայ՝ պատարագը վերջացաւ, թէ որ կայ, ոչ նոր ուխտի պատարագը և ոչ ալ նոր ուխտի քահանայութիւնը վերջանալ կարելի է, որովհետեւ ասոնց համար Աստուած «յաւիտենական կանոն» ըսած է ։ Անշուշտ առաքեալներն ալ մեզի պէս ըրած ըլլալու են ։

3. — Այսօր Քրիստոսի եկեղեցին չունի շարժում մը որ սուրբ գրոց վկայութեամբ չըլլայ . ուրեմն անկարելի էր որ առաքեալք սրբազան պաշտօնի մէջ սրբազան հագուստները հերքէին, վասն զի Աստուած Մովսէսին ու Ահարոնին պատուիրած ըլլալը գիտէին . ըստ այսմ շատ աւելի հաւանական է թէ Պօղոսին Տիմոթէոսէն ուզածը եկեղեցա-

---

(1) Այնուատէթլէր 96 և 161 երեսները ։

կան հագուստ մ՚է, վասն զի կը գրէ թէ «Մարկոսը հետդ բեր, սպասաւորութեան օգտակար է, Տիւքիկոսը Եփեսոս ղրկեցի, փիլոնը, գիրքերը, մագաղաթները հետդ բերես (Բ. Տիմ. Դ. 9—13 ։

Մարկոսին սպասաւորութիւնը, փիլոնը, գիրքերն ի՞նչ են արդեօք, անձրեւէն ու տաքէն պատսպարուելու համար ուրկէ ըլլար ծածկոց մը կրնար գտնել, բայց եկեղեցական հագուստ մը ամեն անգամի չէր չինուեր ուզած տեղը. ապսպրած Մարկոսը, Ասիացի Տիւքիկոսը, Տիմոթէոսը, Տիտոսը, Կարպոսը եւայլն բոլորն ալ աստիճանաւոր պաշտօնեայ մարդիկ և Պօղոսի աշակերտներէն էին (Գործք. Ի. 1—4. Եփես. Զ. 21. Կող. Դ. 7.)։

Պաշտօնեայ սպասաւորը ÷ գիրքերը փիլոնին հետ ապսպրելէն գործը կը յայտնուի, (մեր խօսքը ոմանց համար չէ, որ աշխարհաբառի մէջ Վերարկու տաճկերենի մէջ Եաղմուրլուք թարգմանած են ջիլըն բառը. թէեւ փիլոնն ալ վերարկու է, սակայն վերարկուն ընդհանուր է, փիլոնը մասնաւոր եղած էր առ հասարակ պաշտօնապէս, որովհետեւ Պօղոս եկեղեցւոյ պաշտօնեաներէն կուզէ մասնաւորաբար. կամ գիտցուք թէ առաքեալք առ հասարակ հագուստով կատարած ըլլային պաշ-

տօններըՙ և կամ Բ. և Գ. դարերու մէջ ալ այնպէս ըլլար, միթէ յանցա՞նք էր եկեղեցւոյն, որ միշտ հեթանոսական հալածանաց մէջ էր. սակայն քրիստոնէութիւնն իւր համարձակ ազատութիւնը գտնելէն վերջ հինը նորի փոխուելու մասին թերութիւն բաներնելըՙ Աստուածային սուրբ գրքէն և անոր կարգադրութենէն պակսեցնել և Քրիստոսի «ոչ եկի լուծանել» ըսելը սուտ հանել է։

4. — Նախապէս հայր Աստուած տնօրինած է, Քրիստոս վաւերացուցած է և առաքեալք ՚ի գործ դրած են, երկրի վրայ երկնային շարժումներ. վասն զի մարդը երկինքի համար ստեղծուած ըլլալուն պատճառաւ ճշմարիտ հաւատացեալ մը միշտ մտքէն կը փափաքի այն շարժումներուն. մտքէն անցած ստուեալ հաւատքը արտաքին գործքով կը կենդանանայ, ասոր համար Քրիստոսի եկեղեցւոյն Աստուածային տնօրէնութեանէն առնելով Քրիստոսի մարմնոյ և արեան սուրբ և անմահ պատարագի խորհուրդը երկնային սրբազան ներկայացումով մը կը ներկայացնէ, քահանայական և եպիսկոպոսական հագուստներով։

« Այլ փառք լուսնի և այլ փառք աստեղ » ըլլալուն համար եպիսկոպոսականը առւելի շքեղ ըլլալ կը վայելէ, ասոր հետ մէկ-

տեղ դարձեալ քահանայական պաշտօն կըլ-
ուի, որ սկիզբը և վախճանը միեւնոյն է,
որուն մէջ պարունակուած է՝ Հոգեւոր տե-
սութիւն և Հոգեւոր երկրպագութիւն գիտ-
ցողի մը համար դրախտէն մինչեւ Գողգոթա-
յի գլուխ, և անկէ մինչեւ Քրիստոսի միւ-
անգամ գալստեան խո՛րհուրդին ձեւը, իսկ
Թերահաւատի մը կամ Նախապաշարեալի մը
համար տեսարանի մը պէս կերեւնայ (1)։

Ց. — Նախապէս քահանայն կ'զգեստա-
ւորի Դաւիթին մարգարէութիւնը յառաջ բե-
րելով որ կ'ըսէ «քահանայք քո զգեսցին
զարդարութիւն, (Սաղմ. ՃԼԱ.) այն միջոցին
դպիրք կերգեն Աստուծոյ խորհրդին վրայ

(1) Ո՞րչափ պիտի Նախապաշարութին լոկ հո-
գիանանք ըսողները, հաւատքը առնելով գործքը
թողողները, մէկ թեւօք թռչիլ կարելի կարծող-
ները, սակայն ատիկայ Աստուածային տնօրէնու-
թեան և մարդկային բնութեան համեմատ արար-
չապետէն աշխարհիս սկիզբէն մինչեւ հիմայ ըս-
տեղծուած մարդոցը համար անկարելի է, թէ որ
ասկէ վերջն ալ Աստուած բնութիւնն արտագրե-
լով նորէն առանց աչքի և առանց ականջի լոկ
սրտով տեսակ մը նոր մարդիկ որ պիտի ստեղծէ
ան ալ չենք գիտեր. ուրեմն մենք դեռ ադամայ-
ին սերունդէն ստեղծուած ըլլալնուս համար Աստ-
ուածային տնօրէնութիւնը ձեռքէ չենք կրնար
ձգել. որ մեր իրեն մատուցանելիք պաշտօնը բը-
նութեան ու խելքի մօտ տնօրինած է։

զարմանալով «խորհուրդ խորին անհաս անըսկիզբն» որուն մէջ կը պատմուի խօսքով և գործքով զարդարանք վերին պետութեան և Ադամայ՝ Տիրական փառօք ստեղծուիլն նազելի դրախտին մէջ, և ապա մեղանչելով թզենիի տերեւներով ծածկուիլն, սրբազան խորհուրդներով Ահարոնին ոսկեթել հագուստն, և անոր նորի փոփոխութիւնն (Ելից. ԻԸ. 4. ԼԹ. 1.)։

6. — Անոնց յաւիտեան մնալիք և նորի փոխուելիք լինելն Պօղոս ալ կը պարզէ քանիցս «Նոր ուխտ ըսելով». առաջինը հինցուց, այն որ հիննայ կորսուելու մօտ է, (Եբր. 8. 13.). դարձեալ կը թուէ առաջին ուխտի սրբութեան խորանը, բուրվառը, աշտանակը, քերովբէները ևայլն, որոցմէ կը հետեւցնէ թէ ասոնք առանց արիւնի չէին (Եբր. Թ. 1. 14. 18.). ուրեմն Նոր ուխտն ալ առանց արիւնի չէ (Նոյն. 23.) «Քրիստոս չէ թէ ձեռագործ տաճարը մտաւ, որ ճշմարիտին օրինակն է. հապա իսկ երկինքը (Նոյն 24.). ուրեմն հիմակուան տաճարն և անոր զարդարանքներն բուն ճշմարիտ երկինքն չէ, հապա ճշմարիտ երկնից օրինակն է, և այս օրինակն ալ յաւիտեան է, հինէն այս նորին օրինակն ու ստուերն (Եբր. Ժ. 1—5.) անասունի արիւնով կ'ըլլար, բայց զոհը վեր-

նալու համար հիմայ ալ նոր տաճարն որ ճշմարիտ երկինքի օրինակն ունի, Քրիստոսի արիւնն պէտք է կենալ. տարին անասուն մը մորթել պէտք չէ, Քրիստոսի մէկ անգամ զոհ լինիլն բաւական է, որովհետեւ մէկ մարդ մը տարին քանի մ' անգամ չմեռնիր. (Նոյն 27.), որուն համար այս նորին աւելի փառք կը վայելէ, վասն զի հինն ծերացած ու մեռնելու մօտ էր, տարին անասուն մը մեռնելու կանոնն մեռաւ Քրիստոսի մահուամբ, իսկ յաւիտենական կանոն աւանդուած ըլլալուն համար Քրիստոսի նոր արեան խորհրդին որ հոգիի պաշտօն է՝ հինէն աւելի փառք կը վայելէ, (Բ. Կորնթ. Գ. 7.). որովհետեւ սեղանն ու վարագոյրն վերացաւ կործանեցաւ ու մեռաւ, Աստուած նորէն կանգնեց (Գործ.ք ԺԵ. 16.) այս նոր կանգնումն փառաւոր կերպով ներկայացնելու սկզբմամբ ժամարար քահանայն ըստ Աստուածային տնօրէնութեան զգեստաւորեալ կը ներկայանայ երկնանման տաճարին ատեանը, ուր կերգուի «չարչարանօք քո սուրբ միածնիդ նորոգեցան արարածք ամենայն»։

7. — Ժամարարին զգեստաւորիլէն մինչեւ ատեանի լուացումն «լուացից սրբութեամբ զձեռս իմ, (Սաղմ. ԻԵ. 6.) նախորդ համարին մէջ յիշուած խորհուրդներն կը պա-

բունակեն, այս երկնային խորհուրդն Աստուած հրեշտակներէն աւելի եկեղեցւոյն յանձնելուն համար ժամարարն ժողովուրդին կաղաչէ որ իրեն համար աղօթեն, անկէ վերջ սարկաւագի առաջնորդութեամբ և մարգարէական հրահանգով. « զի առաջնորդեսցեն ինձ և հանցեն զիս 'ի լեառն սուրբ և 'ի յարկս քո » ըսելով սուրբ սեղանն կելլէ ։

Հրեշտակաց բնակարան և մարդկան քաւարան կոչելով կ'երկրպագանէ, վասն զի մարդիկ մեղաց քաւութիւնն Աստուծոյ տաճարին մէջ կառնեն մեծաւ մասամբ մաքսաւորին նկատմամբ. Նաեւս քաւութեան համար Քրիստոսի թափած արեան խորհուրդն հոն կը կատարուի, քանի որ հոն տեղ ժողովուած են երկու երեք հոգի Քրիստոսի անուանով, Քրիստոս հոն անոնց մէջ է. քանի որ Քրիստոս հոն է՝ հրեշտակաց բնակարան է, « հրեշտակք մատեան և պաշտէին զնա » (Մատթ. Դ. 11.)։

8. — Ժամարարը սեղանին երկրպագութիւն ընելէն վերջը վարագոյրը կը գոցուի, պասը կը դրուի, որ կը նշանակէ Մարիամին Գաբրիէլի աւետեօք յղութիւնը, և Քրիստոսի մարմին հագնելով կատարեալ Աստուած և կատարեալ մարդ մեր մէջ գալը ։

Այն պաշտօնը լրանալէն վերջ վարագոյրը կը բացուի, ժամարարը խնկարկելով ժողովուրդին մէջ կը պտըտի, Քրիստոսի երկինքէն իջնալ ու մարդոց հետ ըլլալն գործքով ներկայացնելու, երկնային օրինակաւ « որ թարգմանի ընդ մեզ Աստուած » (Մատթ. Ա. 23.) և այս միջոցիս կ՚սկսի գիրք, աւետարան, քարոզ, հանգանակ հաւատոյ կարդացուիլ, այնպէս որ Քրիստոս մեր մէջ երեւնալէն վերջը հինին մօտ ծածկուած ըստուերներն ու մարգարէութիւններն նորին մէջ բացուեցան, Ամենասուրբ Երրորդութիւն մեզի յայտնուեցաւ, կը հաւատամք Արարիչը, անոր Որդին և Սուրբ Հոգին երեք անձամբ մի Աստուածութիւն. կը հաւատամք մի միայն ընդհանրական և առաքելական եկեղեցի, յարութիւն մեռելոց և յաւիտենական կեանք։

9. — Ժամարար քահանայն սեղանը ելլալէն մինչեւ վերաբերումը՝ դրախտէն մինչեւ Բեթղեհեմի այրը մեզի կը ներկայացնէ. վերաբերումէն նորէն կ՚սկսի Քրիստոսի մոգերէն ընծայուիլը, ինչպէս որ սկիհն սեղանին վրայ դրուած ատեն ժամարարը սարկաւագի ձեռքէն առնելով կը խնկարկէ, վերջը ապասը սկիհին վրայ բանալով, ինքը մէկ կողմը կը կենայ որպէս զի ժողովուրդք տես-

նան. [illegible] փոխանակ [illegible] վե-
րէն [illegible] (ողջոյն տուք միմեանց
[illegible]. [illegible] [illegible]. [illegible] [illegible]
[illegible] [illegible] [illegible] [illegible] կ՚ [illegible], [illegible]
[illegible] [illegible]. [illegible] առ կը [illegible] ժողովր-
դին. ժողովրդեան [illegible] [illegible] [illegible]
[illegible] (Քրիստոս ՚ի մէջ մեր յայտնեցաւ). առ
կ՚ [illegible] [illegible] [illegible] մեր [illegible] հրեշտա-
կային [illegible]. «Սո՛ւրբ, սո՛ւրբ,
[illegible] Տէր զօրութեանց». և կը ներկայացնեն [illegible]
[illegible] [illegible] Քրիստոսի [illegible] [illegible]
[illegible] [illegible] [illegible] մէջ. քահանայն
ժամանակին կ՚ [illegible] «Առեալ զհացն յԱստուա-
ծային ձեռս իւր գոհացաւ, օրհնեաց, եբեկ
և ետ», կը [illegible] [illegible], «[illegible]
[illegible]» ժամանակին ՚ի ձայն «[illegible], կերէ՛ք»
[illegible] առ [illegible] «Արբէ՛ք ՚ի սմանէ ամե-
նեքեան». [illegible] Կ՚ [illegible] Քրիստոսի
մարմնոյ և արեան խորհրդին [illegible]։

Դպիրքը կ՚երգեն «Հայր երկնաւոր, բա-
[illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible]
[illegible]». Քահանայն ՚ի կողմն [illegible]
[illegible], Կ՚աղօթէ [illegible] և խոստ-
վանելով, որ կը նշանակէ թէ Քրիստոսի
մարմինը խաչէն առաջ կենդանի էր, խաչին
վրայ մեռաւ, Հոգին աւանդեց, աւանդած
Հոգին դարձեալ միանալով կենդանացաւ,

որ է մեր ճաշակելիքն, և ըստ այնմ այն հացն ու գինին ճշմարիտ մարմին և ճշմարիտ արիւն Քրիստոսի ընելուն աղաչանքը կ'ընէ, և այս մեջոցին դպիրք կերգեն «Որդի և Հոգի Աստուծոյ» որ Ամենասուրբ երրորդութիւնն յիշուած կ'ըլլայ միասնական Աստուածութեամբ։

10. — Այս սուրբ խորհուրդն աւանդելէն զկնի սոյն միջոցիս մարմինը յարեան թաթխուելէն առաջ կ'սկսի յիշատակ ննջեցելոց և կենդանի բարերարաց, հայրապետաց, քահանայից, վարդապետաց, արանց և կանանց, ծերոց և տղայոց համար մասնաւոր աղօթք մը (1) վասն զի պատարագի խորհրդին մէջ, նախապէս Ադամէն մինչեւ Քրիստոսի վերնատան մէջ ըրած տնօրէնութիւնն, խաչելութիւնն, մահն, թաղումն և յարութիւնը կը պատմուի. անոնց մէջ ալ անցեալ առաքելոց և մարգարէից յիշատակութիւնք հարկաւ պիտի լինին, ինչպէս որ Քրիստոս պատուիրած է իրեն գլխին վրայ իւղ թափող կնոջ մը յիշատակն չմոռցուիլ (Մարկ.

(1) Այս տեղ դարձեալ Քրիստոսի եկեղեցւոյ հակառակորդաց բերանը սրտերնուն յաւելուածէն խօսք դուրս տալ սկսաւ թէ «ննջեցելոց յիշատակութեան վրայօք սուրբ գրոց մէջ յիշատակ մը չ՛կայ (Այնուատէթ Պամ. Բ.)

ԺԳ. 9.) միթէ առաքելոց, մարգարէից և այլոց սրբոց յիշատակները չմոռցուին ու պատուիրած չէ՞ մեր, որոնք չարչարուեցան և նահատակուեցան, ու իրենց Թանկագին արիւնն ու ճիգը Թափեցին Քրիստոսի սիրոյն համար ։

Նաև Քրիստոս հոգւին աւանդած ժամանակ շատ սուրբերու մարմինները յարութիւն առին, շատերուն երեւեցան (Մատթ. ԻԷ. 52.) ասոնք ալ երեւնալու առեն հարկաւ անուան անունով յիշուեցան. Քրիստոսի մարմնոյ խորհուրդ քանի անգամ որ ընենք անոր մահն պիտի պատմենք (Ղուկ. ԻԲ. 19.) անոր Թաղումը նշանակող գլխին վրայ Թափուած իւղն յիշատակութեան արժանի բարիք սեպուեցաւ, Քրիստոս ալ գիտէր որ աւետարանին մէջ արդէն կը կարդացուի, և կինն ալ պիտի մեռնի. սակայն յատկապէս յիշատակել ալ պատուիրեց ըսելով «իրեն յիշատակ ըլլալու համար» ուրեմն եկեղեցին պաշտաւոր է այդ երկնային խորհրդի մէջ եկեղեցւոյ ննջեցեալ և կենդանի բարերարներն յիշատակել. Նոյնպէս ծնողքը իւր զաւկին, տէրը ծառային, եղբայր եղբօր և ազգական ազգականին շատ անգամ բարերարն է, պէտք է ժամանակին յանձնենք որ յիշատակէ. Ինչպէս որ Եղիան ալ պաշտօնի մը մէջ զԵղիսա-

համ, զհօտահակ եւ զՑակոբ յիշատակեց, ո-րոնք մեռած էին (Գ. Թագ. ԺԲ. 36.) սակայն համեմատ մենք կը յիշատակենք, (Տե՛ս Նախ. Դաս. ԺԵ. 4)։

ԴԱՍ Թ.

ԲԱՐԵԽՕՍՈՒԹԻՒՆ ՍՐԲՈՑ ԵՒ ՀՐԵՇՏԱԿԱՑ

1. — Սրբո՛ց բարեխօսութիւնը քրիստոնէից մէջ ընդհանրացած չէ՞։ 2. — Նախնիք ի՞նչպէս կը գաղափարէին. մարդոց եւ Աստուծոյ մէջ Քրիստոսէն զատ միջնորդ կա՞յ։ 3. — Սուրբերը մեռած չե՞ն. Քրիստոս «եկայք առ իս» չ՞ըսեր։ 4. — Սուրբերը գէշ մարդոց համար կը բարեխօսե՞ն։ 5. — Աստուած իւր փառքը ուրիշին կուտա՞յ։ 6. — Սրբոց հոգիներ ամեն տեղ ներկա՞յ են։ 7. — Առանց բարեխօս կանչելու աղօթենք չըլլա՞ր։ 8. — Սուրբերն ալ ատիճան ունի՞ն։

1. — *Ըմանք՝ սրբոց և հրեշտակաց բարեխօսութեան վրայօք «այդ մասին սուրբ գր-*

բաց մէջ բան մը չկայ, տաճարին և եկեղեցւոյ դարերուն մէջ քրիստոնեաներ իրենց աղօթ-քը չըրած Աստուած կոչեցին. այս ինչ Հայրապետէն ծառայեցաւ, այն ինչ նայրա-պետն այ ... (Աշխարհիկ Պետ. Գ.) ուրիշ կը կանխեցնէ իրենց վէճերուն մէջ այ թէ. Ա. ... Աստուծոյ մէջանքն մէկ միջնորդ մը կայ՝ Յիսուս Քրիստոս. Ի-տուածները մեռան, Գ. Աստուած ինքը ա-ռանց միջնորդի կրնայ ըսել, դէպ մարդոց նա-մար աստուածները չեն ալ աղօթեր, աղէկ մար-դիկն իրենց դիմեն ալ կենան աղօթքի ա-Աստուած աղօթել. Գ. Աստուած նախանձոտ է իր փառքը ուրիշին չտար.:

2. — Ասոնցմէ զատ, մեր հալածանաց ժամանակ եղած վէճերն մէկ կողմ թողուլ, մենք այսօր մեզի ուսանդանածին, և մեր համեմատ աւետարանի հին և նոր կտակարանի վրայ դարձնելու ենք, որովհետև այսօր քը-րիստոնէութեան քրիստոնեայ անուն կրողնե-րէն դատ հալածող չկայ:

Քրիստոսի միջնորդութեան թէ որ հա-սարակ միջնորդի պէս իմանալ պէտք ըլլայ, Սրբոցն դաղափարէն շատ տարբեր դաղա-փարած չենք ըլլար. Հասարակաց առածին համեմատ. միջնորդին քանը պարապ է, միջնորդութիւն մը կ'ընէ, տանողն ու տու-

ողն ալ ուզեն կ՚ընդունին չուզեն չեն ընդունիր » որ ըստ ոմանց ըսել կ՚ըլլայ թէ «Քրիստոս ալ հօր Աստուծոյ աջ կողմը նստած միջնորդ մ՚է կը բարեխօսէ, Հայրն ալ ուզէ կ՚ընդունի չուզէ չ՚ընդունիր » . այս եզրակացութիւնն ո՞ւր կը հանի, միթէ Որդին արարա՞ծ է, քաւ լիցի, այլ համազօր և համաբուն. ուրեմն մենք Պօղոսին Քրիստոսի վրայօք ըսած միջնորդութիւնն ու բարեխօսութիւնն անոր մէկ անգամ Աստուծոյ ու ընդհանուր մարդկութեան մէջ տեղ զոհ ըլլալով մեզի իր Աստուածութեան հետ հաշտեցնելուն յատուկ միջնորդութիւն կը ճանչնանք, որ միշտ կայ բարեխօս մինչեւ աշխարհիս վերջը. հեթանոսաց համար ալ միջնորդուած է, թէ որ այսօր հաւատան, իսկ հաւատացելոց համար մէկ անգամ զոհ եղաւ։ օրը անգամ մը կամ տարին անգամ մը ըլլալ կարելի չէ, վասն զի երրորդութեան մէջ համակամ և համազօր է. Քրիստոսի միջնորդական բարեխօսութիւն զատ խնդիր է, սրբոց և հրեշտակաց բարեխօսութիւն զատ խնդիր է, Քրիստոսի համար եղածն արդէն թէ աւանդութիւն ընդունողաց համար, թէ չ՚ընդունողաց համար ընդհանրացած է. անիկայ սրբոց բարեխօսութիւնն հերքելու համար փաստ չէ ։

3. — Սուրբերը մեռած չեն, հրեշտակներու պէս են, չեն կրնար մեռնիլ « քանզի և ոչ մեռանիլ ևս կարեն, զի հաւասար հրեշտակաց են և որդիք Աստուծոյ . . . զի ամենեքին նմա կենդանի են. (Ղուկ. Ի. 36—38.):

Աստուած առանց միջնորդի կրնար ըսել. « Եկայք առ իս » ըսած է, բայց առանց միջոցի իրեն գացողը չ'ընդունիր. մահուան և ազատութեան հրովարտակին թագաւորէն կելլէ, բայց տեղակալէն դատաւորներուն, անկէ կուսակալէն տեղեկագրական վաւերացմամբ միայն կելլէ այն հրովարտակը դուրս. Աստուած առաջէն մինչեւ վերջը մարդոց հետ այս ընթացքով վարուած է. Կորխին առանց Մովսէսի և Ահարոնի միջոցաւ իրեն դիմելը չ'ընդունեց (Թուց. ԺԶ. 1—13.):

4. — « Սուրբերն գէշ մարդոց բարեխօս չեն ըլլար » ըսածն ալ տղայական խօսք մ'է. ամեն մարդ գիտէ որ այդպէս է. աս ալ կը նմանի այն խօսքերուն թէ « սուրբ հոգիէն որ չծնի ջուրէն ինչ օգուտ, նորէն որ մեղանչէ հաղորդութենէն ի՞նչ փրկութիւն :»

Այս կէտը յայտնի է որ անզեղջ և անդարձին համար ոչ թէ սրբոց աղօթք՝ նոյն իսկ Աստուծոյ ողորմութեան դուռն ալ գոց է, ինչպէս որ ըսած է « այդ խստապարա-

նոց ժողովուրդին համար ինծի մի՛ բարեխօսեր, քեզի չեմ լսեր (Երեմ. Է. 16.) ըսել է թէ խստապարանոց չեղողին համար որ աղօթէ պիտի լսէ. մեր խօսքն կռապաշտից և անդարձից համար չէ, հապա զղջալու ու դառնալու մօտեցած կամ դառնալ ուզող կամ դարձողներուն համար ուղղակի Աստուծոյ աղաչելէն զատ սրբոց և հրեշտակաց միջոցաւ աղաչելն ալ պարտք և Աստուածային տնօրէնութեան կարգի մէջ լինելն է, Աստուած ամեն բան առանց միջոցի կրնար ընել, ամեն բան միջոցաւ ըրած է։

5. — Աստուած իւր փառքը ուրիշին չէր տար զի նախանձոտ էր, չտուաւ կուռքերուն, բայց տուաւ իրեններուն, «այն փառքն զոր դու ինծի տուիր, ես այլ անոնց տուի, (Յովհ. ԺԷ. 22.) ասիկայ ըսողն Քրիստոսն է. ուրեմն մենք զղջալու ատեն սուրբերը բարեխօս կանչելու չենք երկմտիր թէ Աստուած մեզի կը բարկանայ. ալ մեզ մեզի անարժան դատելով, «բարեխօսեցէք առ տէր վասն անձանց մերոց» կերգենք, զի անոնց խօսքերն Աստուծոյ առաջ բարի են, չերգելու կը վախնանք՝ թէ Աստուծոյ գնացքին և տնօրէնութեանը դէմ մեղանչելով Կորխին պէս կը պատժուինք, մենք մեզի սուրբ համարածի պէս լինելով։

Աբրահամ Ժողովուրդին համար աղօթեց, Աստուած անոնց մէջէն հարիւրին քան ղեղջ խոստացաւ գէշ մարդոց համար ալ թէ որ զղջային (Ծննդ. ԺԸ. 32.) Մովսէս ու Ահարոն աղօթեցին Ժողովուրդին համար և Աստուած լսեց (Ելից. ԺԷ. 11.) Եղիան աղօթեց անձրեւի համար (Յկբ. Ե. 18.) Ստեփաննոս աղօթեց գէշ մարդոց համար ալ որ ներուի յանցանքնին (Գործք, Է. 59.), հրեշտակներ, սերովբէնէր և քերովբէներ « սուրբ, սուրբ, տէր զօրութեանց » կերգեն, նահատակներ և մարտիրոսներ իրենց վրէժին համար կ'աղօթեն (Յայտ. Զ. 9.) արդարոց հոգիներ հրեշտակի պէս են, յարութեան որդիներ են (Ղուկ. Ի. 36.)։

6. — Աստուծոյ հոգին ամեն տեղ ներկայ է, ուր տեղ որ աղօթենք կը լսէ, հիմայ կրնան մեզի հարցնել թէ « սրբոց հոգիներն և հրեշտակք ալ ամեն ժամանակ ամեն տեղ ներկա՞յ են որ մեր աղօթքը լսեն »։ Այս կէտին բովանդակութիւնը պարզ է. որովհետեւ Աստուած մեզի յայտնած է։ Թէև Աստուած արարիչ է, սուրբեր և հրեշտակներ արարած են, հարկաւ արարիչն արարածէն առաջ է, սակայն այնչափ մը գիտենք որ սրբոց հոգիներուն և հրեշտակներուն՝ աշխարհիս մէջ գտնուած մարդոց վրայօք տեղեկութիւն մը

քաղելու իշխանութիւն տուած է. մէկ մը Աստուած ինքը ուղած ժամուն, մէկ մ'ալ մարդիկ զանոնք փնտռած ատեննին, որ ըսել է մեզի պէտք եղած ատենն ներկայ են, վասն զի փոքր արարածներ չեն, որդիք Աստուծոյ են (Ղուկ. Ի. 36.) «եւ նոցա իշխանութիւն որդիս Աստուծոյ լինել» (Յովհ. Ա. 12.) Աստուծոյ հոգին վկայութիւն կուտայ մեր հոգիին, որ Աստուծոյ որդիներ և Քրիստոսի ժառանգորդակիցներ ենք (Հռովմ. Ը. 16.) մարդոցմէն իրենց վրէժին համար աղօթող ու պատասխան առնողներին՝ անոնց յանցանքներին ներել տալու համար ալ իշխանութիւն ունեցած կը լինին. անոնք մեր վրայօք տեղեկութիւն ունին, որովհետեւ ապաշխարող մեղաւորի մը դարձին վրայ կ'ուրախանան (Ղուկ. ԺԵ. 10.) թէ որ չգիտնան ի՞նչպէս պիտի ուրախանան։

Ուրեմն պէտք եղած ատենը ներկայ են և կը գիտնան, ուրիշ ամեն ժամ և ամեն ժամանակ ներկայ լինելնին ու չլինելնին ճառելը մեզի վերաբերեալ չէ։

7. — Սրբոց հոգիներ հրեշտակաց պէս միշտ կենդանի լինելնուն կասկած չունինք. ամենագիտին Աստուծոյ դնայքէն կը սորվինք որ ամեն բան մէկ մէկ միջոցի տակ առած է, անոր համար աղօթքի ատեն սուրբերին բա-

ընխոս կը կանչենք. անանց խօսքերն բարի, Աստուած ինքն ,յինքեան բարի, անանց բարի խօսքերն ալ միջոց, մեր աղօթքը առ Աստուած հանելու. որովհետեւ Աստուած իր գործողութիւնը հրեշտակաց և սրբոց միջոցաւ կը կատարէ. « այն հրեշտակին հնազանդեցէք, ինչու որ անիկայ քու յանցանքդ չներեր, քանզի իմ անունս անոր վրայ է. (Ելից. ԻԳ. 21) « մէկը թէ որ տեսնայ թէ իր եղբայրը ներելի մեղք մը գործեց, թող աղէ ու Աստուած անոր կեանք պիտի տայ այն մահացու չեղած մեղքին համար,» (Ա. Յովհ. Ե. 16.) մարդ մը՝ ինք մեղքէ ազատ ըլլալու է որ եղբօրը ներելի մեղացը համար Աստուծոյ աղաչելու համարձակութիւն ունենայ. այս անմեղութիւնն ալ մեղաց աշխարհէն ելլող սրբոց հոգիներու և հրեշտակներու աւելի կը վայելէ, և զղջման ուխտն ալ ամեն մեղքը ներելի վիճակի մէջ կրնայ բերել, ուստի զղջումի հասած քրիստոնեայ մը կը պարտաւորի սրբոց բարեխօսութեան միջոց ճանչնալ իր աղօթքն առ Աստուած հասցնելու։

Աստուած ինքն իրեն կարող է ամեն բան ընելու, կրնար որ ինքն իրեն վարձատրէր ու պատժէր, սակայն հրեշտակին ձեռօքը պատժեց, վերջն ալ ըսաւ « սուրբ քաջէ բաւական է « (Բ. Թագ. ԻԴ. 16.) Սամուէլի

մեռնելէն վերջն Սաւուղ Թագաւորն զանիկայ բարեխօս կանչեց, Սամուէլ՝ խօսքը լսեց, բայց Սաւուղին մեղքը մահացուի պէս՝ Աստուծոյ երեսէն ինկած լինելուն համար չի բարեխօսեց (Ա. Թագ. ԻԸ. 14.) խնդիրն հօն է որ մեռած Սամուէլն չ՚մեռածի պէս Սաւուղին ներկայացաւ. Նոյնպէս Եղիան վերնալէն վերջ Յովրամին լուր ղրկեց, (Բ. Մնացորդաց ԻԱ. 12.) դարձեալ Մովսէսն ու Եղիան մեռած էին, Թաբօր լեռն ներկայացան (Մարկ. Թ. 3.) հրեշտակն ձիու վրայ նստած երեւնալով կը բարեխօսէ Երուսաղէմին համար (Զաքարիա Ա. 7—13.)։

8. — Սուրբեր և հրեշտակներ Աստուծոյ աթոռն են «ես սուրբերուն ու հեզերուն մէջ կը բնակիմ» նոյնպէս Սերովբէից ու Քերովբէից վրայ կը բնակի (Եսայի Զ. 1—2.) որ բարեխօսութեան մասին կերպով մը այն սուրբերուն ամենն ալ հաւասար են, սակայն «այլ փառք լուսնի այլ փառք աստեղ, այլ փառք հրեշտակաց և այլ փառք մարդկան» ըսած է Պօղոս. անոր համար Մարիամ կոյսին աւելի յարգանք կ՚ընծայէ Քրիստոսի եկեղեցին, վասն զի անոր աթոռ Աստուծոյ լինելն բոլոր սուրբերէն աւելի աքանչելի է. աթոռին վրայ նստողին երկրպագանելը աթոռին առաջ անկանիլ է. անկանիլ ու երկիր-

պատգամներ իրարմէ տարբեր են. մենք այսչափ և ասկէ աւելի վկայութեամբ որոնց և հրեշտակաց բարեխօսութիւններն կ՚ընդունինք, անոնք Աստուծոյ առաջ մեզմէ աւելի համարձակ հաւատալով. բայց բարեխօսութիւն հերքողներ՝ չունին դէթ մէկ համար մը վկայութիւն թէ «Աստուծոյ աթոռ կանչուած սուրբերը բարեխօս կանչելն մեղք է»:

ԴԱՍ Ժ.

ՍՐԲՈՑ ՄԱՍՈՒՆՔ

1. — Սրբոց բարեխօսութիւնը անոնց հոգիներէն էր, բայց հող դառնալիք ոսկորները ի՞նչու համար կը յարգուին. եւ ի՞նչու համար եկեղեցին անոնք ալ միջոցներու կարգին մէջ դասած է։
2. — Այս միջոցն ալ տնօրինա՞ծ է Աստուած։

1. — Ասոր գլխաւոր վստահութիւնն, անոնց Աստուծոյ աթոռ ըլլալէն յառաջ եկած է (1) և անոնց միջոցաւ հրաշագործու-

---

(1) Ասիկայ չ'ընդունողները « սուրբ գրոցմէ վկայութիւն մը չունինք » կ'ըսեն. բայց Աստուածային տնօրէնութիւն ալ ունինք (Այնուատէթ Պատ. ԺԲ.) նաև թէ՝ «գէշ մարդոց ոսկորներն ալ սրբոց մասունք ըսելով կը վաճառուէր, այնինչ հայրապետը հերքեց » և այլն կ'ըսեն, բայց ատանկ ըսողները հերքելու տեղ կը հաստատեն, որովհետեւ խառնաշփոթները՝ հայրապետք իրօք հերքած են, բայց սա կէտը լաւ խորհելու ենք թէ եթէ սրբոց իրական մասունքէն օգուտներ և հըրաշքներ տեսած չ'ըլլային, անոր կեղծը յարգանք կը գտնէ՞ր, կը վաճառուէ՞ր, ժողովուրդը հետա-

թումներ ալ գործուած լինելն ապացուցուած է. «ես հեղերուն ու խոնարհներուն մէջ կը բնակիմ (Եսայի ԿԶ. 2.) «ես անոնց մէջ, դուն ալ իմ մէջ. (Յովհ. ԺԷ. 23.) Եղիսէ-յին գերեզմանին վրայ դրուած մեռեալը կեն-դանացաւ, (Դ. Թագ. ԺԳ. 20.) Աստուծոյ աթոռ եղող անձանց ոսկորներուն դագաղն ալ չէր կրնար մօտիկնալ. «գնաց անոր մեռե-լը գտաւ, ճանբուն վրայ փռուած, էշն ու առիւծն մեռելին քով կեցած էին. առիւծն չէր բզքտեր, այն մարգարէն եկաւ, Աստու-ծոյ մարդուն մեռելը վերցուց» (Գ. Թագ. ԺԳ. 28—29.) այսպիսիներ նախնի սուրբ հարք ալ վաւերացուցած են։

Մենք հին և նոր կտակարանին նայինք 'ի սէր դեռաբոյս լուսաւորելոց. ուստի չի վախնանք ու չի պայքարունք թէ սրբոց մա-սունքներն պատուելով, անոնց պատկերներն յարգելով Աստուծոյ կամացը դէմ գործած կ'ըլլանք, վասն զի Աստուած անոնց ոսկորնե-րը կը պահէ, և անոնցմով կը փառաւորի ալ Դաւիթին ըսածին համեմատ «Աստուած փառաւորեալ է 'ի սուրբս իւր» և. կամ թէ «պահէ զամենայն ոսկերս նոցա և մի 'ի նո-ցանէ ոչ կորիցէ» (Սաղմ. ԼԳ. 19.)։

քըրքիր կ'ըլլա՞ր. հարկաւ. նախ իրականէն օգուտ տեսած են որ, վերջը կարելի է կեղծեօք խաբե-լու աշխատողներ եղած են։

2. — Աստուած հնուց 'ի վեր այսպիսի միջոցները իր տնօրէնութենէն դուրս ձգած չէ. Մինչեւ անապատը լեղի ջուրն անուշցնելու համար Մովսէսին փայտ մը աւանդեց, որ ջուրին մէջ թաթխելով անուշցնէ (Ելից. ԺԵ. 25.) Դաւիթ, Սաւուղ՝ երբոր աղօթք կընէին Եփուտը վեր կը վերցնէին (Ա. Թագ. ԻԳ. 9. Լ. 7.) Եփուտին ու տապանակին առջեւ կայնող ու աղօթողներուն ձայնը լսեց, Նոցա խնդիրները կատարեց, Մովսէսին գաւազանը միջոց էր. Նոյնպէս Եղիային վերարկուն (Դ. Թագ. Բ. 8.) Եղիսէին գաւազանը. (Նոյն Դ. 29.). Քրիստոս խուլին ականջն թքնելով բացաւ, կոյրին աչքը բանալուն ցեխ քսեց ու Սելովմի աղբիւրէն լուանալ հրամայեց. այսպիսիներ խօսքով և «Եղի՛ր» ըսելով հրամայողական կերպով որ ըլլային ժողովուրդին աչքին աւելի ազդու կ'ըլլային, քան թէ ջուրին մէջ փայտ խօթել, խուլին ականջը թքնել, կոյրին աչքին ցեխ քսել է, բայց միջոցը ձեռքէ չձգելու ապացոյց է. առաքելոց շուքին անգամ կը փափաքէին քրիստոնեայք, (Գործք. Ե. 15.) անոնց քրտինքին թաշկինակովն անգամ բժշկութիւն կ'ըլլար, (Գործք. ԺԹ. 11—13.). տասներկու տարուան դեռատես կնիկն Քրիստոսի քղանցքին փափաքեցաւ, որով հաւատքը կեն-

դանացաւ. որ ըսել է հաւատացեալի մը հաւատքին կընայի՝ ուխտ երթալ, սրբոց մասունքներն միջոց հաւատալ, Քրիստոսի խաչովը ջրօրհնէք կատարել, եկեղեցւոյ հագուստներն աչքին ու երեսին քսել, «Հաւատք քո կեցուցին զքեզ» թէ որ կը հաւատաս, արդէն ամեն մարդ գիտէ որ զօրութիւնն Քրիստոսէն է, ինչ բանի որ կը դիմէ հաւատացող մը՝ զայն Քրիստոսի աթոռ ճանչնալով և Քրիստոսի զօրութիւնն հոն տեղ հաւատալով է. Քրիստոսի զօրութիւնն ալ իրեն գրաւողը ճշմարիտ հաւատքն ու պարզ գաղափարն է. թէ որ կենդանի հաւատք ունիս, 'ի սէր Քրիստոսի մատուցած պաշտօնդ սուրբ է, պարապ տեղ երկբայութեամբ մի պաշարուիր, թէ որ փրկութիւն կը փնտռես, փրկութիւնն մարդուս սրտին մէջէն կ'սկսի, առանց քեզմէ սկսելու Աստուծմէն ալ քեզի օգուտ չի կայ, թէ որ քեզմէ ալ սկսի, միջոցներ տընօրինողը Աստուած ինքն է։

ԴԱՍ ԺԱ.

ՏԱՂԱՒԱՐՆԵՐ ԵՒ ՏՕՆԻ ՕՐԵՐ

1. — Տօնի օրեր ի՞նչ են։ 2. — Նոր ուխտին մէջ ալ կա՞յ։ 3. — Նշանաւոր օրեր ի՞նչ են. տաւարքեալը ի՞նչու Երբեմն օրերու որոշման դէմ կը խօսի։ 4. — Սուրբեր ի՞նչու կը տօնենք։ 5. — Կիւրակին զատ պահելու օր կա՞յ. անիկայ ի՞նչպէս պահել պէտք է։

1. — *Մեզի համար նշանաւոր օրեր ունենալ Աստուած տնօրինած է, Քրիստոսով հինը նորի փոխուած և առաքելոցմով 'ի գործ դրուած է և եկեղեցին ալ վաւերացուցած է։*

Աստուած՝ տնօրինած լինելը յայտնի է, « չուտ ըրէք վասն զի Տիրոջը զատիկն է » (Ելից. ԺԲ. 11.) առաջին պտղոց տօն, տաղաւարահարաց տօն, նաեւ եօթն օր տօնի համար հրամայուեցաւ, (Ելից. ԻԳ. 16.) Սողոմոն տաճարն որ շինեց նաւակատեաց տօն որոշեց (Գ. Թագ. Ը. 63.)։

2. — *Հին օրինաց մէջ նշանաւոր օրերու համար Աստուածային աւանդութիւններ շատ են և հինն ալ նորի փոխուելիք լինելն անու-*

րանալի է. Աստուածային աւանդութեան յաւիտենականութիւնն ալ ճշմարտութիւն է։

Այս տօնի օրերու համար Եսային մարգարէացած է. « Ինծի պարապ տեղը ընծաներ մի՛ բերէք, ձեր խունկը ինծի պիղծ է, ձեր ամսագլուխներուն ու շաբաթներուն չեմ նայիր, ձեր տօնախմբութիւնն անգամ անօրէնութիւն է ... ինչու որ ձեռքերնիդ արիւնով լեցուն են, (Եսայի Ա. 13—15.) հոս տեղ շաբաթն ալ մէջն առնելով կը համրէ որ ըսել է ձեռքն արիւնով լեցուն մարդապանին տօնախմբութենէն ու շաբաթէն զըզւողն, ձեռքն ողորմութեամբ և բերանն աղօթքով լեցուն եղողներուն ալ տօնէն կ'ախորժի։

3. — Նշանաւոր օրեր եկեղեցւոյն հոգեւոր ուրախութիւններն են, « փող հարէք 'ի գլուխս ամսոց, յաւուր նշանաւորի տարեկանաց մերոց » (Սաղմ. ԾԱ. 3.) քանի որ Իսրայէլին աւանդուեցաւ ամեն մէկ վըտանգէ ազատելնուն համար զատ զատ տօնի օրեր, ամեն մէկ նշանաւոր պարագայներու մէջ նոյնպէս. հապա մեզի ո՞րչափ կը վայելէ Քրիստոսի ծննդեան. Զատկի, խաչելութեան, այլակերպութեան և այլն նոր տօնի օրեր, որ Քրիստոսով նորոգուեցանք. « ուստի տօն կատարենք նոր խմորով» (Ա. Կորթ. Ե.

8.) արդէն եկեղեցւոյն վաւերացուցածն ալ նոր և վաւերական տօներ են, ոչ թէ հրէութենէ և հեթանոսութենէ նոր դարձող քրիստոնէից պէս խառնաշփոթ գաղափարներ, որ իրարու կերակուր չէին ուտեր, զանազան օրեր զանազան աւանդութիւններ կը շփոթէին, ինչպէս որ Պօղոս կը յանդիմանէ և կը խրատէ, « այն որ կուտէ չուտողը թող չի անարգէ . . . մէկը մէկ օրը մէկալէն աւելի կը սեպէ, թող ամեն մարդ իւր միտքն հանդարտեցնէ (Հռովմ. ԺԴ. 3—5.) մէկը ձեզի թող չի՛շխէ օրերուն համար, անոնք գալիքներուն ստուերներն էին (Կող. Բ. 16.) ։

Պօղոս ոչ թէ կը պատուիրէ որ Աստուծոյ տնօրէնութիւն, եկեղեցւոյ իշխանութիւն ու սուրբ աւանդութիւն բանի տեղ չի դնելով անկանոն զօրքի պէս խառնաշփոթ ժողովուրդ մը ըլլանք, հապա հինն նորի փոխուելուն կարեւորութիւն տանք, ստուերին տեղը լոյսը յարգենք, հրէական ու հեթանոսական իշխանութիւնը թողլով, Քրիստոսի եկեղեցւոյն իշխանութեան հնազանդինք, նորա միութիւնն, սրբութիւնն, ընդհանրականութիւնն և առաքելականութիւնն յարգելով միակերպ ապրինք, եթէ ոչ նոր տօնի օրեր առաքեալներն ալ կը յարգէին. « պէտք է որ այս առաջիկայ տօնը Երուսաղէմի մէջ

ընեմ» (Գործ. ԺԸ. 21.) մինչեւ Պէնտէկոստէ Եփեսոս պիտի կենամ (Ա. Կորնթ. ԺԶ. 8.) որ Հոգեգալստեան տօնն է ։

Թէ որ օրերու և Հոգեւոր կանոններու կերպին գալու ըլլանք, առաքեալը ընաւ չի ըսեր թէ «սկիզբն բարի և Աստուծմէն տնօրինուած ըլլալով հինը նորի փոխուած 'ի սէր Աստուծոյ տրուած՝ վախճանն բարի աւանդութիւններուն ու եկեղեցական իշխանութիւններուն մի հնազանդիք » ։

4 .— Սուրբեր եկեղեցւոյն բարերարներն են, բարիք ընողին յիշատակն չմոռնալ պարտք է և Քրիստոսէն պատուիրուած է (Գ... Ը. 10.) . յիշատակը չմոռնալն յարգանք տալ է, յարգելը զայն սիրելէն յառաջ կուգայ, սիրած մարդուն պատիւ տալուդն անոր սիրուն համար ժամանակ մը գործէն կը դադրի, անոր հետ ուրախութիւն կ'ընէ, անոր համար եկեղեցին իւր սիրելի սուրբերը կը տօնէ, անոնց մէջէն աւելի նշանաւորներուն տօներն կը պահէ ալ, և կասկած մ'ալ չունի թէ անոնց տօները պահելուն համար Աստուած պիտի բարկանայ . կասկած չունենալէն զատ, վստահութիւն ալ ունի թէ կանոնաւոր եկեղեցւոյ մը զաւակ և Աստուածային տնօրէնութիւն յարգող ժողովուրդ մ'է ։

5. — Թէ որ կիւրակի պահել ըսենք

շիտակ խօսելով ճիշդ տէրունական կիւրակին ալ հրէից պէս նախապաշարեալ կերպով պահել չ'պատկաներ մեզի. Աստուած ոչ թէ մինակ մեր հոգին կը պաշտպանէ, հապա զայն իւր մէջ կրող մարմինն ալ կը պաշտպանէ. եօթներրորդ օրն հանգստութեան օր աւանդեց որուն մէջ անասուններուն անգամ հանգստանալ կը պատուիրէ. Թէ որ բարիք գործելուն վրայօք խօսիլ պէտք ըլլայ, կիւրակէն բարիք գործել ու միւս օրեր չ'գործել կամ չարիք գործել բնաւ պատուիրող մը չ'ըլլար, հապա կիւրակին սուրբ պահելու համար միւս օրերէն տարբերութեան գլխաւոր վախճանն հանգստութիւն է. Հանգըստութեան ու հոգեւոր պարապութեան ձախորդութիւն չ'տուող ըստ հարկին երբեմն անմեղ գործերու համար զայլս բամբասելը հրէական նախապաշարում է, Քրիստոս անանկներուն «կեղծաւորներ» ըսաւ (Մատթ. ԺԲ. 3—4. Ղուկ. ԺԳ. 15.)։

Կիւրակի օր՝ մարմնաւոր գործերէն դադարիլ հոգեւոր գործերու պարապիլ պէտք է. հոգեւոր գործերն են, եկեղեցի երթալ, աղօթք ընել, քարոզ լսել, ողորմութիւն տալ, գիրք կարդալ եւայլն։

Խանութ բանալ, ճամբայ երթալ, այգի գործել, տուն շինել և այլն՝ զմարդ յոգնեցընողներն ալ մարմնաւոր գործեր են։

[illegible]

[illegible]

ԴԱՍ ԺԲ.

ՊԱՀԵՑՈՂՈՒԹԻՒՆ

1. — Պահեցողութիւնը ի՞նչ է. Աստուծոյ Ադամին տուած պատուէրէն պա՛հք կը հետևի՞։ 2. — Եկեղեցին ի՞նչու այնպէս կերգէ: 3. — Քրիստոս պահել հրամայա՞ծ է։ 4. — Ծո՞մ է բէ պա՞հք. եկեղեցին իրաւունք ունի՞ օրեր որոշելու։ 5. — Աստուած բան մը հրամայա՞ծ է ասոր վրայօք։ 6. — Պահեցողութեան գլխաւոր վախճանը ի՞նչ է։ 7. — Հայրապետք օր կորոշէի՞ն։ 8. — Որոշած օրեր բացառութիւն ունի՞ն։ 9. — Մեծ պահքը ի՞նչ է։ 10. — Ի՞նչ խորհուրդներ ունի. ամէն մէկ շաբաթներ ի՞նչ կը նշանակեն։ 11. — Ուրիշ գլխաւոր ի՞նչ վարդապետութիւն ունի։

1. — Պահեցողութիւնը՝ մարդոց հոգւոյն ու մարմնոյն մէջ խաղաղութիւն ձգելու միջոցն է, և այս միջոց՝ դարձեալ Հօր Աստուծմէն սահմանուած, Քրիստոսէն վաւերացած, առաքեալներէն 'ի գործ դրուած և Քրիստոսի եկեղեցիէն մեզի աւանդուած է (1)։

---

(1) *Զարմանալու բան է. չ'կայ մարդ մը՝ որ ըսէ թէ « խորոված միսը* (քիւլ պաստի) *զիս կը վնասէ, և անիկայ իմ ատամներ և բոլոր մարմ-*

Աստուածաբանութեան յետ ու ամփոփուած է ըս-
տանաւէն անջատ է. Նոյնպէս զարգացա-
թեան ճառագայթներուն կէսն ալ իր ծայրը
զբաղած կ'ունէր =

Ինչու անանց այն բազմաթիւ զարգացա-
թիւն չենք կրնար բանալ թէ. Աստուծոյ՝ և
գանձն (այսինքն զգացումը մը անտեսը) ձեռ-
նարկութեան մէջ զբաղած զարգացման այն է. մը
ունի յառաջ բերել մեծութ մէկ անտակ մը զը-
տած էր. առաջին զգացումը իր խելքին ալ
յայտնած էր որ բան մը զարգացման կը նոյնա-
կէ. Աստուծոյ Աղամին տուած ալ զգա-
ցեր մ'էր. զգացումներն ալ՝ ամէն. որոշում.
և կամ մարգարէն չէր որ մտածէր մը մէջ
զարգացումներ, յետոյ անկեալ մարդ մէջ զը-
զացումներու զօրծոզ կը զարգացնէր. Աստ-
ուած Աղամին զգացումներն ալ յատկու-
թիւնքն մ'էր. ուրեմն բանը յատկութեան համե-
րերել կ'ըսուի. զգացումներն չ'համեմատեր
անհնազանդութեան. որուն առաջացած յայտ-

Նոյն զարծարաններ կազմակերպեն, ամբողջ կազմա-
գութիւն կուտայ, չափազանց շրջան ամենքով ե-
րանգներ շատ կը ծածկեն ». ամենքն ալ բաղդա-
յին ու սխալանքն կը բաղդեն. բայց պէտք է գի-
տնալ որ նախախնամութիւնը մարդկային ալ
թէ, հոգին և թէ անոր գործակատար մարմինը՝
երկուքը մէկէն կուզէ պահպանել։

նի է. անոր համար եկեղեցին մեծի պահոց առաջին շաբաթի երկրորդ կիւրակէի շարականը, «որ զօրէնս սրբութեան պահոց նախ 'ի դրախտին աւանդեցեր» ըսելով կ'սկսի ։

2. — Հոս տեղ մեր գիտնալու էական կէտը այս է որ պահեցողութիւնը հոգւին ու մարմնին մէջը խաղաղութիւն ձգել է. Ադամը առաջին անգամ գերբնական շնորհօք ստեղծուեցաւ որուն համար դեռ մեղք չ'կար, հոգւին մարմնոյն հետ խաղաղ էր. պահեցողութիւնը մարդուս մեղանչելէն վերջը աւանդուիլ պէտք էր, որովհետեւ սուգի ալ նշանակութիւն ունի (Եսայի. ԿԱ. 3.) Ադամ սուգ պահելու բան մը չունէր որ Աստուած անոր վրայ սուգ դնէր. ասոնց նկատմամբ Աստուծոյ՝ Ադամին պատուիրածը մեր հիմակուան պահելիք պահքին ճիշդն էր չենք կրնար ըսել. թէ որ «Աստուած արդէն գիտէր Ադամին մեղանչելիք ըլլալը, անոր համար սուգը կանուխէն աւանդեց» ըսենք աս ալ սխալ կ'ըլլայ. որովհետեւ Աստուած Ադամը տէրական փառօք ստեղծեց. «զոր զարդարեալ փառօք եդ 'ի դրախտին փափկութեան» կերգէ եկեղեցին բուն բարեկենդանի շարականին սկիզբը, և իրօք ալ այնպէս է (Ծննդ. Բ. 7—8.) ։

Քանի որ Ադամ անմահ փառօք ստեղծ-

ուեցաւ անոր սուգի համար պահք չէր վայելեր, սակայն իր արարչին հնազանդիլ անպատճառ կը վայելէր, Արարիչն ալ «այսինչ պտուղէն մի՛ ուտեր» ըսաւ, չհնազանդելով ուտելուն համար Աստուծոյ պատուէրը չպահած եղաւ, թէ որ պահէր այն պահելովն սուրբ պիտի մնար, չպահելուն համար սրբութենէն զրկուեցաւ, ասոր համար սրբութեան պահոց օրէնքը կ'երգէ եկեղեցին Ադամին տրուած պատուէրին վրայօք, որ հոգին ալ Աստուծոյ կողմէն է փչուած, մարմինն կը պարտի հոգւոյն միշտ հնազանդիլ, թէ որ որկրամոլութեան մէջ իյնայ չկրնար հնազանդիլ. ըսել է՝ մարմինը հոգւոյն հնազանդելիք կերպին սկիզբն դրախտէն առած է, այո՛, դարձեալ դրախտէն սկսեց մարդու մը իր յանցանքին համար փառքէն քաշուիլ ու սուգի տերեւներով ծածկուիլ:

3. — «Քրիստոս պահեցողութիւն հրամայած չէ» կ'ըսեն ոմանք (1). բայց վճռական կերպով հրամայած է. ինչպէս որ ինքն ալ քառասուն օր պահեց, «առագաստի մանկունք չեն պահեր» ըսաւ, բայց երբոր փեսան վերնայ օրեր կուգան որ պիտի պահեն հրամայեց (Մարկոս Բ. 20). նոյնպէս տեսակ մը ախտի համար կ'ըսէ, այս տեսա-

(1) (Այնուատէթ Բ.).

կը պահեցողութենէն ու աղօթքէն զատ ուրիշ բանով չ՚ըլլար, (Մատթ. ժէ. 20.) որն փրփրողական ախտ մ՚էր։

4. — Ծոմապահութիւնն առաջուց սահմանուած, Քրիստոսէն հրամայուած և առաքեալներէն ՚ի գործ դրուած լինելն յայտնի է. սակայն ի՞նչ է ծոմը և ի՞նչ է պահքը, և կամ թէ Քրիստոսի եկեղեցին անոնց համար օրեր որոշելու իրաւունք ունի՞ թէ ոչ, այս կէտերն ալ անոնց նպատակէն և վախճանէն չափելով կրնան պարզուիլ։

Ամեն կորուստ ունեցողներ իրենց սուգը կը պահէին (Ծննդ. Լէ. 34. Յեսու Է. 6.) նոյնպէս բոլոր Իսրայէլի որդիքն իրենց տուած կոտորածին համար լացին սգալով և ծոմ պահեցին (Դատ. Ի. 26.). մարդիկ ալ միշտ մեղանչելով հոգւոյն իրաւունքը կը կորուսանեն. ուրեմն մարդոց մէջէն միշտ վերնալու չէ այն սուգի կանոնն. սուգ պահած ըլլալու համար մարմնոյն բորբոքում տուող կերակուրը իրեն տալու չէ. այս դասը եկեղեցին ոչ թէ միայն բնութենէն, այլ նոյն իսկ սուրբ գիրքէն սորված է. թէեւ առաքեալը «կերակուր մի որոշէք, կերակուրի համար մէկը ձեր վրայ թող չ՚իշխէ կամ Աստուծոյ արքայութիւնն ուտելիք և խմելիք չէ» կ՚ըսէ, բայց այն ատենուան նոր դարձող հրէից ու-

հեթանոսաց նկատմամբ էր, որ «չիք խտիր ո՛չ հրէի և ո՛չ հեթանոսի, դուք մի էք 'ի Քրիստոս» ըսելուն կարեւորութիւն չտալով ամեն մէկը իրենց համար զատ զատ օրեր կը որոշէին. զատ զատ կերակուրներ կ'որոշէին, որուն վրայօք ժամանակ եղաւ որ մինչեւ անգամ Պետրոս առաքեալն ու Բառնաբաս ալ պաշարուելով Պօղոսէն յանդիմանուեցան, զի քանի մը հրէից հետ միանալով՝ հեթանոսներէն դարձողներուն կերակուրէն քաշուիլ սկսան (Գաղ. Բ. 11.) կերակուրը կերակուրէն որոշողներ ու ամուսնութիւնը արգիլողներ պիտի գան ըսաւ Պօղոս, ինչպէս որ եկան, և մէկը մէկուն կերակուրն պիղծ համարեցան, ամուսնութիւնը ի՞նչ է, ամեն մարդերը և քանի որ ուզէ կ'առնէ և ուզած ատենն ալ կարձկէ ըսին, (Տես Մատ. Ա. Դու. ԺԶ. 5.) այս խօսքերէն առաքեալն մեզի անհիմն և անկանոն եկեղեցի մը լինել կը սորվեցնէ չենք կրնար ըսել, ամեն խօսք իւր տեղը ունի, հիմայ չկայ քրիստոնեայ մը որ Պօղոսին այդ խօսքերը անոր վայելէ, ոչ հրէական և ոչ հեթանոսական նախապաշարմամբ կերակուր և օր կորոշեն, սակայն մէկ կենդանի հաւատքի և մէկ ճշմարիտ կրօնքի մէջ թէ օր և թէ կերակուր որոշելն Աստուած տնօրինած է. եթէ կարգադրութիւն

չըլլայ կանոնաւոր եկեղեցի ալ լինել անկարելի է, թէ որ տնօրէնութեան վախճանն ալ սուրբ գրոց համեմատ 'ի սէր Քրիստոսի և 'ի սէր եկեղեցական հաստատութեան է չ'հնազանդիլն պարտականութիւն է, « անոնց վարմունքի վախճանին նայելով անոնց հաւատքին նմանող եղէք, թէ որ չ'հնազանդիք ձեզի աղէկ չէ » (Եբր. ԺԳ. 7—17.):

Անոնց վարմունքին վախճանը կը նայինք որ հոգւոյն ու մարմնոյն մէջ խաղաղութիւն ձգելու կրօնական կապ մ'է, անոնց հաւատքը որկրամոլութեան, որովայնապաշտութեան առաջքն առնել է որոնց աստուածը իրենց որովայնն է (Փիլիպպեցւոց Գ. 19.) գէշութեան առաջքն առնել, հաստատուն հիման վրայ եկեղեցի կազմելն ալ մարդոց առ Աստուած, առ ընկերն, առ հոգին և առ մարմինն ունեցած պարտքերն հոգևոր կանոնի տակ առնելով կըլլայ:

5. — Պահեցողութիւնն Աստուած ալ կանոնի տակ առած և օր որոշած է, անոր համար մարգարէիւք և առաքելովք վաւերացուած է, թէ ծոմապահութիւնն թէ պահքը և թէ օրեր որոշելն. « Ծոմապահութեան օր որոշեցէք, հանդիսաւոր ժողովք քարոզեցէք » (Յովել. Բ. 15.):

Ծոմը կամ շատ դժուարին և կամ իւղ

և մէջ ամենայն շատ գիտուն ու յառաջ հանճա-
ճարեն հեռ գտնըւին այլ Դանիէլէն ու Դաւի-
թէն կը ատնինք. Դաւիթէն, Դանիէլէն.
Յովհաննէս Մկրտչէն. Ասոնց մարգարէներն և
այլոց որոց գաղտնիքն սէր կրցեն.
« ծածկեցեր իմ իմաստնոց ասոնք և մանկանց
իմ յայտնեցեր. » (Մատթ. ԺԱ. 27.)
Ներկայէս Դանիէլ կերպարանք կ՚ուզէ. Թագա-
ւորական սպարապետ կերպարանքներ շաղերը, հա-
պա, ուժեղեղէն կերպարանք կ'ուզէ. ու թէ մի-
նակ (ընդեղէն) ուտելու համար, հապա ար-
եան բարբարոսներէն զգուշանալու համար, զի
գինին փախուներու ու չի փախուներու խօսք ալ
կայ, մինակ ուտելու ուրիշ գինին ալ չէր խմեր,
(Դան. Ա. 8—12.) Թէ որ հրեական պղծու-
թիւն սեպած ըլլար, պէտք էր որ ծարաւէ
ալ մեռնէր, վասն զի Սամարացւոց ասած
ջուրն ալ չէին խմեր (Յովհ. Դ. 9.) կամ ա-
նոնց եփած ուտելիքէն կերակուրն ալ չուտել
պէտք էր, ու թէ հրեական պղծութիւնէ կը
զգուշանայ Դանիէլ, հապա որկրամոլութեան
պղծութիւնէ, « ուտելին, ըմպելին, կանայ-
ամենայնին » որ ըսել է, որկրամոլութեան հե-
տեւութիւնն պղծութիւն է, այս կէտին այս-
պէս ըլլալը Դանիէլին ինքն կրկին պարզած է,
« Ես Դանիէլ երեք շաբաթ սուգի մէջ էի,
ախորժելի կերակուր չկերայ, բերանս միս

ու գինի չմտաւ (Դանիէլ Ժ. 2—3.)․ Նոյնպէս Յովհաննէս Մկրտչին կերակուրն մարախ ու վայրենի մեղր էր անապատի մէջ․ ոչ թէ միս չկենալուն էր, հապա ուտելէն զգուշութիւն ընելուն էր, թէ որ ինքը ուզէր Աստուած անապատի մէջ անոր լորամարգի ալ կուտար, բայց պահքը իրեն համար օրէնք եղած էր, և իրեն աշակերտներուն ալ հարկաւ իրեն պահածին պէս պահել պիտի հրամայէր․ «ինչո՞ւ մենք ու փարիսեցիները յաճախ կը պահենք․ (Մատթ. Թ. 14.) յաճախ յաճախ ծոմ պահելն դժուար է, քանի որ յաճախ կը պահէին, ըսել է իրենց վարդապետին պէս պահք կը պահէին․ Նոյնպէս Աննա մարգարէին համար աւետարանիչը կը ըսէ «ութսուն ու չորս տարի գիշեր ցերեկ պահեցողութեամբ կ՚աղօթէր» ութսուն ու չորս տարի ծոմ չէր պահուիր, հապա Եղիային, Դանիէլին, Դաւիթին, Յովհաննէս Մկրտչին պէս որկրամոլական կերակուրներն որոշելով պահք կը պահէր (Ղուկ. Բ. 37.)։

6. — Պահեցողութիւնն թէ ծոմ ըլլայ թէ պահք, մեղք ունեցողի մը հոգեկան կորստեան վրայօք սուգ պահելու նշանակութեամբ առնուած լինելն յայտնի է, (Եսայի ԿԱ. 3. Դան. Ժ. 3. Յովհ. Գ. 5.) Քրիստոս ինքն որ անմեղ էր, անիկայ ալ մեղքի համար

պահեց « ով որ կ՚ըսէ ես մեզի չունիմ իւր անձը սուտ կ՚ընէ (Ա. Յովհ. Ա. 8.) .

Քանի որ աշխարհիս վրայ ամեն օր մեղք կայ, պէտք է որ ամեն օր ալ պահեցողութիւն կենայ, այս ալ եկեղեցական որոշմամբ կրնայ լինիլ . « օրեր որոշեցէք » (Յովել. Բ. 15.) ։

Շաբաթը երկու օր որոշելն Քրիստոսէն հնարուած ըլլալու է, վասն զի մաքսաւորին ու փարիսեցւոյն առակովը կը սորվեցնէ Քրիստոս՝ թէ շաբաթը երկու օր պահել պէտք է, փարիսեցւոյն պահածն որ չ՚ընդունուիլ սորվեցուց՝ հպարտանալուն համար էր . ինչպէս որ անանկ տրուած ողորմութիւնն ալ չի ընդունուեցաւ . Մովսէսի օրով տարանկ ամեն շաբաթուան երկու օրը պահել չ՚կար, Քրիստոս այդ խօսքը նոր 'ի նոր ըսելէն աւանդուած է թէ շաբաթին երկու օրը որոշողը Քրիստոս ինքն է . այդպէս փարիսեցի մը իրօք եղած բան մը չէր, Քրիստոս առակայ ինքն իրմէ առակ խօսեցաւ, ուրեմն շաբաթուան երկու օրը ինքը որոշած է, առաքեալներն ալ այս կէտերը մեզմէ լաւ գիտէին, անշուշտ պահեցողութեան օրեր պիտի որոշէին ինչպէս որ ամեն պաշտօններու մէջ կը պահէին և պահել կը պատուիրէին (Գործ. ԺԳ. 3 ԺԴ. 22.) նաեւ կըսէ « պահեցողու-

թեան տունն ալ այդէն անցած էր » (Գործ. Իէ. 9.) ։

7. — Նախնի սուրբ Հարք ալ երբեմն օր կ'որոշէին, օրինակի համար Գրիգոր Լուսաւորիչ այսչափ մարդիկ մկրտելու. ատեն շաբաթ մը պահեցողութիւն հրամայեց. ամեն Հայրապետք առաքելական սուրբ աւանդութեամբ ձեռնադրածնուն պահեցողութիւն կը հրամայէին. Նոյնպէս շաբաթը երկու օր, և տարուան քանի մը շաբաթներն ընդհանրապէս պահեցողութիւն հրամայած են. ոչ թէ իրենք իրեցմէն հնարելով, հապա Աստուածային տնօրէնութենէն և սուրբ գրոց գնացքէն առնելով, ինչպէս որ յառաջէն 'ի վեր, նահապետք, մարգարէք, առաքեալք թէ սգոյ համար և թէ ամեն ծանր գործերու մէջ, ուխտ կ'ընէին և կը պահէին «ուխտս դի՛ք և կատարեցէք, յաւուր նշանաւորի տարեկանաց մերոց » . Քրիստոսի ծնունդ, անոր յարութիւն , Սուրբ Հոգւոյն գալուստը, Քրիստոսի այլակերպութիւնը , անոր մօր վերափոխումը , Քրիստոսի խաչին նշանը , այնքան սուրբ Հայրապետին այսչափ մարդիկ մկրտելով, պահեցողութիւն հրամայելը , բոլորն ալ Քրիստոնէից համար նշանաւոր օրեր են , որոց մէջ ուխտ ընծայէ և կը կատարէ՝ Քրիստոսի եկեղեցին. ինչպէս որ Եղիային պահելէն վերջ , երկինքը առնուիլ անոր նշանա-

ւոր օրն եղաւ. Մովսէս պահեց Սինայ լերը նշանաւոր կերպով. Քրիստոս պահելէն վերջ սատանային յանդիմանեց, առաքեալք պահեցին նշանաւոր օրերու մէջ, ինչպէս որ ձեռնադրութիւն կատարելէն ու նշանաւոր օրեր էին, որոցմէ յառաջ կը պահէին. Նոյնպէս յիշատակութեան և որոյ համար կը պահենք երբեմն շաբաթներ և շաբաթուան երկու օրեր :

Պահոց լուծում կ'ընենք յինանց քառասուն օրը, Քրիստոս՝ քառասուն օր յարութենէն վերջ աշխարհիս վրայ կենալուն համար, այն յիշատակութիւնն ալ եա չի ձգելով թէ « քանի որ փեսայն հետերնին է, չեն պահեր » երբոր վերնայ կը շարունակեն պահելու. ասոնք բոլորն ալ Աստուածային օրհնութիւններ են. ոչ թէ իրենք իրենց փառաց համար աւանդած են փաշխեցուց պէս հապա մեր օգտին և Աստուծոյ աւանդին համար, որպէս զի մարմնոյ ու հոգւոյ մէջ խաղաղութիւն ըլլայ « մարմնոյ խնամք մի տանիք ցանկութեանց համար » (Հռովմ. ԺԳ. 14.) հոգւով կացէք, որ մարմնոյ ցանկութիւնը չի կատարէք (Գաղ. Ե. 15.) :

8. — Եկեղեցին՝ պահեցողութեան կանոն որ չունենայ, Աստուծոյ անօրէնութեան, մարդկային բնութեան և հոգեւոր իշխանու-

թեան դէմ հակառակիլ է, զի հոգւոյն բաժինը հոգւոյն, մարմնոյ բաժինն ալ մարմնոյ տալ Աստուած պատուիրած է, չի հնազանդիլն Աստուծոյ դէմ ապստամբիլ է, «պահք չ'կայ» ըսելն, ինքզինք սատանայական հրապուրանօք մխիթարել է, պահքը՝ հիւանդութեան բացառութեան մը մէջ ալ լուծելէն քաշուիլը և կեղծաւորիլը նախապաշարում է. ոչ Աստուած և ոչ առաքեալք և ոչ եկեղեցւոյ սուրբ հարք այդպէս կը պահանջեն ։ Սակայն այս պատահմանց մէջ պահքը լուծողը պէտք է գիտնայ և այնպէս գաղափար է թէ՝ պահքը կայ, Աստուծմէն աւանդուած ու եկեղեցիէն վաւերացուած է, իսկ այն օրը ինքը միայն անկէ ազատ է, միայն իրեն ուտելը այն աւուր համար բացառութիւն է ։

Բացառութեան մէջ անգամ պէտք է որ ուրիշին գայթակղութիւն տալէն զգուշանան վասն զի գայթակղութեան քարը վիզը կախուելով ծովը կ'իյնի. ինչ ալ որ ըլլայ, որչափ ալ որ մեղք չ'ըլլայ այն օրը իրեն համար, դարձեալ այն օրը լուծածը՝ Աստուածային տնօրէնութիւն և եկեղեցւոյ հոգևոր կանոն մ'է. մանաւանդ որ զայն պահքը ուտողն տեսնողները բոլորն ալ չեն գիտեր թէ կամ տըկար է, կամ հարկադրուած է բանաւոր պատճառէ մը ։

9. — Քրիստոսի եկեղեցին ինչ որ կանոնի և կարգադրութեան տակ առած է, բոլորն ալ Աստուածային տնօրէնութեան համեմատ են, մեծի պահոց « աղ ու հաց » անունը կուտայ, այնպէս որ Ադամ իւր գտնուած վիճակէն, դեռ աւելի վիճակի մը ցանկալով քրտինք, ցաւ և մահուան դառնութիւնը ճաշակելու ենթարկուեցաւ. սոր համեմատ ալ սեղանը մեր աչաց առջեւ կը փակուի սուգի մէջ կլի-նինք. աւետարանը որ միշտ մեզի կը ներկա-յանար, որով կը մխիթարուէինք զայն համ-բուրելով, այն ալ մեր մէջ չի բարձրանար. և այս սկզբունքը եղածին պէս, եկեղեցին կ'սկսի նախապէս երգել, « բանդ որ ընդ-հօր էութեան և համագոյ սուրբ հոգւոյն զպատկերն առնուի . . . զոր զարդարեալ փառօք եդ 'ի դրախտին փափկութեան »: Ա-հա այս առաջին շաբաթին մէջ Ադամայ տի-րական փառօք ստեղծուիլը, և դրախտին մէջ ծածկուելով Աստուծոյ գալը, և 'ի հրաւէր մեղայի « Ադամ ո՞ւր ես » կանչելը, Ադա-մայ դրախտէն աքսորուիլը, ամբողջ կը ներ-կայանայ մեր հոգւոյ աչաց առջեւ, թէ որ տեսնելը ու զաղափարելը սորված ենք:

10. — Մեծի պահոց այս առաջին և երկրորդ շաբաթին Գ. կիւրակին ինչպէս որ ըսինք կը վարդապետէ թէ՝ մարդը հայրենա-

կան փառքէն զրկուելով այս աշխարհիս մէջ խոզարածութեամբ ապրեցաւ, իւր հօրմէն առած կենաց ժառանգին բաժինը վատնելով սովամահ կորնչիլ սկսաւ, ուստի ուրիշ ճար չ'կայ հապա երթալ « հա՛յր, մեղայ յերկինս և առաջի քո » ըսելու է. որուն համար պատրաստ է, իւր մատանին և մերկացած հագուստը այն է՝ մկրտութիւն և դրոշմ. և պարարակ եզը, այսինքն մարմին Քրիստոսի՝ որ իննսուն և ինն թողլով մէկ հատ կորսուած ոչխարը փնտռելու եկաւ։

Չորրորդ կիւրակին՝ Քրիստոսի ըսած տնտեսին առակը ներկայացնելով մեզի կը սորվեցնէ թէ՝ մարդիկ իրենց բնութեան տնտեսըն են, թէ որ ուզեն կրնան մեղայ կոչել, վասն զի որչափ ալ որ անիրաւ լինին, դարձեալ հրեշտակներէն իմաստնագոյն են։

Հինգերորդ կիւրակին՝ դարձեալ այս կէտը կը վաւերացնէ անիրաւ դատաւորին առակովն թէ՝ մարդուս հոգին ազատ կամքին ձեռքը այրի կնոջ մը պէս լինելով հոգւոյն ու մարմնոյն մէջտեղն արդար դատաստան պէտք է։

Վեցերորդ կիւրակին՝ խոստումը կը ներկայացնէ թէ՝ մարդոց անառակութեան, անիրաւ տնտեսութեան, և անգութ դատաւորութեան վերջ տալու համար Քրիստոս պի-

տի գայ, Նախ հեզ և խոնարհ յաւանակի վըրայ նստած. երկրորդ, միւսանգամ գալըստը քերովբէներու վրայ փայլակի պէս։

Եօթներորդ կիւրակին՝ թէ Երուսաղէմ գալը և թէ միւսանգամ գալստեան և դատաստանի խորհուրդը ամբողջապէս կը ներկայացնէ, այնպէս որ՝ Դանիէլ մարգարէն տեսիլքով ծեր մը տեսաւ. իսկ մենք մսուրի մը մէջ մանուկ, Գալիլեայի և Եգիպտոսի մէջ դեռափթիթ տղայ, Յորդանանու եզերքը և Երուսաղէմի մէջ երիտասարդ և պատանի, որ ըստ այնմ ծերերը ձիթենւոյ, և տղայքն երիտասարդութեան վայելուչ և անթառամութեան յարմարութիւն ունեցող արմաւենիի տերեւօք անոր առջեւ ելան. արդեօք ասոնց ո՞ր մէկը եղած չեն և պիտի չըլլան. ուստի ամենն ալ ընել պէտք է։ Սուրբ գիրքը, Աստուածային տնօրէնութիւնը, մարդկային բնութիւնը, այս վարդապետութեանց մէջէն բնաւ մէկը չմերժեր. իսկ ազատ կամքը, հակառակասիրութիւնը, անձնական շահը, և անգիտութիւնը ոչ թէ միայն կը մերժէ, այլ ինքը անկէ կը հեռանայ ալ, մանաւանդ հոգւոյ աչաց կուրութիւնը զայն բնաւ չի կրնար տեսնել։

Բարեկենդանի առաջին կիւրակիէն մինչեւ այս եօթներորդ կիւրակին, Ադամայ՝

փառօք ստեղծուելէն մինչեւ Քրիստոսի միւսանգամ գալստեան խորհուրդը ունի . ամեն մէկ շաբաթը հազարական տարի Աստուածային տնօրինական աւուր մը խորհրդով առնելով, Քրիստոսի Երուսաղէմ գալը վեցերորդ և եօթներորդ օրերուն մէջ եղաւ, « տէրոջը աչքին առջեւ հազար տարի օրուան մը պէս է » կըսէ Դաւիթ ։

Եօթներորդ շաբաթը Քրիստոսի Երուսաղէմ գալուն և միւսանգամ գալստեան խորհուրդը կը կատարէ , և գալստեան ատեն յարութիւն մեռելոց լինելը կը սորվեցընէ , ինչպէս որ Երուսաղէմ գալուն Ղազարոսը յարոյց , միւսանգամ գալստեան ատենըն ալ բոլոր մարդիկը պիտի յարուցանէ ։

11. — Մեծ պահոց՝ չորս անգամ տասնէն բաղկացեալ քառասուն աւուր խորհրդին մէջ Ադամայ ստեղծումէն մինչեւ Քրիստոսի միւսանգամ՝ գալստեան պարունակութիւնը կենալէն զատ , կայ նաեւ խորհուրդ մը թէ , Աստուածային և Առաքելական տնօրէնութեանց մէջ ամեն մէկ ծանր գործերու ատեն պահեցողութիւն պէտք է . ինչպէս որ Եղիա վերնալէն յառաջ պահեց , նոյնպէս Մովսէս քառասուն օր պահեց (Ելից ԼԴ. 28.) Քրիստոս քառասուն օր պահեց , առաքեալք կը պահէին խորհրդաւոր պաշտօն-

ներու մէջ, վասն զի քառասուն օրը վեց շաբաթէն կը բաղկանայ, վեցէն վերջը եօթը կը հետեւի. երեք, վեց, եօթը, և քառասուն՝ սուրբ գրոց մէջ շատ անգամ խորհրդաւոր են, որոց վրայօք երկարօրէն գրելու պէտքութիւն մը չունինք. « տիրոջը փառքը Սինայ լերան վրայ գալով հանգչեցաւ, ու ամպը վեց օր պատելով, եօթներորդ օրը տէրը ամպին մէջէն կանչեց. տիրոջ փառաց տեսիլքը մաշող կրակի պէս » (Ելից. ԻԴ. 15-17.) ինչպէս որ փայլակը արեւելքէն մինչեւ յարեւմուտս կերեւի, մարդոյ որդւոյն գալուստն ալ այնպէս պիտի ըլլայ » (Մատթ. ԻԴ. 27.). քանի որ այս ծանր խորհուրդները պիտի կատարենք, պէտք է որ եօթներորդին պատրաստ ըլլանք. Ադամին հետ մեռանք, Քրիստոսի հետ կենդանանանք, Աստուածային լերանը՝ այն է Քրիստոսի սեղանին պիտի մօտենանք, պէտք է ապաշխարենք. թէ որ սուգ պահենք ու Քրիստոսի սեղանին չը մօտենանք, ըսել է թէ Ադամին հետ մահացանք, իսկ Քրիստոսի հետ չ՚պիտի կրնանք կենդանանալ. թէ որ չը պահենք ու չ՚ապաշխարենք՝ սատանայներուն պէս ապստամբած ենք, ուրեմն ոչ Ադամայ հետ սգակից և ոչ Քրիստոսին հետ ուրախակից ենք. ուստի այս խորհուրդները Աստուածային տնօրէնու-

թիւն և մեզի համար ալ մեծամեծ պարտաքեր են ։

Վեցերորդ շաբաթէն վերջ եօթներորդին սկզբան Աւագ շաբաթ կ՚ըսուի որուն մէջ նորէն կ՚սկսի Ադամին դրախտէն աքսորուիլն, Քրիստոսի գալուստն, տասն կուսանաց առակը, Քրիստոսի մատնութիւնը, վերնատան զարդարուն կերպով երկինք մը հանդիսանալը, Մովսէսին աւանդուած պասեքի ստուերին 'ի լոյս փոխուիլը, Քրիստոսի խաչելութեան, թաղման և յարութեան տօները, որոնք մեր պարտքն է կատարել, զի իրեն գըլխին վրայ իւղ թափուելուն յիշատակը չի մոռցուիլ պատուիրեց ․ աշակերտաց ոտքը լուանալուն օրինակին համար «դուք ալ ըրէք» ըսաւ, միթէ իրեն մահուան, գալստեան, յարութեան բուն աւուր յիշատակը կատարել չի՞ պահանջեր մեզմէն. «քանի անգամ որ ընէք զիս յիշելու և մահս պատմելու համար է» ուրեմն այն ընելիքնիս պաշտօնական և նշանաւոր օրէն սկսելու ենք ընել. «Զատիկ մեր զենաւ Քրիստոս արասցուք տօն ցնծութեան (Ա. Կորնթ. Ե. 8.)։

Քրիստոսի յարութեան տօնէն վերջ քառասուն օր դարձեալ ունինք, որուն մէջ յարութիւն, գալուստ և նորոգութիւն կը բովանդակի, որովհետեւ քառասուն օր կեցաւ

աշխարհիս վրայ, փեսային մեր մէջ ըլլալով անսուգ մնալ ցուցնելու համար, կիւրակէնեները անոր յարութիւնը, գալուստը, երկուքը մէկէն կը տօնենք, որովհետեւ աշակերտաց ամեն անգամի երեւնալուն մէջ գալստեան և նորոգութեան խորհուրդ մը կար, ինչպէս որ խաչուելէն առաջ ըսած խօսքերը կրկին կը նորոգէր, և անոնց երկնային նորոգութիւն մ'ալ կը խոստանար։

ԳԼՈՒԽ Բ.

ԴԱՍ ԺԳ.

ՔՐԻՍՏՈՍԻ ՄԻՒՍԱՆԳԱՄ ԳԱԼՈՒՍՏԸ

1. — Քրիստոսի գալուստը ի՞նչպէս է ։ 2. — Ինչո՞ւ համար է ։ 3. — Մեռելոց յարութիւնը ի՞նչպէս է ։

1. — Աստուծոյ լոյսը՝ ամեն անգամ կը-րակի պէս էր. Սինայ լեռը կը բորբոքէր, մարգարէից շատ անգամ հրեղէն որոտմամբ կը տեսնուէր « կիզիչ հուր » կ'սէ Պօղոս. Քրիստոս ինքն ալ փայլակի նմանութեամբ գալիք ըլլալ ըսած է. բնութեան մէջ ալ ա-մեն բանը հալելու և եփելու փորձը կրակով կ'ըլլայ գրեթէ ։

2. — Քրիստոսի միւսանգամ գալուստը՝ կենդանի ու մեռած մարմինները դատելու համար է, այս դատին հետեւութիւնը կամ յաւիտենական ուրախութիւն, կամ յաւիտենական տանջանքն է ի հուրն յաւիտենական։

Թէեւ այս յաւիտենականութեան գաղափարը ընդհանրացած է քրիստոնէից մէջ, սակայն գալստենէն յառաջ մեռած՝ մարդոց հոգիներու մասին, վէճը պակաս չէ. կայանք և տառապանք, իրարու հետ կը մրցին. Նոյնպէս առանձին ու ընդհանուր դատաստաններ իրարու հետ չեն համաձայնիր. ուստի նիւթերնուս դիմաց եկաւ այս խնդիրներու վրայօք խօսիլ փոքր 'ի շատէ։

3. — Մեռելոց յարութիւնը՝ հաւատացելոց համար ընդհանուր է, վասն զի մարդը հանդերձեալի մը համար ստեղծուած լինելը յայտնի է. ուստի յաւիտենական փառաց մէջ մտնելու համար, ապականելի մարմինէն ելնելով Քրիստոսի հագած անմեղ մարմինին համեմատ նորոգութիւն մը հագնելու պէտք ունի, եթէ ոչ մեղքի մէջ ծնած մարմինն ու արիւնը Աստուծոյ թագաւորութիւնը չի կրնար ժառանգել. ուրեմն մեռեալները պիտի նորոգուին. «Թէ որ Քրիստոս յարութիւն առած չէ, մեր քարոզութիւնները պարապ են» կըսէ Պօղոս. այս յարութեան յոյսը և ապականելի մարմինին ցորենի պէս ցանուելով, արդիւնաւորութիւնն Քրիստոսէն կը սորվինք «Թէ որ մեռնի արդիւնաւոր կ'ըլլայ» մեռելոց յարութիւնը՝ քարոզելէն 'ի զատ գործքով ալ երեւան բերաւ Երուսաղէմ գալուն։ Ա-

նոր նպատակը միայն հրաշք ցոյց տալ չըլլալով, մեռելոց յարութիւնը իմացնել էր՝ Ղազարոսը գերեզմանէն կանչելը, որովհետեւ անկէ առաջ շատ հրաշքներ ըրած ըլլալով այս անգամ յատկապէս խաչուելու եկած էր, անիկայ ոչ թէ Ղազարոսին բարեկամական սիրով լացաւ, հապա ընդհանուր մարդկութեան փափաքովը․ վասն զի շատ Ղազարոսներ մեռնելիք ըլլալը գիտէր, չմեռնելիք մը չկար որ Ղազարոսին ալ անոնց կարգին մէջ սեպուէր։

Քրիստոսի համար բոլոր Աստուծոյ կամքը կատարողները, մէկ մէկ սիրելի եղբայրներ, քոյրեր ու մայրեր են․ բայց ինչպէս որ աւանակի վրայ նստած գալով միայն Ղազարոսը յարոյց, որով մեռելներուն յարութեան յոյս պարգեւեց, նոյնպէս քերովբէներու և ամպերու վրայ հանգչելով գալուն, բոլոր մարդկային ազգը պիտի յարուցանէ․ ինչպէս որ խաչուելէն յառաջ ամեն մէկ ըսածները, և ըրածները յարութենէն վերջը կրկնեց, նոյնպէս մեռելներ ալ յարուց ինքը յարութիւն առած օրը. « շատ սուրբերու մարմիններ յարութիւն առին շատերուն երեւեցան » ([1])։

([1]) Այս մասին աւետարանիչը շատ համառօտ գրած է, անկասկածելի գործողութիւն մը ըլլա—

ԴԱՍ ԺԴ.

ՎԵՐՋԻՆ ԴԱՏԱՍՏԱՆ

1. — Վերջին դատաստանը ի՞նչ է. ի՞նչ ըսել է: 2. — Ննջեցելոց հոգիներ ո՞ւր կերթան: 3. — Քրիստոս աւազակին ի՞նչու մեռած օրը դրախտ խոստացաւ: 4. — Քաւարան չ'կա՞յ յետին նաքարակիտը ի՞նչ է:

1. — Վերջին դատաստանը՝ Քրիստոսի տալիք վերջնական վճիռն է. արդարները աջ կողմը, և մեղաւորները ձախ. մէկ կողմին «եկա՛յք օրհնեալք» միւս կողմին «երթա՛յք անիծեալք» պիտի ըսէ. ասկէ վերջը ոչ անձ մը կ'օրհնուի և ոչ ալ կ'անիծուի, օրհնեալքն օրհնեալք են, և անիծեալքն անիծեալք:

Դատաստան ըսելը, իրաւունք մը տեղը բերելու համար որոշուած վճիռն է. աշխարհիս դատաւորները՝ վկայութեամբ և կամ դատաւորին բերնովը եղած հարցաքննութեամբ

լսելու համար. եթէ ո՛չ մեծամեծ հրաշալեաց կարգին մէջ ընդարձակօրէն գրուելիք պարագաներ եղած են անշուշտ այս անգամ, որոց յարութեան վրայօք:

վաւերացած յանցանքին վրայօք կը վճռեն, իսկ դատաւորաց դատաւորը ամեն մէկին գործած բարիքն ու չարիքը իրենց իմացնելով անմիջապէս պիտի վճռէ (Մատթ. ԻԵ. 31—45.)։

2. —Ըստ քաւարանի՝ Քրիստոսի գալստենէն յառաջ մեռելոց հոգիներուն համար իբր թէ երեք տեղ կեցած ըլլայ։

Նախ՝ մեռածին պէս մարդումը դատաստանին նայուելով, թէ որ արդար է յարքայութիւն. թէ որ մեղաւոր է երկրորդ տեղը այն է դժոխք. թէ որ ներելի մեղաց մէջ մեռած է՝ երրորդ տեղ մը, այն է՝ քաւարան. և ասոնց վրայօք ալ շատ մը վկայութիւններ գտած են, որոց գլխաւորներն են, «աւազակը մեռած օրը վճռուեցաւ որ Քրիստոսի հետ դրախտ ըլլայ» Պօղոս կ'ըսէ խաղաղութեան պսակը ինձ կ'սպասէ» (Բ. Տիմ. Դ. 7.) մեծատունը մեռաւ դժոխքը գնաց. ես ուր որ ըլլամ իմ պաշտօնեաներս ալ հոն պիտի լինին ըսած է Քրիստոս. նաեւ բնութենէն առնելով թէ «լոյսն ու խաւարը մէկտեղ չեն կրնար ապրիլ, արդարներն ալ մեղաւորներու հետ չեն կրնար ապրիլ» որ ըսել եղաւ երկու տեղ, այն է՝ դժոխք՝ ու արքայութիւն։ Գալով երրորդ տեղին. Քրիստոս ըսաւ որ «ոսոխիդ հետ հաշտուէ ճամբուն

մէջ, եթէ ոչ բանտը կը ձգուիս և անկէ չես ելներ, մինչեւ յետին բնիոնը վճարես ». Նաեւ ըսաւ «սուրբ հոգւոյն դէմ եղած հայհոյութիւնը ոչ հոս և ոչ հոն կը ներուի ». ուրեմն սուրբ հոգւոյն դէմ չեղած թեթեւ մեղքեր ալ կան հոն ներուելիք. ուստի յետին նագարակիտը ներելի մեղքեր են հոն կամ բանտն ալ քաւարան է ». Ճարտարաբանօրէն ալ շատ խելքի մօտ է, բայց իրականէն հեռու է ըստ հետեւեալին ։

3. — Քրիստոս աւազակին ըսաւ որ « այսօր ընդ իս իցես 'ի դրախտին » սակայն այն օրը չէ, անկէ ամիս մը վերջն ալ Քրիստոս ինքը դրախտ չի գնաց որ աւազակն ալ հետը տարած ըլլար, « զի չեւ եւս ելեալ եմ առ հայրն իմ և առ հայր ձեր, առ Աստուածն իմ և առ Աստուած ձեր » (Յովհ. Ի. 97.) Քրիստոս « այսօր » ըսելով ոչ թէ աւազակը խաբեց, այլ աւազակը մինչեւ այն օր սատանային հետ էր, այն օրը որդի արքայութեան եղաւ ։

Թէեւ Քրիստոս քարայրին մէջ Մանուկ եղած ատենն ալ Հօրմէն բաժնուած չէր, սակայն այս անճառելի է, « չեւ եւս ելեալ եմ » բառը մեզի ծանօթ է քանի որ անձնաւորութիւն և կատարեալ մարդկութիւն կը դաւանինք. դժոխքին մէջ եղած հոգիներուն

քարոզեց․ անոնց մէջ նոյն մարմնով ներկայացաւ, որպէս զի չի մկրտուած ու չի հաղորդուած չ'ըլլան նախնի սուրբերն ալ։

Քրիստոս՝ համբարձումէն վերջ Հօրը քով ընելով անոր աջ կողմը նստաւ․ մենք միայն այս կերպով կրնանք գաղափարել․ այսպէս է Պօղոսին և բոլոր սրբոց համար ալ պատրաստ եղած և արժանացած անթառամ պըսակնին։ Ճգնաւորաց աղօթքին մէջ ինչպէս որ մենք ալ կ'ըսենք « լուսեղէն և երկնային անթառամ պսակացն արժանի եղեն․ Թագաւորի մը խոստում արդէն հաւատարիմ կը լինի․ Թագաւոր մը երբոր մէկու մը պսակ և կամ մրցանակ խոստանայ, այն անձը՝ այն օրէն անոր արժանացած կ'ըլլայ, այն սրտով և այն հոգւով կ'ապրի, երբ կ'ուզէ այն ատենը թող տայ, բաւական է որ խոստանայ. հապա Թագաւորաց Թագաւորը որ խոստացած է․ ո՞րչափ հաւատարիմ է․ անոր համար հազար տարին մէկ օրուան պէս, և երկու հազար տարին ալ իրիկուն մը և առաւօտ մը ըսել է, որ « այսօր » ըսել կ'ըլլայ։

Քրիստոսի խոստման արժանացած մարդը անոր պաշտօնեայն է․ ո՛ւր և ե՛րբ ալ ըլլայ, Քրիստոսի եղած տեղն է․ Քրիստոս մեր մէջ եկաւ, դարձեալ Քրիստոս էր․ դըժոխք իջաւ, Նոյն էր․ Հօր Աստուծոյ աջ կող-

մը նման. Նոյն էր · ուստի խոստման արժանացածները պսակուած են ըսել է՝ ուր ալ եղ և երբ որ ալ ըլլայ · չեղողներն ալ արդէն դատապարտեալ են (Յովհ. Գ. 18.) « ով որ կը հաւատայ դատաստանի չի մտներ » այսինքն « երթայք յինէն անիծեալք » խօսքը լսելիք եղողներուն կարգը չի մտներ, հապա մահէն կեանքի կը փոխուի (Յովհ. Ե. 24.) ոչ թէ վերջին դատաստանի ատեան այծի ու ոչխարի հօտէն ալ մասնաւորապէս դուրս կը մնայ ։

Հարսանեաց տան երթալիքը՝ հարսնիքի գաղափարով կ'առնի, սուգի տան երթալիքը սուգի, հայրը մեռած մարդն, ու հայրը պանդխտութենէ հարստանալով եկած մարդը. միեւնոյն տան մէջ ալ որ ըլլան, մէկը ուրախ է միւսը տրտում է. Նոյնպէս աւազակը՝ երկնային հարստութեան խոստումը առած օրէն ուրախ էր. և ճիշդ այսպէս է Քրիստոսի առաքելոց փչելն ու ըսելն թէ « առէ՛ք հոգի սուրբ ». բայց ժամանակը չէր և չառին այն օրը, բաւ ական է որ փչեց ու խոստացաւ. Նոյնպէս արդար հոգիներ ոչ թէ մեռած օրերնին դրախտը մտնելու արժանի չ'են, հապա ժամանակը չէ, զի վերջին դատաստանի կ'ըսպասեն, ինչպէս որ առաքեալք սուրբ հոգւոյն գալստեան կ'սպասէին.

« Երբ որ Քրիստոս յայտնուի փառօք , դուք ալ այն ատեն պիտի յայտնուիք » (Կող. Գ. 4.) Հաւատարիմ խոստման արժանացողը՝ ոչ թէ չ'արժանացողի մը պէս կ'ապրի , հապա կ'անձապարէ . միայն թէ « ե՞րբ պիտի առնուս մեր վրէժը » կերգեն . թէ որ առանձնական դատաստանով գործը կը լրանայ . ուրեմն վերջին դատաստանին ի՞նչ հարկ կայ, ամեն մէկ մեռնողի դար՝ մեռած օրը տեսնուելէն վերջ մարդիկ որ հատնին , դատն ալ կը լրանայ , Քրիստոսի աւետարանը՝ մեզի այդպէս չի սորվեցներ . հապա անձնական դատաստանը ամեն մէկ անհատի ընդհանուր է որ , ամեն արդարներու համար արքայութիւն , և մեղաւորներու համար դժոխք կը պատրաստուի , բայց երկուքին ալ առածը խոստումն է վարձքի և պատժոյ , անոր համար վերջին դատաստանի մը կ'սպասեն համագումար , իսկ ուր ըլլան թող ըլլան վէճ ընելը աւելորդ է :

4. — Գալով երրորդ տեղւոյն . այն է՝ քաւարանի խնդրոյն . « մինչեւ չի վճարէ ետքի նաքարակիտը՝ բանտէն չի կրնար ելնել » ըսած է Քրիստոս , բայց եթէ չ'ունենայ որ չի վճարէ , ի՞նչպէս պիտի ելլէ . հազար դահեկանի համար բանտը դրուողն ալ բանտարկեալ է , հինգ դահեկանի համար դրուողն ալ

«այլ որ անէ թող արասցէ, այլ որ չանիցէ ա-
քէն՝ մ՚այլ անէ, թող առնասցէ անձնէ. ընդդէմ
այլ Քրիստոս է. ուրեմն պէտք չանձնեայ որ
եղիցի, քանի որ պէտք չանձնեայ, ապա ի՞ն-
չար ըլլայ չանեցածը. ապա ինչ ըլլայ. որ
բերել է Քրիստոսի այդ ըսածը յայտնելու-
կան բանը կը նշանակէ. ուստի որքան ազատութիւն
և դժոխք երկու անգեր, ապա չէ զոր երրորդ
անդին այլ, այս աշխարհին համեմատ ըստ թէ
քաւարանը. արքայութիւն և դժոխք. մին-
չեւ վերջին դատաստան երկուքը միջէն ա-
նելով կային են, «մինչեւ ի ծնանդոր-
ծին իշխեն, մինչեւ ժամանակ ի ձեռն է գոր-
ծեսցուք զբարիս» քարոզելով ապրելու ենք,
եթէ ոչ քաւարանի վրայ մեր այնչափ ծան-
րանալէն ժողովուրդը կ՚ըստիպուի յուսով
մեղանչել և անյոյս կորնչիլ:

Նաև դատանմեք Հոգւոյն Սրբոյ դէմ
եղած հայհոյութեան խնդիրին «ոչ հոս և ոչ
հոն պիտի ներուի». ասոր ալ չըսենք թէ
«հոն ներուելիք մեղքեր կան ուրեմն» որով-
հետեւ ամեն ներելի մեղք մարդուս վրայ
ծանրանալով, մահացուի կը փոխուի. ամեն
անզեղջ և անապաշխար եղողներ, Հոգւոյն
Սրբոյ մաքրողական կարողութիւնը՝ ուրացած
են ըսել է, անոր կարողութիւնը՝ ուրանալ
անոր դէմ հայհոյութիւն է. ինչպէս որ Յու-

դայն ըրածը․ թէ որ զղջար ու ապաշխարէր, Աստուած՝ արդարութեանը հետ ողորմած ալ է, անոր ներելի մեղքերը մեռած և կամ մեռնելիք օրն ալ կը ներէ, «ով որ ունի թող տրուի, և ով որ չունի և քիչ մ՚ալ ունի, թող առնուի անկէ»․ անկէ չես կրնար ելնել մինչեւ որ յետին նաքարակիտը վճարես, «ոչ հոս և ո՛չ հոն պիտի ներուի» ասոնք բոլորն ալ յաւիտենականութիւն նշանակող խօսքեր են․ «արդարոցն կեանք յաւիտենական, և մեղաւորացն տանջանք յաւիտենական» աւետարանին ըսածը այս է, (թէ որ հոն մէկ նաքարակիտը վճարելու համար հատավաճառական փոխառութիւն մ՚ալ կայ, մենք զայն չենք գիտեր)։

ԴԱՍ ԺԵ.

ԿԱՑԱՆՔ ՀՈԳԻՈՑ

1. — Կայանք՝ ի՞նչ ըսել է. հայրապետք ի՞նչպէս մտածեցին։ 2. — Արդարները ու մեղաւորները միատեղ ըլլալ կ՚ըլլա՞յ։ 3. — Քրիստոս դըժոխքը չաւրե՞ց։ 4. — Քաւարան չկայ կ՚ըսենք ու նենչեցելոց համար ի՞նչու կաղօթենք։

1. — Քանի որ հոգի կայ, անշուշտ կենալու տեղ մ՚ալ կայ. քանի որ Քրիստոսի գալուն կ՚ըսպասեն որ վերջին վճիռը լսեն և կանճապարեն թէ « մեր վրէժը ե՞րբ պիտի առնուս » ուրեմն մաքրարանը՝ կայանք է. կայանքն ալ մաքրարան (1)։

Գրիգոր Տաթեւացին՝ կայանք հոգւոց ըսածը այս կերպով կը մտածէ. Ա. կայանք

(1.) Յ. Վ. Գաթըրճեան կ՚ըսէ որ « Հայոց մաքրարան ըսածը՝ մեր քաւարանին կէսն է » (Հիմնական տարբերութիւն էջ 85). *բայց մէկ չորրորդն ալ չէ. վասն զի անոր սկզբունքը զատ է, վախճանը զատ է, ասորը զատ է։ Մաքրարանը և կայանքը պարզ գաղափարով է. իսկ քաւարանը՝ բաղադրեալ և ածանցեալ է ։*

նախ քան զՔրիստոս . Բ. Քրիստոսէն ետքը , Գ. դատաստանէն ետքը . այսինքն Քրիստոսէն յառաջ ամենը մէկտեղ կայանք 'ի դժոխըս . Քրիստոսէն ետքը , 'ի կայանս հոգւոց . դատաստանէն ետքը՝ այծը ոչխարէն զատուելով՝ կամ արքայական կայանքը կամ սատանայական (Հար ԼԱ. հարցում ԺԱ.) Վարդան վարդապետ ալ « երկնից մէջ ու երկնից ներքեւ ամենը մէկտեղ » կ'ըսէ ։

Տաթեւացին՝ Վարդան վարդապետին ըսածն ալ « կարելի է » կըսէ , նաեւ կաւելցընէ թէ « այս երկու կերպն ալ ընդունելի են » . այն է՝ մաքրարան և կայանք ։

2. — Վերջին դատաստանն Քրիստոսէն սորված ենք . ուրեմն հոգիները ուր որ ալ լինին արդարները արդար են և մեղաւորները մեղաւոր , հարսանեաց հրաւիրուածները՝ հարսանեաց սրտով են , սուգի հրաւիրուածները սուգի . ամենը մէկ վերջին դատաստանի կ'ըսպասեն . և մարտիրոսները՝ կ'աճապարեն ալ , սպասելու համար մեր գիտցածէն վեր տեղ մը կենալով , որ կայանք ըսել է . ինչպէս որ Գրիգոր Լուսաւորիչ անգամ այսչափ մը կը մտածէ , որովհետեւ մեր այն մըտածած տեղը՝ ոչ աչք տեսած է և ոչ ականջ լսած է . Ճարտարապետական կանգունի և երկրաչափական արհեստի տեղ չէ, « կայանք » անուն մը կրնանք տալ միայն ։

Իրաւ որ՝ բնականապէս արդարը և մեղաւորը մէկտեղ ըլլալ անյարմար է, բայց Քրիստոսէն յառաջ այնպէս էին, այս աշխարհիս մէջ այնպէս են, անձրեւը՝ կուգայ չարերաց և բարերաց վրայ ալ. Նոյնպէս արեգակը երկուքին վրայ ալ կը ծագէ. Նոյնպէս ալ Քրիստոս այծն ու ոչխարը իրարմէ զատելու առակով խօսեցաւ դատաստանի օրը ընելիքն ։

Քրիստոս բանտին մէջ եղած հոգիները ազատեց. բայց ի՞նչ կերպով ազատեց, ո՞ւր տարաւ, ինչպէս տեղւոյ, և ի՞նչպէս քաղաքի կրնանք նմանցնել. Հոս եկաւ զմեզ ազատած եղաւ, փրկուածներ ըսուեցանք առ հասարակ, բայց արդար մեղաւոր ամենքս մէկտեղ ենք, նորէն փրկութիւնը՝ փրկութեան արժանիք ունեցողին է. Նոյն մարմնովը հոն ալ գնաց, անոնք ալ փրկուածներու կարգին մէջ սեպուեցան, բայց՝ Բէլ, Փարաւոն, Գողիաթ, Յուդա Իսկարիովտացի, անոնք ալ փրկուեցան կրնա՞նք ըսել. ամենեւին ։

3. — Այո՛, Քրիստոս դժոխքը աւրեց, բայց չէ՞նք մ՚էր որ աւրեց, թէ անոնց մէջ քարոզելու համար, նոյն մարմնով անոնց մէջ ներկայանալու ատեն մութ բանտին մէջ մահուան շուքին տակ նստող արդար հոգիներու

համար աւրուած եղաւ դժոխքը․ ասոր վրայօք միայն գաղափար մը առնելէն անդին չենք կրնար անցնիլ, միայն այնչափ մը կրնանք մտաբերել որ, Նահապետք, Մարգարէք, և անոնց հնազանդող ժողովուրդք՝ մկրտութեամբ և հաղորդութեամբ փրկութեան արժանի էին, բայց Աստուածային տնօրէնութեան համեմատ դեռ անոնց օրով Քրիստոս եկած չէր․ մկրտութիւն ու հաղորդութիւն չունենալ՝ անոնց թերութիւն չէր, իսկ Քրիստոս նոյն մարմնով անոնց մէջ ալ գնաց, որ առաջուց մկրտութեան ու հաղորդութեան արժանի եղողները՝ մկրտուած ու հաղորդըւած եղան, չեղողներն ալ հիմակուան մեզմէ մեղաւոր եղողներուն պէս մեղաւոր մնացին։

Հիմայ հոս ինչպէս որ մեղաւորներ ու արդարներ մէկտեղ ենք, բայց ամեն մէկս զատ զատ խղճի հանգստութեան ու խղճահարութեան մէջ ենք, կարելի է մեռած հոգիներն ալ հոն այնպէս են․ համագումար ըլլալով մէկտեղ՝ թագաւորի մը առջեւ համարձակ եղողը համարձակ է, յանցանաւորը՝ յանցանաւոր է, ոչ համարձակ և ոչ յանցաւոր եղողն ալ՝ այնպէս է, ասոր համեմատ սուրբերն ուր ալ ըլլան սուրբ են, երբ ալ լինին Աստուծոյ առջեւ համարձակ են, Աստուած ամեն տեղ կրնայ լսել․ ուստի « կարե-

լի է ամենը մէկտեղ են » ըսելը՝ ոչ Աստուծոյ կարողութեան և ոչ ալ որբոց համարձակութեան թերութիւն են. և կամ թէ դըժոխքը « արտաքին խաւար » անունը առնելուն համար դիտցուք թէ արդարները մեղաւորաց հետ խառն չեն, բայց նորէն իրարու մօտ են անշուշտ՝ մինչև վերջին դատաստան. ինչպէս որ դժոխքի մէջ եղած հարուստին և Աբրահամի գոգը եղած աղքատ Ղազարոսին առակէն կը սորվինք, որ իրարու հետ կը խօսին, նաև անկէ կը սորվինք, մէջտեղը մեծ վիհ կայ, ոչ թէ քաւարան. ոչ անկէ հոն անցնիլ կարելի է, և ոչ ալ անկէ հոն, որ ըսել է դարձեալ այծերն ու ոչխարները իրարու մօտ գաղափարով մը կրնանք ըմբռնել, որ վերջին դատաստանին ամեն մէկը՝ այծի ու ոչխարի պէս դատաստան գալով արդարները պիտի պսակուին, որ խոստման յուսով անդ կը մըխիթարուէին դժոխքին ու արքայութեան մէջտեղը պսակուածի պէս. « սա աստ մխիթարի և դու այդր պապակիս ». մեղաւորներն ալ յետ յետ յաւիտենական տանջանքի. « դարձցին մեղաւորք անդրէն 'ի դժոխս » ։

Ուստի նորէն այն ըսել եղաւ որ, Քրիստոսէն յառաջ մէկտեղ, Քրիստոսէն վերջ 'ի կայանս հոգւոց առ հասարակ իրարու մօտ. դատաստանէն վերջ կատարեալ արքայութիւն

ու դժոխք . ուրեմն Քրիստոս դժոխքը իջնա-
լուն ուզէ մէկտեղ թողած ըլլայ , ուզէ քիչ
շատ տարբերութեամբ իրարմէ հեռացուցած
լինի , զի անոր հօրը տան օթեւանքը շատ
են , վերջապէս կայանք մը ըսել է մինչեւ
վերջին դատաստան ։

4. — Հիմայ գանք Հայաստանեայց
Եկեղեցւոյն մեռելոց համար ըրած աղօթքի
խնդիր են , Նախ՝ յիշատկութիւնը՝ Աստուա-
ծային տնօրէնութեան կարգին մէջ է յայտ-
նապէս . հոգիները՝ հրեշտակներու պէս են,
մեղաւորի մը զղջալուն վրայ կուրախանան ,
ուրախացողը կը տրտմի ալ , այն տեղաց հո-
գիները այս տեղաց վրայ տեսութիւն , գիտո-
ղութիւն և զգացում մը ունին (Դու. Թ. 6.)
ինչպէս որ Աբրահամին խօսող մեծատունը
հոս մնացած եղբայրներուն վրայօք հոգ մը
կ'զգայ . Ղազարոսը կը մխիթարուի , որովհե-
տեւ պսակի յուսով կը մխիթարուէր . Թէեւ
պսակուելէն ու վերջին դատաստանէն ետքը
իրականին կը հասնի , մխիթարութեան պէտ-
քը չ'ունենար , բայց վերջին դատաստանին
սպասելուն համար արդարոց հոգիներն ան-
դամ մխիթարութեան պէտք ունին . այս ա-
ռակովը Քրիստոս գաղափարելի կերպով սոր-
վեցուցած է մեզի որ անկէ հոս մէկը մեզի
գալու պէտք չունի , առաքելոց ու մարգա-

թէից գրուածներ բաւական են. վաւերացուած է որ մէջտեղը մեծ վիհ մը լինելով քաւարան չ'կայ ։

Բ. Հաստատուած է որ հոն տեղ եղող հոգիներ հոս գտնուած հոգւոց վրայօք դիտողութիւն կ'ընեն, քանզի հրեշտակներու պէս են, չեն մեռնիր. յաւիտեան կենդանի են, երկնից մէջ արքայութեան ու դժոխքի մօտ կաղօթեն, բաղում օթեւաններէն տեղ մը որ աչք տեսած չէ և ականջ լսած չէ՝ մեր խելքէն վեր է. բայց այն տեղաց հոգիներ այս տեղաց վերայ դիտողութիւն մը ընելու իշխանութիւն մը ունենալնին աւետարանական ճշմարտութենէն կը սորվինք ։

Գ. Աստուած կը տեսնէ որ իւր պատկերը կրողները՝ աշխարհային մեղաց ծովուն ալէկոծութեան մէջ են հանապազ, հրեշտակները և արդարոց հոգիները՝ կը նային որ իրենց նմանութիւնը դեռ կայ հողանիւթ բնութեան մէջ, կ'սկսին տրտմիլ. ինչպէս որ Պօղոս առաքեալ այս բոլոր ըսածներս յայտնապէս կը վաւերացնէ. «Աստուծոյ Սուրբ հոգին մի տրտմեցունէք, որով դուք կնքուեցաք փրկութեան օրուան համար (Եփես. Դ. 30.) Նոյնպէս յայտնութեան մէջ կը կարդանք որ, արդարոց հոգիներն ալ տրտում ունին, վերջին դատաստանի և փրկութեան օրուան համար,

որ բոլոր հոգիներ մեղաց ապականութենէն փրկուին, որուն համար սուրբերը և հրեշտակները՝ անմահ հաւատալով բարեխօս կը կանչենք, մենք ալ իբր փոխադարձաբար ՚ի մխիթարութիւն հանգուցելոց՝ անոնց համար անկասկածելի կ՚աղօթենք, որոնք երկու պատճառաւ կը մխիթարուին։

Ա. Հրեշտակաց պէս լինելուն համար զմեզ աղօթից և դարձի մէջ տեսնելով. Բ. Երկնից մէջ եղող հոգիները գետնի վրայի մարդոց հետ յարաբերութիւն ունենալնուն համար, որովհետեւ մարդոց պատճառաւ կը տրտմէին ալ։

Անտրտմական հոգին Աստուծոյ որ ըստ ինքեան փառաւորեալ է, մարդոց մեղքին պատճառաւ կը տրտմի, աղօթքին պատճառաւ կուրախանայ, որուն ոչ տրտում կը վայելէ և ոչ կը տրտմի. հապա իւր անտրտում ուրախութեան մէջ մարդոց հոգիներէն ընդունելիք փառքը՝ որ չ՚ընդունի, անիկայ իրեն տրտում ըսել է, վասն զի չըշահիլը՝ վնասի կարգին մէջ կը համարուի երբեմն. եթէ ոչ՝ ըստ ինքնեան հարուստ է, առնելովը չ՚աւելնար, վասն զի արդէն առաւելագոյն է, տալովը չը պակսիր, վասն զի աննուազելի է, բայց մարդոցմէն ընդունելիքն ալ որ չ՚ընդունի, իրեն տրտում է. «Աստուծոյ Սուրբ

հոգի մի տրտմեցուցնէք ». քանի որ անտըր-տումը կը տրտմի, որ մէկէ մը սպասելու բան չունի, ուրեմն՝ դատապատանի մը սպասողները աւելի կը տրտմին և մեր աղօթքով ալ կը մխիթարուին. միով բանիւ՝ արդար հոգիներու համար կ'աղօթենք, քան թէ մեղաւորաց համար « փառաց 'ի փառս բարձրանան » և կամ « զննջեցեալս մեր հանգո՛ ». բոլորն ալ այս իմաստով են. ուրեմն « թէ որ արդար է արդէն մխիթարուած և հանգիստ է, թէ որ մեղաւոր է, ի՞նչ օգուտ » ըսողներուն խօսքը աւելորդ է. վասն զի արդար հոգիներն անգամ տեսանք որ անհանգստութիւն մ'ունին, Աստուծոյ կ'աղաչենք որ հանգըստացնէ, և մեր Աստուծոյ աղաչելը՝ իրենք ալ հրեշտակաց պէս կ'զգան, որով կը հանդըստանան և կը մխիթարուին:

Մեղաւորաց համար «Ներեա՛, քաւեա՛» ըսելով քաւարանի գաղափարով աղօթք մը ըրած չենք լինիր « արդարոցն կեանք յաւիտենական և մեղաւորացն տանջանք յաւիտենական » ըսած կէտը աւելի ազդու է. ուրեմն համօրէն ննջեցելոց համար աղօթելը՝ հաւատոյ մաս չէ, վիճաբանութեան նիւթ ալ չէ. հապա պարզ գաղափարի ենթակայ յուսոյ կտորներ է, Աստուծոյ ողորմածութեան անչափութիւնը գովել և վերջին դա-

տաստանը՝ անհրաժեշտ հաւատալով. հոգիներու գոյութիւնը և էութիւնը՝ հաստատել և զանոնք յիշելով մեր պարտքը կատարել է։

Եթէ այս գործողութիւնը չի կատարենք, հոգիներուն հրեշտակի պէս ըլլալը ծածկած կ'ըլլանք, որուն վկայն Քրիստոս է. թէ որ քաւարանի յուսով ապրինք անյոյս կը կորնչինք. ուստի կենդանի մը իր մահէն վերջ իրեն համար լինելիք աղօթքէն փրկութիւն յուսալու իրաւունք չունի. բայց անիկայ մեռնելէն վերջ եկեղեցին զայն յիշելու և անոր մխիթարութիւն մախթելու պարտք ունի. Աստուծոյ ընելիքն ալ մենք չենք կրնար ճառել։

ԴԱՍ ԺԶ.

ԱՐՔԱՅՈՒԹԻՒՆ ԵՒ ԴԺՈԽՔ

1. — Արքայութիւնը ի՞նչ է. ի՞նչ բանի կը նըմանի։ 2. — Դժոխքը ի՞նչ է։

2. — Արքայութիւնը՝ փառք մ'է, որ չանցնիր, պսակ մ'է որ չի թառամիր, Քրիստոս՝ մանանեխի հատի, ծածկուած գանձի, և ծովը ձգուած ուռկանի և խմորի կը նմանցունէ, այնպէս որ՝ մարդը որչափ որ փոքր է, մանանեխի ունդին և անոր ծառին համեմատութեամբ ալ մեծ, և բոլոր արարածներէն գերազանց է. և այս աշխարհիս վրայ ամեն արարածներէն ապերջանիկ է. անկարելի է որ ամենէն գերազանցը ամենէն ապերջանիկ լինի. ուստի այս տեղաց համար ստեղծուած չէ, իւր երջանկութիւնը՝ հանդերձեալին մէջ Քրիստոսին խոստացած տեղը փնտռելու է՝ ծածկուած գանձ մը փնտռելու պէս, որ ծովը ձգուած ուռկանին մէջէն մեծ ու հարուստ՝ մարգարիտը կըլլածի պէս դուրս ելլէ, չէ թէ իբր խոտան մէկդի ձգուի, թէ

որ այնպէս ըլլայ. «Հաւաստարեցաւ անասնոց անբաններց և նմանեցաւ նոցա». «ո՞վ գիտէ թէ մարդոց հոգին երկինք կ'ելլէ» (Ժող. Գ. 20) նոյնպէս Պօղոս կ'ըսէ՝ «ամենքս ալ պիտի չնորոգուինք» (Ա. Կորնթ. ԺԵ. 51.). որովհետեւ երկնից համար ստեղծուածի մը՝ երկրի համար ապրիլ չի վայելեր, եթէ ո՛չ նորոգուած չ'ըլլար. հապա դժոխքը կերթայ. որ սատանային և անոր հնազանդողներուն համար պատրաստուած է, իբր Արտաքին խաւար:

Արքայութիւնը՝ Քրիստոսի հարսանեաց ընթրիքն է, որուն մէջ ամեն մարդիկ հրաւիրուած են, չի գնացողներն կը զրկուին. աւանց հարսանեաց հագուստի մտնողները՝ կը պապանձին (Ղուկ. ԺԴ. 15—24.). արժանաւորապէս գնացողները՝ Աբրահամին ու Յակովբին հետ պիտի նստին անոր թագաւորութեան մէջ (Մատթ. Ը. 11.) որն ուխտած է Քրիստոս «որ պիտի ուտէք ու խմէք սեղանէս՝ իմ թագաւորութեանս մէջ» (Ղուկ. ԻԲ. 29.), ոչ թէ կորստական կերակուրը՝ հապա հոգեւոր անմահութեան կերակուրը Աստուծոյ գառնուկին սեղանէն (Յովհ. Զ. 63—64. Յայտն. ԺԹ. 9.). Աբրահամին, Իսահակին ու Յակովբին ներկայացաւ արինաթաթախ. (Եսայ. ԿԳ. 1—2. Ա. Պետ. Գ. 19. Դ. 6.

Յայտն. ԺԹ. 13.). և մեզի յիշատակ թողուց այս աշխարհիս մէջ իւր սեղանը՝ վերջին խաչուելիք գիշերը. որովհետեւ անոնց համար հոն տեղ պէտք էր, զի յետոյ պիտի չգային. Նոյն Քրիստոս մ'ալ գալ ու խաչուիլ անկարելի է, պէտք էր որ մինչեւ աշխարհիս վերջը անոր սեղանը մեր առջեւ երեւնար, որ տեսածնուս պէս կոչէինք «Աստուած մեր և Տէր մեր երեւեցաւ մեզ». ուստի թէ Քրիստոսէն յառաջ մեռածներուն համար և թէ մեզի համար սուրբ Սեղանը լրացած է. վասն զի մէկ անգամ պատարագ եղաւ. Թէ որ հոս կարողացանք անոր մասնակից լինիլ՝ հաղորդուած եղանք. Թէ որ չեղանք՝ Աբրահամին՝ Իսահակին ու Յակոբին պէս արդարներ անգամ ըլլանք՝ ու հարսանեաց դիմենք, ըսել է առանց հարսանեաց հագուստի ենք, Նոյն Քրիստոս անգամ մ'ալ դժոխք չի իջներ որ մենք ալ մկրտուած ու հաղորդուած լինինք. հապա Հօրը աջ կողմը նստած փայլակի պէս կուգայ, իրմէ առաջ եղած արդարներուն, և իրմէ վերջ հոն անոր հաղորդակից եղողներուն կը ներկայանայ յաւիտենականապէս, և այն ատեն՝ ըսել է թէ՝ արդարներ առ հասարակ սեղանակից են միեւնոյն սեղանէ, իսկ մեղաւորներ՝ Արտաքին խաւարին մէջ պիտի լան ու ատամնին կրճտցնեն։

2 — Ինչպէս որ Արքայութեան փառքը՝ աչք տեսած, ականջ լսած և մարդու սիրտն ինկած չէ, նոյնպէս ալ դժոխոց պատիժը. բայց ասոր հետ մէկտեղ՝ հոգին կ'զգայ նորա փառքն ու պատիժն ալ. օրինակի համար, Քրիստոսի սեղանէն ճշմարիտ հաւատքով հաղորդակից եղող մը՝ սրտէն ուրախութիւն մը կ'զգայ, որպէս զի Քրիստոս իւր մէջ բնակեցաւ, և անոր հետ անդամակից եղաւ. իսկ մեղանչող մը՝ իւր մեղքը գաղտնի մնացած և բնաւ մէկուն չի յայտնուած ատենն ալ մտատանջութեան մէջ է. ուրիշ խօսքով ըսենք. իւր սիրելին մեռած և կամ մեծամեծ վնաս մը հասած մարդուն ներսէն՝ կարծես արեան գետ մը կը վազէ, սիրտը վարէն դէպ 'ի վեր կը շարժի, կրակի պէս կ'այրի, լոյսը իրեն համար խաւար է, հարսանեաց տունը մահուան տան պէս է. իսկ ո՛չ վէրք մը ունի և ոչ ցաւ մը, բայց խղճին ցաւը՝ ցաւերէն հազարապատիկ ցաւ կուտայ իրեն, որն զ'գացողը հոգին է. Նոյնպէս ուրախառիթ դէպքի մը պատահողին սիրտը թունդ կ'ելնէ, քունը չի գար, տեղ մը չի կրնար հանդարտ կենալ, նայիս՝ մարմնոյն վերայ բան մը չ'կայ. ահա դժոխքի ու արքայութեան վրայ այսչափ մը մտածել կարողանալնուս համար, աստ կըրնանք գաղափարել թէ, չի մարելիք կրակի և

չի մեռնելիք որդերու համար ոչնչութական կը-րակի և ոչ չարժուռն ճճեաց պէտքութիւն կայ-քանի որ այս աշխարհիս անցաւոր թշուառու-թեան մէջ ներսի դիերնիս շատ անգամ կար-մըրած երկաթէն աւելի կը տոչորի, անշուշտ հոգւին կը գիտնայ դժոխքի մութին ալ յա-ւիտենականութիւնը, և չի ալ կրնար մխի-թարուիլ, ինչպէս որ Քրիստոս ըսած է « ար-քայութիւնը ձեր ներսի դին է » (Ղուկ. ժէ. 21.) որովհետեւ խաւար ըսելը՝ լոյսին բացա-կայութիւնը կը նշանակէ ։

Աստուած թէ որ ուզէ, արեգակը, լուսինը և ամեն աստղերը՝ որք մէն մի աշխար-հի պէս են, զանոնք միացնելով՝ կամ ատի-ճանաբար բոլոր հոգւոց համար տեղեր կը պատրաստէ. թէ որ ուզէ՝ այս երկրա-գունդս ալ միացնելով Ադամը դրած դրախ-տին ձեւին և փառքին վերածելով՝ անոնց ներ-քին կողմը դժոխքի կամ արտաքին խաւարի կը մնայ, որոնք բոլորն ալ 'ի սկզբանէ աշխար-հի պատրաստ են. մէկը անոր չափը չի գիտէ, որչափ տեղ ըլլալը չի չափուիր. « զօրութիւնք երկնից շարժեսցին » կ'ըսէ. ինչ որ ուզէ կա-րող է ընել, բայց այն վերջի ընելիքը մեզմէ ծածուկ է, մի միայն մեզի յայտնի է որ մեր մէջ հոգի կայ. հոգինիս ալ գիտէ որ ինքը բոլոր արարածոց գերագանցն ըլլալով՝ ապա-

կանացու աշխարհի մը համար ստեղծուած չենք․ Նաեւ գիտէ որ հողանիւթ բնութեան մէջ հոգի կայ, և անկէ բաժնուած հոգի ալ կայ․ որ ըսել է երկու տեղ կենալը լաւ եւս գիտէ, զի՛ Աստուած գիտցուցեր է․ բայց վարձքն ու պատիժը գաղափարելու համար ըսածը՝ վերջին դատաստանն է։

ՎԵՐՋ